

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI

ANUL XXIV Nr. 5-6 MAI-IUNIE 1965

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI
APARE LUNAR SUB CONDUCEREA UNUI
COMITET DE REDACȚIE

ANUL XXIV Nr. 5-6
MAI-IUNIE
1965

Redacția și Administrația : Sectorul Social-Cultural al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patriarhiei Nr. 21 — Raionul Nicolae Bălcescu

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

P. F. JUSTINIAN,
Mitropolitul Ungrovlahiei
și Patriarhul României

VICEPREȘEDINȚI.

P. S. Dr. ANTIM,
Episcopul Buzăului

P. S. CHESARIE,
Episcopul Dunării de Jos

MEMBRI :

P. S. Dr. ANTIM,
Episcop Vicar

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU,
Vicar mitropolitan

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. STAN DIMANCEA,
Consilier cultural mitropolitan

C U P R I N S U L

	<u>Pag.</u>
<i>Arhiepiscopul de Canterbury vizitează Biserica Ortodoxă Română</i>	409

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU, <i>La Duminică mironosițelor</i>	413
Pr. OLIMP N. CĂCIULĂ, <i>La Înălțarea Domnului</i>	418
Prof. Dr. SIMION RADU, <i>La Înălțarea Domnului</i>	421
Pr. CONSTANTIN PÎRVU, <i>La Duminică Cincizecimii</i>	424

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

REDACȚIA, <i>Acțiuni în slujba păcii (mai—iunie)</i>	430
ION V. GEORGESCU, <i>Teologia păcii</i>	436
Ob., <i>Știri ecumenice</i>	442

ARTICOLE ȘI STUDII

Pr. GHEORGHE DRĂGULIN, <i>Din contribuția Bisericii Ortodoxe la Mișcarea ecumenică (Wladimir Guettée și rev. «L'Union Chrétienne»)</i>	445
Pr. ILIE GH. DIACONESCU, <i>Materiale documentare istorice la Monumentele feudale bisericesti din raionul Găiești, regiunea Argeș</i>	459
AL. A. BOTEZ, <i>Intr-o primăvară, la Bizanț</i>	487
Diac. GEORGE DINCĂ, <i>Ilustrarea cărților vechi bisericesti prin gravura în lemn</i>	496
Prof. VICTOR BRĂTULESCU, <i>Inscripții și icoane privind breslele de altădată</i>	505

DOCUMENTARE

L. S. RETCOVSCAIA, <i>Despre apariția și dezvoltarea compoziției «Paternitate» în arta rusă din veacurile al XIV-lea,—al XVI-lea, trad. de ION V. GEORGESCU</i>	511
---	-----

 COMEMORĂRI

GABRIEL POPESCU, *George Enescu*

540

 VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

Pr. Prof. PETRU REZUȘ, <i>Deschiderea cursurilor de îndrumare misionară și pastorală a preoților din seria a 47-a (3 mai— 4 iunie 1965) la Curtea de Argeș</i>	544
REDAȚIA, <i>Conferințele de orientare din luna mai 1965</i>	546
Pr. ION SERGHE, <i>Două aniversări</i>	551
Pr. D. C., † <i>Preotul Ioan I. Dobrin</i>	553
ASISTENT, † <i>Pr. Teodor Enache</i>	553
ASISTENT, <i>Serbarea de sfârșit de an la Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din București</i>	554

 NOTE DE LECTOR ; RECENZII

H. H. ROWLEY, <i>From Moses to Qumran...</i> London..., 1964..., J. B. SEGAL, <i>The Hebrew Passover, from the earliest times to A. D. 70</i> , London... 1963..., D. S. RUSSEL, <i>Between the Testaments</i> , London... 1964..., de Pr. ATH. NEGOIȚA	559
OTFRIED MÜLLER, <i>Die Eucharistie als Mahlopfer und Opfermahl, in 'Got in welt' II, 1964... Ob.</i>	561
RADU FLORESCU, <i>Capidava, București, 1965</i> , de N. NEAGA	562
D. PACURARIU, <i>Ion Ghica, București, 1965</i> , de ADRIAN N. POPESCU	563

 MUZICĂ BISERICESCĂ

Asist. C. DRĂGUȘIN, <i>Răspunsuri liturgice (Ectenia mare, Antifonul I. Ectenia mică, Antifonul II de la Sfînta Liturghie), în stil psaltic I—XVI</i>

ARHIEPISCOPUL DE CANTERBURY VIZITEAZĂ BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

Anul acesta, în luna iunie, în zilele când aveau să se împlinească șaptesprezece ani de la întronizarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, Biserica Ortodoxă Română a fost vizitată de către Dr. Arthur Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat a toată Anglia și Mitropolit, însoțit de o delegație de clerici anglicani.

După trecerea a treizeci de ani de la Conferința teologilor ortodocși români și a teologilor anglicani — ținută la București pe timpul primului patriarh al României, și care a însemnat un eveniment important în studierea și înțelegerea posibilităților de apropiere între Biserica Ortodoxă și Biserica Anglicană, — vizita de acum a Arhiepiscopului de Canterbury trebuie apreciată ca un pas înainte pe calea unei mai depline înțelegeri a sistemelor dogmatice care stau la baza fiecăreia din cele două Biserici și a pozițiilor lor față de marile probleme ale lumii contemporane. Aceasta, pentru că multe s-au schimbat în lume în ultimii treizeci de ani și pentru că nici o apropiere între Biserici nu este cu putință fără hotărîrea acestora de a sluji pe omul zilelor noastre în năzuințele sale legitime pentru dreptate și libertate, pentru pîine și cultură, pentru independență și pace.

În legătură cu această vizită, prezentăm aci cîteva însemnări reportericești, o dare de seamă atotcuprinzătoare urmînd să fie publicată în revista «Biserica Ortodoxă Română».

*

Catedrala Patriarhală, în ajun de Înălțarea Domnului. — Preoțimea Capitalei și mulțime de credincioși umplu interiorul sfîntului locaș. Este plin de asemenea pridvorul, iar în curte — pînă spre clopotniță — în așteptarea înalților oaspeți, se află elevii Seminarului și studenții Institutului teologic de grad universitar din București, împreună cu alte grupuri de credincioși. La ora 18, clopotele încep să sune: e sărbătoarea Înălțării Domnului și sărbătoarea primirii în Catedrala Sfintei Patriarhii

a solilor Bisericii Anglicane. Preoții și credincioșii cîntă, pentru ultima oară în acest an, «Hristos a înviat» — în timp ce convoiul ierarhilor se îndreaptă spre jețurile ce le sînt rînduite. Se săvîrșește slujba Te-Deum-ului, după care Prea Fericirea Sa Părintele Patriarh Justinian și Grația Sa Arhiepiscopul de Canterbury, Dr. Arthur Michael Ramsey rostesc cuvîntări în care sînt evocate vechile legături dintre cele două Biserici și se exprimă speranța că vizita aceasta va contribui la o mai bună cunoaștere a relațiilor de viață religioasă din Biserica Ortodoxă Română.

*

Întîlnirea cu studenții și profesorii Institutului teologic din București. — Arhiepiscopul de Canterbury, Dr. Arthur Michael Ramsey, a profestat multă vreme teologia în școlile pentru pîregătirea clerului anglican. Această veche și pasionantă îndeletnicire l-a determinat să înscrie în programul vizitei Grației Sale o întîlnire cu studenții și profesorii Institutului teologic din București. A fost o întîlnire emoționantă, Arhiepiscopul de Canterbury vizitînd cancelariile, sălile de cursuri și de seminarii și fiind primit în sala de festivități în acordul imnelor executate de corul studenților. După cuvîntul de salut al P. C. Diacon Dr. Nicolae Nicolaescu, Rector al Institutului teologic, Grația Sa Dr. Arthur Michael Ramsey a rostit o prelegere cu caracter documentar, în care a înfățișat aspecte diferite din viața Bisericii Anglicane și a expus unele laturi din preocupările actuale ale teologiei anglicane.

*

La Curtea de Argeș, Tîrgoviște, Dealu și Vișorîta. — Înalții oaspeți au fost conduși la Curtea de Argeș, cetate de scaun voievodal, prima capitală a Țării Românești și reședința primului mitropolit al Ungrovlahiei. Aci a fost vizitată Biserica Sfîntul Nicolae-Domnesc, cea mai veche biserică de zid din țara noastră, și biserica Mînăstirii Curtea de Argeș, ctitoria domnitorului Neagoe Basarab, zidită de meșterul Manole, — cel mai important monument de artă bisericească de la noi. Clipe de neuitat și de rară elevațiune morală au fost trăite cu prilejul întîlnirii oaspeților noștri cu cei o sută de preoți din întreaga țară aflați aci la cursurile Centrului de îndrumare pastorală și misionară. Grația Sa Arhiepiscopul de Canterbury a făcut preoților noștri relatări în legătură cu lucrarea pastorală a preoților anglicani, cu metodele și obiectivele lor de lucru, și a luat cunoștință, la rîndul Său, de preocupările, metodele pastorale și viața preoțimii noastre.

Urcînd în sus, pe lîngă albia Argeșului, înalții oaspeți au vizitat și unul din marile șantiere ale patriei noastre: Hidrocentrala Gheorghie Gheorghiu-Dej. Temerarul proiect, amploarea și ritmul lucrărilor au impresionat profund pe ierarhii și clericii anglicani.

Pe drumul de la Curtea de Argeș la Tîrgoviște, a fost vizitată parohia și biserica de țară Leordeni din raionul Găești, păstorită de inimosul preot Nicolae Gr. Nicolescu. Îmbrăcați în pitorești costume națio-

nale, cu cămăși și ii înflorate, cu vilnice țesute în fir și cu mahrame de borangic. credincioșii parohiei Leordeni au primit pe oaspeții englezi cu făclii aprinse, le-au așternut flori pe cale și le-au cântat diferite imne bisericești după dulcea noastră muzică psaltică.

La Tîrgoviște, au fost vizitate două din așezămintele sociale ale Bisericii noastre, create de Prea Fericirea Sa Părintele Patriarh Justinian: Casa sanatorială pentru preoții bătrîni rămași fără familie, de la Mînăstirea Dealu, și Casa sanatorială pentru văduvele de preoți, de la Mînăstirea Viforita. Aci, oaspeții au fost impresionați de curătenia încăperilor de locuit — fiecare bătrîn și bătrînă avînd camera sa, — de buna pregătire a mesei, care s-a dovedit a fi gustoasă și substanțială, și de buna organizare a asistenței medicale.

*

Din nou la București. — După scurta călătorie prin țară pe care am schițat-o foarte sumar în paragraful de mai sus, înălții oaspeți s-au înapoiat la București și au vizitat două mînăstiri din apropierea Capitalei: Mînăstirea de călugărițe Ghighiu, complet restaurată și preînnoită în ultimii ani prin osîrdia Prea Fericitului Patriarh Justinian. — și Mînăstirea de călugări Cernica, pe care au aflat-o în plin șantier de reconstrucție.

Au urmat apoi trei momente mari: Liturghia solemnă oficiată de Prea Fericirea Sa Părintele Patriarh Justinian, duminică 6 iunie, în paraclisul patriarhal Sfîntul Spiridon-Nou; concertul festiv organizat în aula Institutului teologic, în după-amiaza aceleiași zile, susținut de Corala Preoților din Capitală și de Corala Sfintei Patriarhii; și convorbirile oficiale între delegația Bisericii Anglicane și membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, care s-au desfășurat în ziua de 7 iunie.

În cadrul liturghiei solenne din paraclisul patriarhal Sfîntul Spiridon-Nou, care s-a săvîrșit în prezența membrilor Sfîntului Sinod și a conducătorilor cultelor religioase din țara noastră, Prea Fericirea Sa Părintele Patriarh Justinian și Grația Sa Arhiepiscopul de Canterbury, Dr. Arthur Michael Ramsey, au vorbit despre prietenia dintre cele două Biserici, în lumina mesajului evanghelic de pace și înfrățire, — și au schimbat daruri.

Iar în cadrul convorbirilor de la 7 iunie, s-a făcut un schimb de păreri asupra problemei dezvoltării relațiilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Anglicană, precum și în legătură cu alte probleme care preocupă astăzi lumea creștină. Un loc însemnat în convorbirile acestea l-a avut organizarea dialogului teologic dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Anglicană în lumina hotărîrilor celei de a treia Conferințe Panortodoxe de la Rodos.

Înainte de a ne părăsi țara, Grația Sa Arhiepiscopul de Canterbury, Dr. Arthur Michael Ramsey, a adresat Prea Fericitului Părinte Patriarh

Justinian invitația de a vizita Marea Britanie, ca oaspete al Bisericii Anglicane, și a fost semnat comunicatul comun asupra vizitei.

*

Președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Române, Domnul Chivu Stoica, a primit la Palatul Republicii pe Arhiepiscopul de Canterbury, Primat a toată Anglia și Mitropolit, Dr. Arthur Michael Ramsey, și pe însoțitorii Grației Sale în ziua de 3 iunie. În aceeași zi, înții oaspeți au fost primiți și de Domnul Ion Gheorghe Maurer, președintele Consiliului de Miniștri, împreună cu Domnul Emil Bodnăraș, vicepreședintele Consiliului de Miniștri; iar Domnul Profesor Dumitru Dogaru, Secretar General al Departamentului Cultelor, a oferit în cinstea oaspeților o masă în saloanele restaurantului Athénée-Palace, la care au participat membrii Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, conducătorii cultelor religioase din patria noastră și alți invitați.

REDAȚIA

ÎNDRUMĂRI, PASTORALE ȘI OMILETICE

PREDICI

LA DUMINICA MIRONOSIȚELOR

Biserica noastră Ortodoxă cinstește în duminica de astăzi pe Sfintele Mironosițe, pe acele sfinte femei care, cîștigate sufletește de frumusețea și înălțimea învățaturii Mîntuitorului, s-au pus cu toată ardoarea sufletului lor în slujba acestei învățături, jertfind din avutul lor și ajutînd pe Mîntuitorul și grupul Sfinților Apostoli în misiunea sfîntă pe care o împlineau.

Numele de mironosițe le-a venit acestor sfinte femei de la una din slujirile lor cele mai de seamă, aceea de a fi pregătit aromatele, mirurile cu care au mers duminică dis-de-dimineață la mormînt ca să ungă trupul Domnului, după rînduiala legii iudaice.

Dar cine sînt aceste sfinte femei pline de iubire pentru Mîntuitorul și pentru învățătura Lui, care este numele fiecăreia dintre ele, ce știm despre viața și faptele lor din Sfînta Scriptură și din Sfînta Tradiție? La aceste întrebări ne vom sîrgui să răspundem și rugăm pe bunul Dumnezeu să ne fie într-ajutor.

Din Sfînta Scriptură cunoaștem numai numele a șapte mironosițe, dar au mai fost și «altele multe» cum ne spune Sfîntul Evanghelist Luca (VIII, 2). Iar dintre acestea *Maria Magdalena* este cea mai cunoscută, fiindcă a fost cea mai plină de zel pentru slujirea Mîntuitorului. Ea este pusă aproape totdeauna de către Sfinții Evangheliști în fruntea femeilor care însoțeau și slujeau pe Mîntuitorul și pe Sfinții Apostoli.

Sfînta Mironosiță *Maria Magdalena* se trăgea din seminția lui Neftalim, iar numele i-a venit de la localitatea *Magdala* din Galileea, un mic orașel de pe marginea lacului Tiberiada, la sud de Capernaum.

Din Sfînta Tradiție aflăm că *Maria Magdalena* a rămas orfană din copilărie, că stăpînea o mare bogăție și că era deosebit de frumoasă.

În Sfintele Evanghelii o aflăm pe *Maria Magdalena* venind din Galileea în Ierusalim, împreună cu alte femei, slujind și ajutînd din avutul

ei pe Mîntuitorul și pe Sfinții Apostoli (Luca VIII, 2—3); o vedem mai ales în momentele tragice ale răstîgnirii Mîntuitorului, alături de Maica Domnului și de alte femei sfinte, privind cu durere și cutremur, cînd mai de aproape cînd mai de departe, cele ce se petreceau (Matei XXVII, 50—56; Marcu XV, 37—41; Luca XXIII, 45—59). Iar după ce Mîntuitorul își dă sufletul în cele mai cumplite chinuri și după ce toți iudeii pleacă pe la casele lor «bătîndu-și pieptul» (Luca XXIII, 48), singură Maria Magdalena și o altă Marie — despre care vom vorbi îndată — rămîn neclintite lîngă cruce și sînt de față chiar și spre seară, cînd Iosif din Arimateea coboară de pe cruce trupul lui Iisus și-l pune în mormînt (Luca XXIII, 55). Ba chiar și după plecarea acestuia, ele rămîn mai departe în jurul mormîntului pînă tîrziu, cînd, zdrobite de durere și oboseală, se întorc în oraș și pregătesc miruri pentru ungerea trupului Domnului în ziua a treia, duminică, fiindcă a doua zi, sîmbătă, nu îngăduia legea iudaică să se facă acest lucru (Matei XXVII, 56; Marcu XV, 47; Luca XXIII, 55—56). Iar duminică de dimineață Maria Magdalena va fi cea dintîi dintre femeile mironosițe care vin să ungă trupul Domnului (Matei XXVIII, 1; Marcu XV, 1—2). Ea ajunge la mormînt «încă întunerice fiind» (Ioan XXI, 1), găsește însă mormîntul gol și aleargă să anunțe pe Sfinții Apostoli Petru și Ioan (Ioan XX, 2). Iar după ce aceștia, convingîndu-se că trupul Domnului nu mai era în mormînt, «s-au întors iarăși la ai lor» (Ioan XX, 10), Maria Magdalena n-a părăsit mormîntul, ci a rămas lîngă el plîngînd (Ioan XX, 11). Dar, minune, dragostea ei pentru Mîntuitorul fu răsplătită din plin, așa cum numai Dumnezeu poate să răsplătească pe cei care îl iubesc din tot sufletul, fiindcă ea, Maria Magdalena, s-a învrednicit cea dintîi să vadă pe Mîntuitorul înviat din morți și tot ea a avut privilegiul de a vesti, cea dintîi, Sfinților Apostoli învierea Domnului (Marcu XVI, 10—11; Ioan XX, 18). Căci, dacă prin femeie a intrat păcatul în lume, tot prin femeie a rînduit Dumnezeu să se vestească și izbăvirea de păcat prin învierea Domnului. Adînci și negrăite sînt rînduielile puse de Dumnezeu în aceste lucruri mai presus de fire !

Potrivit unei tradiții, după înălțarea Domnului la cer, Maria Magdalena s-ar fi dus la Roma, la împăratul Tiberiu, căruia, după ce i-a vindecat un ochi bolnav, i-a povestit cele întîmplate la Ierusalim, și împăratul miniat ar fi poruncit să fie pedepsiți arhieriei iudeilor și Pontiu Pilat.

Sfîntul Modest, arhiepiscopul Ierusalimului, spune că, după adorarea Maicii Domnului, Maria Magdalena a plecat la Efes, în Asia Mică, unde se afla Sfîntul Ioan Evanghelistul, ucenicul iubit al Mîntuitorului, și acolo și-a sfîrșit viața prin martiriu.

Tot așa Nichifor Callist, istorisitorul vieții Mariei Magdalena, spune că aceasta și-a petrecut ultima parte a vieții la Efes, în curăție îngerească și jertfelnicie, iar apoi, după o boală scurtă, murînd și fiind regretată de toți, a fost înmormîntată de Sfîntul Apostol Ioan într-o peșteră de lîngă Efes.

Și astfel, în veacul al VI-lea, mormîntul și moaștele Sfintei Magdalena erau cinstite cu evlavie la Efes, iar mai târziu, în veacul al IX-lea, după spusele unui istoric bizantin, împăratul Leon Înțeleptul a adus moaștele ei de la Efes la Constantinopol, așezîndu-le cu mare cinste într-o frumoasă biserică zidită de el în anul 890.

Bucurîndu-se încă din cele mai vechi timpuri de renumele de sfință, Maria Magdalena a fost cinstită atît în Răsăritul cît și în Apusul creștin, fiind considerată «întocmai cu Apostolii». Sfinții Părinți ai Bisericii au vorbit totdeauna cu mare respect despre ea, iar marii predicatori creștini au găsit în credința ei și în dragostea ei sfință pentru Mîntuitorul un ales izvor de inspirație. La fel pictorii și scriitorii creștini au contribuit la cunoașterea și cinstirea ei.

Biserica noastră i-a fixat ca zi de pomenire 22 iulie, cînd i se înalță minunate imne, fiind socotită ca «purtătoare de Dumnezeu» și «prima evanghelistă».

Despre celelalte șase Sfinte mironosițe vom avea mai puține de spus. Astfel, o altă Marie, care de asemenea a urmat pe Mîntuitorul și pe Sfinții Apostoli, jertfind din averea sa și slujind, este *Maria lui Cleopa* (Ioan XIX, 25), numită uneori în Sfînta Scriptură «cealaltă Marie» (Matei XXVII, 61), pentru a se deosebi de Sfînta Fecioară Maria și de Maria Magdalena, alteori este numită «mama lui Iacob», a lui Iosie sau a acestora doi la un loc (Matei XXVII, 56; Marcu VI, 40 și 47, XVI, 1). Numele Maria lui Cleopa i-a venit de la soțul ei, Cleopa (sau Alfeu). Se pare că ea era rudă cu Maica Domnului.

Și această Marie este arătată în Sfînta Scriptură ca aflîndu-se în preajma lui Iisus în momentele dureroase ale răstignirii (Matei XXVII, 56; Marcu, XV, 40; XVI, 1; Ioan XIX, 25). Și ea a asistat la coborîrea de pe cruce a trupului Domnului și la punerea sa în mormînt. Și pe ea o aflăm în grupul femeilor care, duminică dimineața, vin la mormînt să ungă cu miresme trupul Domnului (Matei XXVIII, 1; Marcu XVI, 1). În fine, și ea se găsește printre femeile care, aflînd de la înger că a înviat Domnul, aleargă să ducă vestea cea bună Sfinților Apostoli (Matei XVI, 8; Luca XXIV, 10—11), bucurîndu-se de privilegiul de a vedea pe Mîntuitorul curînd după înviere (Matei XXVIII, 9).

Biserica noastră a rînduit pomenirea acestei Sfinte Mironosițe în ziua de 23 mai.

O a treia Marie, *Maria din Betania*, sora lui Lazăr cel înviat din morți, este socotită și ea printre Sfintele Mironosițe, atît pentru dragostea ei fierbinte față de Mîntuitorul, cît și pentru gestul său plin de înțeles tainic de a fi uns capul și picioarele Domnului cu ulei de mare preț, în Betania, în casa lui Simon Leprosul: preînchipuire a îmbălsămării trupului Domnului, așa cum a explicat însuși Mîntuitorul acest gest (Marcu XIV, 6—9; Ioan XII, 7—8).

Această a treia Maria locuia, împreună cu fratele său Lazăr și cu sora sa Marta, în Betania, un sat din apropierea Ierusalimului, unde probabil că aveau o gospodărie frumoasă, de vreme ce puteau primi și

găzdui pe Mîntuitorul și pe Sfinții Apostoli în trecerea lor prin acea localitate.

Sfînta Scriptură ne arată pe această Marie șînd la picioarele Mîntuitorului și sorbind cuvintele Lui, în vreme ce Marta, sora ei, se îngrijea mai mult de gospodărie și de buna primire a oaspeților (Luca X, 38—42). Și știm că Mîntuitorul, deși n-a disprețuit strădaniile Martei, a socotit îngrijirea de cele sufletești ca fiind «partea cea mai bună», pe care și-a ales-o Maria.

Într-un alt loc din Sfînta Scriptură (Ioan XI, 1—45), vedem pe Maria căzînd la picioarele lui Iisus, cu ochii plini de lacrimi și spunînd: «Doamne, de ai fi fost aici, n-ar fi murit fratele meu»; de unde se vede credința acestei femei în puterea Mîntuitorului; credință care n-a fost desamăgită, căci Mîntuitorul a înviat pe Lazăr din morți.

Dar cel mai impresionant tablou din Sfînta Scriptură în care apare Maria, sora lui Lazăr, este acela în care se arată cum această, din iubire și înaltă cinstire pentru Mîntuitorul și fiindcă înviase pe fratele său Lazăr, nu precupețește o întregă litră de ulei de cel mai mare preț, mir de nard curat, pe care îl toarnă pe capul și pe picioarele Mîntuitorului, ștergîndu-le apoi cu părul capului ei: preînchipuire, cum am spus, a morții Mîntuitorului (Ioan, XII, 1—8). Iar cînd Iuda Iscarioteanul, lacom de bani și neînțelegînd sensul tainic al acestei ungeri, cîrțește zicînd că s-a făcut prin aceasta o risipă, Mîntuitorul spune cuvintele profetice care s-au împlinit întocmai: «Amin grăiesc vouă; oriunde se va propovădui Evanghelia aceasta, în toată lumea, se va pomeni ce a făcut ea, spre pomenirea mea» (Marcu XIV, 9). Și, într-adevăr, peste veacuri, pînă astăzi, s-a pomenit și se va pomeni totdeauna numele Sfintei Mironosițe Maria din Betania, căreia Biserica noastră i-a rînduit ziua de 18 martie pentru deosebită cinstire.

În afară de aceste trei Marii, este amintită printre Sfintele Mironosițe și *Marta*, cealaltă soră a lui Lazăr, care făcea și ea parte din grupul femeilor evlavioase ce sprijineau răspîndirea Sfintei Evanghelii. Marta apare și ea în tablourile din Sfînta Scriptură unde am întîlnit pe sora sa Maria, dar totdeauna fiind înfățișată ca o fire vioaie, practică, preocupată de grijile gospodărești. Totuși credința tare a Martei în puterea și Dumnezeuirea Mîntuitorului nu era nicidecum mai mică decît aceea a Mariei, deoarece și ea spune cuvintele: «Doamne, de ai fi fost aici, fratele meu nu ar fi murit» și adaugă: «Dar și acum știu că oricîte vei cere de la Dumnezeu, îți va da Dumnezeu» (Ioan XI, 21—22). Mai mult chiar, ea face cu același prilej o mărturisire care nu mai are asemănare în Sfînta Scriptură decît cu aceea a Sfîntului Apostol Petru, făcută în numele Sfinților Apostoli: «Da Doamne — spune ea. Eu am crezut că Tu ești Hristosul, Fiul lui Dumnezeu, care a venit în lume» (Ioan XI, 27).

După faptele mîntuitoare de pe Golgota, după învierea și înălțarea la cer a Domnului, Marta a rămas în Ierusalim sau în Betania pînă la împrăștierea Sfinților Apostoli. În a doua jumătate a veacului al IV-lea, existau în Betania două biserici, una pe locul întîlnirii lui Iisus cu Marta

și alta la mormîntul lui Lazăr. Biserica noastră Ortodoxă a orînduit pomenirea Sfintei Marta la 4 iunie.

Celelalte trei Sfinte Mironosițe amintite în Sfînta Scriptură se numeau Salomi, Ioana și Susana.

Salomi, al cărei nume înseamnă pe evreește «pace», era soția pescarului Zevedei și mama ucenicilor mult iubiți ai Mîntuitorului, Iacob și Ioan. Și ea a venit cu grupul Mîntuitorului și al Sfîntilor Apostoli din Galileea în Ierusalim, unde casa ei și a fiilor ei era un fel de sediu al grupului. Din nețărmurită dragoste de mamă pentru fiii săi, ea cere Mîntuitorului ca aceștia să aibă locuri de cinste în împărăția pe care o va întemeia El (Matei XIX, 13—15; Marcu X, 13—16; Luca XVIII, 15—17). În timpul patimilor de pe Golgota, Salomi este nelipsită de lângă Maica Domnului și de lângă celelalte Sfinte Mironosițe (Marcu XV, 40; Luca XXIII, 55), iar apoi pregătește împreună cu acestea mirodeniile pentru ungerea trupului Domnului, merge duminică de dimineață la mormînt și aleargă să vestească ucenicilor învierea (Marcu XVI, 1—7). Sfînta Tradiție a Bisericii noastre pune data morții Sfintei Mironosițe Salomi în ziua de 3 august.

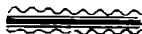
Cealaltă Sfîntă Mironosiță, *Ioana*, era soția lui Huza, sfîtnic (ispravnic) al lui Irod Antipa, tetrarhul Galileii (Luca VIII, 3). În Sfînta Scriptură este amintită numai de două ori cu numele (Luca VIII, 3; XXIV, 10), în împrejurări asemănătoare cu ale celorlalte Sfinte Mironosițe, slujind, din avutul și cu munca ei, Mîntuitorului și Sfîntilor Apostoli. Săvîrșirea vieții ei este menționată în cărțile noastre de cult în ziua de 20 iunie.

În fine, Sfînta Mironosiță *Susana*, al cărei nume înseamnă «crin», este pomenită în Noul Testament numai o singură dată (Luca VIII, 3), dar credința, iubirea, strădaniile și jertfelnicia ei n-au fost mai prejos decît ale celorlalte Sfinte Mironosițe.

Am arătat, cît s-a putut mai pe scurt, după Sfînta Scriptură și după Sfînta Tradiție, cine au fost Sfintele Mironosițe, care au fost numele lor și ce fel de viață au dus ele. Nu credem că este nevoie să stăruim prea mult asupra caracterului pilduitor al vieții și faptelor acestor sfinte femei. Viața și faptele lor grăiesc de la sine. Și sîntem încredințați că, în decursul vremurilor, nenumărate femei și-au întetit flacăra credinței și a jertfelniciei creștine luînd pildă de la Sfintele Mironosițe, care, toate, nu numai una, pot fi socotite ca fiind «întocmai cu Apostolii».

Facă Dumnezeu ca strădaniile bunelor noastre creștine de astăzi pentru triumful adevărului, al binelui, al dreptății și al păcii — pentru care Sfintele Mironosițe și-au închinat întreaga lor viață și pentru care s-a jertfit pe cruce însuși Fiul lui Dumnezeu — să fie încununat de cel mai deplin și statornic succes! Amin!

Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU

LA ÎNĂLȚAREA DOMNULUI

«Acest Iisus, Care s-a înălțat de la voi la cer, iarăși va veni, precum L-ați văzut mergînd la cer» (Fapte I, 11).

Timp de patruzeci de zile, după slăvita Sa înviere din morți, a rămas Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos în preajma sfinților Săi ucenici și apostoli, încredințându-i de adevărul învierii Sale, grăindu-le în continuare despre cele ale împărăției lui Dumnezeu și dîndu-le tot felul de sfaturi și îndrumări, o dată cu făgăduința trimiterii asupra lor a Duhului Sfînt și cu porunca de a fi martorii Săi «în Ierusalim, în toată Iudeea și Samaria și pînă la marginile pămîntului».

Este foarte greu de înțeles, în tot adîncul, ce au însemnat aceste patruzeci de zile, de după înviere, pentru ucenicii Domnului. Chemați la noi speranțe și ridicați din nou la viață, din starea copleșitoare în care se găseau după pătimirea și răstignirea Domnului, de vestea cea cu totul neașteptată a învierii, Sfinții Apostoli au prins nou curaj, s-au umplut din nou de dragoste nesfirșită și de încredere nebiruită față de Învățătorul lor, reproșîndu-și cu amar puținătatea credinței lor, din timpurile de cumpănă prin care trecuseră. Iar adîncul cunoscător al inimilor omenești, Domnul și Mîntuitorul Hristos, cu iubirea Sa de oameni cea negrăită, iartă necredința ucenicilor Săi, iartă lepădarea întreită a lui Petru, restabilește unitatea și coeziunea soborului Sfinților Apostoli și, îi trezește pe toți la o viață nouă.

Un singur lucru îi mai neliniștea și îi mai frămînta pe ucenicii Domnului: acela că Mîntuitorul cel înviat, deși același cu cel de mai înainte de răstignire, se înfățișa oarecum deosebit. Cele trei zile petrecute sub lespede de piatră a mormîntului, produseseră o transformare cu totul de neînțeles de mintea omenească. Era același Hristos, dar, de data aceasta, un Hristos preamărit, pretutindenea prezent în chip văzut și nevăzut, și pentru care nici ușile încuiate și nici depărtările nu mai constituiau vreun obstacol. Îl simțeau întotdeauna viu în mijlocul lor și alătura de fiecare în parte și chiar atunci cînd nu se vedea, ei îl așteptau să apară și să le vorbească în toată clipa. Iar faptul acesta le dădea siguranță și îi făcea să devină alți oameni.

O treaptă nouă de ridicare intervenise în transformarea acestor aleși ai Domnului, din starea lor de mai înainte, de simpli pescari pe lacul Ghenizaretului, în «pescari de oameni», care aveau să fie investiți cu toată înțelepciunea și știința Duhului. Dar nu și ultima, pentru că pe aceasta aveau să o atingă ei, abia la zece zile după Înălțare, prin pogorîrea asupra lor a Duhului Sfînt, celui făgăduit. Pînă atunci, pentru această plămădă nouă, care erau Sfinții Apostoli, aveau să mai existe clipe grele de incertitudine, de teamă și de ezitare, căci din punct de vedere omenesc era firesc să se întîmple așa.

Prilej către aceasta a constituit însuși faptul slăvitei înălțări la cer a Domnului. Era ziua a patruzecoa de la înviere. Ca și odinioară când Domnul, însoțit de ucenicii Săi, străbătea ținuturile Țării Sfinte, învățându-i tainele împărăției lui Dumnezeu, tot așa și de data aceasta Mîntuitorul duce pe ucenicii Săi pe Muntele Măslinilor. Sub înflăcărarea speranțelor mesianice, care căpătaseră un nou avînt în sufletele Sfinților Apostoli, aceștia îl întrebă pe Domnul despre restatornicirea împărăției lui Israel. Dar Domnul, care grăia ucenicilor Săi cele mai de pe urmă cuvinte, fără ca ei să știe acest lucru, le vorbește stăruitor despre venirea asupra lor a Duhului Sfînt și despre îndatorirea lor de a vesti învățătura Sa, pînă la marginile pămîntului. Și, în timp ce convorbirea dintre Învățător și ucenici se desfășura tot atît de lin și de potolit ca și alte dăți, Mîntuitorul se desprinde din mijlocul lor, înălțîndu-se la cer, iar un nor îl acopere cu totul privirilor lor. «Și căutînd ei cu privirea ațintită la cer, pe cînd El se suia, iată doi bărbați în veșminte albe, au stat înaintea lor și le-a zis: Bărbați galileieni, ce stați cu privirea ațintită la cer? Acest Iisus, care s-a înălțat de la voi la cer, iarăși va veni, precum L-ați văzut mergînd la cer».

Cu înălțarea Mîntuitorului Hristos la cer, întreaga Sa lucrare mîntuitoare se încheie. Ceea ce va urma mai departe, împărțășirea fiecărui credincios din roadele mîntuirii aduse de Domnul Hristos lumii, se va săvîrși în Biserică, sub acțiunea sfințitoare a Duhului Sfînt, care va călăuzi și va ocroti Biserica creștină pînă la sfîrșitul veacurilor. Cel ce se coborîse umil, în chip de Prunc, în ieslea din Betleem, părăsind sinurile Tatălui Său ceresc, din dragoste nesfîrșită pentru mîntuirea neamului omenesc din robia întunericii și a păcatului și pentru împăcarea omului cu Dumnezeu, se înalță acum, plin de slavă, către aceleași sinuri pămîntești, cu lucrarea Lui pămîntească desăvîrșit împlinită. «Nimeni nu s-a suit la cer — le spuse El odinioară, în chip profetic, ucenicilor Săi — decît numai Cel ce s-a pogorit din cer. Și precum Moisi a înălțat șarpele în pustie, așa trebuie să se înalțe și Fiul Omului: pentru ca tot cel ce crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (Ioan III, 13—15).

Orice despărțire de cineva iubit este dureroasă. Iar cînd despărțirea aceasta este definitivă, ea este cu adevărat sfișietoare. Înălțarea Mîntuitorului la cer avea să constituie pentru ucenici Domnului, o nouă piatră de poticnire. Și aceasta le-o spusese însuși Domnul, cu prilejul mării Sale cuvîntări despre «Piinea Vieții». Pentru că ucenicii Domnului, auzind acele tainice cuvinte murmurau între ei (Ioan VI, 61), Mîntuitorul le-a zis: «Acestea vă scandalizează? Dar de veți vedea pe Fiul Omului suindu-ce unde era mai înainte?» (*Ibidem* 62). Într-adevăr nu ne va fi greu să ne închipuim cele ce vor fi simțit ucenicii Domnului, vîzînd pe Învățătorul lor, plecat pentru totdeauna din mijlocul lor. Cînd Maria Magdalena venind de la mormîntul Domnului, îl găsisse gol, inima ei s-a sfișiat de durere și a izbucnit într-un plîns nemîngîiat: «Femeie, de ce plîngi?» — «Că au luat pe Domnul meu și nu știu unde L-au pus». Aceași durere se va fi abătut de data aceasta și asupra ucenicilor Domnului și cu

aceleași lacrimi, amare, se vor fi întors ei la Ierusalim, unde, după cum ne spun Faptele Apostolilor, «stăruiau, mai departe, cu un cuget în rugăciune și în cerere, cu femeile și cu Maria, mama lui Iisus și frații Lui».

În singurătatea și în părăsirea lor tristă de acum, doar o singură nădejde mai pilpie ca o flăcăruie în sufletele lor: cuvintele pe care cei doi bărbați în veșminte albe li le grăiseră după înălțarea la cer a Domnului: «Acest Iisus, Care s-a înălțat de la voi la cer, iarăși va veni, precum L-ați văzut mergînd la cer». Iar flăcăruia aceasta nu întîrzie să se transforme într-o flacără atotconsumatoare, în dorința fierbinte de a vedea cît mai curînd coborînd pe norii cerului și venind iarăși, cu slavă, în mijlocul lor, pe Învățătorul lor, cel atît de iubit. Dorința aceasta imprimă vieții lor religioase de mai departe, un caracter de așteptare iminentă a venirii Domnului, sau cu alți termeni teologici, un caracter eshatologic. «Vine Domnul», «Vino, Doamne!», sau în limba pe care o vorbeau pe atunci sfinții ucenici «Maran-atha!», sînt cuvinte pe care le întîlnim des în viața Bisericii creștine primare, și care dau sens și conținut unei vieți de continuă pregătire, în vederea primirii cu vrednicie a Domnului Hristos, cînd se va pogori din nou pe norii cerului, într-o slavă, ca să judece lumea.

Că în așteptarea aceasta a venirii Domnului s-au proslăvit întru evlavie și în viață cuviincioasă generații și generații de creștini nu trebuie cîtuși de puțin să ne mire, căci, după cuvintele Domnului «de ziua și de ceasul acela nimeni nu știe nici îngerii din ceruri, nici Fiul, ci numai Tatăl» (Matei XXIV, 36).

Gîndul acesta, mai mult decît orice altă regulă morală, a condus pașii părinților, moșilor și strămoșilor noștri pe calea vieții, povățuindu-i dragostea față de aproapele, întrajutorarea celor în suferință, îmbrăcarea celor goi, mîngierea celor îndurerăți, adăparea celor însetați și adăpostirea celor fără de acoperiș, într-un cuvînt trăirea cu toată lumea în înțelegere și pace și purtarea față de semenii noștri ca și față de Însuși Domnul.

Ne gîndim și noi la Mîntuitorul Hristos, a cărui înălțare la cer o prăznuim astăzi, cum se gîndeau Sfinții Apostoli, pe cînd se întorceau la Ierusalim de pe Muntele Măslinilor? Răsună, oare, și în urechile noastre glasul celor doi bărbați în veșminte albe, care au spus că Domnul Hristos va veni iarăși, precum s-a ridicat de pe pămînt la cer? Simțim și noi, oare, în sufletele noastre, dorința de a-L vedea pe Domnul, venind întru slavă?

Sfînta noastră Biserică ne cheamă la sînul ei de mamă plină de dragoste, punîndu-ne înainte chipurile de pocăință și leacurile pentru ieșirea noastră din starea de păcat. Îndrăzniți, către ea. Apropiati-vă de leacurile ei. Incredeti-vă în povețele ei. Și ea vă va îmbrăca în veșmintul cel nou al curăției și luîndu-vă de mîna, ca o adevărată mamă, vă va sui pe muntele cel sfînt al Domnului, unde vă veți putea învrednici de frumusețea feței Mirelui ei. Amin.

Pr. OLIMP N. CĂCIULĂ

PREDICĂ LA ÎNĂLȚAREA DOMNULUI

«Preamăriți dar pe Dumnezeu în trupul
vostru» (I Cor. VI, 20).

Cu fiecare an, praznicul Înălțării Domnului actualizează adevărul de credință din fundamentul creștinismului, istorisit de Sfinta Evanghelie, că după învierea din morți, Mîntuitorul Hristos a petrecut pe pămînt 40 de zile în care timp s-a arătat de mai multe ori Sfinților Apostoli și Ucenici, a mîncat, a vorbit și i-a trimis la propovăduire în toată lumea (Matei XXVIII, 19), apoi s-a înălțat la cer și șade de-a dreapta Tatălui (Marcu XVI, 19; Luca XXIV, 51).

Iubiți credincioși, Domnul s-a înălțat la cer cu trupul cu care s-a întrupat, a petrecut pe pămînt, a pătimit, a murit și a înviat. Însă, prin înviere, acest trup este preamărit. El a lepădat toate afecțele, zice Sfintul Ioan Damaschin, adică coruptibilitatea, foamea și setea, somnul și oboseala și cele asemenea. Și chiar dacă a gustat din mîncare după Înviere (Luca XIV, 41—43) n-a făcut-o în virtutea unei legi a firii «căci n-a flămînzit, ci în virtutea întrupării Sale ca să invedereze adevărul învierii că este însuși trupul Lui care a suferit și a înviat. N-a lepădat nici una din părțile firii, nici corpul, nici sufletul, ci avea și corpul și sufletul rațional și gînditor,voluțional și activ și astfel se așează la dreapta Tatălui». Despre felul cum trebuie înțeleasă această «dreaptă», același părinte spune că nu trebuie să vorbim despre o dreaptă spațială a Tatălui. Căci cum va avea o dreaptă spațială cel necircumcis (nemărginit, infinit)? Dreapta și stînga au numai lucrurile circumscrise (mărginite). «Numim dreapta Tatălui slava și cinstea Dumnezeirii în care Fiul lui Dumnezeu, ca Dumnezeu și de o ființă cu Tatăl, există înainte de veci și în care, după ce s-a întrupat, în vremurile din urmă, șade și cu trupul deoarece trupul Lui este slăvit împreună cu El. Căci este închinat de toată creația într-o singură închinăciune împreună cu corpul lui». (*Dogmatica*, trad. D. Fecioru, București, 1938, p. 235—236). Așadar, prin Înălțarea la cer Domnul n-a părăsit trupul luat din Sfinta Fecioară Maria și tot cu acest trup va veni, la sfîrșitul veacurilor, pe norii cerului, înconjurat de sfinții îngeri, șezînd pe tronul slavei dumnezeiești, să judece toate neamurile pămîntului (Matei XXV, 31—46).

Înălțarea Domnului la cer este mărturia ridicării firii omenești la suprema treaptă de intimitate și unire cu Sfinta Treime; este dovada cinstirii și puterii ei desăvîrșite, a preamăririi și intrării Sale în sinurile Dumnezeirii. Prin aceasta Hristos a așezat natura omenească înduhovnicită peste cinstirea oștilor cerești, heruvimii și serafimii, care păzeau porțile raiului, iar acum se minunează cum s-a învrednicit — prin spălarea de păcat — să intre în împărăția cerurilor, în comunitatea de viață fericită cu Dumnezeu (Cf. și Sfintul Ioan Hrisostom, *Cuvîntări la praznicele împărătești*, trad. D. Fecioru, București, 1938, p. 230).

Cu toată intimitatea supremă și desăvârșita îndumnezeire la care s-a înălțat firea sa omenească, Domnul rămîne legat de noi pe veci — rămîne Om deplin și modelul nostru de viață.

Deși ridicat în slava cerului, El păstrează întreaga noastră omenitate, fără de păcat, așa cum ne-a rînduit Dumnezeu de la creație. Prin aceasta ne arată că dacă vom trăi în duhul iubirii Sale, fiecare ne putem înălța, prin colaborare cu harul Său, la superlativul perfecțiunii duhovnicești, la treapta îndumnezeirii. Cu alte cuvinte, fiecare om poate să realizeze asemănarea cu El, dacă devine nepătimitor și sfînt. Omenitatea Domnului ne poate transmite tuturor toată puterea divină, întreg harul pentru îndumnezeirea noastră. Căci, prin slăvita Înălțare, Domnul este mai aproape de noi mai mult decît oricînd «prin aceeași plenitudine a omenității ca și Fecioara Maria, dar cu o intensitate și o cuprindere supra-umană din cauză că omenitatea Sa este mediul desăvârșit al acțiunii atotputernice și atotprezente a Dumnezeirii (Prof. D. Stăniloae, *Iisus Hristos sau Restaurarea Omului*, Sibiu, 1943, p. 343).

De fapt acesta este chiar scopul întrupării Logosului divin: apropierea maximă de noi oamenii, ca să ne ridice la Dumnezeu Tatăl prin har, prin cuvîntul și prin viața Sa. Prin înălțare, omul în special — și întreaga natură — este adusă în intimitatea Sfintei Treimi, în comunitate de viață cu energiile divine care se revarsă bogat și etern peste toată omenirea și peste întreg universul sfințindu-l și îndumnezeindu-l. Prin Înălțare, Domnul pătrunde cu harul Său cele dinăuntru ale sufletului omenesc, îl purifică și-i imprimă o mișcare hristocentrică către chemările cerești, către idealul transcendenței și al veșniciei, devenind una cu Trupul Său tainic și zidind Biserica Sa prin pogorîrea Sfîntului Duh, care «s-a așezat mai întîi, în chip desăvârșit peste omenitatea lui Hristos ridicată în ultima intimitate divină» (*Ibidem*, p. 344). De atunci și prin aceasta Hristos Domnul este în etern Mijlocitorul și Împăciuitorul între creatura păcătoasă și Dumnezeu (*Ibidem*, p. 344). De atunci Domnul este Mîntuitorul și Păstorul cel bun care-și pune sufletul pentru oile Sale. El este ușa prin care se intră în staulul oilor. Pe toți cîți au venit înainte de El, oile nu i-au ascultat. Numai cine merge după El ajunge la pășunea mîntuirii, acela are viață veșnică din belșug (Ioan X, 12).

Dragostea infinită care L-a suit pe Golgota, rămîne cu noi după slăvita înălțare activîndu-ne puterile spiritual-morale în lupta pentru realizarea idealurilor evanghelice și întruparea tuturor principiilor umanitare propovăduite de El. În cer Mîntuitorul nu uită de jertfa pe care a adus-o pentru păcatele noastre și nu se rușinează de ea și de noi. În starea de preamărire El este Mielul care, «ca junghiat» (Apoc. V, 6), stă la temelia lumii în curs de mîntuire, stă ca forța care întreține dinamismul lumii pentru desăvîrșire și o duce către progresul duhovnicesc în veșnicie.

După Sfîntul Ioan Hrisostom, înălțarea Domnului descoperă dărnicia cea mare a lui Dumnezeu. «Astăzi, zice el, s-a făcut împăcarea lui Dumnezeu cu neamul omenesc. Astăzi a fost distrusă dușmănia veșnică și s-a nimicit îndelungatul război. Astăzi s-a reîntors o pace minunată, căci cine ar

fi putut să împace pe Dumnezeu cu omul căzut?» (*Ibidem*, p. 228). Dacă înainte de Înălțare, omenirea stătea departe de Dumnezeu, pentru că era robită de păcatul lui Adam, acum este ridicată pe tronul lui Dumnezeu ca să poată lucra cu puterea Lui. Acum Dumnezeu ridică pe om la Sine și-i zice «mîntuiește-ți singur frații, iar pentru aceasta îți pun la dispoziție toată puterea mea, îți dau harul meu». Din dragoste El face Om adevărat pe Unicul Său Fiul identificându-se cu noi și împărtășindu-ne darurile Sale să ne mîntuiască pe noi, frații Săi, și să ne așeze în comunitatea fericirii, de-a dreapta Tatălui (Cf. și Stăniloae, *op. cit.*, p. 353). Prin El, din nevrednici, vinovați și pierduți, am devenit nevinovați, regăsiți și prețuiți, dotați cu puteri negrăite ca să ne înălțăm de pe pămînt la cer. El ne-a împăcat cu Dumnezeu luînd asupra Sa pedeapsa care se cuvenea nouă și ne-a răscumpărat din blestemul legii, făcîndu-se pentru noi blestem (Gal. III, 13). Nu se poate imagina o înjosire mai groaznică a omului prin păcat, dar nici o preamărire și înălțare mai mare decît a Domnului. Aceasta este taina nepătrunsă a voiei lui Dumnezeu care, prin Mîntuitorul Hristos, ne-a trecut din moarte la viață și de pe pămînt la cer.

Astfel în persoana Fiului lui Dumnezeu și Fiul Omului firea omenească înălțată la cer se bucură de suprema demnitate. Fiind așezată pe tronul dumnezeiesc, ea participă la conducerea înțeleaptă a lumii și la înfricoșata judecată a tuturor oamenilor care au existat sub soare.

Praznicul Înălțării este prilej de meditație și reculegere. De o parte, ne arată că omul, alcătuit din suflet rațional și din trup material, este coroana creației, capodopera ei, microcosmosul, domnul și stăpînul universului, așa cum a voit Dumnezeu dintru început. De altă parte, trupul nostru material este creat de Dumnezeu, este opera Lui ca și sufletul.

Ca atare, trupul nu trebuie înjosit, disprețuit, botjocorit și spurcat cu vorbe și cu fapte murdare. El nu trebuie făcut unealta celui rău, a poftelor și patimilor și a tuturor plăcerilor vinovate; nu trebuie făcut izvor de păcate și fărădelegi în societatea omenească, ci trebuie îngrijit, cinstit, curățit, prețuit și sfințit. Trupul trebuie scos din imperiul forțelor oarbe, de sub dictatura simțurilor și a instinctelor animalice și toate dorințele lui să fie supravegiate și îndrumate rațional, ca el să devină chivot al Legii Noi și templu în care să se sălășluiască Hristos Dumnezeu prin Sfînta Cuminecătură ca să-l străbată de lumina Dumnezeirii.

Vorbind despre cinstirea și sfințirea trupului nostru, Sfîntul Apostol Pavel ne învață că nu ne este dat spre desfrînare, ci pentru Domnul și Domnul este pentru trup. Și după cum Dumnezeu a înviat din morți Trupul sfînt al Domnului, tot așa ne va învia și trupurile noastre (I Cor. VI, 13). Prin creație trupul aparține lui Dumnezeu, iar prin Botez devine mădular al trupului tainic al Domnului, al Bisericii Sale. De aceea nu trebuie să facem mădularele lui Hristos mădulare ale desfrînării.

În consecință Sfîntul Apostol Pavel ne poruncește să fugim de desfrînare, ca să nu păcătuim în trupul nostru, pentru că este templu al Duhului Sfînt care este întru noi, iar noi nu sîntem ai noștri (I Cor. VI, 19). Deci toate mădularele trupului, gura, ochii, urechile, inima etc., trebuie

puse numai în slujba lui Dumnezeu, să le facem numai unelte ale binelui, adevărului, frumosului, dreptății, păcii etc. Să fie izvor de virtute și nicidecum instrumente ale poftelor, păcatelor și fărâdelegilor. Dumnezeu să viețuiască în trupul nostru, iar trupul să fie altar de jertfă pe care — și prin care — să se preamărească Dumnezeu în lume (Matei V, 16).

Cît sîntem în viață, să fim morți cu trupul față de păcat; nici o ispită și poftă satanică să nu ne mai stăpînească ci «toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm». Să împlinim neîncetat voia Lui, iar măduarele noastre să le facem numai arme ale dreptății, nu și ale nedreptății. Dacă am murit cu Hristos prin Botez, pentru păcat, să înviem împreună cu El umblînd întru învierea vieții spre slava lui Dumnezeu Tatăl (Rom. VI, 4).

Să lepădăm haina omului vechi; să alungăm de la noi poftele și patimile josnice și să ne îmbrăcăm în haina bucuriei umblînd după pilda lui Iisus Hristos, Cel ce ne-a răscumpărat cu prețul Sîngelui Său. Să împlinim porunca Sfîntului Apostol Pavel care zice: «Preamăriți dar pe Dumnezeu în trupul vostru și în duhul vostru care sînt ale lui Dumnezeu (I Cor. VI, 20).

Nu trebuie să uităm, apoi, că în clipa morții, trupul așezat în mormînt așteaptă învierea de obște și unirea cu sufletul, la venirea a doua a Domnului, pentru ca împreună să se prezinte în fața dreptului Judecător să primească cele bune, dacă s-a sfîșit și s-a îndumnezeit — șederea de-a dreapta Tatălui ceresc — sau să fie pedepsit pentru faptele cele rele.

Praznicul Înălțării să ne întărească credința că la cîrma Bisericii stă puterea lui Dumnezeu care a creat-o și dragostea Mîntuitorului Hristos care șade cu Trupul preaslăvit de-a dreapta Tatălui și răspunde la cererea inimii noastre prin inima Sa omenească plină de milă și de fericire pentru noi. Amin.

Prot. Dr. SIMION RADU

LA DUMINICA CINCIZECIMII

Sărbătorim astăzi Pogorîrea Duhului Sfînt sau Rusaliile, praznic prin care s-au împlinit nădejtile Apostolilor în făgăduința Mîntuitorului și prin care ni s-a adus încredințarea că Dumnezeu lucrează în lume prin Duhul Sfînt, Mîngîietorul. Cunoscînd întristarea care cuprinsese inimile ucenicilor înainte de patima Sa (Ioan XV, 18—19), Mîntuitorul le face această făgăduială zicînd: «Vă este de folos să Mă duc căci dacă nu Mă duc Eu, Mîngîietorul nu va veni la voi». (Ioan XVI, 7). Și pentru a întări

această făgăduială adaugă: «Voi ruga pe Tatăl, și El vă va da un alt Mîngietor, care să rămînă cu voi în veac (Ioan XIV, 16); Duhul adevărului care purcede de la Tatăl» (Ioan XV, 26).

Cu această nădejde în inimi, ucenicii sînt martori ai patimilor, ai morții și învierii Mîntuitorului.

Înainte de înălțarea la cer, ca o ultimă încredințare a făgăduinței Sale și ca o mîngiere pentru întoarcerea Sa la Tatăl, Mîntuitorul le zice: «Iar voi să rămîneți în Ierusalim, pînă cînd vă veți îmbrăca cu putere de sus» (Luca XXIV, 49), căci «Voi sînteți martori ai acestor lucruri» (Luca XXIV, 48) și «veți mărturisi, pentru că ați fost cu mine de la început» (Ioan XV, 27).

Următori acestor porunci, ucenicii s-au întors în Ierusalim din muntele numit al Măslinilor și s-au suit în «odaia de sus» unde ședeau de obicei, stăruind în rugăciuni și cereri împreună cu femeile și cu Maria, mama lui Iisus, și cu frații Lui (Fapte I, 12—14).

Deși teama ultimelor întîmplări îi făcea să stea uneori cu ușile încuiate, totuși solidaritatea lor și unitatea cugetului îi adună la un loc în ziua minunii penticostale. Erau din nou doisprezece! Petru fusese rechemat de Mîntuitorul însuși. Iuda trecuse de mult hotarul acestei vieți al cărei ideal nu-l înțelesese. Toma se încredințase de înviere, Matia luase locul vînzătorului. Pe toți îi înfrătea acum o mare speranță și rîvna unei rugăciuni statornice și unanime. Fiecare zi era așteptată să aducă negrăita bucurie a venirii Mîngietorului, care «Să-i învețe toate» și «Să-i îmbrace cu putere de sus».

Așteptările și încrederea ucenicilor nu sînt înșelate. Faptele Apostolilor în capitolul al doilea istorisesc minunea pogorîrii Sfintului Duh. Împlinindu-se ziua Cincizecimii, ucenicii și cei împreună cu ei se aflau în același loc în foisorul unde altădată șezuse în mijlocul lor Mîntuitorul. Pe la ceasul al treilea, un sunet ca vijîitul unui vînt puternic a umplut toată casa unde ședeau iar Duhul Sfînt a coborît asupra lor în chip de limbi de foc, făcînd pe fiecare dintre Apostoli să grăiască în limbile tuturor neamurilor; și erau adunați la această sărbătoare parți, mezi, elamiți, locuitori din Mesopotamia, Iudeea, Capadocia, Pînt, Asia, Frigia, Pamfilia, Egipt, Libia, Cirena și Roma (Fapte II, 9—10), și toți erau uimiți și nu puteau înțelege cum fiecare Apostol poate grăi tuturor în limba fiecăruia.

Minunea se săvîrșește cu fiecare Apostol; pe toți îi îmbracă în veșmînt «puterii de sus»; Duhul Sfînt le luminează înțelegerea, curajul ia locul temerii. Fiecare primește botezul cel nou «cu Duhul Sfînt și cu foc» (Matei III, 11) și se încredințează de «mărturia Duhului». Ei știu mai mult decît știau și pot mai mult decît puteau pînă în acest ceas.

Știu cum să propovăduiescă și ce să propovăduiască, și mai ales, pot să se jertfească pentru că știu pentru cine și pentru ce să se jertfească. Îndoiala este biruită. Cuvîntul devine sabie a Duhului. Sfîntul Petru cuvîntează cu înflăcărare despre jertfa și învierea Mîntuitorului Iisus Hristos și mulțumile de străini adunați din toate părțile la sărbătoarea

evreiască a Cincizecimii îi ascultă predica în limba lor. Se botează ca la trei mii de oameni și prinde viață Biserica creștină, pentru că «Duhul Sfânt este lumină și viață și izvor viu înțelegător...» — și așa cum glăsuiește în continuare cîntarea bisericească —, «uimitoare auzire, uluitoare priveliște: Foc împărțindu-se, spre a dărui haruri».

Harul Duhului Sfânt este ca un fluviu în revărsare. El cuprinde pe toți cei aflați la marele praznic. Îndemnurile lui Petru la pocăință, aduc neamurile la botezul în numele lui Hristos. Cei care se botează se împărtășesc din lumina harului, «Stăruiesc în învățătura Apostolilor, în legătura frățească, în frîngerea pîinii și în rugăciuni» (Fapte II, 42).

Cincizecimea este sărbătoarea întemeierii Bisericii dar ea este și arătarea Treimii celei veșnice și de o ființă care se arată lucrătoare prin Duhul Sfânt. Înainte de a arăta lucrarea Duhului în lume să cunoaștem mai întii semnificația și simbolul minunii care s-a săvîrșit după planul divin.

Duhul Sfânt a venit după ce au trecut zece zile de la înălțare — după cum se spune în sinaxarul de luni după Cincizecime — pentru că în fiecare zi venea să se închine celui Trup îndumnezeit cîte una din cetele îngerilor. Deci după împlinirea celor nouă zile, împăcarea fiind săvîrșită prin Fiul, într-a zecea zi, a venit în lume și Mîngîietorul; și după cum Israil a primit tablele legii după cincizeci de zile de la trecerea prin Marea Roșie, așa și Duhul s-a pogorît după cincizeci de zile de la Paști.

Duhul Sfânt s-a pogorît în chip de limbi de foc ca să arate că este în legătură cu Cuvîntul cel viu; sau pentru că Apostolii trebuiau să învețe mulțimile și să le aducă la Hristos prin mijlocirea limbii. S-a pogorît apoi în chip de foc, ca să arate pe deoparte, că Dumnezeu este foc mistuitor iar pe de alta, pentru nevoia de curățire și s-a împărțit în limbi, pentru haruri. Și precum odinioară a amestecat pre cei ce știau numai o limbă și i-a împărțit în mai multe limbi, tot așa și acum celor ce cunoșteau numai o limbă le-a împărțit multe limbi, ca să adune pe cei ce erau de diferite limbi, risipiți în toate laturile lumii.

Sunetul care a avut loc și focul care s-a pogorît, s-au întîmplat din pricină că ele au fost și în Sinai, arătînd prin aceasta că și atunci și acum Duhul este același, dînd legea și orînduînd toate.

Sfîntul Duh este într-o toată una cu Tatăl și cu Fiul; de aceea El este și împreună Ziditor a toate, și chiar al învierii aceleia viitoare, și face toate cîte voiește: sfințește, înnoiește, trimite, înțelepțește, unge. Prin El este toată înțelepciunea, viața, mișcarea, orice participă la sfințenie. Într-un cuvînt, toate cîte are Tatăl și Fiul, are și El, afară de nenaștere și naștere, devreme ce El, porcede de la Tatăl.

Duhul este cel ce se revarsă peste tot trupul, umple lumea de felurite daruri, o conduce la cunoașterea lui Dumnezeu iar lucrarea Lui este și rămîne permanentă.

Sfîntul Grigore de Nazianz, cel care a teologhisit Dumnezeirea, zice despre lucrarea Duhului: «Eu sînt cuprins de spaimă cînd mă gîndesc la bogăția numirilor: Duhul lui Dumnezeu, Duhul înfierii, El ne reface în

botez și în înviere. El suflă unde vrea, El e izvorul luminii și al vieții, El face din mine o Biserică. El mă îndumnezeiește. El mă desăvârșește. El premerge botezului și El e cîntat după botez. Tot ce face Dumnezeu, El face. El se înmulțește în limbi de foc și înmulțește darurile. El face propovăduitori, apostoli, profeți, păstori, didascăli». (*Cuvîntarea a V-a teologică*).

Că Duhul Domnului rămîne cu noi în veac (Ioan XIV, 16) ne-o atestă lucrarea lui în sînul Bisericii prin Sfintele Taine și prin toate slujbele bisericești. Nașterea noastră din nou prin taina Botezului se lucrează «din apă și din Duh» și făcîndu-ne membrii ai Bisericii ne împărtășește harul ștergerii păcatului original. Întreita cufundare se săvîrșește în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh.

Taina ungerii cu Sfîntul Mir ne dă «pecetia darului Sfîntului Duh» și ne întărește pe calea credinței pe care am mărturisit-o prin primirea botezului. Despre această lucrare Sfîntul Apostol Pavel spune: «Cel ce ne întărește pe noi împreună cu voi întru Hristos și Cel ce ne-a uns pe noi Dumnezeu este, Care ne-a și pecetluit pe noi și a dat arvuna Duhului în inimile noastre»—(II Cor. I, 21—22).

Fiecare din cele șapte Taine ale Bisericii împărtășește creștinilor harul sfinților, harul necesar pentru mîntuire. Această revărsare neconținută a harurilor și darurilor cerești se permanentizează în Biserică prin ierarhia bisericească, prin taina preoției. Invocarea Duhului Sfînt și punerea mîinilor arhiereului consacră pe cel pregătit într-una din cele trei trepte ale hirotonei ca prin el, să lucreze prin succesiune darurile și harul primite de Apostoli la pogorîrea Duhului Sfînt.

La săvîrșirea Sfîntei Euharistii preotul se roagă pentru sfințirea darurilor cu suprema invocare: «Doamne, Cel ce ai trimis pe Preasfîntul Tău Duh, în ceasul al trilea, Apostolilor Tăi, pe Acela, Bunule, nu-L lua de la noi, ci ni-L înnoiește nouă, celor ce ne rugăm Ție», iar la Epicleză se roagă. «...Trimite Duhul Sfînt peste noi și peste aceste daruri ce sînt puse înainte... prefăcîndu-le cu Duhul Tău cel Sfînt».

La sfințirea aghiasmei mici, cufundînd mîna dreaptă în apă și făcînd semnul crucii preotul se roagă «și acum trimite darul Preasfîntului și de viață făcătorului Tău Duh, carele sfințește toate, și sfințește apa aceasta». Iar la aghiasma mare: «sfințește apa aceasta cu Duhul Tău cel Sfînt».

La fel și la alte ierurgii și slujbe bisericești prin rugăciune preotul invoacă Duhul Sfînt care «pe toate le sfințește și pe toate le vindecă».

Duhul Sfînt ne dă cele șapte daruri duhovnicești (Isaia XI, 2). Duhul înțelepciunii care ne dă putința să deosebim ceea ce duce la mîntuire de ceea ce duce la pierzare; Duhul înțelegerii, care a inspirat pe profeți și ne dă tuturor puterea să ne ridicăm de la zidire la Ziditorul a toate; Duhul sfatului care ne îndrumează la răsrucea vieții pe calea mîntuirii; Duhul tăriei, care ne dă putința să rezistăm ispitelor de tot felul; Duhul cunoștinței și al cunoașterii lui Dumnezeu care se descoperă celor cu inima curată; Duhul evlaviei, al rugăciunii, al convorbirii cu Dumnezeu; Duhul temerii de Dumnezeu care este începutul înțelepciunii (Prov. I, 7). Pe

lîngă acestea însă darurile și harurile Sfintului Duh sînt nenumărate și infinite ca și Duhul din care izvorăsc.

Darurile acestea se oglindesc în rugăciunile de la Vecernia din Dumini- ca Rusaliilor în care preotul se roagă: «Dă gîndurilor mele Duhul înțe- lepciunii Tale; dăruiește nepriceperii mele Duhul înțelegerii; umbrește faptele mele cu Duhul temerii de Tine; și duh drept înnoiește întru cele dinăuntru ale mele, și cu duh stăpînitor întărește alunecarea cugetu- lui meu».

Lucrarea sfințitoare și darurile Sfintului Duh sînt preamărite de alcă- tuitorul de cîntări în stihira care glăsuiește: «Toate le dă Duhul Sfînt: izvorăște proorocii, sfințește pe preoți, pe cei necărturari i-a învățat înțe- lepciune, pe pescari teologi i-a arătat; toată rinduiala bisericii o plinește.

Duhul Sfînt este cel care luminează mintea și înțelegerea Apostolilor, înaripează cuvîntul lor, le descoperă credința cea adevărată în taina Trei- mii, fapt care ne face să cîntăm: «am văzut lumina cea adevărată, am primit Duhul cel ceresc, am aflat credința cea adevărată, nedespărțitei Sfintei Treimi, închinîndu-ne».

El revarsă belșug de har și face din pescarii galileieni, vestitori ai Evangheliei și «vinători de oameni», cum spune troparul praznicului: «Bine ești cuvîntat Hristoase Dumnezeu nostru, Cea ce prea înțelepți pre pescari ai arătat, trimițîndu-le lor Duhul Sfînt și printr-înșii lumea ai vinat...».

Întreaga lucrare a Duhului în lume se arată mai ales în roadele care s-au ivit în Biserica întemeiată la Rusalii și care au sporit și sporesc necon- tenit tezaurul moral social al învățaturii creștine.

Dintre darurile Duhului Sfînt pe care Sfîntul Apostol Pavel le amîn- tește în Epistola către Galateni (V, 22), se cuvine să subliniem în chip special dragostea și pacea, fiindcă pogorîrea Duhului Sfînt are semnificația chemării la unitate creștină în dragoste și pace, între feluritele Biserici și oameni de deosebite limbi, neamuri, rase și obiceiuri. Mărturia acestei chemări la unitate creștină o constituie botezarea a trei mii de oameni în ziua Cincizecimii, aparținînd tuturor neamurilor amintite în capitolul al doilea al Faptelor Apostolilor.

Dacă odinioară Dumnezeu a distrus unirea cea rea a oamenilor, ames- tecîndu-le limbile cînd au voit să ridice Turnul Babel (Fac. XI, 1—9), acum Duhul Sfînt coboară în chip de limbi de foc, pentru ca prin El să unească lumea împărțită. «Cînd Cel preafîlnalt coborîndu-se a tulburat limbile, atunci a despărțit neamurile; iar cînd a împărțit limbile cele de foc, atunci a chemat pe toți la o unire. De aceea Sfîntul Apostol Pavel sfătuia pe efeseni: «căutați să păstrați unirea Duhului prin legătura păcii», pentru că «Este un singur Domn, o singură credință, un singur botez» (Efeseni III, 3—4), iar corintenilor le spune: «Noi toți, în adevăr, am fost botezați de un singur Duh, ca să alcătuim un singur trup, fie iudei, fie greci, fie robi, fie slobozi și toți am fost adăpați dintr-un singur Duh» (I Cor. XII, 13).

Credința aceasta în Duhul Sfînt, cel de o ființă cu Tatăl și cu Fiul, care dă viață, o mărtuiește Biserica Ortodoxă în simbolul credinței cînd

zice: «...și întru Duhul Sfint Domnul de viață Făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit, Care a grăit prin proroci».

Această mărturisire statornică a unității Duhului, a unității credinței și a dragostei în Duhul păcii care cheamă la sine toate neamurile este expresia sobornicității Bisericii.

Deși Biserica, trup tainic și unic al lui Hristos, are astăzi aspecte pluriconfesionale ca viață, mărturisire și organizare, totuși creștinii de pretutindeni, peste toate aceste deosebiri, cred în cuvintele Mîntuitorului că va fi o turmă și un păstor.

Dragostea creștină și dorința de pace caută apropierea, înțelegerea și colaborarea în problemele vitale pentru omenirea de azi.

Datoria noastră a creștinilor ortodocși este de a sta pe temelia credinței descoperită de Dumnezeu și a mărturisi pe Hristos în toată vremea, în tot locul și în orice clipă a vieții. Ca să nu ne rușinăm de Acela pe care-L mărturisim, trebuie să fim pătrunși de dragostea de oameni astfel ca ruga noastră «Pentru pacea a toată lumea... și pentru unirea a tuturor» să mistuie întreaga noastră ființă.

În afară de faptele comune ale dragostei de semenii noștri cu care sîntem datori în fiecare clipă, mai avem îndatorirea unor fapte prin care să slujim întregii obști, întregii comunități umane. Aceste fapte sînt arătate în fiecare epocă de însăși necesitățile vieții. În zilele noastre acestea sînt faptele păcii, pentru că după pace inșetează omenirea mai mult decît după orice și pentru că lipsa păcii amenință omenirea mai mult decît orice.

Slujind păcii, apărării și consolidării ei ne dovedim pătrunși de Duhul Sfint și prin slujirea păcii mărturisim astăzi pe Domnul pînă la marginile pămîntului.

Sfînta noastră Biserică, sub conducerea Sfîntului ei Sinod, a arătat cu prisosință duhul dragostei, păcii și înțelegerii între Biserici și oamenii de pe toată fața pămîntului, hotărînd să ia parte la toate manifestările creștine pentru unire și pace. Delegații Bisericii Ortodoxe Române au luat parte la adunările și întrunirile din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, la cele ale Conferinței Creștine pentru Pace, la cele din cadrul Conferinței Bisericilor Europene și la cele care au fost animate de dragostea în Duhul păcii și al unității.

Mergînd pe această cale, mărturisim cu toții că Duhul Sfint călăuzește pașii noștri către unitate și pace.

Se cuvine dar ca la acest praznic al Pogorîrii Duhului Sfint să înălțăm rugăciuni lui Dumnezeu zicînd: «Doamne, Cel ce ai trimis pe Preasfîntul Tău Duh, în ceasul al treilea, Apostolilor Tăi, pre Acela, Bunule, nu-L lua de la noi, ci ni-L înnoiește nouă celor ce ne rugăm Ție», iar către Duhul Sfint să zicem: «Împărate ceresc, Mîngăietorul, Duhul adevărului, Care pretutindenea ești și toate le împlinești, vistierul bunătăților și dătorule de viață! Vino și Te sălășluiește între noi și ne curățește pre noi de toată spurcăciunea; și mîntuiește, Bunule, sufletele noastre! Amin.

Pr. CONSTANTIN PÎRVU

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

ACȚIUNI ÎN SLUJBA PĂCII

(mai—iunie)

TOTUL PENTRU CA PACEA SĂ FIE TRAINICĂ. — Și anul acesta, la 9 mai, poporul nostru a sărbătorit măreața victorie împotriva fascismului crotropitor. Cu acest prilej revista «Pentru apărarea păcii» (nr. 5, mai, 1965) arată că pentru poporul român, 9 mai are o dublă semnificație, deoarece, în această zi, la o distanță de aproape șapte decenii, s-au înscris în istoria noastră două evenimente deosebite, reprezentând «momente mărețe ale luptei pentru libertate, independență națională și progres social». Astfel, la 9 mai 1877, în parlamentul țării răsunau cuvintele lui Kogălniceanu: «Sîntem independenți, sîntem națiune de sine stătătoare», iar la 9 mai 1945, poporul nostru «celebra victoria în condițiile cuceririi adevăratei independențe și libertăți, pentru care s-au jertfit cei mai buni fii ai săi».

Subliniind faptul că poporul român va cinsti totdeauna pe ostașii căzuți pe cîmpul de luptă pentru libertatea și independența patriei, pentru zdrobirea fascismului, editorialul citat afirmă cu tărie că, după ce tunurile au încetat să mai bubuie în cel de al doilea război mondial, «omenirea și-a exprimat năzuința de a nu mai permite repetarea unui cataclism atît de îngrozitor, de a face totul pentru ca pacea să fie trainică».

În încheiere se subliniază că scumpa noastră patrie «a promovat și promovează o politică de apărare a păcii. Conștientă fiind de responsabilitățile pe care le are fiecare țară mare sau mică, R. P. Română militează neabătut pentru soluționarea pe cale pașnică a tuturor problemelor internaționale litigioase, pentru dezvoltarea unui climat de prietenie și colaborare în relațiile internaționale».

INCEPUTUL UNEI ERE NOI ȘI TRIUMFALE. — După cum se știe, cele dintîi manifestări ale mișcării Pugwash au avut loc acum zece ani, ca un semn de reprobare a practicilor războiului rece, care înrăutățeau în chip primejdios relațiile dintre state și popoare. De atunci și pînă acum s-au ținut o serie de conferințe, la care au participat reprezentanții științei,

din aproximativ 40 de țări. Revista «Pentru apărarea păcii», în numărul său de pe mai 1965, publică o dare de seamă asupra celei de a XIV-a Conferințe Pugwash. Repartizate în cinci grupuri de lucru, problemele dezbătute, în ședințe închise, au abordat temele colaborării internaționale în domeniul științei, ale dezvoltării științei în țările aflate în curs de dezvoltare și ale creării de institute internaționale de cercetări științifice. De asemenea, a fost abordată și problema dezarmării. Cu acest prilej a fost adoptată, printre altele, și «recomandarea de a institui un an internațional pentru dezarmare generală». După cum s-a anunțat, cea de a XV-a Conferință Pugwash va avea loc în primele luni ale anului 1966, în capitala Etiopiei Addis Abeba și va fi consacrată dezbaterii aprofundate a problemelor demografice ale lumii.

Țelul Conferinței Pugwash este acela, exprimat acum cîțiva ani, în convingerea că «omenirea trebuie să desființeze războiul pentru a nu deveni victima unei catastrofe; că instaurarea unei păci trainice va însemna pentru întreaga omenire începutul unei ere noi și triumfale».

MARȘURILE DE PRIMĂVARĂ PENTRU PACE. — A devenit de acum o tradiție, că în fiecare an, primăvara, să aibă loc marșuri pentru pace, la care să participe sute de mii de oameni care se pronunță împotriva înarmării nucleare și pentru dezarmare generală și colaborare internațională. Printre marșurile de primăvară din acest an, revista «Pentru apărarea păcii» (nr. 5, 1965, p. 16—18) ne informează despre cele din Marea Britanie, Elveția și Republica Federală Germană.

În Marea Britanie, marșul păcii a avut loc pe traseul Naphill-Londra, între 17—19 aprilie a. c., fiind organizat de «Mișcarea pentru dezarmarea nucleară». Cînd a ajuns la Londra, coloana număra circa 20.000 de persoane. Cu prilejul mitingului organizat în Trafalgar Square, la încheierea marșului, vorbitorii au subliniat «necesitatea de a se lărgi activitatea mișcării pentru pace și dezarmare, de a acționa cu hotărîre și energie pentru a exercita presiuni asupra guvernului și a-l determina să intervină activ pentru încetarea agresiunii în Vietnam».

În Elveția coloanele demonstranților pentru pace încadrați în marșul tradițional de primăvară pentru pace, au străbătut drumurile munților Jura, pornind din Olten, capitala cantonului Soleure, spre a ajunge, trecînd prin Gelerkinden și Pratein, la Basel. Printre participanți erau cunoscuți fruntași ai vieții publice, deputați în parlament, consilieri municipali, oameni de cultură, reprezentanți ai cultelor și numeroși tineri. La Basel, în piața catedralei gotice, cei aproape 10.000 de participanți, au încheiat marșul, manifestîndu-și voința «de a se pune capăt agresiunii americane în Vietnam, de a se realiza un acord cu privire la interzicerea armei atomice și distrugerea stocurilor existente și de a se înlăptui dezarmarea generală, de a se instaura spiritul unei reale cooperări pașnice între popoare».

«La cea de a 6-a ediție a marșurilor păcii» din Republica Federală Germană, numărul participanților «s-a înșutit». În primăvara aceasta, participarea a fost de-a dreptul masivă, atîngînd cifra de 130.000 de per-

soane. Marșurile au avut loc pe șaisprezece trasee diferite. La punctele terminus, în orașele Hamburg, Bremen, Hanovra, Dortmund, Frankfurt pe Main, Stuttgart, München și Nürnberg, au avut loc mari mitinguri, «în cadrul cărora s-a cerut renunțarea la orice fel de înarmare nucleară a Republicii Federale Germane și dezarmarea generală și controlată». De asemenea au fost condamnate acțiunile agresive ale S.U.A. în Vietnam, cerându-se imediata lor încetare.

Presa vest-germană «scoate în evidență și participarea, pentru prima dată la marșurile de primăvară, a unor reprezentanți ai Bisericii Catolice, după ce anul trecut 1.100 de preoți evanghelici au semnat Apelul «Campaniei pentru dezarmare».

NOI PERSPECTIVE ALE DEZVOLTĂRII RELAȚIILOR DE COLABORARE ȘI PRIETENIE. — Presa din țara noastră a acordat o atenție deosebită celei de a V-a reuniuni a reprezentanților comitetelor pentru colaborare și înțelegere reciprocă între popoarele din Balcani, care a avut loc la Atena. Au participat la această reuniune, reprezentanți din Bulgaria, Grecia, Iugoslavia și România. Ziarele românești din 12 mai 1965, publică Mesajul președintelui Consiliului de Miniștri al R.P.R., Ion Gheorghe Maurer, adresat întâlnirii reprezentanților comitetelor de colaborare balcanică. «Este îmbucurător, se spune în mesaj, să constatăm că între statele din regiunea balcanică au avut loc și continuă acțiuni în sprijinul apropierii și înțelegerii reciproce, răspunzând năzuințelor și intereselor popoarelor acestor țări de a consolida și dezvolta relațiile tradiționale de prietenie și colaborare». Afirmând că «România a considerat de datoria sa să-și aducă contribuția la statornicirea în această regiune a unor relații de bună vecinătate și de colaborare pașnică» și că «Propunerile guvernului român, vizând înfăptuirea unei înțelegeri multilaterale interbalcanice își păstrează pe deplin actualitatea», — Dl. Ion Gheorghe Maurer subliniază în mesaj că «realizarea lor ar fi în interesul tuturor popoarelor din regiunea noastră geografică și ar reprezenta o contribuție de seamă la destin-derea internațională».

După cum relatează ziarele, întâlnirea a fost deschisă de Stamatis Merkuris, președintele mișcării elene pentru înțelegerea balcanică. S-a dat apoi citire mesajelor de salut adresate reuniunii de către președintele Consiliului de Miniștri al R. P. Române, Ion Gheorghe Maurer, președintele Vecei Executive Federale a R. S. F. Iugoslavia, Petar Stambolici și de președintele Consiliului de Miniștri al R. P. Bulgaria, Todor Jivkov.

Așa cum menționează și revista «Lumea» (nr. 20 din 17 mai 1965) «reuniunea își îndreaptă atenția spre probleme importante ale cooperării economice, științifice și culturale: consolidarea legăturilor dintre diferite municipalități din țările balcanice, dezvoltarea turismului, diverse aspecte ale relațiilor culturale, organizarea de întâlniri ale foștilor combatanți și membri ai rezistenței antifasciste, examinarea posibilității organizării unui congres balcanic».

În acest sens, Prof. M. Ghelmegeanu, președintele comitetului român pentru colaborare și înțelegere reciprocă, între popoarele din Balcani, a vorbit despre «dezvoltarea relațiilor între țările și popoarele balcanice și contribuția adusă la aceasta de comitetele de colaborare balcanică».

Miercuri 12 mai 1965, s-au încheiat lucrările celei de a V-a întâlniri a comitetelor de colaborare balcanică. Revista «Pentru apărarea păcii» (nr. 6/1965) precizează că «în declarațiile făcute presei, reprezentanții comitetelor de colaborare balcanică întrunite la Atena au subliniat actualitatea și importanța propunerilor guvernului român din 1957 și 1959, privind colaborarea țărilor balcanice». Astfel, Stamatis Mercuris (Grecia) a declarat că «astăzi există un climat mai favorabil discutării acestor propuneri». De asemenea, L. Moiseev (Iugoslavia) a afirmat că sprijină întru totul, ca și în trecut, propunerile guvernului român, deoarece consideră că «realizarea lor ar deschide noi perspective dezvoltării relațiilor de colaborare și prietenie, între popoarele balcanice, aducând o mare contribuție la cauza menținerii păcii în Balcani și în întreaga lume. În contextul aceluiași declarații, acad. S. Ganovski (Bulgaria) a arătat că «relațiile dintre țările și popoarele balcanice dovedesc zi cu zi că nu există probleme, oricât ar fi ele de controversate, care să nu poată fi rezolvate prin mijloace pașnice». În încheierea acestor declarații, Prof. M. Ghelmegeanu a amintit că «practica a dovedit că obiectivele legate de consolidarea păcii și buneii înțelegeri în Balcani pot fi atinse înaintând cu răbdare, pas cu pas, spre înfăptuirea apropierei între toate statele balcanice».

Presa centrală din țara noastră a publicat la 14 mai a. c., comunicatul cu privire la cea de a V-a reuniune a reprezentanților comitetelor de colaborare balcanică. În urma analizei problemelor actuale și posibilităților de lărgire a legăturilor și a colaborării prietenești și pașnice dintre toate țările balcanice, comunicatul afirmă că «în ultima perioadă s-a realizat o apropiere continuă între țările balcanice și exprimă sprijinul comitetelor de colaborare balcanică pentru toate inițiativele luate în diferite sectoare ale relațiilor interstatale, al căror obiective este de a adânci în zona Balcanilor relațiile de prietenie și de a afirma politica de coexistență pașnică». Printre altele, comunicatul menționează că «participanții la întâlnirea de la Atena s-au preocupat de noi posibilități și noi forme în vederea adâncirii cooperării între comitetele de colaborare balcanică». Salutând ideea unui congres balcanic, participanții au căzut de acord asupra necesității de a se studia cu grijă și de a se depune eforturi pentru reușita deplină a unui astfel de congres care să reprezinte toate popoarele balcanice».

În încheiere, s-a hotărât ca viitoarea întâlnire a reprezentanților comitetelor de colaborare balcanică să aibă loc la Sofia în anul 1966.

TEATRUL ÎN SLUJBA PĂCII. — «Cunoașterea reciprocă, înțelegere între popoare, schimb de idei — iată ce reprezintă teatrul contemporan, care poate fi considerat un vehicol în slujba păcii», — a afirmat Jean Louis Barrault într-o declarație făcută revistei «Lumea» (nr. 21 din 20 mai 1965),

cu prilejul turneului la București al companiei Théâtre de France. Arătînd că între România și Franța există o înrudire «de o natură subtilă și totuși evidentă în calitatea spiritului, în finețea sentimentului, în felul de a percepe realitatea, marele actor francez Jean Louis Barrault a precizat că «de aici izvorăște simpatia spontană și durabilă care se creează de la primele întîlniri între oamenii aparținînd celor două popoare». În continuare, cunoscutul actor francez a declarat că el vede teatrul ca pe un «mesager — de milenii — al conservării poeziei și dragostei în lume, al conviețuirii oamenilor în se pare un lucru firesc, Jean Louis Barrault a încheiat declarația sa afirmînd că «speranța noastră este ca, plecînd, să ducem cu noi ceva din spiritul României și să fi lăsat totodată o picătură din spiritul francez».

ALĂTURI DE TOATE FORȚELE IUBITOARE DE PACE. — În cadrul «Săptămîinii internaționale de solidaritate cu lupta poporului vietnamez», inițiată de Prezidiul Consiliului Mondial al Păcii, a avut loc la București, la 25 mai, o adunare publică organizată de Comitetul național pentru apărarea păcii și Consiliul național al femeilor din R. P. Română. Cu acest prilej au luat cuvîntul acad. Geo Bogza, vicepreședinte al Comitetului național pentru apărarea păcii, Ecaterina Stancu, membră a Comitetului executiv al Consiliului național al femeilor, membră a Comitetului internațional de solidaritate cu poporul și femeile din Vietnamul de Sud, și C. Paraschivescu-Bălăceanu, vicepreședinte al Asociației juriștilor din R. P. Română. În cuvîntările rostite s-a exprimat «deplina solidaritate a poporului nostru alături de țările socialiste și de toate forțele iubitoare de pace, cu lupta dreaptă a poporului vietnamez și au cerut cu hotărîre să se pună capăt acțiunilor agresive intervenționiste». După cuvîntul ambasadorului R. D. Vietnam în R. P. Română, Hoang Tu, au fost vizionate filme documentare realizate de studiourile cinematografice din Republica Democrată Vietnam.

CREDINCIOȘII POT SPRIJINI CAUZA PACII. — Cu prilejul vizitei făcute în țara noastră de Arhiepiscopul de Canterbury Dr. Michael Ramsey, Primat a toată Anglia și Mitropolit, la invitația Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Grația Sa a binevoit să împărtășească unui redactor al revistei «Lumea» (nr. 24 din 20 iunie 1965) unele din impresiile sale culese în timpul șederii sale în România.

De la început, Grația Sa a declarat că primirea sa «cu toată amabilitatea și prietenia» de către președintele Consiliului de Miniștri, Ion Gheorghe Maurer, și vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Emil Bodnăraș, îl face să speră «că prietenia dintre România și Marea Britanie va continua și se va dezvolta».

În urma vizitelor sale, prin diferite regiuni ale țării, Grația Sa, referindu-se la prietenia și ospitalitatea cu care a fost întîmpinat pretutindeni, a mărturisit: «Cred că una din explicații constă în faptul că poporul român nutrește o mare dorință de prietenie cu toate celelalte țări, inclusiv cu

Marea Britanie, țara mea. Aș vrea ca poporul român să știe că acest sentiment de prietenie este reciproc și că în țara mea se manifestă o dorință deopotrivă de sinceră în acest sens. Fie ca să mergem înainte cu toții pe calea prieteniei și a păcii».

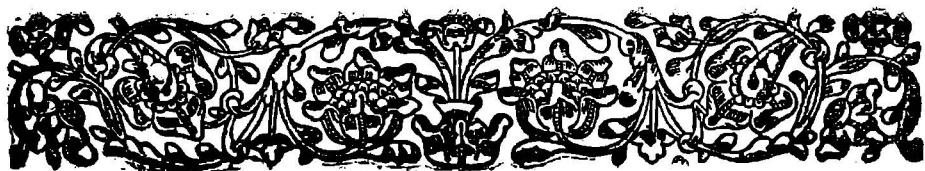
Încredințându-se personal de relațiile prietenești existente între cultele religioase minoritare și Biserica Ortodoxă Română, precum și de libertatea religioasă deplină care domnește în țara noastră, Grația Sa a declarat: «Este foarte important ca o țară să respecte minoritățile religioase și să le ofere toate posibilitățile de a se dezvolta și a trăi în pace. Pentru ca între țările lumii să existe prietenie, trebuie ca în fiecare țară să se respecte minoritățile și libertatea de conștiință a individului».

În continuare, exprimându-și convingerea că apropierea între credincioșii diferitelor confesiuni poate aduce o contribuție importantă la cauza păcii, a bunei înțelegeri și a coexistenței pașnice dintre popoare și țări, Grația Sa Arhiepiscopul de Canterbury a declarat: «Am convingerea că astfel credincioșii din diferite țări, din România, din Anglia, pot sprijini cauza consolidării păcii. Ei pot ajuta la promovarea păcii care se bazează pe principiile creștine — principiul dreptății, carității, respectului pentru conștiința individuală și pentru drepturile minorităților din fiecare țară».

Încheind, Grația Sa a evocat legăturile teologice de acum 30 de ani și din prezent, între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Anglicană, exprimându-și convingerea că vizita pe care Prea Fericitul Părinte Justinian o va face în Anglia «va aduce o nouă contribuție la întărirea relațiilor noastre».

REDACTIA

TEOLOGIA PĂCII

Conferința Creștină pentru Pace a acordat totdeauna o deosebită importanță aspectului teologic al activității sale. Adîncă înțelegere a învățaturii lui Hristos despre pace, despre însemnătatea păcii pentru viața omenească și pentru progresul social formează condiția înfăptuirii cu succes a misiunii Mișcării creștine pentru pace. În această direcție s-au purtat lucrările trecute ale comisiilor de lucru și ale organelor de conducere ale Conferinței Creștine pentru Pace, ca și lucrările celor două Adunări mondiale creștine pentru apărarea păcii (din 1961 și 1964) și ale multora din sesiunile organismelor Mișcării ecumenice. Rezultatele acestor lucrări, neurmărind sistematic problema fundamentării teologice a păcii, au fost socotite neîndestulătoare.

De aceea Adunarea a doua mondială creștină pentru apărarea păcii (1964), la propunerea Comitetului executiv al Conferinței Creștine pentru Pace, a înființat o comisie specială pentru studierea problemelor teologice, care iau naștere în procesul activității făcătoare de pace a creștinilor, a Bisericilor creștine și a comunităților creștine din toată lumea.

Cea dintîi sesiune a acestei Comisii a avut loc, la invitația Patriarhatului Moscovei, în Leningrad, între 8 și 10 aprilie 1965. La lucrările comisiei au luat parte reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe a Antiohiei, ai Bisericii Ortodoxe Ruse, ai Bisericii Ortodoxe Române (Pr. Prof. Ioan G. Coman, Pr. Prof. Isidor Todoran și Pr. Dr. Gheorghe Soare), ai Bisericii Ortodoxe din Polonia, ai Bisericii Ortodoxe Siriene din India; precum și reprezentanți ai: Uniunii bapțiștilor din Polonia; Consiliului Unional al creștinilor evanghelic-bapțiști din U.R.S.S.; ai Bisericilor Evanghelice din Berlin — Brandenburg (R.D.G. și Sectorul de Apus); din ținutul Baden și din ținutul Hessen-Nassau (R.F.G.); ai Bisericilor Evanghelice-Luterane din: Letonia, Estonia (U.R.S.S.), Saxonia (R.D.G.), Polonia, Suedia; ai Bisericii Evanghelice a fraților cehi; ai Bisericii Luterane din Slovacia; ai Uniunii bisericesti evanghelice din Uruguay și din Elveția; ai Bisericii Metodiste din Anglia; ai Bisericilor Reformate din: Țările de Jos, din Ungaria, din ținutul Lippe-Detmold, din Franța; ai Uniunii Bisericii lui Hristos din Statele Unite; ai Bisericii Protestante Tago.

Pe lîngă cei 28 de membri ai Comisiei (7 ortodocși, 3 metodiști, și 18 protestanți), au mai luat parte la lucrări reprezentanții Comitetului exe-

cutiv (Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Ladogei, Arhimandritul Iuvenalie; Arhiepiscopul evanghelic din Estonia Jan Kiiuit și Prof. G. Casalis din Paris) și ai Secretariatului internațional al Conferinței Creștine pentru Pace (Prof. N. S. Buevski, Arhimandrit Filaret, Prot. P. Socolovski, Prof. N. Zabolotski și Prof. K. M. Komarov — Biserica Ortodoxă Rusă: A. N. Stoian — Uniunea baptistă U.R.S.S.; și Pastorul Z. Paulic — Uniunea baptistă din Polonia); ca invitați au participat 18 personalități aparținând diferitor confesiuni creștine din diferite țări.

Sarcina sesiunii de la Leningrad a Comisiei speciale pentru studierea problemelor teologice a fost dublă: de a defini prin dezbateri în ședințe plene tema fundamentală «*Întruparea lui Iisus Hristos și responsabilitatea comunității creștine pentru pace*» și temele secundare: «*Comunitatea creștină în societatea care se află în permanentă schimbare*», «*Fundamentarea teologică a acțiunilor politice ale creștinilor*», «*Teologie, istorie, eshatologie*»; precum și de a pregăti din punct de vedere teologic lucrările sesiunii Comitetului consultativ al Conferinței Creștine pentru Pace, care va avea loc în luna octombrie 1965, la Budapesta, avînd ca temă «*Solidaritatea și colaborarea pentru dreptate și pace*» pornind de la temeiul biblic «*Fericiți făcătorii de pace...!*» (Matei V, 9).

Lucrările sesiunii — care s-au desfășurat în sala de festivități a Academiei duhovnicești din Leningrad, în ședințe plene (două ziua, și una seara), sub conducerea Președintelui comisiei, Dr. Arend von Leeuwen, din Biserica Reformată Olandeză — au fost deschise în ziua de 8 aprilie 1965, prin cuvîntarea Mitropolitului Nicodim al Leningradului și Ladogei, care, după ce a salutat participanții în calitate de episcop creștin-gazdă, de vicepreședinte al Conferinței Creștine pentru Pace și de membru al Comitetului executiv al ei, a făcut sinteza problemelor teologice a căror rezolvare o așteaptă de la lucrările Comisiei speciale teologice Conferința Creștină pentru Pace, ca și toți creștinii care luptă pentru înfăptuirea unei păci drepte pe pămînt. Prezentăm în continuare idei și pasaje din această cuvîntare :

Întrucît pînă în prezent problema fundamentării teologice a acțiunii creștine pentru pace «a fost nu îndeajuns de studiată în cadrul sistemului general contemporan al concepției creștine despre lume și viață și al înțelegerii păcii, vor fi necesare serioase eforturi din partea teologilor diferitelor Biserici și confesiuni creștine pentru prelucrarea și lămurirea problemelor legate de acest sistem. *Rezultatele acestor eforturi și studii vor constitui «teologia păcii», care va forma un tezaur pancreștin.*

Mitropolitul Nicodim socotește tema fundamentală a lucrărilor comisiei deosebit de fericit aleasă întrucît «ea indică adinca legătură lăuntrică între învățătura creștină despre pace și una din dogmele centrale ale învățăturii creștine — dogma despre întruparea Fiului lui Dumnezeu Unul-Născut». Într-adevăr întruparea lui Dumnezeu, care în esența ei ontologică constituie «taina cea mare a creștinătății» (I Tim. III, 16), formează cheia întregii antropologii și soteriologii creștine și totodată nervul principal care pune în mișcare viața morală a creștinului, întemeiată pe legea dreptății și pe neabătuta lui năzuință spre desăvîrșire. În întruparea

lui Dumnezeu ni s-a dat cea mai deplină descoperire a dragostei lui Dumnezeu: «Așa a iubit Dumnezeu lumea, încît a dat pe Fiul Său Unul-Născut, ca tot cel ce va crede în El să nu moară, ci să aibă viață veșnică... Iar viața veșnică este a Te cunoaște pe Tine singurul Dumnezeu adevărat și pe trimisul Tău Iisus Hristos» (Ioan III, 16; XVII, 3).

«Dragostea lui Dumnezeu în actul întrupării parcă ar fi coborît din cer pe pămînt și, în persoana Domnului nostru Iisus Hristos, s-a arătat în trup pentru oameni. Cu o putere necunoscută pînă atunci ea s-a descoperit *în persoana, în viața, în patimile și moartea Lui*, ca să arate și să facă posibilă pentru om calea urcării, din păcat și necunoștință, către sfințenie și către adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu, de la starea de neputință și înjosire, la starea de înflorire a puterilor sufletești și de demnitate morală...» Prin primirea firii omenești în unitatea persoanei dumnezeiești, Domnul nostru Iisus Hristos a restabilit în Sine însuși puritatea și frumusețea creată la început în firea omenească cea fără de păcat, punînd prin însuși acest fapt început împăcării noastre cu Dumnezeu și indicînd idealul înălțimii morale la care este chemat omul, și la care el poate ajunge prin împreună-lucrarea harului Duhului Sfînt, care-l pune în cea mai strînsă unire cu Hristos — întemeietorul omenirii zidite din nou de El.

În continuare, Mitropolitul Nicodim precizează că «dezordinea produsă în firea omenească prin păcat a devenit, după cum arată istoria Vechiului Testament, rădăcina dușmăniei, a urii și a împărțirii neamului omenesc; iar, ca urmare, oamenii și societățile omenești, pierzînd conștiința trează a unității lor, «nu mai cunoșteau calea păcii» (Rom. III, 17) și adesea au pășit pe calea condamabilă și pierzătoare a lui Cain. Prin întruparea Fiului lui Dumnezeu s-a descoperit pentru toți adevărul uitat și cu adevărat de viață făcător că toți oamenii sînt «neam al lui Dumnezeu» (1-a pte XVII, 29), membri ai unei singure mari familii, copii ai unui singur Tată ceresc, iar între noi — frați, în vinele cărora curge același sînge și care sîntem datori să fim legați și mai mult prin strînsele legături ale dragostei.

Întruparea și viața pămîntească, ca și slujirea Domnului Iisus Hristos, ne-au învățat că omul nu trebuie să caute numai ale sale (I Cor. X, 24), ci că este dator să poarte grijă de binele celorlalți, să slujească celorlalți, să trăiască după legea dragostei și, ca urmare, să caute pacea cu toți, pentru că «aîndu-se acolo unde e dragoste, *pacea*, ea însăși, *deschide drum dragostei*» — cum spune Sfîntul Ioan Gură de Aur.

Constituind punctul central al întregii istorii a omenirii, întruparea și viața cea pămîntească a Domnului ne-a demonstrat că istoria însăși nu constituie un lanț nelogic de întîmplări și manifestări ale soartei oarbe, ci că istoria, fiind plină de înțeles și de însemnătate, pornește dintr-un singur început și este condusă de înțeleapta Providență dumnezeiască spre un singur scop — spre împărăția lui Dumnezeu, care începe încă de pe pămînt și se întemeiază pe pace, pe adevăr și pe dragoste. Toate acestea și alte aspecte ale întrupării lui Dumnezeu ne îndeamnă cu auto-

ritate să facem ca gîndurile noastre, viața noastră personală și socială să concorde cu principiile dumnezeiești ale dragostei și păcii».

Prin mijlocirea întrupării noi am cunoscut că Dumnezeu nostru este Dumnezeu dragostei și al păcii (II Cor. XIII, 11), iar «pîrga Hristos» (I Cor. XV, 23) este pacea noastră (Efes. II, 14). Așadar «dacă omul este zidit după chipul lui Dumnezeu și chemat să devină «Hristos» (I Cor. XV, 23), atunci datoria lui este să devină omul dragostei și al păcii, purtător permanent al păcii în toate cele trei manifestări ale ei : *pacea cu Dumnezeu, pacea cu conștiința proprie, și pacea cu cei de aproape și de departe*. Fiecare dintre noi poate deci să spună împreună cu Sfîntul Grigorie Teologul: «pacea este munca și lauda mea» !

Într-adevăr dacă pătrundem cu gîndul din ce în ce mai adînc în înțelesul întrupării și al oricărei fapte săvîrșite de Hristos pe pămînt noi vom cunoaște mai bine înaltele datorii morale pe care le pune asupra noastră imitarea lui Hristos în slujirea de făcători de pace. «Dacă în ochii lui Dumnezeu fiecare om este atît de iubit, încît pentru el s-a întrupat și a murit Hristos, Fiul lui Dumnezeu Unul-Născut; dacă fiecare dintre noi, indiferent de condițiile de naștere, de educație, de limbă, de culoarea pielii, și de orice alte deosebiri, este chemat să ajungă la desăvîrșirea morală și la comuniunea cu Dumnezeu pînă chiar la îndumnezeire; dacă toți oamenii — după planul lui Dumnezeu — sînt datori să devină părtași la crearea împărăției lui Dumnezeu — unde nu are ce căuta dușmănia și ura, însă unde trebuie să triumfe adevărul și dragostea — , atunci cu atît mai mare este *responsabilitatea creștinului* ca nici el însuși să nu atenteze în vreun fel și nici să nu îngăduie vreun atentat oarecare din partea altora împotriva păcii, care constituie cea mai înaltă normă de viață omenească și cea mai necesară condiție pentru dobîndirea de către oameni a împărăției lui Dumnezeu.

După ce demonstrează că, în chip practic, creștinul care crede în întruparea lui Dumnezeu și înțelege valoarea și însemnătatea ei, nu poate privi indiferent la toate actele ce se întîmplă în vremea noastră pe pămînt ca atentat împotriva păcii, Mitropolitul Nicodim încheie : «Noțiunea de «pace» are înțeles adînc și multilateral. Datoria de onoare a teologilor creștini este să descopere acest înțeles în toată deplinătatea lui, pentru a face din învățătura creștină despre pace, programul activ al slujirii practice a păcii. Aceasta va constitui împlinirea datoriei noastre față de pace, față de omenire și în același timp va constitui mărturia noastră despre Hristos în lume». Iar împlinirea aceasta va deveni mai ușor de îndeplinit cînd se vor fi precizat principiile fundamentale ale «*teologiei păcii*».

*

Metoda de lucru în ședințele sesiunii a constat în citirea referatelor întocmite asupra temelor și în discuții asupra lor. Referatele au fost susținute de : Prot. docent L. Voronov din partea Bisericii Ortodoxe Ruse; Pr. Prof. Ioan G. Coman din partea Bisericii Ortodoxe Române; Pastorul Th. Lorenzmeier din partea Bisericii Reformate din ținutul Lippe-Detmold;

Prof. M. Lachmann din partea Bisericii Evanghelice a fraților cehi; Prof. Gordon Rupp din partea Bisericii Metodiste din Anglia și Prof. Hans Ruh din partea Uniunii bisericești evanghelice din Elveția. Atît referatele cît și discuțiile au ținut seama de izvoarele credinței în Iisus Hristos, întemeindu-se pe Sfînta Scriptură, pe scrierile Sfinților Părinți și ale marilor reformatori.

Intr-adevăr cărțile Sfintei Scripturi și scrierile Sfinților Părinți ne deschid cale de nădejde și către cugetarea la Dumnezeu și către activitatea creștină practică. Ele ne întăresc în adevărul că Fiul lui Dumnezeu Unul-Născut întrupîndu-se a binevoit să se arate pe Sine nu numai ca Creator și Pronietor al lumii, ci și ca Ziditor din nou al ei și prin însuși acest fapt s-a manifestat ca participant nemijlocit și stăpîn al istoriei. Împăcînd cu Sine pe cei de aproape și pe cei de departe, neamurile strămoșilor care au trecut și generațiile viitoare de copii, El a chemat pe toți într-o familie unică la mintuire și la desăvîrșire, în conformitate cu hotărîrile Sfatului cel dumnezeiesc de mai înainte de veci, care se vor descoperi deplin la sfîrșitul veacurilor.

Această credință constituie cea mai importantă temelie pentru slujirea noastră creștină. Ea ne dă sentimentul real al fraternității de nedesfăcut, al unității spirituale și fizice a tuturor copiilor lui Dumnezeu, a întreg neamului omenesc care are menirea să se dezvolte armonic, să se ajute reciproc și să progreseze.

Teologhisind despre întruparea lui Dumnezeu și îndemnîndu-ne prin aceasta ca printr-o fundamentare morală la slujirea activă a Adevărului și a Păcii, noi nu putem trece indiferenți pe lingă evenimentele tragice din zilele noastre, evenimente care ascund în ele primejdia și care scandalizează conștiința tuturor oamenilor.

Pentru aceasta membrii Comisiei speciale pentru studiarea problemelor teologice au ajuns la recunoașterea unanimă că: «voia lui Dumnezeu îndeamnă pe creștini să ia asupra lor responsabilitatea pentru toate problemele care lezează bunăstarea omenirii».

*

Concluziile la care s-au oprit discuțiile au format obiectul comunicatului asupra lucrărilor sesiunii de la Leningrad a Comisiei teologice a Conferinței Creștine pentru Pace, în care se spune: «Sensul teologic și semnificația morală a întrupării lui Dumnezeu obligă pe creștini să pună în concordanță gîndurile lor și viața lor personală și socială cu principiile dumnezeiești ale dragostei și păcii. De aci decurge marea responsabilitate a creștinilor pentru pace, care constituie norma stabilită de Dumnezeu pentru viața omenirii.

Creștinii nu pot sta indiferenți față de orice acțiuni care duc la înăsprirea încordării în raporturile internaționale. În prezent ei sînt adînc alarmați de situația din sud-estul Asiei, unde conflictele locale pot cu ușurință să se transforme într-un război mondial în care ar muri o

mulțime de oameni, pentru mîntuirea cărora a venit și s-a întrupat Hristos.

Creștinii nu trebuie să stea liniștiți în fața asupraii sociale și rasiale care continuă în diferite părți ale lumii și în fața încercărilor de a înăbuși lupta popoarelor pentru independență.

În legătură cu învățătura despre întrupare a fost discutată și problema despre responsabilitatea creștină în legătură cu situația din acele părți ale lumii, în care vechile orînduiri s-au prăbușit, iar cele noi nu s-au statornicit încă. Există regiuni în care oamenii mor de foame, în care analfabetismul și deplina nesiguranță fac parte din numărul problemelor foarte grave».

*

În timpul recepțiilor organizate în cinstea participanților la lucrările Comisiei teologice a Conferinței Creștine pentru Pace, de către Mitropolitul Niocdim al Lenîngradului și Ladogei și de către V. A. Kuroedov, președintele Consiliului pentru treburile Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Consiliul de Miniștri — s-au rostit toasturi în care s-au evidențiat însemnătatea teoretică și importanța practică a precizărilor aduse de către lucrările comisiei la formularea acelei «*teologii a păcii*», atît de necesară pentru fundamentarea acțiunilor politice ale creștinilor și ale Bisericilor și confesiunilor creștine în lupta pentru pace.

ION V. GEORGESCU

ȘTIRI ECUMENICE

— O delegație a Patriarhului Ecumenic din Constantinopol, Atenagora I, compusă din Mitropolitul Meliton de Heliopolis și Hrisostom de Mira, a prezentat la Londra Primatului anglican hotărîrea Conferinței a treia Panortodoxe de la Rodos de a relua «tratativele unionale» cu Biserica Anglicană.

Delegația ortodoxă s-a prezentat și la Utrecht, înmîinîndu-i Arhiepiscopului vechi-catolic și primat onorific al Bisericii Vechi-Catolice, Dr. A. Rinkel, hotărîrea Conferinței a treia Panortodoxe de la Rodos de a relua «tratativele unionale» cu Biserica Veche-Catolică. Cu această ocazie, delegația ortodoxă a înmîinat, din partea Patriarhului Ecumenic Atenagora I, Arhiepiscopului Rinkel ordinul «Marea Cruce a Sfîntului Andrei cu steaua de aur și cordon»; Episcopului vechi-catolic de Deventer, P. J. Ians, «Marea cruce a Sfîntului Andrei cu steaua de argint» și Prot. prof. D. P. I. Maan «Crucea Sfîntului Andrei».

— Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Sîrbe a hotărît în unanimitate să introducă la serviciile divine «limba poporului» în locul slavonei vechi.

— Institutul teologic ortodox din Paris a acordat titlul de «doctor honoris causa» Profesorului Dr. Nicos Nissiotis, directorul adjunct al Institutului ecumenic din Bossey (Elveția).

— În ziua de 30 aprilie a.c. a fost publicată noua Enciclopică papală *Mense maio* («În luna mai»), care îndeamnă la păstrarea păcii și la evitarea războiului.

— În seminarul teologic reformat din Driebergen, lîngă Utrecht (Olanda) s-au ținut, la sfîrșitul lui ianuarie a.c., discuții oficiale între teologi protestanți și cei romano-catolici privitoare al valabilitatea reciprocă a Sfîntei Taine a botezului, despre căsătoriile mixte, convertiri religioase ș.a.

— În urma unei dispoziții date de Vatican, facultățile teologice romano-catolice din Germania au dreptul să acorde titluri teologice și teolo-

gilor necatolici, dispensându-i de «jurământul tridentin». La facultatea teologică romano-catolică din München a și obținut un titlu teologic un student ortodox.

— Pastorul Gerhard Bassirak, secretarul internațional al Conferinței Creștine pentru Pace, a conferențiat despre: «Existența teologică în societatea socialistă», la o adunare preoțească ținută la începutul lui mai a.c. la Wartburg (R.D.G.).

Dr. Konrad Onasch, *Einführung in die Konfessionskunde der Orthodoxen Kirchen*, Berlin, 1962, 291 p.

Cartea cuprinde 5 părți: 1) Istoria Bisericilor Ortodoxe, 2) Liturghia, rugăciunile, anul bisericesc, 3) Tradiția, dreptul canonic, ierarhia, sacramentele, 4) monahismul, misiunea pietății, 5) Teologie.

Considerînd că e scrisă de un neortodox, lucrarea e interesantă.

— La Salzburg (Austria) s-a înființat o «comunitate de lucru inter-bisericească», careia aparțin toate comunitățile bisericesti din oraș, inclusiv Biserica Romano-Catolică.

— Patriarhul Catolicos Vasken I al tuturor armenilor (cu sediul la Ecimiazin (U.R.S.S.) a vizitat în luna februarie a. c. Biserica ortodoxă-armeană din Londra, fiind primit în audiență și de Primatul Bisericii Anglicane, Arhiepiscopul Dr. Michael Ramsey.

— Prima «întîlnire ecumenică» în Viena (Austria). Consiliul ecumenic al Bisericilor a organizat pentru prima dată la Viena o întîlnire ecumenică, la care au participat reprezentanții tuturor Bisericilor din Viena membre ale Consiliului ecumenic.

A participat și reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române, Parohul bisericii ortodoxe române din Viena.

În Africa centrală s-au înființat din anul 1950 pînă acum 25 de universități noi. Patru dintre ele au și cîte o «secție pentru religie». Aici predau cursuri teologi creștini, musulmani și cercetători ai diferitelor religii africane vechi.

Episcopul reformat, J. E. Newbighin, secretar general adjunct al Consiliului Ecumenic al Bisericilor și conducătorul secției pentru «Misiune și Evanghelizare», a fost numit episcop, cu sediul la Madras, al «Bisericii din India de sud». Episcopul face parte din grupul celor care au ajutat la formarea «Bisericii din India de sud» constituită în 1947, după lungi tratative unionale între anglicani, metodiști, reformați și congregaționaliști.

«Frăția protestantă de la Taize» (lîngă Cluny, Franța de sud) sărbătorește în august a.c., 25 de ani de existență. Această frăție, bine cunoscută în viața ecumenică, a fost înființată de preoții reformați elvețieni: Roger

Schätz și Max Thurisn, care o conduc și azi. Ea are azi 65 de frați, teologi și mireni din diferite state europene, avînd ca lozincă: adaptarea vieții la cerințele prezentului.

Săpăturile arheologice de la Masada (Marea Moartă), pentru dezgroparea cetății de acolo, veche de 2.000 de ani, sînt pe terminate. Zidită în anul 150 î. d. Hr., a fost cucerită în anul 74 d. Hr. de către legiunile romane, cînd toți locuitorii ei (967), — bărbați, femei și copii — s-au sinucis. Cu ocazia săpăturilor, arheologul Jigael Yagil, profesor la Universitatea din Ierusalim, a descoperit un pergament cuprinzînd un text biblic din Vechiul Testament, și anume din Levitic, VIII—XI.

— În subsolul catedralei ortodoxe Alexandru Newski din Sofia (Bulgaria), s-a organizat un muzeu subteran, cuprinzînd aproape 300 de picturi murale și icoane sfînte din secolele al XIV-lea—al XIX-lea.

Ob.

ARTICOLE ȘI STUDII

DIN CONTRIBUȚIA BISERICII ORTODOXE LA MIȘCAREA ECUMENICĂ

WLADIMIR GUETTÉE ȘI REVISTA «L'UNION CHRÉTIENNE»

Unul dintre cele mai impunătoare evenimente bisericesti ale vremii noastre, în afară de Conciliul al II-lea de la Vatican precedat în Răsărit de Conferințele Panortodoxe de la Rodos, este fără îndoială cea de a treia adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, întrunită în anul 1961 la New Delhi. Ținând seama de recunoașterile și hotărârile ei pozitive în legătură cu spiritualitatea creștină față de lumea contemporană, comentatori autorizați au apreciat rezultatele acestei adunări ca pe «o întorsătură hotărâtă»¹, ca «cea mai grandioasă de pînă acum și cea mai apropiată, prin spiritul de care a fost stăpînită, de țelurile unei lucrări cu adevărat creștine pe plan mondial»². Ba un teolog catolic, parcă în ciuda faptului că Biserica din care face parte el nu a fost prezentă acolo decît prin observatori, împinge optimismul pînă la entuziasm, vorbind «de cel mai mare „eveniment“ al istoriei sufletelor»³.

Ceea ce conferă atita importanță acestei asociații frățești a Bisericilor și comunităților ortodoxe, protestante și anglicane este hotărîrea luată într-un spirit nou de a cerceta împreună cauzele dezunirii lor, pentru a le remedia, arătînd în chip vădit unitatea nevăzută a tuturor creștinilor cu Mîntuitorul Hristos. În al doilea rînd, se tinde către o manifestare mai hotărîtă a duhului Evangheliei în vremea noastră prin slujirea păcii, a dreptății, a iubirii și a vieții. Dacă raportăm această conștiință colectivă

1. Pr. D. Stăniloae, *Mișcarea Ecumenică și problemele lumii contemporane*, în «Gasul Bisericii» XXII (1963), nr. 3—4, p. 309.

2. Pr. Prof. Liviu Stan, *Mișcarea Ecumenică. A treia Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor (New Delhi, 19 noiemb.—5 dec. 1961)*, în «Mitropolia Olteniei», XIV (1962), nr. 1—2, p. 112.

3. Robert Rouquette, *Le Conseil Oecuménique de New Delhi 1961*, în «Études», Paris, février 1962, p. 215.

noă la dezordinea umană și la disensiunile dintre creștini de mai înainte, care îi îndepărta în același timp și de lume, putem afirma că fenomenul echivalează cu o adevărată convertire. Asistăm, cum s-a spus despre creștinism în legătură cu vremea noastră, la redescoperirea dimensiunii lui de slujire, reactivată o dată cu dezvoltarea ideii ecumeniste.

Noțiunea de experiență ecumenistă, după înseși indicațiile Sfântului Apostol Pavel (Gal. IV, 19), este o urmărire a trăirii lui Hristos în credințioșii Săi. Dar starea aceasta nu înseamnă diminuare umană sau ardere individuală și închisă în sine, ci dimpotrivă: perfecționare umană și ferestre deschise spre altul și altul, punți de legătură cu toți cei care trăiesc sub același har al lui Dumnezeu. Prin urmare, cel puțin două caracteristici trebuie să distingem în sfera atitudinii ecumeniste: prețuirea crezului propriu și prețuirea elementelor pozitive de dincolo de barierele lui. Trăire între zidurile crezului tău constituie o bogăție prin tradiționala păstrare a Adevărului, dar el se poate îmbogăți și mai mult prin adaosul oricărei idei pozitive, care rodește din iubire și adevăr. În măsura în care trăirea ortodoxă a valorilor de credință sporește cu ceea ce a rămas nealterat în cadrul general al conștiinței creștine, experiența devine ecumenistă, dobândind o circulație universală. În valoarea statică a unei păstrări limitate și intransigente, se adaugă aceea a adevărului vitalizat de numeroase conștiințe și capabil de o continuă dezvoltare. Este cazul cu noțiunea de «servire» creștină reafirmată astăzi de teologia protestantă, prin intermediul Mișcării ecumenice⁴.

Fluxul de îmbogățire poate să aibă și un sens invers: acela că valoarea Tradiției sfinte și apostolicitatea ei autentică, devin mai explicite și accesibile și altora, robind astfel mai îmbelșugat în validitate sacramentară decît pînă atunci. Prin aceeași filieră ecumenistă, Protestantismul accentuează astăzi din ce în ce mai mult realități îndătinat în Ortodoxie: viața liturgică, valoarea istorică sigură a Sfintei Tradiții, importanța mîntuitoare a faptelor bune, unele forme de monahism etc.

Iată deci că diviziunea comunităților creștine este un păcat fundamental, un mare rău, care echivalează cu nesupunerea la acțiunea lui Dumnezeu în istorie, cu un obstacol enorm la propovăduirea Evangheliei în lume. De aceea conceptul ecumenist a dobîndit în actualitate și un sens general-uman, pe lângă acela creștin de pînă acum. Căutînd să slujească lui Dumnezeu, creștinii trebuie să se îngrijească în același timp și de slujirea oamenilor cu cerințele lor actuale.

Comportarea creștină în sensul plinar de mai sus a avut-o și cunoscutul convertit la Biserica Ortodoxă din veacul trecut, dr. Wladimir Guettée (1816—1892). Din acest punct de vedere, el poate fi socotit un precursor, multe din scrierile sale izbutind să dea sugestii valabile și astăzi. Atitudinea ecumenistă și străduințele de apropiere dintre creștini ale cunoscutului preot francez nu s-au bucurat de prețuire în măsura în

4. Pr. D. Stăniloae, *Servire și proexistență*, în «Glasul Bisericii», XXII (1963), nr. 11—12, p. 1021.

care o meritau. «Cazul Guettée» a fost urmărit multă vreme cu o atitudine polemică de către aceia care nu se împăcau cu subiectivismul firesc și îngăduit în cazul actelor de conștiință. În felul acesta, ecumenistul a fost umbrat de către convertit. Dar Wladimir Guettée, act aproape de neconceput în cazul unui convertit (în 1859), a fost totuși capabil pînă la sfîrșit de o experiență ecumenistă. Vederile sale, care încă din timpul vieții autorului au trecut drept un semn de zări noi, le-a popularizat prin revista «L'Union Chrétienne» de la Paris (1859—1892), al cărei fondator a fost și apoi director pînă la moarte. Ideologia lui Wladimir Guettée, de la revistă, contrastează cu modul exclusivist de relații dintre confesiuni. Iar faptul că acest teolog trecut la Ortodoxie, deși format în Apus, a încercat să opună vechii comportări de fanatism și învrăjbire confesională pe care o moștenise una de convergență, de pace și de unitate în duh, apare cu atît mai meritoriu și ni-l face contemporan.

Vom descrie în lucrarea de față: scopul acestei reviste, ambianța ei, colaboratorii, mijloacele irenice prin care înțelegea să activeze, ca și rezultatele obținute, după ce vom aminti succint înlănțuirea polemică din veacul trecut, premergătoare și în parte contemporană ei. Ne este necesară schițarea situației interconfesionale de atunci, pentru a înțelege spiritul timpului.

După cum se știe, o caracteristică a vieții creștine contemporane este năzuința după resursele Tradiției primare, paralelă cu străduința de a cecrea formele exagerate ale dezvoltării istorice pe care le-a moștenit. Secolul al XIX-lea, în schimb, rămîne o epocă de continuă confruntare doctrinară confesională, cînd dragostea creștină a rămas adeseori lezată. Astăzi putem să ne dăm bine seama că polemica dintre confesiuni se născuse din convingerea, dominantă pînă la începutul veacului nostru, că reunirea creștină trebuie să refacă de la început vechea credință, dinainte de schismă. Pe de altă parte, poate că a fost necesară această exagerare a elementelor care-i despart pe adepții religiei revelate, ca necesitatea de valorificare a ceea ce îi apropie să devină tot mai mult simțită.

Cu preocuparea de a face față condițiilor noi și progresiste, create de Revoluția franceză din anul 1789, Catholicismul își apăra cu îndirjire pozițiile lui în primele decade ale veacului trecut, Reacțiunea catolică teoretică, imediat următoare, nu însemna numai o reintegrare a Bisericii în noua societate, ci și noi raporturi interconfesionale pe plan extern. Acestora le-a dat o-fundamentare, în spirit ultramontan și pătimăș, cunoscutul Joseph de Maistre († 1821). Deși ideile sale religioase afirmau un fel de creștinism universal în care să se integreze, sub suferința papii, atît Catholicismul cît și Ortodoxia și Protestantismul, totuși desconsiderarea arătată celor din urmă stîrnea nemulțumiri. Cartea acestuia⁵ nu reprezenta

5. J. de Maistre, *Du Pape*. Lyon, 1819. Dr. Wladimir Guettée, *La Papauté hérétique*. Paris, 1874, p. XI, o consideră «punct de plecare al papismului modern», «le vrai point de départ du néo-ultramontanisme, qui a été consacré par le concile du Vatican», iar în altă parte (p. 366): «la théorie de M. de Maistre n'est qu'un rêve de cerveau malade, qui prend des chimères pour des réalités».

altceva decît un răspuns la apologia unui credincios din Biserica Rusă⁶. Alexandru de Stourdza (1791—1854). Între timp, lucrarea cunoscutului demnitar ortodox va mai primi o replică într-o combatere anonimă⁷. Dar nici polemistii răsăriteni nu se lasă mai prejos decît potrivnicii lor, ca J. de Maistre. În lumea grecească, apologia acestuia este aspru criticată de către «Un anonim»⁸ (Ilie Tantalidos, 1818—1876), care o și traduce, după 1847, la Constantinopol.

Nu este cazul să insistăm asupra conținutului acestor scrieri, care degenerau adesea în pamflet. Remarcăm numai faptul că ele expuneau mai întîi poziția în societate a Bisericii respective, atitudinea ei față de cultură și față de progres, ambianta spirituală, posibilitățile și perspectiva ei morală. De la această formă generală de proprie apologie, care uneori însemna — în chip mecanic — un rechizitoriu împotriva celorlalte Biserici, discuții dintre polemisti se iscau pe diferențele de doctrină propriuzise. Disputa despre «Filioque» și despre primatul papal întunecau de obicei atmosfera dintre ortodocși și catolici. Le recunoaștem și în opera lui A. S. Homiakov (1804—1860), care urmărindu-le de-a lungul procesului istoric al Bisericii creștine a propus o sinteză explicativă unică și originală⁹. Concepută în lumina vederilor Sfinților Părinți spre care conducea în veacul trecut și romantica filozofie germană, cu observații fine și cu o riguroasă înlănțuire de idei, cartea aceasta a încordat și mai tare raporturile interconfesionale de atunci. Aceasta mai ales după preluarea ideilor sale de către A. Lebedev († 1898), care le-a expus în *Doctrina primatului papal* (Petrograd, 1886 și 1903)¹⁰. I s-a reproșat lui A. S. Homiakov de către apusenii și de către Wladimir Soloviev¹¹, dintre răsăriteni, că are o viziune ideală despre Ortodoxie, în timp ce Catolicismului și Protestantismului nu le neglijează nici scăderile cele mai neînsemnate.

Tratatul *Du Pape* a constituit de asemenea un imbold și pentru Wladimir Guettée, la primele sale lucrări istorice. Era tocmai epoca posteroară Enciclicii lui Pius al IX-lea către orientali din anul 1848, care a dăunat problemei confesionale prin trista experiență făcută cu Iacob Pitzipios (încă de la 1800), un aventurier religios¹².

6. Este vorba de cartea intitulată *Considérations sur la doctrine et l'esprit de l'Église Orthodoxe*, Stuttgart — Weimar — Paris, 1816; traducerea ei în limba română se datorește lui I. I. Beleuță, Făgăraș, 1931, 147 p. Comp. și Magd. Ioan F. Stănculescu, *Chestiuni de drept bisericesc în opera lui Alexandru Sturza*, în «Studii Teologice» XV (1963), nr. 3—4, p. 192, nota 12.

7. *L'Église Catholique justifiée*, Lyon, 1822.

8. Ilie Tantalidos, *Respingeria afirmațiilor lui J. de Maistre despre Protestantism și despre Biserica Greacă*; citat după M. Jugie, A. A., *Theologia dogmatica christianorum orientalium*, t. I, Parisii, 1926, p. 540.

9. Comp. scrierea *Citeva cuvinte ale unui creștin ortodox despre confesiunile occidentale, cu prilejul unui articol al D-lui Laurentie* (1853), în culegerea: Алексей Хомяков, Избранные сочинения, Нью-Йорк, Издательство имени Чехова, 1955, p. 230 ș.u. Vezi și Prof. N. Chițescu, *Opera teologică a lui A. S. Homiakov (la un veac de la moartea lui)*, în «Ortodoxia», XIII (1961), nr. 1, p. 35.

10. Martin Jugie, A. A., *op. cit.*, p. 624. 11. *Ibidem*.

12. Vezi *Enciclica Patriarhilor Ortodocși de la 1848. Studiu introductiv, text și traducere de Teodor M. Popescu*, București, 1935, p. 19 ș.u.

Simpla enumerare a înfruntărilor confesionale, urmate de un cortegiu întreg de jigniri reciproce, de minimalizări arbitrare, cu transmiterea pasiunilor și a prejudecăților acumulate de veacuri, este suficientă pentru a ne da seama cât de ușor putea fi socotită odinioară această atitudine drept atașament sincer la credința creștină. În cazul unui neofit, ispita este și mai mare. Prea adesea, el înclină să descrie în cele mai negre culori comunitatea din care s-a desprins, pentru ca să caute în Biserica în care a intrat supremele compensații spirituale. În chip fatal aproape, lirismul se îndreaptă doar asupra celei din urmă.

Prin revista pe care a întemeiat-o, convertitul preot francez rupe acest fir al comportărilor îndătinate. În loc să urmeze calea obișnuită — după care rîdicarea de osanale pentru o parte însemna teren pierdut pentru cealaltă — își îndreaptă acțiunea nu numai în domeniul social, vom vedea ulterior cu ce preocupări, ci și în problemele ecumeniste ale epocii.

Cu experiența sa de publicist republican convins (încă din vremea instabilei domnii a lui Ludovic Filip de Orléans), dr. Wladimir Guettée, ajutat de câțiva teologi, pune bazele unei reviste ortodoxe în Occident, de vândite concepții irenice, cum reiese încă din titlul ei: «L'Union Chrétienne». Constatarea fondatorului francez, din care a rodit acea nostalgie după senina sobornicitate slăbită în Apus, poate constitui o meditație fecundă pentru orice credincios conștient: «Lumea și chiar Bisericile creștine au trăit destule neînțelegeri, prejudecăți, prefăcătorii; la ce bun astăzi tot acest bagaj de greșeli mai mult sau mai puțin tănuite?»¹³. Pentru domeniul religios, «istoria dovedește destul de puternic că nu prin propaganda de dispute, prin polemici, se aduc popoarele acolo, ca să-și modifice credințele. Apostolii, împreună cu aceia pe care propovăduirea Evangheliei îi aducea la adevăr, întemeiau biserici modeste, ai căror membri dădeau pilda tuturor virtuților și mai ales această pildă este cea care produce cuceriri noi»¹⁴. Și precizîndu-și mai îndeaproape rostul, publicația adaugă într-o altă împrejurare: «Pentru a ajunge la unire între toate Bisericile creștine, condiția întii și neapărat de lipsă este toleranța reciprocă, pe care sînt datoare să o aibă unele față de altele»¹⁵. «A te strădui pentru pace, pentru unire, înseamnă deci a conlucra la opera dumnezeiască»¹⁶.

Din cuvintele deschise adresate cititorilor, înțelegem și mai mult care era climatul teoretic al revistei. Alte publicații bisericesti, călăuzite mai puțin de un spirit pașnic, scontau succesul lor pe o cât mai zgomotoasă publicitate. La aceasta se adăugau diferite abilități de presă. În privința formei, nu se cenzurau totdeauna aprinderile polemice. «L'Union Chrétienne», se deosebea de revistele cu substrat apologetic. Caracterul acesta

13. L'Abbé Guettée, *A nos abonnés*, în «L'Union Chrétienne», Paris, V-e année (1863), nr 1, p. 417.

14. Idem, *Studii asupra Creștinismului considerat ca legătură de unire între popoare. În românește de I. I. Beleuță*, Sibiu, 1924, p. 26.

15. Citat la I. I. Beleuță, *Despre toleranța creștină* (după R.—F. Guettée), în «Revista Teologică» IX (1915), nr. 5—8, p. 82.

16. R.—F. Guettée, *Considerations générales sur le but que se proposent les fondateurs de «L'U. C.»*, în «L'Union Chrétienne», nr. 1, 1859, p. 2.

distinctiv, creștin și sobru, se datora faptului că ea s-a pronunțat de la început împotriva propagandei religioase seducătoare. Se știe că sub astfel de forme se disimulează, în unele cazuri, arama sunătoare a intoleranței și lipsa de bună-credință.

Mesajul pentru care milita noua publicație se propaga prin amicii ei, cititorii, spirite alese, iubitoare și deci capabile de lealitate și obiectivitate creștină. Revista lui Wladimir Guettée — după cum se recomandă deschis singură — «nu face apel la fanatism; ea nu caută nici un sprijin în pasiuni; urmînd cu seninătate calea păcii, a unirii, a științei, ea nu găsește nimerit să se ocupe de acele hărțuieli în care spiritul de sectă joacă principalul și aproape unicul rol; «Uniunea Creștină» nu are decît un țel: să spună adevărul ca să poată să-l înțeleagă toți prietenii adevărului, oriunde se găsesc ei; ea îl spune fără pasiune, dar de asemenea fără menajamente diplomatice»¹⁷. Ca remediu al unor eventuale nedumeriri față de materiile inserate în coloanele ei sau în cazul dezacordurilor, se propunea calea discuțiilor în duhul iubirii și al maturității științifice: «Noi le vom aminti de regulile dragostei și de drepturile adevărului»¹⁸.

Iată cît de actual este și chipul cum se concepea la «L'Union Chrétienne» dialogul ecumenist: «Prin mijlocirea noastră, Răsăritul va vorbi Apusului, Nordul—Sudului; din aceste comunicări reciproce va rezulta cu necesitate o vatră plină de lumină, care va folosi propagării adevărului»¹⁹.

Mijloacele prin care această publicație înțelegea să se manifeste erau alese în concordanță cu sentimentele umane înalte și cu scopul propus, unitatea tuturor creștinilor. Cum redactorii ei au mărturisit că înțeleg să susțină această mare cauză în numele credinței creștine nedivizate («notre but est l'union de toutes les Eglises chrétiennes, sans exception dans la vérité catholique, c'est-à-dire dans la doctrine chrétienne telle qu'elle a été révélée par Jésus-Christ...»), este firesc ca un mijloc principal să-l constituie cunoașterea învățaturii Bisericii Ortodoxe, moștenitoarea deplină a învățaturii primare. În același sens, un editorial mai nou precizează: «Pe bună dreptate este necesar să punem în lumină doctrina aceasta, ca toți adevărații creștini să fie convinși de adevărul ei și să înțeleagă că tocmai în sinul acestei Biserici, trebuie să se împlinească unirea. Am combătut deci erorile de tot felul care pot, fie să îndepărteze de la învățătura creștină, fie să o denatureze»²⁰. Adevărul revelat păstrat în climatul specific al sobornicității nu se împacă niciodată spiritul conservator ultramontan, deoarece îi reduce perspectiva și confundă unitatea în credință cu uniformitatea în instituții bisericești²¹. Tema dreptei-credințe ca bază

17. Idem, *A nos abonnés*, p. 417. Sublinierile aparțin autorului. Cele câteva cazuri de severitate excesivă ale revistei se datoresc, în parte, concepției dogmatice după care se urmărea refacerea unității creștine.

18. Idem, *Considérations générales*, p. 3. 19. *Ibidem*, p. 4.

20. Idem, «L'Union Chrétienne», *son but et ses moyens*; nr. 53, 1864, p. 417.

21. Comp. Idem, *L'Unité de l'Église. Comment les Protestants envisagent cette question*, *ibidem*, nr. 6, 1865, p. 44: «M. le professeur Viguet confond ici l'unité dans la foi, dans l'adhésion libre à la révélation, avec l'uniformité dans les établissements

a deliberărilor unioniste este reluată cu prilejul următoarelor discuții: istoria Țării Sfinte, originea Bisericii Ruse, revenirea uniților din Lituania la Ortodoxie, validitatea hirotoniilor anglicane etc.²². Ca unul care le-a căutat într-un chip dramatic și le-a afirmat cu atîta nostalgie, Wladimir Guettée nu putea să nu insiste asupra necesității cunoașterii mai adînci a realităților ortodoxe.

Apreciind după sumarul revistei, imperativul de mai sus comporta două laturi. Mai întîi se avea în vedere acțiunea acelor teologi ai zilei, din Apus, spirite aventuroase, pornite pe frondă, care prezentau denaturat confrăților lor realitățile creștinismului răsăritean. Cu ajutorul studiilor dogmatice, liturgice, de spiritualitate etc. din teologia ortodoxă (pe care coloanele revistei le prezintă uneori la un nivel catehetic), acestora li se putea face față cu succes.

Mai grea era munca pentru spulberarea acelor prejudecăți seculare, care se interpuneau între creștini. Cum am văzut, veacul trecut moștenise o situație destul de neprielnică, rezultat al unui lung proces istoric. El sintetiza enorme eșecuri ale controverselor confesionale, agravate în ceea ce privește Catolicismul, nu numai prin efectul mijloacelor lui silnice, cum fuseseră mai ales cruciadele și uniatismul, ci și printr-o îndreptățire de sine posttridentină, dură și semeată. Protestantismul prin nenumăratele lui căutări și încercări de unire, dureroase prin însăși neîmplinirea lor, nu favoriza împrăștierea prejudecăților. Toate elementele acestui proces de iritare confesională erau exploatare în schimb de către așa-ziii «convertiți» la credința romano-catolică. Acțiunile pline de tulburări dictate în fond de interesele aristocrato-iezuite din Apus, pe care le-au desfășurat renegați ca Iacob Pitzipios, dintre greci, sau ca prințul Augustin Galițin, dintre ruși, sînt prea cunoscute în urmările lor regretabile pentru a zăbovi asupra lor.

Concomitent cu adîncirea bazei de credință, comună tuturor creștinilor din epoca premergătoare mării schisme, un alt mijloc de acțiune al acestor reviste a fost *schitărea istoriei și a caracteristicilor unora dintre Bisericile Ortodoxe autocefale și a Bisericilor Răsăritene mai mici*, în duhul sincerității desăvîrșite. Felul în care se apreciau de cele mai multe ori confesiunile creștine pînă atunci, am văzut că nu rezista unei principialități riguroase. Învățătura, disciplina, condițiile istorice și spiritul unei Biserici Orientale, expuse de către un membru din sinul comunității însăși au mai multă proprietate decît în expunerea cuiva care provine dintr-un alt stil bisericesc și cultural. De aceea, revista încuraja autoreferatele, prezentările datorite fiilor devotați ai Bisericilor respective.

Se prefera cu alte cuvinte subiectivismul, exclusivismului fanatic. Vom înțelege mai ușor, problema aceasta a «înrudirii» interioare dintre

ecclésiastiques. Il n'envisage l'unité que comme l'anéantissement des *caractères individuels ou nationaux*. Ce point de vue ne peut être accepté (...) L'uniformité dans les réglemens ecclésiastiques est impossible, nous le croyons sans peine; mais les institutions évangéliques, étant *divines*, conviennent à tous les peuples, à tous les climats».

22. *Ibidem*, p. 48.

cunoscător și faptele relatate, dacă ne gândim la Bisericile istorice Orientale — Armeană, Siriană, Coptă — care revelează acum științei bizantinologice adevărate splendori, dar nu înainte ca aceasta să atingă o anumită maturitate în mentalitate. Așa că tipărirea unor astfel de studii informative au fost de un folos real și imediat. Ele s-au referit adesea și la biografia oamenilor de seamă ai regiunii respective, la memoriale de călătorie sau la jurnalele unor convertiți.

Scopul îndepărtat al grupării lui Wladimir Guettée — unirea Bisericilor lui Hristos — este desigur creștinesc, îmbietor, măreț. În fața preocupărilor de unitate, amintirea într-un duh de seninătate a neînțelegerilor, a dezbinărilor din trecut, trebuie să se facă numai în scopul cunoașterii profunde a unui mare fenomen din istoria bisericească. Nu poți face să dispară niște urmări nefaste ale unei realități prin simpla ignorare a factorilor și a evenimentelor care o favorizează. Cu bun temei s-a crezut încă de atunci că diferențele dintre Biserici, ca și divergențele dintre indivizi și dintre colectivități, pot fi înlăturate numai printr-o temeinică și sinceră cunoaștere. După o adâncire duhovnicească și după un studiu aprofundat și multilateral (în felul aceluia întreprins de către prof. V. V. Bolotov asupra adaosului «Filioque»), puține din imputările reciproce pe care și le fac confesiunile mai rezistă, căci unele din ele nu sînt decît dezvoltări unilaterale ale unei idei pozitive. De aceea o mare atenție au dat-o redactorii revistei «L'Union Chrétienne» adâncirilor teologice și istorice care să ducă la *înlăturarea prejudecăților seculare dintre Apusul și Răsăritul creștin*.

Probleme ca: marea schismă bisericească, personalitatea patriarhului Fotie, diferitele încercări de unire bisericească, nivelul intelectual și poziția în societate a clerului ortodox etc. au găsit o altă rezolvare decît în scrierile pătimașe ale teologilor ultramontani. În lumina concluziilor acestor studii bazate pe Sfînta Scriptură, pe scrierile Sfinților Părinți, ca și pe hotărîrile sinoadelor ecumenice, apare firească esențiala concluzie că Biserica Ortodoxă este moștenitoarea tuturor învățăturilor creștinismului primar.

Cît privește datoria — pe care după Wladimir Guettée — Ortodoxia o are față de Occident, de a-i descoperi adevărul religios, ea este o urmare evidentă a romantismului hegelian, predominant în spiritualitatea veacului trecut.

Cu atenția acordată faptelor din trecut, în străduința de a înlătura obstacolele din calea înțelegerii și solidarității creștine, revista nu se depărta totuși de problemele bisericești curente. O simplă răsfoire a colecției ne dovedește *cultivarea deosebită a legăturilor cu anglicanii și cu vechii-catolici*. Cum aflăm și din alte scrieri ale sale, impresiile lui Wladimir Guettée, în urma conferinței vechilor-catolici de la Bonn în 1875, erau că aceștia au moștenit oarecare tendințe protestante.

De asemenea, colaboratorii lui Wladimir Guettée credeau că unirea cu Ortodoxia nu pare a se înfăptui curînd nici în cazul anglicanilor, căci și aceștia făceau puține concesii inovațiilor lor de credință, pentru atingerea năzuinței comune. Unui pastor anglican, de pildă, care cerea insistent

intrarea în Biserica dreptslăvitoare, i se precizează că singura bază a discuțiilor unioniste o constituie hotărârile vechilor șapte sinoade ecumenice. Acceptându-se această platformă din partea ambelor părți — pentru creștinismul răsăritean ea formează baza lui tradițională — se poate privi cu încredere unirea așteptată²³.

Mai multe nădejdi legau redactorii «Uniunii Creștine» de evoluția grupării catolice galicane. Se aștepta numai o destindere și o redresare politică a Franței, în urma războiului din anul 1870, ca dificultățile dintre Ortodoxie și comunitatea galicană să fie depășite, în sensul unei mai mari apropieri, ba poate chiar al unei uniri.

Dar contactul cu valorile creștinismului autentic și universal a făcut pe Wladimir Guettée și pe teologii care-l înconjurau să-și pună și *întrebări de vădită factură socială*. Prezentarea noastră ar fi cu totul incompletă dacă n-am aminti și de astfel de preocupări. Nivelarea foloaselor care rezultă din cuceririle științei și în genere ale minții omenеști, egala îndreptățire a tineretului la educație, fără deosebiri de posibilități materiale, dreptatea și activitatea socială etc. — sînt numai cîteva din temele care se întîlnesc frecvent în coloanele acestui organ irenic creștin.

În ce-l privește pe Wladimir Guettée personal, înfăptuirea fraternității și dreptății în societate îl urmărește, nu numai cu ardoarea unei inimi evanghelice, dar și cu fermitatea unui caracter format în școala Revoluției franceze. Citim într-unul din articolele sale, care în urmă au alcătuit un volum cu titlu semnificativ: «Sînt unii care cugetă că și-au împlinit datoria de fraternitate creștină, făcînd oarecare milostenie. Aceasta este eroare. Milostenia este recomandată în Evanghelie, însă ea nu-i dată ca împlinirea deplină a datorinței de fraternitate. Această datorință se întinde mai departe, și Iisus Hristos a voit ca toate mizeriile intelectuale și morale, tot așa ca și mizeriile materiale, să fie ajutate.

Ar trebui să nu fi deschis cineva Evanghelia pentru a se îndoi despre aceasta.

Prin urmare, trebuie să sprijinim lipsurile materiale, nu prin oarecare milostenii aruncate săracilor cu mai multă sau mai puțină grație, ci prin instituții sociale, care să așeze pe cel ce n-are, într-o situație, în care el să poată ciștiga»²⁴.

Colaboratorii lui Wladimir Guettée, la revista «L'Union Chrétienne», au fost numeroși și ei provin din diferite comunități de credință. Dintre aceștia, noi vom aminti pe cei mai de seamă și vom insista cu datele bibliografice care n-au fost accesibile doar asupra scriitorilor ortodocși. Menționăm că doritorii de amănunte pot utiliza cu folos volumele marelui cercetător catolic asupra Răsăritului creștin, citat mai sus, Martin Jugie, A. A.

23. Idem, *Lettre du Révérend Archer Gurney sur les divergences qui existent entre l'Église d'Orient et celle d'Angleterre, ibidem*, nr. 4, 1863, p. 32.

24. Idem, *Studii asupra Creștinismului considerat ca legătură de unire între popoare*, p. 43.

Cele mai des întâlnite nume în coloanele revistei au fost din rândurile *Bisericii Ortodoxe Ruse* și anume: Prot. Iosif Vasiliev²⁵, Serghie Sușkov²⁶, Pr. V. A. Prilejaev²⁷, Pr. Dimitrie Vasiliev, Diacon N. D. Belorossov (cu pseudonimul Diacre N. R. Béloff)²⁸, Prot. V. V. Polisadov²⁹, Prot. A. Petrov³⁰, A. S. Homiakov, D. Tolstoi³¹, V. Skriptișin³², A. Muraviev³³, Prințul Orlov, L. Volkov, M. Volkonski³⁴, P. I. Korolev, N. Danilov, P. Ivanov, M. Predteșenski și alții rămași anonimi.

Din Bisericile Ortodoxe Grecești: Arhim. Cleobul³⁵, I. G. Pitzipios, Gh. Marcoranos³⁶, dr. Gh. Zotos, dr. Eustație Cleobulos, A. Macrachis etc.

Din Biserica Ortodoxă Română: Protos. Gavriil Rîșcanu³⁷, dr. Gh. Zottu³⁸.

Din Biserica Ortodoxă Sîrbă: Pravici și alții.

Din Biserica Ortodoxă Bulgară: D. Bogoboiev și alții.

25. Despre activitatea misiunii ruse din veacul trecut în Germania și mai ales în Franța, unde Prot. Iosif Vasiliev a desfășurat o mare activitate, să se vadă Письма О. Протоиерея В. П. Полисадова, în "Дух Христианина, духовно-литературный журнал", Санктпетербург, год первый (1861—1862), октябрь p. 86 ș.u. Vezi și Alexander Kireeff, *Der Ober—Preister Joseph Wassilieff (1819—1887)*, în «Revue Internationale de Théologie», Berne, IV-ème année (1896), XVI, p. 682—706; Euseviu Popovici, *Istoria bisericească universală, traducere de Atanasie Mironescu*, vol. IV, București, 1927, p. 335.

26. Comp. Prot. В. П. Полисадов. Ежедневная Парижская газета: „Христианское Единение“, год второй («L'Union Chrétienne», II-ème année), în „Дух Христианина“, январь, 1861—1862, p. 137.

27. Vezi *ibidem*, p. 136. Comp. «L'Union Chrétienne», nr. 37, 1866, p. 391.

28. Vezi Prot. В. П. Полисадов *op. cit.*, p. 137.

29. Vezi R.—F. Guettée, *Consécration de l'Église russe de Paris*, *ibidem*, nr. 46, 1861, p. 361.

30. Vezi «L'Union Chrétienne», 1866, p. 391.

31. Vezi L'Abbé Guettée, *Chronique*, *ibidem*, nr. 31, 1866, p. 248.

32. Vezi *ibidem*, nr. 50, 1861, p. 393.

33. Comp. Euseviu Popovici, *op. cit.*, p. 334.

34. Vezi «L'Union Chrétienne», 1866, p. 275. 35. Vezi *ibidem*, p. 236.

36. Comp. *Enciclica Patriarhilor Ortodocși de la 1848*, p. 42, 44, 50 (notă), 72, 78.

37. Comp. Pr. Prof. Gh. I. Moisescu, Pr. Prof. Ștefan Lupșa și Pr. Prof. Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, vol. II, București, 1957, p. 527; Pr. Gr. N. Popescu, *Din trecutul Seminarului «Nifon Mitropolitul» din București*, București, 1943, p. 99.

38. Pentru reconstituirea vieții acestui membru al Bisericii grecești, care după studii temeinice în străinătate a venit în țara noastră, unde a desfășurat o activitate variată, să se vadă: Pr. Prof. Gh. I. Moisescu și colab., *op. cit.*, p. 581; T. G. Bulat și Pr. Conf. Al. I. Ciurea, *75 de ani de la întemeierea Facultății de teologie din București*, în «Biserica Ortodoxă Română» LXXV (1957), nr. 11—1°, p. 1078; Pr. Gr. N. Popescu, *op. cit.*, p. 101; T. G. Bulat, *Bibliografia studiilor de istorie bisericească (Materialul publicat în revista «Biserica Ortodoxă Română» (1874—1914)*, în «Revista de Istorie Bisericească», Craiova, an. I (1843), nr. 1, p. 146—154; Onisifor Ghibu, *Ziaristica bisericească la români. Studiu istoric*. Sibiu, 1910, p. 81; *Așezământul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti de la înființare pînă astăzi 1827—1910*. București, 1911, p. 174; Economul Șt. Călinescu, *Cuvînt rostit cu ocazia înmormîntării lui G. Zotu în ziua de 11 mai 1885*, în vol. *Încercări de literatură bisericească*. București, 1895, p. 81—85.

Din Biserica Veche-Catolică: Dr. E. Michaud, profesor la Universitatea din Berna, fost vicar episcopal al Bisericii Catolice din Elveția³⁹.

Din Biserica Veche-Catolică olandeză: Pr. J. Van Vlooten, Un preot din Olanda, pr. C. A. Van Vlooten etc.

Din Biserica Catolică Spaniolă: Braulio Morgaez, Nicomède Martin etc.

Din Biserica Anglicană: Wake, arhiepiscop de Canterbury, A. Gurney, W. Churchmann, P. G. Medd, F. Meyrick, F. Godfroy etc.

Din Biserica Americană: Cleveland Coxe, episcop de New York etc.

Din Biserica Reformată: E. de Pressensé, F. Monod, P. Vaurigaud, A. Réville, D. Charraud etc.

Dintre obstacolele pe care această voce irenică le-a avut de întâmpinat, cele mai mari au venit din partea iezuiților, care în preajma primului Conciliu de la Vatican (1870), nu voiau o altă formă a conștiinței religioase decât aceea posttridentină, ultramontană, pentru care militau ei. Opreliștile monarho-iezuite puse revistei au luat uneori forma deschisă a persecuției administrative.

Wladimir Guettée și gruparea sa de la Paris au fost greu înțeleși chiar de către unii membri ai clerului rus, partizanii unor idei tradiționaliste exagerate. Adversarii revistei spuneau că serviciul divin ortodox, prin funcția lui comunitară, afirmă singur destule elemente care promovează unitatea creștină. Acestora li s-a răspuns cu bun temei că, față de complexitatea vieții din societatea apuseană de atunci, mărturisirea adevărului trebuie să se facă nu numai prin viața cultică, ci «prin viață și prin cuvinte»⁴⁰.

Neînțelegerea mergea și mai departe, căci un corespondent din Moscova al «Revistei Ortodoxe» (*Православное Обозрение*) a cerut la un moment-dat nu numai schimbarea colegiului redacțional și a titlului revistei, ci chiar abandonarea scopului, a spiritului pentru care milita ea. Propunerea rezuma o mentalitate largă. De înlocuirea membrilor redacției nu se putea vorbi decât în chip convențional. Familia numeroșilor colaboratori se întindea în realitate pe o rază care unea Petersburgul cu Parisul și Atena cu Alexandria și Ierusalimul. Mai dureroasă era învinuirea că publicația avea drept scop «viitorul incert». La această lipsă de prețuire a eforturilor ecumeniste ale redactorilor, comparați cu «cțiva pastori nemți care au părăsit studiile religioase pentru a se ocupa de zoologie, de ornitologie și de astronomie»⁴¹, se răspunde printr-un argument de logică istorică: «Patimile oamenilor au adus tulburări, au introdus dezbinarea înăuntrul acestei societăți dumnezeiești. Dacă prietenii adevărului și ai păcii caută să combată acest rău, este îngăduit să defăimezi străduin-

39. Viitorul editor al «Revistei Internaționale de teologie» a fost o vreme asociat al lui Wladimir Guettée la revistele acestuia din urmă (cf. Archiprêtre G. Florovsky, *L'Oecuménisme au XIX-e siècle*, în «Irenikon», tome XXVII (1954), nr. 4, p. 416).

40. Прот. В. П. Полисадов *op. cit.*, p. 132.

41. Archiprêtre J. Wassilieff, *Réplique à notre critique russe de la «Revue Orthodoxe»*, în «L'Union Chrétienne», nr. 14, 1863, p. 111.

țele lor? Munca lor nu intră oare în vederile și în cerințele divinului Intemeietor al creștinismului?»⁴².

În veacul trecut, uniții ruși, de talia apostatului prinț Augustin Ga-lițin sau a contelui Șuvalov, au adus prozelitismului catolic două idei ne-așteptate: că între Biserica Ortodoxă Rusă și cea Romană nu a pătruns niciodată schisma și că în cărțile de cult ortodoxe s-ar afirma învățăturii latine, precum purgatoriul și primatul papal. Acțiunile acestora nu erau periculoase prin cele câteva cazuri de convertire individuală din înalta aristocrație rusă pe care le-a realizat, ci mai ales prin polemica pe lucruri mărunte în care degenerau⁴³. Lor nu li se putea opune cu succes decât afirmarea în duhul răbdării și al seninătății a vechii credințe, discipline și catolicității. Înainte ca A. S. Homiakov să arate fără posibilitate de replică realitatea că sobornicitatea Bisericii primare nu se mărginea doar la sensul de spațialitate, scriitorii răsăriteni din veacul trecut au fost ca și obsedați de atributul «catolic». Ei se sileau să arate că Biserica Ortodoxă, ca una care a rămas fidelă învățăturii revelate, nu trebuie să fie lipsită de nota catolicității.

Pentru a-și dovedi și mai mult utilitatea, revista «L'Union Chrétienne» nu părăsea idealurile ecumeniste față de Protestantism, posibile încă de la începutul veacului al XIX-lea prin mijlocirea «Societății Biblice». Desfășurându-și activitatea în inima Catolicismului, la Paris, ea va cerceta și va încuraja orice tendință ortodoxă în întregul Occident și mai ales la anglicani și la vechii-catolici.

Cu o astfel de tematică, servită cu dragoste și dezinteresare, revista a depășit treptat atmosfera de neîncredere de la început, fiind apoi înconjurată cu simpatie și sentimente de colaborare. Iată de ce Înălții Păstori și sinoadele Bisericilor Ortodoxe i-au acordat binecuvintarea lor încurajatoare, iar membrii din celelalte grupări creștine și-au dat concursul la redactarea ei. Mentalitatea ecumenistă, în veacul trecut, și-a făcut cu anevoie loc în inimile oamenilor, dar cu mari urmări de viitor.

Acestea sînt străduințele înalte pe care neobositul cleric apusean, încurajat de prestigiul Bisericilor Ortodoxe, le-a susținut timp de treizeci și trei de ani, alături de colaboratori numeroși. Ele au rămas continuu în concordanță cu bunăvestirea angelică, înscrisă pe coperta revistei sale: „Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία — Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire» (Luca II, 14). Deși au trecut o sută de ani de la începutul acestei acțiuni, este încă prematur să-i socotim definitiv roadele. De altfel, autorii înșiși nu s-au crezut altceva decât «simpli ostenitori ai adevărului». Și din clipa în care vor izbuti să pregătească terenul pentru acea operă de importanță universală: refacerea unității Bisericii, care se va săvîrși cîndva, inima lor va fi fericită cu adevărat: «Am spus, fondînd revista noastră,

42. *Ibidem*.

43. Comp. afirmația unui iezuit «que le prêtre catholique seul possède vie surnaturelle, tandis que le pope russe, merié et père de famille, n'en a point». Citat după Prot. В. П. Плисадов *ibidem*, p. 142.

că scopul ne este modest, și el constă în a *pregăti căile* unei uniri pe care noi o socotim binele Bisericii creștine și al lumii, ca însuși sfârșitul lucrării Domnului nostru Iisus Hristos.

Noi sintem departe să ne atribuim misiunea de a pune în mod oficial bazele și condițiile acestei uniri. Acestea aparțin conducătorilor Bisericii și când timpul va fi venit, ei se vor devota acestei mari înfăptuiri»⁴⁴.

Militînd pentru apropiere și ecumenism creștin, Wladimir Guettée și grupul său au înțeles să-și formuleze convingerile cît se poate de clar. Poziția doctrinară pe care au adoptat-o toți o exprimă astfel în memoriile sale autorul citat: «În toate controversile pe care le-am susținut în «Uniunea Creștină», eu am urmat aceste principii: Unirea Bisericilor trebuie să aibă ca bază unitatea de doctrină.

Unitatea doctrinei nu se înțelege decît aceea a doctrinei revelate, și nu a opiniilor pe care ai dreptul să le susții, din moment ce doctrina revelată nu este atinsă.

Libertatea opiniilor este la fel de sfîntă ca și credința în doctrina revelată.

Doctrina revelată este aceea care a fost învățată de către Hristos și de către Apostoli și care are de partea ei mărturia constantă a Bisericilor Apostolice.

Această mărturie rezultă din scrierile apostolice primite din primele veacuri de toate Bisericile; din scrierile Părinților Bisericii recunoscuți ca interpreți ai doctrinei primite din timpul lor; din hotărârile sinoadelor. mai ales ale sinoadelor ecumenice, ecouri ale credinței epocii lor»⁴⁵.

Astăzi, în lumina celor trei căi de unitate propuse la New Delhi, ne dăm seama că ideea refacerii dogmatice a creștinătății a pierdut din forța ei de atracție. Insuficienta înțelegere a noțiunii «unire» a făcut pe profundul teolog rus A. S. Homiakov să-și retragă colaborarea la această revistă încă din primii ei ani de existență⁴⁶.

Prin toată activitatea sa de publicist, Wladimir Guettée și cei din jurul său au arătat totuși nu numai că se poate trece peste o pietrificată tra-

44. L'Abbé Guettée, «*L'Union Chrétienne*». *Son but et ses moyens*, p. 418.

45. Idem, *Souvenirs d'un Prêtre romain devenu Prêtre orthodoxe*. Paris, 1889, p. 366—367.

Cf. Idem, *La présence de Mgr. Léonce à Paris, ibidem*, nr. 47, 1861, p. 370; «Trebuie deci să o pregătim (unirea) în spiritele și în inimile credincioșilor: în spirite prin lucrări teologice pătrunse de știință și de bună-credință; în inimi, prin cultul care este expresia doctrinei, și care se adresează mai ales sentimentului religios. Dacă într-o zi comunitatea creștină ar fi pregătită pentru unire, episcopii și papa însuși ar fi antrenați prin mișcare, și ar sfîrși prin a înțelege că este mai bine să se iubească decît să se anatimizeze reciproc, cînd au «același Dumnezeu, același Hristos, aceeași credință, același botez».

46. Vezi A. S. Khomiakoff, *Lettre à M. Bunsen, précédée d'une lettre au rédacteur du journal «L'Union Chrétienne»* (1860), în volumul *L'Église latine et le Protestantisme au point de vue de l'Église d'Orient*. Lausanne et Vevey, 1872, p. 320 ș.u.

diție de discordie dintre creștini, ci și cum trebuie dusă acțiunea de depășire a efectelor ei negative. S-a ilustrat și s-a precizat, prin ardoarea lor, ceea ce numim principiul și spiritul unei acțiuni efective și rodnice de apropiere între Apusul și Răsăritul creștin. În sensul unei reflexiuni colective și în duhul slujirii lumii noastre, strădaniile cercului lui Vladimir Guettée au ajutat să se depășească polemica sterilă, care a degradat atât de mult teologia veacului trecut.

Prin spiritul, principiile și înfăptuirile ei, revista «L'Union Chrétienne» ne-a rămas contemporană, continuând să ne inspire și să ne încurajeze în idealurile de solidaritate creștină și umană spre care năzuim.

Pr. GHEORGHE DRĂGULIN

MATERIALE DOCUMENTARE ISTORICE LA MONUMENTELE FEUDALE BISERICEȘTI DIN RAIONUL GAIEȘTI REGIUNEA ARGHEȘ *

II. — BISERICI DIN LEMN

1. *Broștenii din deal: Biserica Sfinții Voevozi.* — Așezată pe muchia dreaptă a văii Neajlovului, vechea biserică de lemn, clădită de moștenii satului înainte de 1780, a fost transformată în perioada regulamentară (1831—1857), înlocuindu-se în vremurile noi cu altă biserică de zid unde se mai văd unele obiecte și tipărituri liturgice, pe care se citesc următoarele însemnări :

Icoana Maicii Domnului, 0,80 m×0,60m×0,04 m, cu pervazuri săpate în lemn, de factură româno-bizantină: «D(umi)tru erei, Maria pre(zbitera), Petre Costandin».

Icoana Pantocratorului, de aceeași factură și dimensiuni: «Radu diacon, Rada diaconița, Petru, Maria, Nedelcu, Neagu m(e)s(ița) Feb. 24 (i)l(e) leat 1792».

Icoana Sfintului Neculae: «Matei, Anca, Costandin, Călina?».

Icoana Sfintului Ioan Predicatorul Domnului și Sfinta Parascheva: «Prin osteneala robilor lui Dumnezeu, Radu preot, Costandina pre(zbitera)».

Pe baza piciorului unui potir de zinc: «1851».

Triod (ed. Râmnic 1761): «Să știe precum că este acest sfânt triod (de) la popa Șirlianul ot Broșteni și l-am cumpărat în tal. 13; 7288. Eu Radu sin popa Șirlianul» f. II prefață.

«...S-au refăcut prin osteneala lui Stanc(u) Olteanu și de toți titorii rei ce vor ajuta voi fi titor(i) în veci. amin (1)826 Iulie 15 Mi(hai)? leg(ă)torul cărții», foaia de legătură a scoarței prime.

«Preot m-am făcut în zilele Domnului Grigorie Ghica voevod și *pria* osfințitului mitropolit Grigorie de însuș m-am hirotonisit în sfânta mitropolie prin Iroștei dascălu Antim. Și am săzut în școală luni șase. Domnul să-i pomenească». Aceeași mină scrie mai jos: «Aici, într-acest sfânt și

* Urmare din nr. 3—4 (1965).

dumnezeesc treod am scris eu cel mai jos iscălit în iarna care n-au nins pînă în luna lui Ghenarie în șaptesprezece zile; iar toamna au fost toată bună dela mila milostivului Dumnezeu precum și de aici înainte, tot acela va voi spre robii săi, că mindrilor, Domn(ul) stă împotriva. Și pe cine smerește înalță și asupra lor privește în veci, amin. An 1837 Ghenarie 22. *Manea preotul Broștianu*».

«Și am scris eu Pătrașcu dascălul aici într-acest sfă(n)t triod la leat 1862. Și cine va ceti va pomeni» — f. 14.

2. *Cîndeștii din Deal: Biserica Sf. Parascheva*. — S-a clădit de megieși satului înaintea anului 1764 sub muchia Dealului Luncii după drumul Sării ce trecea Argeșul pe la Pătroaia, îndreptîndu-se spre Dunăre. Are formă dreptunghiulară treflată cu pereți din birne de stejar, încheiați în cepi. Absida altarului numără cinci laturi, iar pridvorul deschis poartă formă exagonală unde se pare că meșterul s-a inspirat după cel de la biserica din Ludești, de pe apa Potopului. Este acoperită cu șindrila purtînd clopotnița pe fronton, iar streășina înfundată, în lățime de 0,80 m, capătă în față, formă exagonală. Ferestrele prevăzute cu grile metalice măsoară 0,60 m × 0,35 m, iar ușa 2 m × 0,65 m, este prinsă într-un cadru săpat cu motivul cunoscut de frînghie răsucită ce se repetă și la briul înconjurător de sub streășina bisericii.

La 1852 pereții au fost tencuiți pe șipci și zugrăviți în frescă, dar apele pătrunzînd prin acoperiș au nimicit mobilierul și cîmpul zugrăvelilor, indentificîndu-se greoi următoarele scene de factură realistă: Sfîntul mucenic Dimitrie (M. Z.); «Cînd s-a aricat (*sic*) Sfîntu Ilie, carul spre ceri» (M. N.); Fericitul rai (pridvor), Sfîntul Eftimie cel Mare, Alexe omul lui Dumnezeu, Sfîntii Costandin și Elena mari împărați, Sfîntii Mihail și Gavriil, Sfîntii Ostejit (*sic*) Teodosie-începătorul vieții de obște, Sfîntul Antonie (pronaos), Sfîntii mucenici Dimitrie, Nestor, Haralambie, Pandeleimon, Mina, Teodor Stratilat, Trifon, Gheorghe, Teodor, Tiron, Mercurie (naos).

Insemnări pe icoane și tipărituri. — La tîmplă, pe o tablă de stejar, 0,80 m × 0,60 m × 0,03 m, unde se închipuie, în tempera, I.S.H.S. scrie: «Această sfîntă icoană s-a făcut cu cheltuiala robilor lui Dumnezeu dumneului logofătul Gheorghe sîn pop(a) Pavel cel mic, Maria so(ția ?) și dumneului logofătul Stan brat ego, Stan, Cat(erina ?), soția sa 1852, Mart. 9.

Pe icoana Sfîntului Arhanghel Mihail, de aceeași factură și dimensiuni, purtînd în stînga un potir, iar în dreapta sabie, înveșmîntat în tonuri roșii și verzui se spune: «Prin osîrdia robilor lui Dumnezeu Pavel ereu, Oprina erîța cu fiii săi, Gheorghe, Marghioala soția sa, Stan, Iordache? Marin și Stan Taca(*sic*) soția sa, Gheorghe brat, Maria soția sa». Pe verso-ul altei icoane din pronaos, înfățișînd aceeași temă, lemnarii au săpat însemnarea: «Ion P(1)șoi. Gheorghe Dică».

Pe iconostasul cel mic, 1,05 m × 0,55 m, zugrăvit pe fond albastru unde se-nchipuie «I.S.H.S. cu oaia cea rătăcită din munte răpită pre umere o a pus și la Tatăl o au adus» scrie: «Acest slăvit iconostas s-a făcut prin

toată osteneala și cheltuiala robului lui Dumnezeu Ghiorghie, popa Marin liat 1851 Iulie».

Icoana Maicii Domnului — 0,55 m × 0,41 m × 0,02 m: «Prin osîrdia dumnealor Marghioala... Gheorghe sîn logofăt Marin, Vlad sîn Oprea, Iliana 1852 Iunie 15».

Icoana Mintuitorului: «Prin osîrdia dumnealui Dumitru sîn Marin Parniia, Maria soția sa 1852 Iunie 15».

Icoana Sfintului Nicolae: «Prin osîrdia dumniilor Badea sîn... Iliana soția sa... Maria soția sa, Andrei, Rada».

Pe birna de lemn, trilobată, de la ușa pridvorului se mai citesc cuvintele inscripției zugrăvite: «S-(a) zugrăvit fiind hradmul... sfînta prea...? Băroiu zug(rav) ot Cămpulung lt. 1851», restul textului este nimicit prin căderea tencuialii.

Penticostar (ed. Buc. 7272 (1764): «Această sfântă și dumnezeiască carte ce să zice Penticostar, iaste cumpărată de mine adică de popa Iancul sat Căndești din deal în tl. 7 la leat 7272 (1763—1764)», — f. 75.

**Octoih* netrebnic legat în piele: «Acest octoihu este în satul Căndeștii deal și am scris eu Ghiorghe sîn popa Pavel, Ghe(orgh)e log(ofăt) lt. 7302 (1793—1794) de acești oameni anume: eu Cărstian Badea am dat tl. 1, eu diiacon Badea am dat tl. 1, eu diiacon Cărstian am dat bani 90, eu diiacon Oprea am dat bani 60, eu Iancu Baciș am dat b(a)n(i) 60, eu Pîrvu sîn Stan, am dat b(a)n(i) 60; eu Stan zis Gheiu am dat bn. 60, eu Stan Buciseiu am dat b(a)ni 50, eu Cărstian Bucisei am dat bn. 30, eu Iolcu (*sic*) sîn popa Pe(t)cu am dat b(an)i 60, eu Ion Cioban am dat ba(ni) 30, e(u) Ioan Iordache am dat ba(ni) 30, e(u) Stan Țugurea am dat ba(ni) 30, eu Ion Căcei am dat ba(ni) 30, eu Dinu Grătianu am dat ba(ni) 30, eu Sa(n)fira am dat ba(ni) 30, eu Vlad am dat ba(ni) 15, eu Stan am dat ba(ni) 15, eu Stana am dat b(ni) 15. Și eu popa D(u)mitrașcu am dat tl. 1 p(ara)l(e). Si am fost rugător de creștini de s-au milo(sti)vită ca să fie la sfânta biserică a noastră a Căndeștilor din deal cît o fi elu sau oricare preot va fi la această sf(ă)ntă biserică să pomenească aceste nume ma(i) sus numite ca să le dea ertare de păcate din la Domnul nostru IS.HS. lt. 7302 luna Aprilie 6 zile».

«Eu Ghiorghie logof. sînt popa Panvel (*sic*) să să știe ce l-a legat acest octoih (s)î am dat și eu... Ditu sîn Udrea, logo(fă)t(u) Gheorghe am dat ta(l)er(i) 5. 1838 Ianuarie 7 zile», — f. 39—40.

«1838 Feb. 13 legat Marin Popescu», — *ibidem*.

Penticostar (ed. Buc. 1820): «Acest sfântu penticostar s-au cumpărat de mine cel mai jos iscălit de dumnealui chir Tudor cu tl. 29 la leat 1824 Mai 22 și s-a dăruit sf(i)nt(ei) biserici Căndăști spre veșnica pomenire», fila primă de legătură.

«Acest sfânt Penticostar s-au cumpărat dă dumnealui chir Teodor sîn popa Pavel ot Că(n)deștii din deal ca să fie la sfânta biserică Căndești la hramu cuvioasei Parascheva lt. 7232. Și am scris eu popa Pavel Popescu în zilele domnealui Io Grigorie Dimitrie Ghica voivod lt. 7332», — *ibidem*.

Evangelhie (Sibiu, 1806): «Această sfântă și dumnezeiască Evangelhie s-au (cumpărat) de robul lui Dumnezeu Tăna(se) sîn Stancu așa după cum se vede pentru vecinică pomenire». — f. 9.

Triodion, (ed. Buc. 7277): «Aici m-am iscălit și eu pop(a) Pavel cel mic nepotu pop(ei) Iancu Moșteanu leat 1835», f. 179 v.—180.

«Această sfântă și dumnezeiască carte, adică triod să cheamă, este cumpărat de mine adică de popa Iancu ot Căndeștii din deal în bani gata adică tl. 32 tocma banii miei la leat 7280 și Parnia Dumitru titorul când s-au dus la București i-am dat eu banii miei de o au adus; mâna care a scris va putrezi, iar scrisoarea nu va putrezi în veci. Eu popa Iancul robul lui Dumnezeu, leat 7280», — f. 179 v.—210.

3. *Coadă Izvorului: Biserica Sfînta Parascheva*. — Construită din birne de stejar, în veacul al XVIII-lea, pe locul ce se zicea «*Cîmpul pustiu*» a fost mutată în vatra noului sat de pe malul drept al Argeșului, îmbrăcîndu-se în vremea mai nouă cu zidărie interioară și exterioară, păstrînd numai formele inițiale specifice bisericilor de lemn. Este învelită cu tablă avînd turlă de paiantă pe fronton, pridvor deschis și bolți de lemn. Pe tîmpla de zid s-au orînduit următoarele icoane de factură româno-bizantină, zugrăvite în tempera de același zugrav.

Maica Domnului, pe lemn de tei, 0,80 m × 0,60 × 0,03 m, flancată de cei doi arhistrategi — Mihail și Gavriil.

Marele Arhiereu, în aceleași dimensiuni, stînd pe tron fără încălțăminte, avînd în părți pe Sfîntul Ioan Botezătorul și Sfînta Fecioară, poartă în marginea de jos însemnarea: «*Robu lu(i) Dum(ne)z(eu) Pop(a) Dima*»⁶¹ (leat) 7200 (1691—1692). O altă mîină a vreunui ucenic a adăugat mai la o parte cu cifre arabe: «1704».

Sfîntul ierarh Nicolae stînd pe tron cu dreapta binecuvîntează, iar în stînga poartă evanghelia deschisă unde se citesc cuvintele: «Cel ce nu intră pe ușă în staulul oilor, ce sare pe aiurea, acela este fur și tîlhar, iar cel ce intră pe ușă, acela este păstorul oilor».

Pe icoana Sfîntului Ioan Botezătorul, de factură realistă, scrie: «1853 Am plătit log(ofătul) Ion al diaconului Pană», iar pe icoana Sfîntilor Gheorghe, Teodor Tiron și Dimitrie scrie: «Această sf. icoană s-au făcut cu cheltuiala dum(nea)l(u)j Teodor sîn Sotir log(ofătul) și cu soția dum(nea)l(ui) Anca spre pomenirea dum(nealor) 1853 Iol(ie) 5». Pe o cruce erodată de vreme, înfiptă în curtea bisericii, se citesc cuvintele: «Stoica ereu 1846»⁶².

61. În unire cu Gheorghe grecul, zugravul, un Dima românul, zugrăvea la 1678, cu cheltuiala marelui paharnic Curuia, biserica Minăstirii Topolnița, ctitorită la 1645 de marele căpitan Lupu Buliga. Cf. St. Meteș, *op. cit.*, p. 34; Vezi și la Dan Pleșia, *Tot cu privire la schitul Topolnița*, în «Mitropolia Olteniei», XV (1963), nr. 5—6, p. 357.

62. Fusesse cîntăreț al bisericii între anii 1833—1838 la satul Jugureni ce să numește și Ragul de pe moșia Văcărești și a dumnei preoteasa Trandafira, slujind înainte sau după «mulțarea din lume a preoților Procopie sîn Irimia, Mincă sîn Dumitru, Radu Roșu, Costandin sîn popa Radu, Dincă sîn popa Procopie»: Vezi nota 57.

4. *Copăceni: Biserica Sfânta Parascheva.* — Înfiptă în muchia de asfințit a dealurilor Cobiei, pe povârnișul cu livezi roditoare al vilcelii Cătușa, a fost clădită din birne de lemn pe temelie de lespezi și nisip grăunțos, purtînd formă de cruce, cu absida altarului pentagonală, acoperită cu șită în pante repezi. Are clopotniță pe fronton, streășină înfundată ce se rotunjește în față, pardoseli din blăni, prinse de grinzi în cuie de lemn, ușă masivă și încuietoare cu zimți. Pisania ce ține loc de pomelnicul obștii, este mobilă, alcătuită din trei table de brad cu pene de susținere în spate — 0,65 m × 0,50 m, — zugrăvită tempera, pe două coloane, avînd următorul cuprins: «Pisanie de ctitorii noi de care s-au prefăcut biserica de al doilea cu zugrăvia celelante (*sic*) leat 1858 Mart(ie) 17... Mărin ereu, Neaga ereița. Vlad diacon, Radu ereu, Istrate ereu, D(umi)tru ereu, Maria ereița... Soare ereu, Badea erei, Ioan ereu. Matei diacon... d(iaconu)l Nițu Cătunoi și preotul S-au prefăcut sf. biserică 1858 Martie 12».

Insemnări. — Pe birna a doua de sub streășină s-au săpat cuvintele: «Să să știe de când s-au făcut curtea bisericii la leat 1844, Stan Berechet».

Chiriadromion (ed. Buc. 1801): «Această sfântă carte... să află la această sfântă biserică a Copăcenilor dat(ă) de părintele Dianoi Ion ot Copăceni», — f. prolog.

«Această carte înfricoșată va fi celor ce nu cred; iar celor credincioși dulce la învățătură și iscosit va înțelege aceasta dela biserica Copăceni. Ion popa și popa Soare, popa Pavel să află la această biserică. Alixandru monah», — f. titlu.

Molîtvenc netrebnic: «Și am găsit eu acest molîtvenc între niște hîrtii ponosite și legînd(u-le), părintelui Istrate le-am și dăruit. Varlaam monah Cozii (1)852 Martie 14», — f. 29 v.—30.

Octoih (ed. Tîrgoviște 1712): «Să știe că această carte ce s-au (*sic*) numește ohtoih s-au milostivit feri(ci)tu di(m)n(ea)l(o)r de a cu(m)părat sfînte(i) biserici din Butoeni; tl 1 au (dat)Dumitru dorobanțu și cu Preda ot Butoi; p(ara)l(e)... au dat Gheorghe Neacșul; tl. 1 au dat Tudor și mu-mă-sa ot Butoi; tl... au dat Pătru siîn Irimia ipac; tl. au dat Ion pîrcălab ot Butoi; tl. au dat Neacșul ipac», — f. 3 prolog. «Robul lui Dumnezeu (Alec)sandru dascălu leat 1789 nă(scu)t ot Lacuri».

Sfintele și dumnezeeștile liturghii (ed. Sibiu 1831): «Lei 45, par(ale) cumpărat liturghia de priotu Petre și anume la anu 1874 Aprilie 1. «S-au cumpărat de poporarii acestei sfinte biserici», — f. titlu.

Evanghelie (ed. Rîmnic 1794): «S-au plătit legatu și îmbrăcatu acestei sfîntei Evanghelii lei 87 la meșterii Gheorghe Potcăpîeru din Hanu lui Manucu. Și de subtiscălitu s-au făcut de Ilie epitrop bisericii spre pomenire. Ghiță Nicolau 1859 Sept(em)vrie», — f. de legătură.

«Să știe că la leat 1851 au răposat soția mea, Chira presvitera luna Noeb. 6 care am viețuit cu dînsa 30 de (ani) uniți amândoi fără nici un fel de presupus... după cum au poruncit milostiv(u)l D(umne)zeu căci am fost cu toată dreptatea feritu de toate cele ce urăște Dumnezeu și

totdeauna făcînd milostenie... după cum zice și Dumnezeu; și iscălii eu aici, eu ticălosul satul pomenit preot Ion Frăsineanu al bisericii cei (din) deal», f. 2—3 prolog.

5. *Frasinul din Deal: Biserica Sfînta Parascheva*. — Vecină cu ctitoria din Căpșuna, este așezată în vatra vechiului sat de «șerbi» pe grindul unei înfundături, unde se înălțau odinioară păduri falnice de cedrin și frasin. Clădită la 1826 de megieși pe temelii de lespezi, purtînd formă de cruce, cu absida altarului pentagonală, are pridvor deschis cu șase stîlpi dați în strung, acoperită în trei ape cu șindrilă, clopotniță și fronton cu deltă și streășină deschisă. Capetele cosoroabelor sînt ajurate la partea din față. Este pardosită cu blăni de stejar, tencuită interior și exterior pe plasă de șipci și nuiele, cu zugrăveli de dată nouă. Deasupra ușii — 1,80 m × 1 m — prinsă în cadru trilobat, se citește inscripția zugrăvită, cu caractere de tranziție: «Această sfîntă și dumnezeiască biserică cu hramu cuvioasei Parascheva și eraf (*sic*) Nicolae au fost clădită de lem(n): leat 1843 în zile(le) preot Mi(n)cu și temelia de piatră liat 1826 și cu ajutoriu dela mai mulți frați și la liat 1859 în zile(le) preotului Soare s-au tencuit și zugrăvit cu ajutoru dela lăcuidori acestii sfîitii biserici și cu ajutorul dela alți frați. Și acum s-au făcut clopotnița și delta precum se vede în zilele D. D. Cuza și pria o sfîiti mitropolitului Nifon tot cu ajutorul lăcuiditorilor mai sus zîși prin îndemnarea mai mult a dumnealui Soare Iliescu în zilele preotului Ion Donoi. Și s-au zugrăvit de mine Diță Tănase; și s-au isprăvit la liatu 1862 Iunie 14».

Pomelnicul, zugrăvit în frescă, pe două table bîrduite de stejar — 0,60 m × 0,40 m — cu pervazuri prinse în două balamale metalice și două pene de susținere în spate înfățișează pe Mîntuitorul binecuvîntînd cu ambele mîini, Maica Domnului plîngătoare, Sfîntul Ioan cel jalnic, precum și numele ostenitorilor scrise în culoare neagră pe două coloane: «Pome(l)nicul ctitorilor. Nicolae, Crețea, Ion, erei Mincu, ereița Neaga, Radu erodiamon, (urmează alte nume omenesți): Stancu erei, Neacșa ereița, diacon Soare, Ion erodiamon... diacon Costandin, Costandin erei, Dobre erei... Istrate erodiamon, Neacșu erodiamon, diacon Tudosie... diacon Radu... diacon Pavel... Radu erei, Vlad diacon, diacon Ion, diacon Soare., diacon Preda... diacon Stan... diacon Vlad... Costandin erodiamon... erei Stan... Dumitru erei... Stoica diacon, Marin erei... diacon Marin... erei Stan... diacon Soare... erei Ioan... erei Radu... erei Danciu... erei Androne... erei Radu... erei Oprea... Stan erodiamon, Badea diacon, ero(diamon) Mihalache... ero(diamon) E(f)temie...

Insemnări pe cărți. — *Mineii lunilor ianuarie—august*, netrebnic, legat în piele: «Această (ă) carte s-au legat de popa Rad(u) dela biserică Frasinu în deal și-n vale 1870 Aprilie 8, preotul Nițu Dunoi», — f. 565 v.

Antologhion (ed. Buc. 1766): «Să știe că acest sfînt și dumnezeesc minei este cumpărat de popa Ion ot Gura Frasin(ului) și s-au legat de robii er(e)i Mincu erei, Stan duhovnicu, diacon Rad(u) diacon Soare, popa Costandin, unchiaș Costandin, Gligore, diacon Vlad și s-au plătit de acești numiți oameni cu tl. 3 p(ara)l(e), — f. 221—232.

Octoih, netrebnic: «Din porunca sfinției sale părintelui Marin preot dumniului chir Niță Cătunoi cu a căror cheltuială s-au și legat această carte, octoihul de mine Varlaam monah cîntăreț ot Cobii și maistor de multe științe 1860 Ghenar 15». — scoarta primă.

«Eu popa Danciu ot Frasinu Cobii am cumpărat sfânta cartea aceasta dela prot(o)pop Ion ot Căpșuna Dek. 24 la leat 7281 (1772), — f. 431.

Antologhion netrebnic: «Să știe că acest sfânt și dumnezeesc minei este cumpărat prin osteneala ctitorilor sfintei biserici dela Frasinu bisericii din deal. Și am scris eu erei Mincu și cine va zi(ce) că este cumpărat de el să fie mincinos. Mincu erei, dascălu, — f. 253—267.

Mineii lunii octombrie, netrebnic: «Să știe acest minei al lunii lui Octo(m)vre este al lui Ștef(an) sîn popa Oprea ot Pătoria și cine s-ar ispiti a-l înstreina să zică că este al lui să fie înstreinat dela sobornicească biserică... de sfinții părinți; să-l lovească bubele lui. Și am scris eu Mincu log(o)f(ătu) sîn Ion dorobanți ot Frasinu», — f. 120—131.

«Din porunca și cu cheltuiala logofătului Costandin Ivașcoi s-au legat acest minei de mine maistor de multe științe Varlaam monah, fostul cîntăreț mănăstirii Cozii (1)852 Sept, 6».

6. *Frasinul din Vale: Biserica Sfînta Parascheva*. — Este clădită la 1742—1743 și refăcută la 1800 de jupanul Ristia și megieșii, din birne de stejar, pe temelie de bolovani, sub coasta drumului din treapta văii Cobiei ce se îndreaptă spre codrii seculari din valea Butoiului. Are formă de corabie, cu absida altarului în cinci laturi, pridvor deschis cu patru stâlpi dați în strung, acoperiș cu pante repezi, învelit cu șindrilă, streășină deschisă, clopotnița cu intrare prin pridvor, ușă masivă, prinsă în cadru cu acoladă și încuietoare de lemn. Stâlpii ferestrelor — 0,60 m × 0,30 m — sînt săpați în linii geometrice, purtînd grile de lemn, iar prestolul are picior și față bîrduită din blăni de stejar. Pardoseala a fost așternută cu lespezi de gresie. Un brîu în motive de șuvițe împletite de frînghie, împodobește tîmpla ca și pereții exteriori.

Inscripții. — Pe birna de la intrarea în pronaos s-a săpat într-un chenar simplu, cu slove chirilice, mărunte, următorul text: «1800 Martie când s-au prefăcut această sfîntă biserică la Agvosta (sic) în 4 zile, vi-(ne)r(i). Și s-au tîrnosit Noe(m)vrie în 5; iar cea vechia învelitul i(n)cep(u)t al bisericii au fost lt. 7251(1752—1753) și s-au tîrnosit în hramu prepodomnii Paraschivei».

Birna a treia de la pronaos: «IS.HS.NI.KA 7234 (1815—1816)».

Birna a doua de sub streășină: «Această biserică s-a învălit la 1891 Martie 9 în zilele preotului Dumitru cu îndemînarea și ajutorul mai multor lăcuiitori ce au ajutat».

Icoana Sfintei Parascheva, colțul de jos: «1830 Martie 15».

Pe cei patru Sfinți Evangheliști de la prestol, zugrăviți pe hirtie satinată: Sandochie ieromonahu».

Pomelnîcul, alcătuit din două table de tei— 0,40 m × 0,20 m × 0,05 m, — rotunjite la partea de sus, este zugrăvit în tempera, înfățișînd chipul Fiului Omului binecuvîntînd cu ambele mîini, sub care se citește: «Po-

melnicul lui jupîn Ristia titoru. Vii : Stan, Stan(i)mia, Ioana, Dumitru, Costandin, *Manciul*, Neculai, Dobre, Iane, Alexandru, Mircea, Marica, Voica, Pătru, Dumitra, Stan, *Mara* Gheorghe, Petre Manciul cu tot neamul lor. Morți : Cîrstea, Ioana, Maria, Voicu, *Petcana*, Nistor, Păuna, Năstase, Pascu, Stanciul, Mihail, Amza, Cărstina, *Slamne (sic)*, Tudora, Nastasia, Drăghici, Cărstea, Radu, Ioana, Stoica, Rada, Păuna, Ion, Dionisie, Marina, Sulta(na), Postolache, Stoian, Sanfira, Petre, Păuna, Dra-

Fig. 1. — Biserica de lemn de la Frasinul din Vale.

gomir, Zaharia, Mari(a), Irimia, Mihalcea, Marin, Tănase, Lixandru, Ion, Neguțu, Stoica, Radu, Costan(din), Dragomir, Neguț, Stan, Iliana, Dragomir, Rada, Despa, (V)intilă, Aris(ti)da, Stanciul ereu, Matei ereu, Danciu cu tot neamul lor, Stana... Radu, Maria, Ștefan 1782».

7. *Glimbocata*: Biserica Nașterea Maicii Domnului. — Ridicată la 1781, pe vatră fostului schit Dobroești-metoc al Mînăstirii Cîmpulung, de către egumenii Nicodim^{62 bis} Dositei Cîmpulungeanu, a fost refăcută la 1834 de megieșii satului. Măsoară aproximativ 16 m lungime

62 bis. Într-o diată din 1756 a egumenului arhimandrit Nicodim Cîmpulungeanu, se arăta că pe moșia Dobroești «s-a făcut gătire de toate cele trebuincioase a să zidi o sfântă biserică, metoc sfintei Mînăstiri, iar de se va întimpla mutare din

Fig. 2. — Biserica de lemn de la Glimbocata.

și 6 m lățime exterioară, fiind clădită din blojdini de stejar, pe temelie de cărămidă. Are formă treflată, cu absida altarului în cinci laturi, iar cele ale sînilor în trei laturi, luminate de orificii înguste. Învelitoarea, în patru ape, acoperită cu șită în straturi groase și simetric așezate, are streășina dublu înfundată, legată în cuie de lemn, ca și căpriorii, de coso-roabele tăiate în linii șerpuite la capetele din față. Clopotnița se sprijină pe birnele frontonului, iar pardoseala este prinsă de grinzi în cuie de lemn. Pridvorul, deschis, se sprijină pe șase stilpi prismatici cu capetele stilizate în ocnițe mărunte, iar ușa masivă de stejar, cu două pene în spate, poartă verigă de zale și încuietoare. Urmașii de mai târziu au tencuit interiorul și exteriorul bisericii, zugrăvind-o în două rînduri.

Între scenele înnegrite de fum, de la 1836, se mai văd : Raiul, Iadul, Maica Domnului, Avraam, Isaac, Iacob și balanța dreptății (pridvor) Izvorul tămăduirii purtînd leatul «1836», Sfinții Alexe, Mercurie, Artemie, Zosima, Maria Egipteanca și 9 personaje ce abia se cunosc, purtînd costume de epocă (pronaos) ; Adormirea Precistii, Sfinții Mihail și Gavriil, Hristofor Capcînul, apoi în medaloane busturile mucenicilor: Foca, Lucian, Talaleu, Mochie, Antipa (*sic*) Chirca (*sic*), Nichita, Catrina (*sic*) Tere-rente, Platon, Roman, Eustatie, Demetre (*sic*) (naos) ; sfinții mucenici Ștefan și Haralambie, ierarhii Nicolae, Grigorie, Vasilie, Ioan Zlotaust, Chiril, Atanase, Spiridon și diaconul Petre al Alexandriei (altar).

Zugrăveala exterioară, în frescă, de sub streășină, ce se pare a fi cea dintîi și n-a fost nimicită de intemperii, înfățișează în tonuri sobre și cu amănunte dogmatice chipuri de proroci, drepti, apostoli, diaconi și părinți bisericești între care : Zaharia, Onisifor, Timotei, Nicanor, Prohor, Barnaba, Acvila, Codrat, Sila, Irimia, Osie, apoi alți proroci și drepti, cu filacterii. Elisei : «Masă te-am văzut, Fecioară» ; Elie : «Viu e Dumnezeu și viu va fi sufletul meu» ; Agheu : «Năstrapă te-am văzut, Fecioară» ; Ezechia : «Scară te-am văzut, fecioară» ; Aron : «Toiag înfrunzit, te-am văzut, fecioară» ; Solomon : «Că înțelepciunea și-a zidit sieși casă» ; David : «Chivot, te-am văzut, fecioară» ; Naum : «Fie numele Domnului binecuvîntat» ; Isaia : «Munte, te-am văzut, fecioară» ; pe latura de nord se mai văd chipul Mucenicului Gheorghie și al Sfintei Marina, purtînd ciocan și zmulgînd părul diavolului, precum și tema, închipuirea mîrții călcînd pe om.

Icoanele mobile, așezate după datină, în interior, sînt executate în tempera veacului al XIX-lea.

Icoana Maicii Domnului, stînd pe tron, cu pruncul izbăvitor, flancată de cei doi blagosloviți voinici ce țin pămîntul rotund în miini, poartă data aproape ștearsă de vreme : «7244». Inscripția zugrăvită pe tencuială, în pridvor, este aproape nimicită, citindu-se cu greu cuvintele : «*D(oam)ne*

lume pînă a nu se isprăvi biserica, igumenul ce va urma și călugării să isprăvească din venitul moșiei și dobitoacelor, lăsînd minăstirii și casa cu pridvorul și alte dichise înprejurul lor fiindu-i moștenire dela părinții și moșii săi». Cf. Arh. St. Buc., ms. 204, p. 152.

Într-un hrisov de la 1648 se vede că egumenul Nicodim stăpinea în Dobroești și o vie ce să numea «Călugărița», *Ibidem*, p. 301.

cela ce... Întru slava Stăpînei de Dum(nezeu)... care din temelie... Stoica, Enache, Radu, Dobre, Radu ereu și... de robul lui Dumnezeu preot Costandin, Arsene, (Gheorghe. Du... Radu zug(rav) leat 1834 S(ept.) 22».

Insemnări pe cărți. — Cazanîe ed. Buc. 1834 : «Ctitorii acestei sfinte cazanîi cumpărat(ă) de robii lu(i) Dumnezeu cu numele numiți Dumitru Rotaru 1868, Februarie 1», — f. 407 v.

Evanghelie, netrebnică, legată în piele, fără titlu (ed. Buc. 1768) : «Această sfântă evanghelie este cumpărată de noi și s-au dat ca să fie anume la sfânta biserică ot Dobroești unde este hramul Nașterii de Dumnezeu Născătoarei și pururea Fecioarei Mariei, fiind și sfânta biseric(ă) făcut(ă) de noi ca să ne pomene(a)s(că). Dos(i)teu arh(îmandrit) Dolgop(ol)mes(i)ța N(oembrie) leat 1781», — f. 57—66.

8. *Grecii Moșteni: Biserica Adormirea Precistii, Sfîntul Nicolae și Sfînta Parascheva.* — Înălțată sub muchia de răsărit a dealurilor de la Boțești, pe o colină ce domină împrejurimile, a fost clădită la anul 1862, de moștenii satului, *lîngă stejarul haiducului Radu Anghel*⁶³, pe vatra celei de la 1781. Are formă de corabie, cu absida altarului pentagonală, din pereți de stejar, tencuiți în interior și exterior, ca și bolta ce se înalță în lumina podului, pe nervuri de lemn, acoperită cu șită în trei ape bine proporționate, purtînd streșină înfundată, clopotniță pe fronton și pridvor deschis, așezat ca și biserica pe temelie de bolovani și cărămidă. Vechea tîmplă a fost înlocuită cu alta de zid, pardoselile sînt așternute cu lespezi de gresie, iar prestolul se reazimă pe un picior de lemn, secționat în patru fețe stilizate în motive de șuvițe de frînghie. În textul pisaniei zugrăvite în ulei, așezate deasupra ușii de la intrare se spune : «Această sfântă și dumnezeiască biserică cu hram Adormirea M. D. S. Nicolae, Sf. Paraschiva, prin osîrdia și cheltuiala d(umnealui) preot Nicolae Voinești și ajutorul lîcitorilor Grec(i), Ion, Iancu, Mihai, Drăghici, Stan diacon Sanfir, Radu, Drăghici, Gabriil, Ion, Stan, Anghel, Gheorghe... Tudor, Istrate, Dragne, Florea, Radu, Zanea, Ion, Andrei, Ion, Mușa, Drăghici, F(lorea ?), Ion, Stan, Cimpoacă, Ion, Gligore, Radu, Necula, Barbu, Stan, Andrei, Stancu, Neagu, Gheorghe, Ion, Tănase, Cărstian, Radu, Stancu, Ilie, Ion și ajutorul mai multor(a) în ziele Cuzii i mitropolit Nifon la anul 1862 Octovre 10. reparat la 1889 Octvre 9 tot de cei de sus și zugrăvită de I(lie) L. Luculescu (dela) Tîrgoviște».

Pe icoanele tîmplei — 0,35m × 0,26 m × 0,02 m — zugrăvite în tempera pe table de stejar se citește :

63. Chipul haiducului Radu Anghel pictat în ulei, aflător în Galeriile de Artă Națională ale Muzeului R.P.R., realizat din memorie de către pictorul Mișu Pop, cînd trecuse la 1849 în Țara Românească și-l văzuse în satul Moștenii-Greci, unde a fost ucis la 1860 de poterași, îl înfățișează înarmat pînă-n dinți, sprijinit în toporișcă, ținînd sabia improvizată dintr-o coasă, în mină și pușca la spinare, lîngă multele pistoale și cuțite la brîu, revoltat împotriva nedreptăților săvîrșite de boieri și oamenii lor, prieten al celor oropsiți și exploatați. Comp. «*Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R.*, București, 1958, vol. II, p. 90—92 v.

Stretenia : «Această icoană s-a plătit de Dobre» ; Bunavestire : «Această icoană s-a plătit de Dimitrie» ; Intrarea în Ierusalim : «Această icoană s-a plătit de titorii Stan și Maria» ; Învierea lui Lazăr : «Această icoană s-a plătit de Cîrstia ? Anghel» ; Învierea lui Hristos : «Această icoană s-a plătit de Bodea, Dum...» ; Schimbarea la față : «Această icoană (s)-au pl(ă)tit) dă Hristea, Rad(u) Stancu ? Elena» ; Sfînta Treime : «Această icoană au dăruit Neacșu, Stoica».

Pe icoanele împărătești, Adormirea Precistii, Sfînta Parascheva, Sfîntul Nicolae și Sfîntul Ioan Botezătorul : «1863» ; iar pe un prăznicar cu 12 teme liturgice avînd în registrul de mijloc chipurile Sfinților Trifon și Haralambie, patronii grădinarilor și florarilor : «1869 Martie Ilie Zugravu T(îrgoviște)».

Pe cărțile vechi aflătoare la biserica nouă zidită mai jos, pe stînga drumului din sat se citesc următoarele însemnări :

Evangelhie (ed. Buc. 1775) : «Această sfîntă și dumnezeiască evanghelie s-au cumpărat de dumnealui Căpitan Stan și s-au dat sf(in)tei biserici unde se prăznuește hram sfîntlu și erarului Nicolae în satul ce să numește Greci ca să fie pomenire la tot neamul dumnealui în veci și nestrămutat dela această sf(ă)ntă bise(rică) Stan Căpit(anul 1781)», — f. 1—22.

«Preot N(icolae) duhovnic ce să trage din Voinești făcuț preot la 1859. Și am scris azi la 1887 Enuarie 7...», — f. 98.

«Preot Dincă și preot Ion ot Căprior am slujit la biserica satului Greci dela leat 1854 și pînă la leat 1855 Aprilie 3 în zioa de dumineca Tomii», — f. primă de legătură.

Ceaslov, netrebnic : «Și am dat tl. 35 adică 35 din tirgu Pătroaii. Și n-are nimene niciun amestec cu dînsa (*sic*). Și este al meu și copiilor miei și copii de copiii miei. Io singur m-ăm îndatorat de l-am cumpărat», — f. 196—197.

«T(a)l(eri) 6, par(ale) 20, am tocmît eu dascălul Andrei cu părintele popa Iacob ca să lege această carte pînă într-o săptămînă 1824 Iunie 22», — f. 197 v.

Cazanie, netrebnic : «Să știe, această sfîntă și dumnezeiască cazanie s-au cumpărat de mine robul lui (Dumnezeu) Dumitru, preot Marin sîn Gheorghe al popii Marin din satul Cîndeștii din Vale în lei 65, adică șazeci și cinci ; și (o) am cumpărat din București dela Iosif Racov(eanul ?) și am dăruit-o sfi(n)ț(e)i biserici noastre Cîndești din vale și nimenea să n-aibă a o strămuta dela sfînta biserică. Și oricé preot va sluji să ne pomenească pe noi și pe tot neamul nostru. Marin ereu, Maria ereița, Safta, Parascheva, Gheorghe, Ión. Și o am cumpărat-o la anu dela Hs. 1850 Dec(e)mbrie 18. Și am scris cu mîna mea, preot Marin», — f. 56—76.

Penticostar, (ed. Buc. 7291 (1782—1783) :

«Să știe că am scris eu Cărstea, când eram la moșu popa Radu satu Greci ; eram grămătic când ajutam la biserică și învățam carte» ; foaia titlu verso.

Cuvînte puține din cele multe ale celor întru părinților noștri Vasile cel Mare (București, 1826) : «Această sfîntă carte mi s-au hărăzit de

către prea o sfințitul mitropolit al Ungro-Vlahiei chir Grigorie Mihulețu? mie celui iscălit Iordache Argeșanu biv polcovnic la anu dela HS 1834 Iunie 16». — f. 1—18.

Apostol, (ed. București, 1784): «Să știe că acestu sfântu și dumnezeescu apostolu l-am cumpărat eu popa Hrizea sîn Boji ot Bot(e)ști... dă-n Pătroaia, dă-n tirgu, cu tl. b(a)n gat(a) tl. 5 adică cinci, dară a(u) mai ajutat și creștinii care sînt însemnați mai-nainte po nume; și cine ar umbla ca să strice aceste însemnări să fie afurisit de trei sute treisprezece sfinți părinți dela Nichiia», — f. 4—16.

Antologhion (ed. București, 1777): «Să știe când m-am însurat eu Radu grămăticu sîn Radu log(ofăt) Grec(i) umbla lt. 7272, iar cându umbla v(ă)l(ea)t 7293 Aprilie 3, mi s-a născut mie, Maria», — f. II prefață.

«Acest minei rumănesc s-au cumpărat de robul lui Dumnezeu vătah și s-au dat sf(in)ții biserici unde iaste hramu Sfintului și erarului Nicolae ca să fie la satul Greci la tot neamul dumnealor, ca să fie nestrămutat dela această sfântă biserică orce preot va fi eu Neagul vătah Golescului I(u)l(ie) 17 1781», — f. 1.

9. *Mislea*: *Biserica Sfînta Parascheva*. — Fostă metoc al Mînăstirii Mislea⁶⁴ din Prahova, este așezată în hotarul de sus al satului Cobia din Vale⁶⁵, pe malul drept al apei cu același nume. Clădită din blojdini de stejar, la anul 1782, a fost prefăcută de ierodiaconul Ion și diaconul Axene din Frasinu și transferată la 1831 sub muchia dealului de Istrate ereul din pricina multor vărsări de ape. La 1847 a fost învelită a treia oară și înzestrată cu odoare. Are formă treflată, absida altarului pentagonală, pridvor deschis cu patru stîlpi conici, acoperită cu șită în pante repezi; clopotnița pe fronton, streășina deschisă, bolți și ușă cu incuie-toare de lemn. Interiorul a fost căptușit cu tinichele de brad, tencuindu-se și zugrăvindu-se în mai multe rînduri. În cîmpul zugrăvelilor se mai văd

64. În vechea pisanie a mînăstirii se mai citeau, cu ani în urmă, cuvintele: «Eu... smeritul Io Petre vovod și sîn ego Marco vovod... am înălțat din temelie acest cinstit hram... în anul 7045 (1537)». Vezi Șt. Nicolaescu, *Documente slavoromâne... în secolele al XV-lea și al XVI-lea*, București, 1905, p. 331 v.

65. Despre fuga rumânilor din Cobia de pe domeniul mînăstirii amintește o poruncă domnească de la 1633, în care se spune: «Milostiu bojiu Matei Basarab vovod dat-am porunca domniei mele sfintei și dumnezeștii mînăstiri ce să chiamă Misl(e)a și părintelui egumenului Zosim ca să fie volnici călugării cu această carte a domniei mele și cu sluga domniei mele de să strângă rumânii mînăstirii dela satul Cobia ori unde se vor afla fugiți și risipiți aici în țara domniei mele au în sat domnesc, au în sat boeresc, au în sat călugăresc, au la oraș, au la *Slobozii* pre toți să-i aducă cu tot ce vor avea să șează la moșia lor să-și plătească birul și toate dăjdiile și să fie de poslușania sfintei mînăstiri și să fie volnici călugării să-și ia datul și gălețile dă pre la rumâni din toate bucățile ce vor avea, cum au fost legea și obiceiul mai depainte vreme și de nimenea opreală să n-aibă; că cine nu va lăsa rumânii sau fi va opri, bine să știe că de mare pradă va fi. Și să vor lua den satul acela câte 60 boi domnești și certare va avea dă către domnia mea că așa iaste învățatura domniei mele. Av. 15, 7141 (1633)». Vezi: Arh. St. Buc, ms. 465, f. 75—76.

temele : Maica Domnului, Iisus Mîntuitorul (pridvor) ; Sfinții Alexe, Maria Egipteanca, Filoftea, Marina ; Cuvioși purtînd filacterii : Eftimie «Călugăre nu te amărî» ; Teodosie : «Temeți-vă de Domnul și de judecata lui cea dreaptă» ; Sava : «Frumos era la vedere și dulce la mîncare, rodul ce m-a amărît» (pronos), Sfinții arhangheli Mihail și Gavriil, patimile Mîntuitorului, Mucenicii Hristofor Capcînul, Procopie, Nistoc (sic), Dimitrie, Pantelimon, Teodor Tiron, Gheorghe Ioachim și Ana (naos). Tîmpla numără icoanele împărătești îndătinate. Icoanele Sfîntului Nicolae, Cuvioasei Parascheva poartă, în colțul stîng de jos, însemnarea : «Budiță (sic)», iar pe icoana de stejar — 0,60 m × 0,45 m × 0,03 m — în ulei, de factură realistă, înfățișînd chipurile Sfinților Haralambie, Parascheva și Sfîntului Nicolae, se citește : «Ilie zugravul (Luculescu)», întilnit și la biserica din Grecia Moșteni. Într-altă icoană — 0,80 m × 0,65 m × 0,04 m — în tehnica tempera, pe fundal albastru, se închipuie Dreapta Judecată unde Mîntuitorul se vede înveșmîntat în tonuri albastre și roșii, binecuvîntînd cu ambele mîini, înconjurat de Heruvimi și venînd pe norii cerului. Cete de prooroci și mucenici țin pecetea cu chipul vulturului ceresc, purtînd în ghiare crucea — semnul Fiului Omului —, precum și o filacterie pe care se citesc cuvintele : «Veniți biagoslovîții părintelui meu de moșteniți împărăția cerurilor» (dreapta); «Duceți-vă de la mine, blestemaților, în focul de veci» (stînga) ; mai jos se văd cuvioși, apostoli, Sfîntul evanghelist Ioan ținînd în mînă cartea cu peceti, turnul unei cetăți, proorocul Moise, turci, evrei, iar în văpaia focului, cismarul, desfrînatul, băcanul, morarul și tutunarul.

Inscripții. — Deasupra ușii la intrare s-a zugrăvit în ulei următorul text : «Această sf(ântă) biserică s-a făcut la leat 1782 de robii lui D(umnezeu) Ion erodiaconu, diaconul Axene din satul Frasinu ; a doua s-a preîcăt (la) leatul 1831 de ereul Istratie; au ajutat și alții cu ce au putut ia 1857 Octomvre 15 și la 1881 s-a zugrăvit și sfințit din nou și la 1910 zugrăvită din nou cu cheltuiala obștii lăcuitoților din cătunul Mislea de l(a)l(eat) 1910».

Pomenicul vechi de la 1782 este alcătuit ca și exemplarele întilnite în alte părți, dintr-o tablă de stejar — 0,40 m × 0,30 m × 0,05 m, în care s-a săpat o nișă, zugrăvindu-se în tempera, într-un chenar vegetal, chipul Mîntuitorului și al Maicii Sale rugătoare. Mai jos s-a scris pe două coloane, cu majuscule roșii și negre, următorul text : «Să știe că această sfîntă băserecă s-a făcut de robi(i) lu(i) Dumnezeu acești : Erei Ion, erodiacon Axene, în zilele prea înălțatului domn Io Neculae Caragea voevod Feb. 2(lea) † 7291 (1785) erei Ion prez(vitera) Vlada, Șarban, Maria, Dumitru, Stroș, Maria, Rada, Soare, Iancă, Drăgoi, Nania, Rad(u), Ion, Soare, Ioana, Teodor, Stan, Stanca, Sora d(iaconeasa), Maria d(iaconeasa) Stan, erodiaconu Eftemie, Ion, Toma, Ilița, Dobre, Savu, Stan, Ivașcu, Maria, Dragomir, Ion, Rad(u), Marin erei, Iana, Drăgușin, Iana, Necula, Mihai, Năstase, Mihai, Tudora, Gheorghe, Ene, Bălașa, Stoica,

Rada, Cârstea, Rada. Și *a(m)* zugrăvit eu Rad(u) zugravu ot Hulubești⁶⁶ spre pomenire. Coloana a doua: Pomelnicul preoților i diaconilor i megișilor ce au ajutat cu ceau putut mai la urmă. Dumitru, Tudora, Ion erei, Danciu, p(rez)vitera), Stanca, erodicon Anton..., erodicon Preda, Stanca... prez(vitera), Năcula erei, Vladu, Despa, Stan, Dobre, diacon Radu, Ioana, erodicon Stan, Ivana, Matei, Costandin, Stana, Tănase. Radu, Rada, Marica, Călina..., Banu».

Alt pomelnic ce numără trei table de fag — 0,47 m × 0,40 m × 0,03 m — cu următorul cuprins: «*Pomelnicul ctitorilor celor ce au ajutat la prefacerea bisericii Mislia liat 1819.* Radu ereu, Stana prez., Ioana, Ana, E(s)trate, Costandin, Ion, Stan, Sora, Stan, Ion diacon, Sora diaconeasa, Dumitrana Badea, Stanca, Safta, Iova, Maria, Ioan, Ene, Ilinca, Paraschiva, Stan ereu, Maric prez., Criste diac., Maria d., Neaga, Marin, Sanda. Anghel, Marica Sava, Stan, Dobra, Ioan ereu, Stanca prez., Grigore, Anca. Ioan ereu, Nedelea prez., Radu, Marica, Nestor, Ana, Mincu ereu, Neaga prez., Ilie, Călina, Niacșu, Șarban, Oprea, Matei d., Crița d., Stan d. Sanfira, Cîrstia, Iilina, Radu, Marica, Stan, Voica, Maria, Vladu, Niacșa. Soare d., Dobra d., Stan ereu, Grigore d., Ban ereu, Ioana, Radu, Niaga, Pîrvu, Stan, Stoica, Costandin, Stan ereu, Anca, prez., Ioan, Voica, Drăgan, Ioan, Mircea, Șarban, Stan, Niacșa, Badea d., Despa d., Costandin, Petre, Maria, Stan, Stanca, Mircea Păuna, Gheorghe, Chira, Evașcu (*sic*), Ioana, Ion d., Niaga d., Costandin, Stana, Mirea, Păuna, Stana, Stan. Iilina, Stan, Costandin ereu, Stanca prez., Stoica, Stan ereu, Tudora prez. Costandin, Maria, Maria, Marin. La liat 1847 și a trei(le)a rind de înveliși și alte odoare s-au mai făcut. Estrate ereu, Rada prez., Ion, Niacșa, Stan. Radu, Maria, Petre, Maria, Petre, Ioana, Preda, Chira, Ene, Ioan, Petre, Ioana, Sanfir, Voica, Albu, Iilina, Radu, Ivan, Costandina, Cârstia, Stanca, Ilie, Maria, Radu, Costandin, Badia, Ivașcu, Ioana, Ioan, Dumitra, Stoica. Ion, Niaga, Anca, Dumitra, Gheorghe, Radu, Maria, Stan, Sultana, Marin. Anca, Bodia, Niacșa, Marica, Costandin, Stoica prez., Maria, Petre, Dobra. Ilie, Stan, Ioan, Maria, Ion, Ioana, Mihai, Simiona, Ion, Niacșa, Maria, Niacșa, Toma, Ioana, Dumitru, Opria, Năstase, Maria, Sandu, Ioan, Anca, Badea, Ioana, Maria, Bodea, Ioan, Oprea, Stan».

Insemnări pe obiecte și tipărituri. — Chivot de lemn: «7331, Mar(tie) 2 l(ea)t Pătru Meșteru, popa Stoic(a),

Pe piciorul unui potir de zinc: «Au făcut: Ion, Iilina, Sanda, Smaranda, Necula 1849 Iulie 16».

Ceaslov, netrebnic: «Acest ceaslov cumpărat este al d(umnia)l(ui) Ion ot Mislea în tl. 5, adică cinci; și am scris eu Ion logofătu sîn Niacșu leat 1810 și eram atunci de ani 19».

Mineii lunilor ianuarie, februarie, august: «S-au legat acest minei dupăcum se vede din porunca sfinției sale părintelui Eustratie ereu ot

66. Un alt zugrv lucra cu ani în urmă pentru biserica Bradului din Călugărenii Cobiei, o icoană 0,60 m × 0,50 a 0,03 m, în tehnica tempera, închipuind marginal cele 12 praznice împărătești, iar în mijloc chipurile Sfinților Voievozi Mihail și Gavriil, purtînd însemnarea: «Al(*exan*)dru Z(*ug*)r(*avul*), Călugăreni, Iolie leat 1772».

Mislea și s-au legat de mine maistrul de multe științe, Varlaam monah Cozii (1)1848 Iol. 15», — f. de legătură.

«Să știe că acest sf(ântu) ohtoc iaste cumpărat de diacon Eftem(i)e și iaste dat la sfă(n)ta biserică Mislea (ot) Cobia leat 1330 Noevr. 7 zile», — f. 2—9 v.

Antologhion (ed. Rîmnic, 1752): «S-au legat acest minei din porunca sfinții sale părintelui Eustratie ereu, despărțindu-se în două de maistrul de multe științe Varlaam, monah Cozii (1)848 Iol. 15».

10. *Oborani* (Vișina)⁶⁷: *Biserica Nașterea Maicii Domnului*. — Aflătoare pe vatra satului de cneji vînduți lui Mihai Vodă la 1599⁶⁸ pe 24.000 aspri, dăruit apoi Minăstirii Sfintul Nicolae, a fost clădită la 1622 în vecinătatea hotarului de nord al domeniului Vatra Minăstirii Glavacioc, nu departe de bălțile Jirnovului și de drumul Mircii Vodă cel Bătrîn ce ducea la Craiova⁶⁹. Lipsită de zonă de protecție a fost dimensionată din birne de gorun, măsurînd 16 m lungime și 6 m lățime exterioară, avînd pereții scunzi și simpli, tencuiți în interior și exterior, absida altarului în cinci laturi, scaunul învelitoarei în trei ape, acoperit cu șită, streășină infundată cu deltă în față și clopotniță pe fronton. Pridvorul deschis se înalță pe patru stîlpi secționati prismatic, fiind pardosit, ca și biserica, cu cărămizi arse și bine presate, pe straturi de nisip grăunțos. Bolțile de lemn, tencuite și zugrăvite naiv, ca și cimpul pereților, sînt prinse pe nervuri de lemn, înălțîndu-se în lumina podului. Două grinzi — 5 m × 0,20 m × 0,12 m, — prind în cheie cosoroabele pereților, iar cea din apropierea tîmplei poartă pe una din fețe însemnarea atinsă de barda unui cioplotor de mai tirziu, cînd corpul clădirii va fi fost refăcut sau adus din altă parte: «*Rad(u) 7131 (1622) O(c)to(m)bre) Stoica Sin Nițu?*».

O icoană prăznicar — 0,45 m × 0,42 m × 0,02 m — de factură slavonă, aflătoare pe iconostasul cel mic, înfățișînd cele 13 teme liturgice ale sărbătorilor împărătești, amintește de exemplarul de la Potlogeni din Vale și biserica Sfintul Nicolae din Olăneștii Vilcii, aparținînd veacului al XVII-lea.

Insemnări. — *Cazanie* (ed. Buzău, 1834): «Să să știe că această sfântă cazanie este cumpărată de popa Necula sîn popa Radu⁷⁰ cu socră-

67. În hrisoavele vremii se întilnește și apelativul «Vișina seacă»: Neofit I mitropolitul Țării Românești anula hirotonia diaconului Radu dela Vișina seacă jud. Vlașca la 8 mai 1747, pentru că fără voia lui, emigrînd în Episcopia Cervenes s-a hirotonit acolo. Cf. Arh. St. Buc., ms. 139, f. 209; I. Donat, *op. cit.*, p. 502.

68. Deveniți liberi cu ocini și moșii, răscumpărați în bani încă din veacul al XVI-lea, vechii locuitori ai satului fuseseră puși la biruri grele ca și vecinașii lor din *Homurle* prin legătura lui Mihai Viteazul ce încuraja pe boieri să pună mîna pe satele maștenești. A se vedea: *D.I.R.B., Țara Românească*, vol. II, p. 265—267; P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țărănilor în Țările Române pînă în mijlocul veacului al XVII-lea*, în «Studii și materiale de istorie medie», 1956, vol. I, p. 103; I. Donat *op. cit.*, p. 502.

69. Vechiul drum se întretăia cu alte două drumuri de pămînt: unul mergînd la Pătroaia-Pitești; iar celălalt la Albota-Pitești. Vezi: nota 22.

70. Între anii 1833—1838 mai slujeau: Gheorghe sîn popa Andrei Radu sîn popa Cîrstea, precum și diaconul Apostol sîn Ion. Vezi nota 57.

său în talere 16 ; așisderea și de megieși oareș ceva. Și cine să va ispiti să o fure sau să pricinuiască că este a lui să fie afurisit de săboarele sfinților părinți. Și așa las eu popa Necula ot Vișina cu frica lui D(u)m-nezeu», — f. prefetii v.

Penticostar (ed. Buzău, 1820): «Să să știe că această carte este a popii Necula», — f. ultimă de legătură,

Mineiul lunii februarie (ed. Neamț, 1831): «Acele sfinte cărți ce să numesc meneturi (sic) sint cumpărate de popa Radu cu fiisău popa Necula în tl, patru sute doăzeci și șapte și jumătate pe doi cai în tîrg la Ispas cu leat 1834 Mai 30. D(o)amne mîntuește-ne», f. 12, Însemnarea se repetă pe alte șase *Mineie* ale lunilor *martie, aprilie, mai, iulie, septembrie și octombrie* de la aceeași editură și în aceeași vreme.

Liturghier, netrebnic, tipărit de Lavrentie ieromonah de la Hurez: «Să știe că ace(a)stă sfântă liturghie este cumpărată de popa Dum(it)ru ot Buzești», — f. ultimă,

Liturghier (ed. Sibiu, 1809): «Și am scris eu popa Matei ot Corbii Ciungi pe această sfântă liturghie», f. titlu.

Pe o cruce de lemn de păr, cu picior rotund, s-a săpat cu majuscule adincite, inițialele răstignirii, iar pe părțile laterale însemnarea «Necula, Radu, 7335, St(a)t(e)».

11. *Valea Caselor: Biserica Sfinta Parascheva*. — Ascunsă în desișul codrilor din marginea satului, pe drumul din stînga crucii vistiernicului Stroe Leurdeanu ce duce către masivele carpatice, a fost clădită din blojdini de stejar pe temelie de cărămizi subțiri, cu meșteri și după tehnica veacului al XVIII-lea. Pereții scunzi și simpli, încheiați din birne late de 0,23 m și groase de 0,10 m, sint prinși în cuie de lemn, rostuiți cu pămînt argilos și străpuși de orificii — 0,35 m × 0,42 m, — necesare luminării și aierisirii. Purtînd formă de cruce, pronaosul măsoară în interior 5,76 m × 3,42 m, sinurile 6,36 m × 3,84 m, iar absida altarului numără trei laturi de cite 1,50 m și alte două de 2,04 m. Bolțile, din lemn de fag, sint încheiate în lambă și uluc, înălțîndu-se în lumina podului. Prestolul, alcătuit din două table de 1 m × 1 m, se reazimă pe picior bîrduit octogonal, iar un brîu stilizat în linii geometrice, împodobește tîmpla. Pridvorul deschis — 2,62 × 2 m, — mărginit la intrare de o scară cu trei trepte de lemn, se înalță pe patru stîlpi secționati prismatic, cu capetele poligonale, armonizîndu-se cu capetele zimțate ale cosoroabelor podului. Învelitoarea, în pante repezi, acoperită cu straturi groase de șită, are streaișină înfundată, rotunjindu-se în față, în formă de umbrelă. O scară cu trepte de lemn, așezată în partea de nord a pridvorului duce spre clopotnița de pe fronton, străpunsă de ferestre înguste. Ușa de la intrarea în pronaos — 1,70 m × 0,70 m, — încheiată în per-vazuri, prinsă în cuie de fier, poartă incuietoare de lemn, avînd sgîriat pe stîlpul din stînga, inițialele: «I. M.». Icoanele ce împodobesc pereții interiori, asemănătoare cu cele din biserica Bradului de la Cobia, sint executate naiv, în tempera, pe table de lemn — 0,60 m × 0,40 m × 0,04 m — și de zugravi locali, înfățișînd chipurile Mîntuitorului, Maicii Dom-

nului, Sfintului Ioan Botezătorul, Cuvioasei Parascheva și Sfintului Mihail, ce calcă în picioare pe cel bogat. O icoană praznicar, în tempera, prinsă în patru copci de fier, închipuind pe Maica Domnului, Sfânta Parascheva și Sfântul Nicolae, amintește de exemplarul diaconului Necula de la Valea Mare, iar alte trei mobile — 0,40 m × 0,25 m × 0,03 m, de factură realistă, înfățișând Botezul Domnului, Floriile și Pogorîrea Sfintului Duh, poartă data «1848», Unul din cele patru pristornice de lemn aflătoare la prescomidiar, are săpat leatul «1866».

Din tipăriturile vechi n-a mai rămas decît un *Ceaslov* legat în piele (ed. București 1858), aflător în biserica nou zidită a satului, unde se citește însemnarea: «Acest ciaslov este cumpărat de către lăcuitori Valea Caselor la sf. biserică cu hramu cuvioasei Parascheva și de preotu acelei biserici în care s-au și iscălit. Preotu Vasile în anu 1874 Dechem. 7; după cum veți afla acest ceaslov s-au mai înbrăcat de unu Nițu Stan anume dă acum să fie pomenit d(umnea)l(ui) și soția sa Joița și de mine pomeniți, P(o)p(a) Vasile. — f. 1—9.

12. *Valea`-Mare: Biserica Sfinții Voievozi.* — Așezată sub poalele dumbrăvilor vechiului sat de pe apa Văii Mari, a fost clădită de megieși, din birne de lemn, pe temelie de cărămizi arse, între anii 1702—1703, reparîndu-se și împodobindu-se la 1813 și 1819 cu cheltuiala jupanului Pantazi și obștii satului. Măsurînd o lungime de 12 m și lățime de 6 m, poartă formă de corabie, cu absida altarului pentagonală acoperită cu șindrilă în pante repezi, mărginită de streșină înfundată ale cărei poale se rotunjesc în față în formă de umbrelă.

Are pridvor deschis, bine proporționat, sprijinit pe stâlpi bîrduiți și clopotniță sveltă pe fronton cu intrare prin pronaos.

Bolțile, din blăni de fag, prinse pe colaci de lemn, se sprijină pe cosoroabele podului, iar pardoselile sînt așternute pe pămînt galben, bine bătut, prinse pe grinzi în cuie de lemn. Ușa de stejar — 1,60 m × 0,70 m, prinsă în cadru cu acoladă simplă poartă pe stîlpul din stînga însemnarea: «1819». Pe blănille cioplite și înnegrite de la proscomidarul angajat în perețele de nord se citește însemnarea cu majuscule adîncite: «Ianc(u) 7210, Miria». Se pare că tot acești lemnari vor fi lucrat și la biserica vecină de la Valea Caselor.

Însemnări pe icoane și cărți. — Icoana de stejar — 0,60 m × 0,60 m × 0,03 m; — cu pervazuri poleite în factură tempera, închipuind, pe fond cărămiziu, obrazul Dreptului Judecător, flancat de Sfînta Fecioară și Sfîntul Ioan, poartă însemnarea: «Această icoană au plătit unchiaș Gheorghie». Icoana Sfîntului Nicolae — 0,87 m × 0,50 m × 0,03 m, — în factură tempera «Această icoană (au) plătit Stan». Icoana Uspenia — Adormirea Precistii — 0,45 m × 0,35 m × 0,03 m, de aceeași factură: «Deacon Necula».

Icoana Pantocratorului — 0,80 m × 0,60 m × 0,04 m, de factură realistă în ulei: «Pomelnicul lu(i) Dimitriu Petrovici».

Icoana Maicii Domnului: «Pomelnicu Elencii soția lui Dimitrie Petrovici».

Penticostar (ed. Blaj, 1808), legat în piele: «Findcă la sfântă biserică a Gurii Boschetului ce să hrămuește hramu sfântulu Nicolae, findcă întii miluii. Am fost cel mai întii titoru și acum văzînd că lipsește sfânta carte adică Penticostar. Iarăș l-am dăruit sfintei biserici de care mă rog sfințiilor voastre celor: dupre vremi preoților ce (vă) veți afla la această sfântă

Fig. 3. — Biserica de lemn de la Valea Mare.

biserică fiin(d) pururea pomenit cel mai jos iscălit Pantazi Dimitriu, Joița și cu tot neamul lor. 1813 Apr. 23. Po(pa) Ion», — f. titlu.

Antologhion (ed. București, 1777): «Această sfântă și dumnezeiască carte ce să chiamă minei iaste al popii Ioan sîn popa Vasile, Valea Caselor, popa Ion ot Valea mare 7295 (1786—1787)».

Liturghier (ed. București, 1833): «Această liturghie s-au dat în dar să (nu) vînză niciodată ca cei ce vor sluji pă dănsa să pomenească pă cei ce au cheltuit și s-au ostenit. Ioanichie arhiereu, Calinic ieromonah, Gavril, Oprină, Antonie, Filoteia shimonahia cu tot neamul», — f. 78.

Aceeași mină semnează, după cum s-a văzut și în exemplarele de la Budișteni, Ciulnița (Valea Luminii) și Glavacioc.

III. CRUCI DE PIATRA

— *Crucea vistiernicului Stroe Leurdeanu*⁷¹. — Aflătoare odinioară în câmpul Basarabului, aproape de vadul Potopului, a fost adusă de megieși în drumul mare al satului dat la linie în perioada regulamen⁴ă, unde, fiind ruptă de vehicule, a fost consolidată de curînd și așezată mai

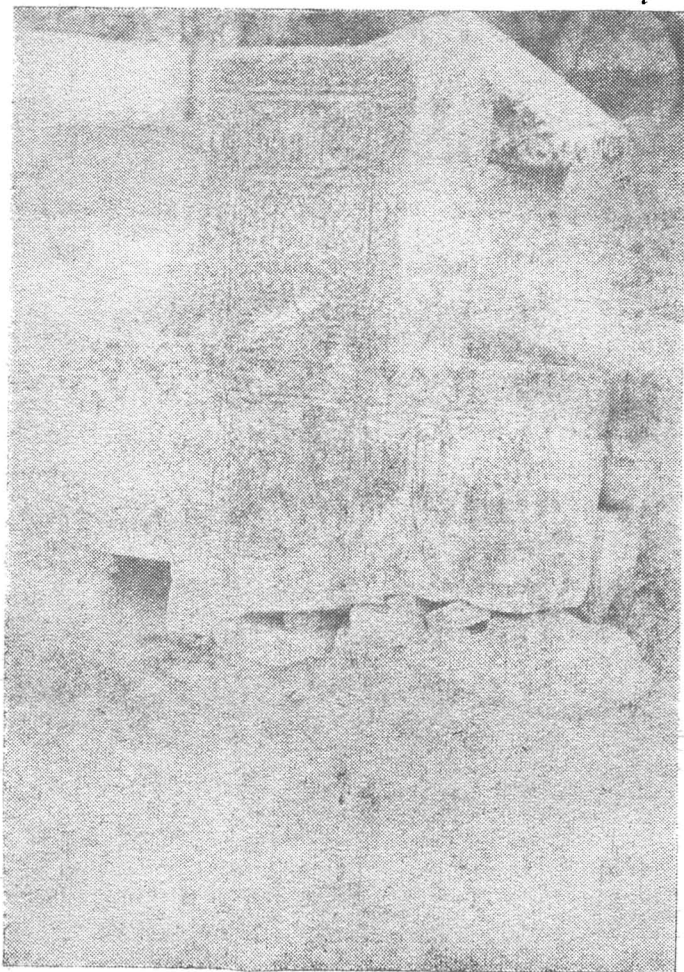

Fig. 4. — Crucea vistiernicului Stroe Leurdeanu.

71. Era nepot prin alianță al lui Fota postelnicul și al Stancăi din Golești, avînd cu Vișa din Golești, trei fii: Necula, mort la 1633 și îngropat la Minăstirea Vieroși, cînd părintele său era la oaste în țara leșească Axinia (Gherghina), răpo-

sus, în stînga aceluiași drum ce urcă la Schei și Cindești, din Deal, coborînd în valea Dîmboviței și îndreptîndu-se spre Cîmpulung.

Dimensionată dintr-o lespede gălbuie de Albești — 3,80 m × 1,03 m × 0,30 m, poartă acoperămînt mobil secționat în patru ape, așezată în piauă de piatră. Stilizată marginal cu «rincau-ri» (flori și ramuri), cîmpul superior al crucii a fost împărțit în opt registre săpate cu motive similare, înscriindu-se inițialele «IS.HS.N.ȚR.IU. adică: Iisus Nazarineanul, țarul iudeilor» apoi numele celor patru Evangheliști, precum și următorul text cu majuscule reliefate: «*Intru numele Tatălui și al Fiului și al D(u)hului sfânt, unu fiind Troița nedespărțită în veac. Adecă eu robul lu(i) D(u)m-n(e)z(eu) pan Stroe vel vistier rădicat-a aciast(ă) sf(ă)ntă cr(u)ce în cî(n)stea marelui hram(u)l sfintei prepodomnei noastre Petca în zile(le) prea luminatului creștin Io Matei vovod; i az(pisa) Pîrvul Iolie 31 l(ea)t 1647 ot C(împu-Lung) l(eat) A(dam) 7155*». O altă mîină a adăugit cu slove adîncite: «*Po(pa) Manea 7196 (1687—1688)*».

— *Crucea logofătului Necula Țigănescu*⁷². — Impresionantă prin dimensiuni și execuție, ca și prin vechimea anilor, a fost așezată pe vatra unui tumul de pe malul drept al Cîrcinovului, pe unde trece șoseaua principală a satului Țigănești, îndreptîndu-se spre Botești și Negrești. Este cioplită în aceeași vreme și de același pietrar întîlnit pe crucea visticnicului Stroe Leurdeanu. Brațele crucii, tăiate în fierăstrău, dintr-un bloc calcaros învelite de mușchi și înnegrite de vreme, măsoară 3,50 m × 0,94 m × 0,30 m, fiind acoperite cu căciulă prismatică iar pe fața principală, decorată marginal cu forme geometrice, s-au săpat reliefat inițialele răstîgnirii și 19 rînduri cu unciale, răsărite, unde se spune: «*Intru numele Tatălui și al Fiului și al D(u)hului sf(ă)nt. Adic(ă) eu robul lui Dumnezeu c(t)l(or) chir Necula log(ofăt) cu jup(ă)neas(a) mia Neacșa din Țigănești, rădicat-am aciast(ă) cinstită cruci în cîstea marelui hram arhîstratigi Mihailă i Gavrilă, isprav(nici) vel platni(ci) în zilele prea bunului creștin Io*

sată la 1647 și îngropată în același loc și Matei comisul, tatăl marelui agă Radu Goleșcu de pe vremea Brîncoveanului.

În 1631 era al doilea logofăt și al doilea vistiernic, între 1653—1654 mare vistiernic, între 1654—1657 mare logofăt, între 1661—1665, 1672—1674, mare vornic, iar la 1679 mare postelnic. A avut moșie vecină cu moștenii Găieșteni, cumpărînd înainte de 1646 și ocina de 600 stînjeni a lui Udrea din Găiești, ce se întindea pe hotarele Popului, matca Foi, Poeniții, apa Răstoacii, Argeșului și Vaideștilor zălogită nepotului său Iordache Stolnicul Trufanda, tatăl Predii marele clucer de arie, pentru 1000 ughii. Vezi: I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Gr. Cantacuzîno*, București, *Mîtr. Țării Românești* pac. 261, doc. 80, 268, doc. 9. Numele vistiernicului Stroe este amintit și de pisania bisericii de la Vierosi, ctitorită la 1572—1573 de marele vornic Ivașcu și fratele său Albu Goleșcu, marele clucer, pe care vîzîndu-o stricată au dres-o și zurgăvit-o la 1645. Cf. Bib. Acad. R.P.R., ms. 2106, f. 20 v.

72. Într-un hrisov domnesc de la 15 februarie 1662 către Iordache biv vel clucer, întărîndu-i stăpînirea peste ocina din Negrași-Argeș, printre cei 12 boieri hotarnici, se întîlnește și Necula Țigănescu, alături de Nania iuzbașa din Budișteni și Nenciu din Mozăceni. Vezi: I. C. Filitti, *Arh. Gh. Cantacuzîno*, p. 143.

Matei voevod. I (spis)az Părvul log(o)ff(ăt). Iol 27 lt. 7155 G(lava) Ad(am)»; dedesubt se închipuie capul și oasele omului întii zidit.

— *Crucea Stolnicului Mihai*⁷³, — Este de mărime mijlocie — 2,20 m×0,80 m×0,20 m, — dimensionată din piatră cochiliferă aflătoare în

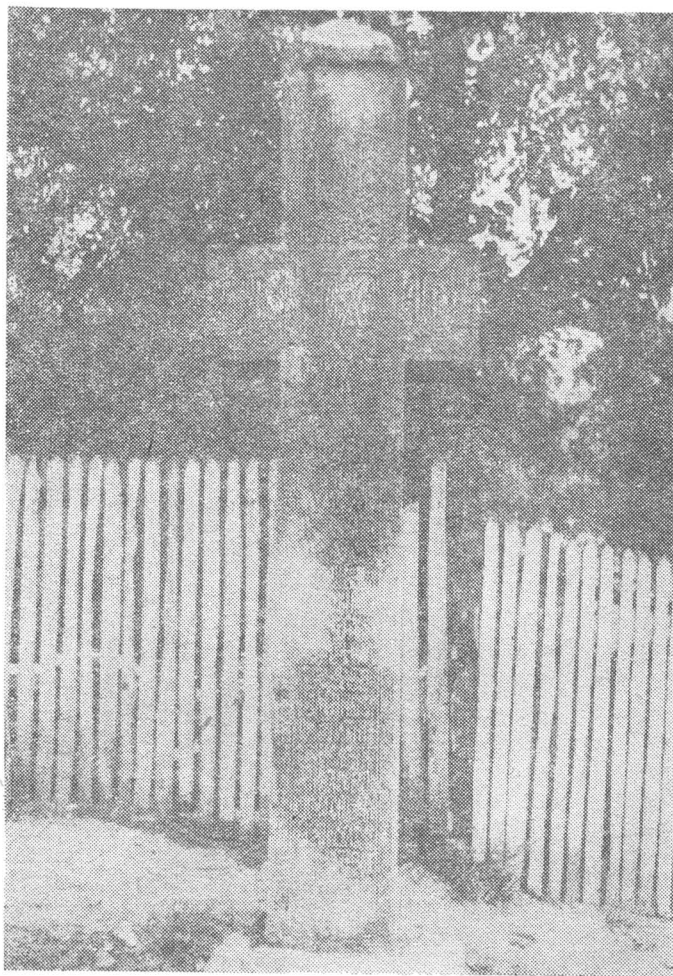

Fig. 5. — Crucea logofătului Necula Țigănescu.

locul inițial din plantația viticolă, pe terase, a Regiunii Argeș, de la poalele satului Valea Mare. În afara inițialelor răstignirii, săpate reliefat în mijlocul unor cercuri împletite se mai văd la colțurile brațelor și alte inițiale, prescurtate, ale vechilor pietrari: «S.R,z,V.». M.K.R.I.». Pe restul

73. Numele său este amintit în divanul domnesc de la 24 iunie 1661, prin care se întărește milele pentru minăstirea stolnicului Badea Boloșin de la Cobia. Vezi: G. Potra, *Minăstirea Cobia*, București, (f. a.), p. 30.

feței brațului vertical scrie: «*Cu vrerea lu(i) Dumnezeu rădicatu-s-au aciastă cînstită și de viaț(ă) făcătoare cruce întru slava și cu îndemnarea precuvioasei Maicăi noastre Paraschiva în zilele Ducăi voevod*⁷⁴, *Și s-au nevoit robul lu(i) Dumnezeu jupan Mihaî Stolnicul și părinții lor Neguciu (sic) Stan, Cornea, Boba sîn ego Drăgoi, Zoina, Anca, Sofica, Hristea, Cher (sic) Az pis. diaconul Stan ot Băjăști m(e)s(i)ța Feb. 23 dni leat 7183 (1675).*

— *Crucea monahului Dionisie.* — Se vede înălțată în grădina dascălului bisericesc pensionar Ilie Cristea din Valea Mare, pe unde trecea vechiul drum al satului, avînd brațele: 1,45 m × 0,61 m × 0,20 m, — precum și textul săpat îngrijit, cu majuscule reliefate, ciricile, unde se spune: «*Cu vreria Tatălui și cu ajutoriu Fiului și al Sf(ăn)țului D(u)h. Rădicatu-s-au această cînstită cruce întru hramul prepodomnii Paraschivii în zilele (pre)a înălțatului nostru domn Io Nicolae voevod de robii lui Dumnezău Ion, Dionisie monah, Marica, Irimia, Costandin, Jusian (sic), Tudora, Dragomir, Zaharia, Iane arinda(ș), Stoica Roman (Zm)aranda 7235 (1726—1727).*

— *Crucea egumenului Nicodim Cîmpulungeanul.* — Se înfățișează în bună stare, avînd factură mijlocie — 1,80 m × 0,80 m × 0,25 m, — fiind mutată din altă parte și așezată pe zona șoselei naționale București-Pitești, la răspîntia drumului ce ducea spre fostul schit Dobroești de pe vatra satului Glimbocata ce a servit, după cum se va vedea, ca mărturie de danie și semn de hotar.

Pe cîmpul pietrei albe se citesc prescurtatele scrisorii răstignirii și inițialele: «*M.L.R.B.*», sub care s-a săpat textul cu slove îndesite și măcinate de vreme, ceea ce îngreulează lectura: «*Cu vreria Tatălui și cu ajutorul Fiul(u) și cu îndemnarea D(u)h(u)lui sf(ă)nt Amin. Rădicatu-s-au aciastă sf(ă)ntă și de viaț(ă) făcătoare cruce întru numele sf(ă)nt ierarh Nec(o)lae în zilile prea lum(inatului) domn Io Costandin Nic(olae) voevod întru al patrulea rînd den domn(ie) și mitropolit Ug(rovlahiei) chir Neofit prin nevoința robului lui Dumnezeu Nicodim ieromo(na)hul egum(enul) sfânt(ei) mănăst(iri) Dălg(o)păl*⁷⁵, *mon(ah) Artemie pr(oi)n egum(enul) sfânt(ei)*

74. Pe o altă cruce din piatră de Albești măsurînd 2 m × 1 m × 0,25 m, ridicată în aceeași domnie și mai sus de biserica satului Moțăeni, pe malul drept al Ialomiței, aproape de fabrica Fieni, se văd săpate cu majuscule reliefate, inițialele răstignirii, ale celor patru evangheliști, ale vechilor pietrari (B.N.S.Z.M.L.R.B.) un stih omagial slavon, înscris într-un cerc răsărit din cîmpul pietrei: «*Întru adormirea Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu, maica vieții*», precum și următorul text: «*Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea D(u)hului sfânt, rădicat-se-au aciastă sv(ă)ntă cruce întru cîntea Uspeniei precuratei Stăpînei și pururea fecioara Maria, Născătoare de Dumnezeu și marelui ierarhu Nicolae; și se-au ostenit róbul lui Dumnezeu Oancea, Neacșa, diacon Crăstea, Stanca, Manea, Nistor, Neaga. Și s-au făcut în zilele lui Io Ducăi voivod m(e)s(i)ța Martie 20 dni văleat 7184 (1676)*».

75. Cîmpulung. Apelativul se întâlnește și în alte documente ale vremii, ca de pildă în Arh. St. București, *M-rea Nucet, doc. 4/1591, 37/1691, 43/1696; M-rea Cîmpulung, doc. 40 bis/1736; Bibl. Acad. R.P.R., ms. 2106, f. 216 v; Gr. Tocilescu, Documente slavo-române, București, 1931, p. 217,*

mănăst(iri) Taracosia? (i) Marica ⁷⁶ vn(oco) Ivașc(u)l sl(uger) i(u)l ⁷⁷. Aciastă moșie Dobroești, ei și Bucățile fiind a mea dă la părinții miei și dă cum-

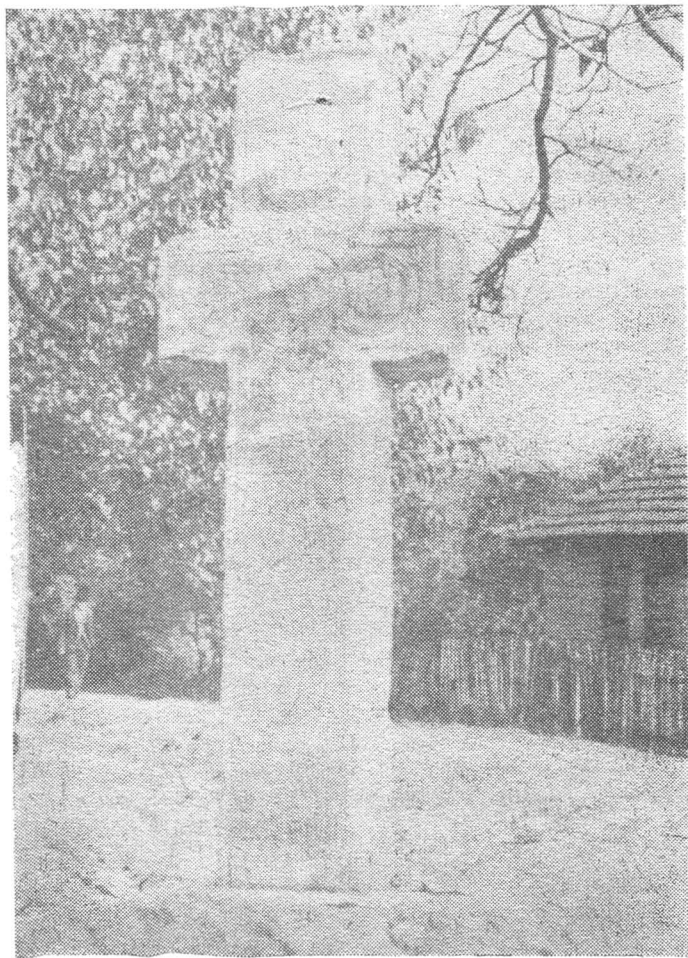

Fig. 6. — Crucea egumenului Nicodim Cîmpulungeanul de la Glimbocata.

părătoare, iar dă pomână sfintei mănăstiri Cămp(u)lungul, Mai dni 30 l(ea)t 7254 (1746) Ivașco.

76. Era soția comisului Sandu Cărpenișeanu ce vindea prin zapis egumenul Nicodim, proprietăți în Dobroești de Sus, împreună cu cumnații săi Luca și Radu Pitarul Balotescu, precum și Damaschin călugărul, nepotul Lucăi. Vezi: Arh. St. Buc., ms. 204, p. 293.

77. Era din Băleți, avînd la 1625 doi fii: Lăudat și Tatul, precum și proprietăți în Priboeni, Țigănești și Dobroești. *Ibidem*, p. 282.

— *Crucea panului Oprea, Leca spătarul, Vodă stolnicul și Necula vistierul.* — De mărime mijlocie — 1,87 m × 0,75 m × 0,24 m — ce va fi servit ca semn de hotar pe domeniile feudale din lunca Argeșului, este acoperită de mușchi și măcinată de vreme, fiind îngropată în drumul de pământ din marginea de miazănoapte a satului Pătroaia. Pe fața pietrei, la partea de sus a brațului vertical, într-un cerc cu diametrul de 0,30 m, s-a închipuit bust fața B(ogorodi)ței, avînd săpat reliefat cuvintele ce se citeșc cu greu: «Sfintei, Preacuratei, Tatălui, Sfin(ul) Sfinților», iar mai jos se spune: «Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea D(u)hului sfânt. Aciastă cînstiță și de veță (sic) aducătoare cruce rădicatu-s-au întru cînstița zi mare (a) prepodomnei Paraschiva în zilele cis(titu)lui Matei Basarab Vod(ă); iarăș la această sfântă cruce trudindu-se robii lui Dumnezeu... i pan Oprea sîn ego Vodă Comis i jupanița ego Biena sîn ego Dumitra, Marga, Leca spătar(ul)⁷⁸, Ghionca, Vodă stol(nic) Necula vist(ier) Iană. Si s-au făcut în luna lui Făorar 3 dni (v)ăleat 7158? is(pis) az Kaloia(n)ul na zu(grav), Stan meșter»⁷⁹.

— *Crucea lui Costandin Căpitanul*⁸⁰. — Este așezată în drumul bisericii fostului schit Pătroaia, avînd pierdută partea inferioară a brațului vertical. Măsoară 1,75 m × 0,78 m × 0,27 m. Pe căciula mobilă, prismatică, s-a săpat cu îndemînare între șuvițe de frînghie, doi serafimi, iar pe cîmpul de jos, într-un cerc de ocnițe reliefate s-a închipuit fața Precistei avînd scris de jur împrejur cuvintele: «Îndreptătoare, Atotsfințitoare. Numele de pe tabla răstignirii și a celor patru sfinți evangheliști s-au înscris în rozete împodobite cu mărgăritare, urmînd cuvintele textului principal: «Cu vrerea Tatălui și cu ajutoru Fiulu(i) și cu i(n)demnarea sf(ăn)t(u)lui Duh. Rădicatu-se-a aciastă ci(n)stiță și de viață făcătoare cruce, întru cîntea sfântului Neculae iraf (sic) Miralicon dă la cetate (a) Lichia făcătoru dă minunili; dă Costandin căpitan, jupanița ego Stanca, fata banului Părvan, Enache..., Ion, Despa, Șărbă. Și iar au mai făcut puțul...». Grafia, podoaba și numele ctitorilor principali îndreptătesc datarea cioplirii și așezării crucii între anii 1767—1768, cînd Pîrvu Cantacuzino, ce zidise la 1715 biserica schitului Pătroaia, îndeplinea funcția de mare ban al Craiovei⁸¹,

— *Crucea de la Bădulești.* — A fost ridicată de locuitorii vechiului sat, lingă vadul unui han dispărut pe unde trece drumul național București-Pitești. Brațele crucii măsoară 1,60 m × 1,60 m × 0,25 m, avînd acoperemînt mobil în patru ape, Textul pietrei ce semnalează pe lingă numele foștilor clăcași și antroponimice balcanice, este săpat pe fața principală și pe cele laterale, avînd următorul cuprins: «Cu vrerea Tatălui și

78. Fusese postelnic în divanul lui Radu Șerban (1601—1611), avînd în vecinie, satul Mozăceni-Argeș, ce se răscumpărase la 1620 de la soția sa, jupanița Grăjdana Băleanu și fratele său Toma comisul ot Pătroaia, pe 35.000 bani noi. Cf. *D.I.R.B.*, p. 559—560; I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 264.

79. A se vedea lectura textului și la V. Brătulescu, *Zugravul Caloianu*, în «Mitropolia Olteniei», XI (1959), nr. 5—6, p. 389.

80. La anul 1754 era biv vel sardar, ispravnicul Tîrgoviștei. Vezi: nota 46.

81. Comp. I. C. Filitti, *Craioveștii*, în «Arh. Olteniei», 1924, p. 214.

a Fiului și a Sfântului Duh. Rădicatu-s-au această sfântă cruce de-ndem-narea Marinii, Anca, Vasile, Stăniu, Testeamea (sic), Marin, Stan, Pătran, Mincan, Cârstea, Dumit(ru), Costandina, Rașcodmir, Ana, Fil(îp?), Dospina, Praospina, Notesa, Vestatim, Damian, Achem, Iordan, Pavel, Stăn, Maria, Irimia? și cu tot neamul lor; Stra(ti)lă, Necul(a), Stoica, Stan și Tum(a) (sic) văleat 7280 (1771—1772).

— *Crucile de la Cîndeștii din Deal* — Sînt de mărimi mijlocii, avînd înscrise în cercuri simple inițialele răstignirii și ale celor patru Sfinți Evangheliști

Cea dintîi 1,75 m×0,77 m×0,32 m, purtînd acoperemînt prismatic, este așezată în Dealul Luncii din marginea vechiului drum al Sării, ce venea de la Cimpulung, îndreptîndu-se pe valea Potopului către Pătroaia și apoi trecînd Argeșul pornea spre Dunăre. Pe fața principală a stîlpului se citește: «Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sf. Duh adevărat. Ridicatu-s-au această cinstită și făcătoare de viață cruce întru hramul prepodomnii Paraschivii vă dni Io Costandin Voevod. Și s-au trudit robul lui Dumnezeu Oprea pîrcălab și dumneaei pîrcălăboară anum(e) Manta sîn ego și părinții pîrcălabului anume Bratiu, Dragomîr sîn ego ai pîrcălăboi(i) părinți Vlad, Tudora lt 7271 (1762—1763).

A doua cruce, în dimensiuni asemănătoare, și spartă, se află sub scara pridvorului vechii biserici de lemn a satului ce va fi fost așezată la răs-pîntia altui drum din vecinătate.

Are următorul cuprins: «Cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu să-vîrșirea sfântu(lui) Duh. Ridicatu-s-au aciastă cinstită cruce în hram prea-podomnii Paraschivii de robul lui Dumnezeu Oprea pîrcălab. O ridicat în zilele Io Costandin B(asarab) voevod, lt. 7218 (1710) Rada, Stana, Dra-gomîr, Ivan ?

A treia cruce, de dimensiuni mai mici — 1,20 m×0,41 m×0,12 m — aflătoare la temelia aceluiași pridvor, are săpată însemnarea: «Rădica-tu-s-au aciastă sfântă cruce în hramul sfântului Teodor Tiron în zilele lui Io Nicolae voevod (i) Iordache vornicul în zile leat 7228 (1719—1720)».

A patra cruce, îngropată în coasta Cadalicului Parnieștilor din ve-chiul sat și mutată în altă parte pe vatra unui puț, are următorul cuprins: «Cu vreria Tatălui și cu ajutor(ul) Fi(u)l(ui) și cu săvîrșirea sfânt(u)l(u)i D(u)h adevărat. Ridicatu-s-a aciastă sfă(n)tă cinstită și făcătoare de viață cruc(e) în hram preap(odomnei) Paraschive vă dni Io C(o)standi(n) voevod. Si s-(a) trud(it) (rob)î lui D(umne)ze(u) Radul, Rad(ă), Crăstea, Anghelina, Ii(i)na, Moise, brat Ion cu Neaga, l(o)g(ofăt) Oprea, Maria sîn brat Ili(e), Dragomîra sîn Vlad T(o)d(ō)ra sîn Lep(ă)dat, Neaga sîn Onicăi D(e)c(e)m(vrie) 7213 (1704).

— *Crucea de la Negrești*, — A fost înălțată la 1708 pe vatra vechii biserici de lemn și apoi mutată mai jos pe malul drept al Cîrcinovului pe unde trece astăzi drumul satului. Se păstrează în bună stare, măsurînd 1,45 m×0,60 m×0,18 m și avînd săpat sub cele patru cercuri reliefate însemnarea: «Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea sfân-

tului Duh. Rădicatu-s-au această cinstită cruce întru cinstea sfântului Nicolae în zilele Io Costandin B. Voevod. Ostenitu-s-au robii l(ui) Dumnezeu: Stan și Voica, Șarban și Ana s(în) Șarban, Stoica, s(în) Stan, Radul, (N)e-delco sîn Dumitru m(esi)ța D(e)c(em)orie 6 d(ni) lt. 7216 (1707).

— Crucea de la Băleți. — Ridicată în urma unei molimi ucigătoare, în afara satului, a fost adusă în drumul mare ce vine de la Topoloveni. Calitatea slabă a pietrei și execuția neîndemnică a slovelor, precum și eroziunea pricinuită de intemperii îngreiază lectura unde se spune: «Cu bun(ă) vreaarea Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sfântului Duh. Rădicatu-s-au aciastă sfântă cruce întru hram preapodomnei Paraschivăi în zilele lui Neculae voivod. Și s-au nevoit (ro)bul lui Dumnezău Vasilache ca s(ă) fie pântru sufl(e)tu(l) răposat(i)or pomeniți Dobra, Vantil(ă), Stoica, Sora, Pană, Radul, Tănas(e), Ispas, So(l)țana, Stan cu Anița, leat 7227 (1719—1720).

— Crucile de la Topoloveni. — Schimbându-li-se locul de așezare, două sînt înfipte în curtea bisericii parohiale de astăzi. Au mărime mijlocie și scrisoare reliefată bine executată. Pe cea dintîi citim: «Cu vrerea Tatălui și ajutorul Fiului și cu îndemînarea sfântului Duh, rădicatu-s-au această sfântă și dumnezeiască cinstită cruce întru slava și lauda sfântului și marelui prooroc Ilie în zilele luminatului domn Io Costandin Voevod Brîncoveanu și s-au nevoit robul lui Dumnezeu Spîrea i Catrina, părinții lui Ghinea, Maria i copii cu Fierea, Marin, Neacșu, Mănole, Neacșa, Ghinea, Manole când era leatul 7220; mesîța Aprilie 9 Amin».

Pe a doua cruce se spune: «Rădicatu-s-au această cinstită cruce întru slava și cinstia Uspeniei B(ogorodi)ța m(esi)ța Aug. 15, Trud(i)tu-s-a) Vlaichi, Iîina, Aldea, Iorga, leat 7170 (1661—1662).

A treia cruce, asemănătoare ca tehnică și dimensiuni, aflătoare în curtea bisericii din satul Goleștii Badei cuprinde însemnarea: «Văi mia Oteț i sîn i s(ce)tago Dh. Amin; (În numele Tatălui și al Fiului și al Sf. Duh) rădicat-au această s(f)ântă cruce robii lui Dumnezău, Simion, Neacșa. Pomîni g(ospo)di (Pomenește Doamne) Marulo, Despa. Maistă(r) Spîrea l(eat) 7240 (1731—1732).

Crucea a patra este îngropată în malul șoselei naționale București-Pitești, la răspîntia drumului către gara Călinești, și satul Țigănești. Brațul vertical măsoară 2 m, cel orizontal 0,90 m, iar grosimea 0,30 m. Sub cercul cu inițială «IS» s-a săpat prescurtatul «M L.», întîlnit pe alte cruci și pietre de morminte, iar de desubt, văruierea textului îngreiază lectura: «Cu vreaarea Tatălui și cu ajutorul Fiului și c(u) îndemnarea D(u)hului Sfânt. Rădicatu-s-au această sfântă și dumnezeiască cruce întru zilele prea luminatul dom(n) Io Stefan voivod Cătaozino (sic). Si s-au rădicatu întru hramul Uspeniei (Adormirii) Sfetii Stăpînii Născătoareii de Dumnezău și pururea Fecioarei Maria de robul lui Dumnezeu, Stoica, Petra, Costandin, Gheorghe, Rasida, Maria, Tudora, Ana, Baldovin, Ioana, Luca, Stoica, Ana, Badea, A(n)gg(he)l, Neacșa, Dumitra, Ma(n)da, Mat(e)iu, Neagul, Stan, Cosma, Marga, Mariia, Voica, Radul, Mihailă, Matei, Anca, Costandin, (Ra?)dul, Ana, Avram, leat 7223 (1714—1715), Stoica, Petra,

Vasile». Sub text s-a săpat o cruce decorată cu mărgăritare, flancată de chipurile Sfintului împărat Costandin și maicii sale Elena.

— *Crucea de la Crețulești*. — Se află în grădina dascălului Toma Popescu de pe malul drept al apei Răstoaca, dimensionată mijlociu — 1,63 m×0,58 m×0,22 m, avînd căciula prismatică, stilizată cu motive florale. În textul reliefat pe cele trei laturi se spune: «*Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Duh(u)lui sfânt. Ridicatu-s-au această sfântă și de viață făcătoare cruce întru hram Uspenii B(ogorodi)țe cu osteneala robului (lui) Dumnezău, Dobre, Mariia, Dumitru, Ioan, Sara, Călin, Pătru, Cernat, Tănase, Tudoran, Dobra, Voica, Vladu, Stan, erei Dumitra, Dobra l(ea)t 7237 Ion log(ofăt), Maria, Stanciu M(e)ș(ter)*».

Pr. ILIE GH. DIACONESCU

INTR-O PRIMĂVARĂ, LA BIZANȚ

11 mai 330. Vechea cetate Bizanț, construită de Bizas pe malurile Bosforului, ia numele de Constantinopol după numele marelui împărat Constantin cel Mare. Mai bine de un mileniu de istorie începea pentru «cea de a doua Romă», care avea să polarizeze evenimentele istorice și culturale ale lumii, pînă în pragul epocii moderne. Să notăm cîteva date mai importante, în special cele care vor avea o legătură causală cu evenimentele pe care le vom nara mai jos.

În 378, bizantinii sînt bătuiți de goți la Adrianopol și, în 382, împăratul Teodosie a încheiat pace cu aceștia. În 395, imperiul roman se împarte definitiv în două: imperiul de Apus și imperiul de Răsărit. În 413, Teodosie al II-lea construiește primul zid în jurul Constantinopolului. În 527, se suie pe tronul Bizanțului Justinian, care moare la 14 noiembrie 565, după o domnie plină de evenimente importante și de mari realizări. Anul 600 este marcat de pătrunderea slavilor în țările balcanice. În 610 Eraclie I devine împărat și ia în 629 titlul de bazileu (vasilevs = rege). La 20 august 636, bizantinii pierd Siria și Palestina, în urma victoriei repurtate de arabi pe riul Iarmuk. În februarie 538, califul Omar intră în Ierusalim, după un asediu de cîteva luni, acordînd creștinilor condiții mărinoase, protecția bisericilor și practicarea nestingherită a cultului.

Cetatea Sfîntă luă numele de «Bait al Macdis» (Casa sanctuarului) și «El Kuds» (Altarul). Pe stîncă sacrificiului făcut de Abraham, unde fusese Sfînta Sfintelor celor trei temple iudaice, el a zidit o moschee, admirabil monument al artei arabe, care poate fi și astăzi admirată de vizitatorii Orașului Sfînt. Biserica din apropiere, a Sfîntului Ioan Botezătorul, zidită mai tîrziu de cruciați, a fost transformată în moschee de musulmani, după pustiirea Ierusalimului de tătarii kharezmieni, în 1244.

Bizantinii pierd și Egiptul în 642, autoritățile evacuînd Alexandria în noiembrie, același an.

În următorii 50 de ani, se înregistrează o considerabilă extîndere a dominației arabe în bazinul Mediteranei: în 549 ocupă Ciprul, în 660 provincia Cirenaica, între 674—677 țîn Constantinopolul sub asediu, ca să-l ridice abia în iunie 677. În 717, sub domnia dinastiei eraclizilor,

arabii asediază din nou Constantinopolul, pînă în august 718. În 726, arabii ocupă insula Creta și tot în acest an, Leon al III-lea Isaurul decretează interzicerea cultului icoanelor. În 751, ia sfîrșit dominația bizantină din nordul Italiei. În 756, bulgarii încep incursiuni în teritoriile bizantine și în 792, se înregistrează victoria bulgarilor contra bizantinilor. În 803, bizantinii se obligă a vărsa un tribut anual călifului Harun-al-Rașid.

Cultul icoanelor este din nou liber în 843. Rușii asediază și ei Constantinopolul în 860, iar în 867, se suie pe tron Vasile I, fondatorul dinastiei macedonene.

Veacul al X-lea este plin de evenimente politice și militare, Arabii ocupă și jefuiesc Salonicul în 904. În 911, prințul rus Oleg încheie cu Bizanțul un acord comercial și își țintuiește scutul pe poarta de aur prin care se intra în cetate de pe șoseaua imperială a Salonicului. În 924, țarul bulgar Simion asediază Constantinopolul, încheie pace cu bizantinii la 9 septembrie, și în 925 se proclamă bazileu și autocrat al grecilor și bulgarilor. El moare în 927.

În același an, rușii, sub conducerea prințului Igor, pradă coasta asiatică a Bosforului. Anii 963—969 includ domnia lui Nichifor Focas. Între 980—1018, luptele lui Vasile al II-lea Macedoneanul cu bulgarii și înfrîngerea acestora. Rușii asediază din nou Constantinopolul în 1043.

În 1054, are loc Marea Schismă. Veacul al XI-lea este începutul marii ofensive a turcilor selucizi de la Bagdad, care declară războiul sfînt Bizanțului și, în 1071, distrug armata bizantină în Armenia. În 1077, turcii ocupă Ierusalimul, iar în 1081, își stabilesc capitala la Niceea, pe malul asiatic al Bosforului. În 1096, cruciații debarcă la Constantinopol și ocupă Niceea în anul următor, iar Antiohia Siriei în 1098.

La 19 iunie 1099, cruciații iau cu asalt Ierusalimul, sub comanda lui Godefroi de Bouillon, cu o armată de 20.000 de oameni, masacrînd pe musulmani și transformînd moscheele în biserici. În 1142, cruciații au suferite prima mare înfrîngere, o armată fiind bătută de către turci, pe rîul Oronte, în Siria, iar în 1148, alta la Damasc,

Sfîrșitul secolului al XII-lea marchează începutul decăderii imperiului bizantin. În 1171, Saladin devine sultan al Egiptului, cucerește Siria de la cruciați, nimicește o armată bizantină în 1176 și, în 1187, cucerește Ierusalimul, după ce bate pe cruciați la Hattin, în Galileea. În 1193, Saladin moare.

Pentru a-și asigura flancul nordic, bizantinii recunosc în 1201 independența bulgarilor. La 17 iulie 1203, cruciații și venețienii ocupă Constantinopolul, pe care îl jefuiesc în 1204, 12—15 aprilie, iar Baldovin de Flandra se proclamă împărat. Teodor Lascaris a fondat un imperiu grec la Niceea, iar Mihail Angelos altul în Epir. În 1261, Constantinopolul este recucerit de bizantini, sub împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul. Sultanul turc Orhan își stabilește capitala la Brussa în 1326, iar în 1331, ocupă Niccea,

În 1363, turcii, sub Murad I, ocupă Adrianopolul, care devine capitala otomanilor. Urmează creșterea și întărirea imperiului turc, o dată cu extinderea dominației lor asupra Balcanilor. În 1438, are loc Sinodul de la

Ferara, la care participă și împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul. La 6 iulie 1439, se proclamă la Florența unirea celor două Biserici. Patriarhii Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului resping unirea în 1443. În 1448, Ioan al VIII-lea moare. Mahomed a III-lea ajunge în 1451 sultan. Papa Nicolae al V-lea somează pe Constantin al XI-lea Dragatzes să pună în imediată aplicare unirea, care este solemn proclamată la 12 decembrie 1452, în biserica Sfânta Sofia.

În martie 1453, armata turcească pornește din Adrianopol spre Constantinopol, pe care îl asediază la 5 aprilie. La 12 aprilie, cetatea este bombardată; la 18 aprilie, începe asaltul.

Cînd Manuel al II-lea Paleologul era pe patul de moarte — și moare chiar la 21 iulie 1425 — el lasă cu limbă de moarte fiului său Ioan al VIII-lea să se înțeleagă cu Vaticanul, în cazul cînd presiunile turcilor asupra Constantinopolului vor crește, dar să lungească negocierile de unire.

La 24 noiembrie 1437, — povestește Silvestru Siropulos, în a sa *Adevărată istorie a falsei uniri dintre greci și latini* (op. cit., p. 312) ¹ — patru galere masive, echipate cu cheltuiala papii Eugen al IV-lea, părăseau Constantinopolul, luînd drumul Italiei și ducînd pe împăratul Ioan al VII-lea, înaltul cler, curtea și o suită de 700 persoane. Împăratul primise, conform convenției semnată «în bună și legală formă», opt mii de florini drept cheltuieli de călătorie și 15.000 florini «pentru a preveni pericolele ce ar putea rezulta în urma îndepărtării sale din capitală».

Această sumă a fost astfel utilizată : șase mii de florini au fost reținuți personal de împărat; șase mii au fost distribuiți înaltului cler; două prințului Dimitrie, fratele împăratului; o mie au fost distribuiți ofițerilor suitei.

Patriarhul Iosif al II-lea era însoțit de 21 episcopi și mitropoliți. După o ședere de cîteva săptămîni la Veneția, alaiul bizantin și-a făcut o intrare fastuoasă în orașul Ferara.

Sinodul nu s-a deschis decît la 8 ianuarie 1439, în care interval cardinalul Giuliano Cesarini s-a străduit în fel și chip să capteze bunăvoința delegaților greci. Sinodul mutîndu-se la Florența, la 5 iulie grecii semnară unirea. Patriarhul murise; mitropolitul Efesului, Marcu Eugenicul, a refuzat să semneze; un alt ierarh, Dionisie al Sardesului, murise și el, iar Isaia, arhiepiscopul Stavropolului, plecase pe ascuns din Florența. Afară de cei 18 prelați greci, au mai semnat Isidor al Kievului, moldoveanul Damian, și șase monahi. La 26 august, delegația greacă părăsi Florența îmbarcîndu-se la Veneția pentru Constantinopol, unde ajunge la 1 februarie 1440.

Se știe cîtă opoziție violentă a întîmpinat unirea la Bizanț, ca și în celelalte țări ortodoxe. «A semna unirea — spune Gérard Walter — este una, dar a o realiza este alta». La 31 octombrie 1448, Ioan al VIII-lea moare și-i urmează fratele său mai mic, Constantin al XI-lea Dragatzes, adversar al unirii.

1. Gérard Walter, *La Ruine de Byzance, 1204—1453*, Éditions Albin Michel, Paris, 1960, 418 p.

La 5 februarie 1451, se sui pe tronul otomanilor Mahomed al II-lea, un tânăr ambițios și dornic de cuceriri. El vru din primul moment să lichideze fortăreața bizantină care îi sta ca un ghimpe în coroană. Când Constantin al XI-lea Dragatses trimise o solie spre a protesta contra construirii de fortărețe pe malul european al Bosforului, care îi închidea accesul la Marea Neagră, Mahomed i-a răspuns: «Nu fac nimic contra cetății Constantinopolului, căci ea nu stăpânește nimic dincolo de zidurile ce o înconjoară. Cu ce drept îmi cereți socoteală de ce fac pe teritoriile ce-mi aparțin? Cele două țărmuri (ale Bosforului) îmi aparțin: cel din Asia pentru că este locuit de otomani, cel din Europa pentru că nu știți să-l apărați. Vă îngădui să vă retrageți, dar o să jupoi de viu pe oricine îmi va mai aduce astfel de solii» (*op. cit.*, p. 315).

De cu toamnă turcii ocupară suburbiile dinafara zidurilor, controlînd căile de acces de pe uscat. Împăratul puse să se închidă porțile, începu pregătirile militare și continuă sondajele diplomatice, în vederea obținerii de ajutoare contra invadatorilor. Rezultatele acestor demersuri au fost descurajatoare. Venețienii au făcut doar promisiuni, regelui Franței, Carol al VII-lea, l-a asigurat de azil la curtea sa. Singur papa a promis un ajutor efectiv, dacă unirea va intra în vigoare, ceea ce împăratul consimți. Astfel, la 12 decembrie 1452, cardinalul Isidor, fostul mitropolit al Kievului, legatul papii, săvîrși sfînta liturghie alături de patriarhul Atanasie al II-lea, la Sfînta Sofia, într-un sobor de trei sute de preoți. Populația și-a arătat de îndată ostilitatea, manifestînd zgomotos și vociferînd că «mai curînd preferă să vadă în oraș turbanul turcesc, decît tiara papală». Angajarea de mercenari catalani, venețieni și genovezi a fost făcută pe o scară destul de redusă, din lipsă de fonduri. Totuși, înrolarea unui corp de trupă de 700 de genovezi, sub comanda unui militar încercat, Giovanni Giustiniani, a ridicat în oarecare măsură moralul asediaților. Pe de altă parte, împăratul reușise să corupă — cum era obiceiul turcesc — pe primul sfetnic al sultanului, pe marele vizir Halil Pașa. Un cronicar turc, Aașik Pașazade, notează că împăratul, văzînd că Mahomed a încercuit complet cetatea, a spus: «Turcul ne-a sfîșiat cojocul. El o să ne prăbușească casa pe cap. Vecinătatea lui seamănă cu aceea a corbului cu vulturul. Numai prietenul nostru Halil Pașa poate să ne mai salveze. Să-i trimitem cîțiva peștitori». El a ticsit cu florini peștii trimiși lui Halil Pașa, care, după ce i-a mîncat, le-a pus burțile în lada de fier. (N. Moschoupoulos, *L'Hellénisme contemporain*, în *op. cit.*, p. 320)

Apărarea zidurilor a fost împărțită pe sectoare corpurilor de mercenari, portul fiind apărat de flota greacă sub comanda amiralului Luca Nottara. Din toată populația greacă a orașului, nu s-a putut recruta decît o mîină de lucru pentru repararea zidurilor fortificațiilor, un contingent de 500 oameni, pus sub comanda lui Dimitrie Cantacuzino și a lui Nichifor Paleologul, care defilau prin oraș pentru a menține moralul populației, Monahii Mînăstirii Studion, de pe malul mării, în apropierea Porții de Aur, s-au organizat și ei, dar pentru a-și apăra doar locașul și proprietățile, în cazul cînd turcii ar cucerii cetatea.

Vineri, 6 aprilie 1453, în Săptămîna luminată, turcii strîng încercuirea pe un front de 12 km. de la țărmlul Mării Marmara pînă pe colinele Pera, în partea de nord a Cornului de Aur. Sultanul se stabilește cu cartierul său în fața porții Sfîntul Roman, nu departe de palatele imperiale și de Minăstirea Vlaherne. Armată instruită în minuirea armelor, Mahomed nu avea decît cam 15 mii de ieniceri, dar se strînseseră peste două sute de mii de oameni: turci, bulgari, greci, unguri, atrași de posibilitățile de țăf ce li se ofereau în caz de izbîndă,

Tratatelvele duse de Constantin al VI-lea Dragatses cu Mahomed al II-lea n-au dus decît la un rezultat dilatoriu și la oferta făcută împăratului bizantin de a părăsi Constantinopolul, pentru un post de vasal în Moreea, fostul Peloponez. Pe de altă parte, Halil Pașa îl înștiință pe împăratul Constantin să reziste cu orice preț, căci Mahomed va fi silit să ridice asediul, de teama unei coaliții a statelor europene — care de fapt nici nu se gîndeau la așa ceva. Halil Pașa ducea și o propagandă subversivă în rîndul trupelor, în acest sens, informîndu-și stăpînul că moralul acestora era în scădere și că cetatea bizantină era inexpugnabilă.

Ceî de al doilea vizir, Zagan Pașa, rivalul lui Pașa Halil, ținu lui Mahomed, la un consiliu, acest cuvînt: «De ce să-ți fie frică, mărite sultan? Alah este cu tine. Nu vezi de ce armată vitează și numeroasă dispui? «Nu-ți fie teamă de intervenția statelor latine. Acestea au destule de făcut la ele acasă și se supăveghează și invidiază unele pe altele. Nu pierde speranța, stăpîne, curaj!»

S-a decis dezlănțuirea atacului general, îndată după miezul nopții din 28/29 mai.

29 mai 1453, ora 1,30. Mahomed al II-lea dădu ordinul de asalt, care avea să decidă soarta capitalei glorioase și milenare a imperiului bizantin. Pînă la ziduri, trupele și hoarda turcească aveau de trecut șanțurile de apărare în formă de redute și parapete întărite. Giustiniani, pentru a preveni o retragere în debandadă a oamenilor de sub comanda sa, — după ce i-a împinșit strategic — a pus să se încuie cu cheile porțile zidurilor orașului.

Primii trecură la atac corpurile de bașbuzuci, care deși luptau dezorganizat, puteau totuși covîrși pe apărători cu numărul «și umple cu leșurile lor șanțurile de apărare». Timp de două ore a durat încăierarea strînsă, în noaptea umedă și rece, pe întuneric, sau la lumina tortelor. Tunurile turcești trăgeau orbește, cînd în ziduri, cînd peste capul apărătorilor. Nenorocirea făcu, la un moment dat, ca, din întîmplare, o ghiulea să lovească în piept și să rănească grav pe Giustiniani. Acesta ceru să fie dus în interior, spre a primi îngrijiri medicale. Pentru a-l putea transporta, se improviză o brancardă și, vrînd nevrînd, a trebuit să se deschidă poarta Sfîntul Roman. Cei 15 mii de ieniceri trecură la atac tocmai în acest moment și coloana atacatorilor văzu cu mirare că, pe poarta deschisă se înghesuiau să treacă în oraș sute de fugari din trupele de apărare și dintre oamenii rechiziționați pentru repararea avariilor făcute zidurilor.

Debandada se întețea pe măsură ce ienicerii presau, lovind cu iata-ganele în dreapta și în stînga, în fugarii îngroziți, care căutau să-și salveze viața.

Viitorul papă Pius al II-lea (1458—1464), care în acele zile tragice se afla în Constantinopol, sub numele de Aeneas-Silvius Piccolomini, a scris, cițiva ani mai târziu, următoarea relatare, care cel puțin în parte conține adevărul: «În fața porții au fost nimiciți cel puțin opt sute de soldați greci și latini (genovezi), parte uciși pe la spate, parte striviți la înghesuială». Doi luptători au meritat doar acest nume: un ofițer mercenar, Ioan Dalmatul, și gramaticul grec Teofil Paleologul, care, în loc să se expatrieze din vreme, a preferat să ducă luptă pentru uniție și să moară cu sabia în mână, cu fața la adevăratul dușman al patriei sale.

În ce privește soarta nefericitului împărat Constantin, avem următoarele trei relatări, care, departe de a-i ponegri memoria, adaugă poate o notă tristă acestei figuri de erou, care a preferat să cadă pe ruinele imperiului său, decît să primească mila sultanului Mahomed al II-lea. Astfel, tot Pius al II-lea a scris: «În loc să lupte așa cum s-ar fi convenit unui monah, împăratul a luat-o la fugă, căzu, fiind călcat în picioare și strivit de fugari». Istoricii florentini Andrea Cambini scrie, în *Istoria originei turcilor și a otomanilor*, Florența, 1529: «Văzînd împăratul fuga alor săi și fără să se mai îngrijească de demnitatea imperială, fără să mai încerce (așa cum se cuvenea unui asemenea principe) să vrea să moară bărbătește, luptînd cu arma în mână, s-a îndreptat în goană spre ai săi, care se îmbulzeau spre poartă și izbit de cei care fugeau, doborît la pămînt și călcat în picioare și-a dat duhul».

Neguțătorul Tedaldi, care în timpul asediului se afla la Constantinopol, relatează și el arhiepiscopului de Avignon: «Împăratul Constantinopolului a murit, după cum spun unii, tăindu-i-se capul. Alții spun că a murit la poartă în înghesuială, pe cînd se silea să iasă. Și o versiune și cealaltă poate fi adevărată, că a murit în înghesuială și că turcii apoi i-au tăiat capul» (Buchon, *Chroniques nationales françaises*, t. XXXVIII, p. 331, în *op. cit.*, p. 324).

Mijea de ziuă. Era hramul Sfintei martire Teodosia, care își avea moaștele în biserica ce-i purta numele. Mii de credincioși, femei și tinere fete, se întorceau de la priveghere. Ienicerii, cărora li se promisese trei zile libere de pradă, înaintau cu prudență spre centrul orașului. Întîlnind mulțimea de femei care se întorceau pe la casele lor, cu lumînări aprinse, au tăbărit pe ele, expediindu-le în lagărul turcesc. Casele bogătașilor și ale celor cu stare au fost atacate de îndată, în timp ce majoritatea locatarilor era încă în brațele somnului.

Apărătorii din port și de pe Cornul de Aur s-au bulucit toți pe corăbii, bărci și ambarcațiuni pescărești, trecînd pe malul asiatic al Bosforului, la Kadikioi (Calcedon). Fostul mitropolit al Kievului, Isidor, devenit cardinal — și care venise la Constantinopol în calitate de legat al papii, a putut scăpa pe o corabie, travestit în hamal. Amiralul Luca Nottara s-a îndreptat liniștit spre locuința sa fastuoasă, avînd asigurările anticipate ale turcilor că nu i se vor știrbi nici avutul, nici viața.

Tragedia avea loc cu populația pașnică, cu miile de nevinovați. În grupuri mari, femei, bătrîni și copii, fugeau din loc în loc, din piață în hipodrom. Cineva își adusese aminte de o profeție făcută cîndva poporului

capitalei, în nenumăratele sale asedii din trecut: dacă se va întâmpla ca dușmanul să pătrundă în cetate, când primul ostaș inamic va ajunge în piața centrală a orașului, — unde era o coloană monumentală, de pe vremea lui Constantin cel Mare — atunci, un înger va coborî din ceruri, va nimici oștirea inamică și-i va izgoni resturile pînă la capătul imperiului. Cu această speranță în suflet, bieții oameni s-au îngrămădit în catedrala patriarhală Sfînta Sofia, pe care de la liturghia săvîrșită de Isidor la 12 decembrie trecut, au ocolit-o ca fiind «pîngărită» de papistași. Cîntăreții și clerul recitau psalmi și începură slujba sfîntei liturghii, care nu avea să mai fie dusă pînă la capăt.

Îngerul așteptat nu coborîse, în schimb, spre ceasurile nouă, se auziră puternice lovituri de topor în uși, care au fost sparte. Apărură ienicerii. Nimeni să nu miște. Mulțimea a început să fie separată în trei grupe: bărbați, femei, copii. Tragedia începu; țipete sfîșietoare ale mamelor despărțite de copii, ale copiilor care se agățau de hainele mamelor. Ienicerii îi masacrau fără milă. Convoaiele fură pornite spre lagărul turcesc, sau închise provizoriu în țarcuri păzite. Pe la prînz, Mahomed al II-lea își făcu intrarea în oraș, în fruntea unui alai militar, îndreptîndu-se spre Sfînta Sofia, unde intră însoțit de un imam. Invocația sonoră către profetul Islamului răsună sub cupolele aproape milenare ale sfîntului lăcaș bizantin, sub care răsunase de-a lungul secolelor cuvîntul atîtor predicatori ai Ortodoxiei, trecuți în rîndul sfîinților: «Bis mi'lah, i Rahman, i Rahim»!... (Slăvit să fie Dumnezeu, Profetul și Învățătorul). Această solemnă invocare a protecției profetului asupra locașului însemna transformarea lui în moschee. Și moschee a rămas pînă către anii 1930, cînd, în timpul laicizării statului turc, sub Kemal Atatürk, Sfînta Sofia a fost declarată muzeu și monument de artă bizantină.

«Prădarea orașului a continuat în cele două zile următoare. În același timp, s-a procedat la o depopulare radicală. Din porunca sultanului, toți locuitorii Constantinopolului, cu excepția clerului, a armenilor și a evreilor, au fost luați în captivitate. În locul celor deportați, elemente noi, aduse din diferite provincii ale statului otoman, aveau să fie colonizate în oraș. Mahomed al II-lea a înțeles să cruțe monumentele și edificiile, dar nu populația orașului. În 1204, cruciații uciseseră corpul statului bizantin; în 1453 turcii îi nimiciră sufletul. Din acest imperiu nu mai rămăsese decît amintirea lui. Dar ce amintire»!... (*op. cit.*, p. 328).

Toate regiunile cu populație grecească au fost mișcate de această tragedie, care cu timpul a pătruns din istorie în folclor. Iată cum se lamentau crețanii, la aflarea acestei tragedii naționale :

«Soarele ajunge la maica lui, negru ca tăciunele.

Maica îi pune dinainte laptele și pîta,

Dar fața-i stă tot încrunțată și ochii sint posomoriți.

— Ce ai tu, dragul mamei? De ce ești negru ca tăciunele?

Te-ai miniat cumva pe stele? Ori pe lună?

Te-ai certat poate cu luceafărul dimineții?

— Nu m-am miniat nici pe stele, nici pe lună ;

Nu m-am certat nici cu luceafărul dimineții,
 Dar, vai, ce mi-a fost dat să văd chiar azi, cu ochii mei:
 În loc de miei, au fost tăiați copii;
 În loc de oi, au tăiat mame;
 În loc de berbeci netrebnici, au tăiat palicari!
 Când au vrut să-i sugrume copilașul, maica n-avea altul!
 — Îți dau cai zece — zise ea — îți dau catiri câți vrei,
 Iar pe deasupra, îți dau o mie de florini,
 Dar lasă-mi copilașul!
 Ei i-au luat și caii și catirii,
 Ba, chiar și mia de florini, ș-apoi i-au ucis copilul!
 Au cucerit cetatea! Au luat-o!
 Au cucerit și Salonicul!
 Ei au luat Sfinta Sofia, preasfinta minăstire
 Cu trei sute de simandre și șaiszeci de clopote;
 Un preot de fiecare clopot,
 Un diacon de fiecare preot!
 Când Domnul Sfint și-a părăsit locașul,
 Un glas veni din cer, adus de viers de îngeri:
 «Destul acum cu psalmii și puneți pe altar
 Impărtășanie sfintă!
 Trimiteți o solie la francii de departe,
 S-o ia la ei, și crucea cea de aur și Evanghelia sfântă!
 Să ia și Sfinta Masă, spre-a nu fi pingărită!»
 Când Maica Domnului l-aude, icoanele plîngeau...
 «Taci, nu mai plînge Maică și nu te mai boci;
 Cândva, tîrziu, cu anii, se vor întoarce toate».

Grecii de pretutindeni au resimțit în mod dureros această tragedie a pierderii Constantinopolului. Deși teritoriile europene, ca și cele asiatice, care constituiseră statul bizantin, succesori al imperiului roman, erau de multe secole sub dominația arabă sau turcă, faptul că metropola culturii supraviețuia și că un bazileu se mai putea intitula drept autocrat în «cea de a doua Romă», constituia dacă nu o garanție, cel puțin o speranță pentru viitor.

Sufletul și credințele poporului le găsim în folclorul său. Imaginația populară a mai născocit încă unele legende în legătură cu pierderea Constantinopolului, dintre care unele sînt înduioșătoare prin ingenuitatea lor. Așa, de exemplu este legenda «Peștilor fripti»: În noaptea de 28—29 mai 1453, cînd turcii au pătruns în Constantinopol, un monah de la una din multele minăstiri din cetate își prăjea și el șapte pești, pe care îi prînsese pe seară. Tocmai cînd îi prăjise pe o parte și se pregătea să-i întorcă pe cealaltă, vine cineva în fugă și-i spune: «Părinte, turcii au năvălit în cetate!» Monahul își văzu liniștit de treabă, mormăind: «Au să pună turcii piciorul în cetate cînd vor învia peștii aceștia!» Numai bine a terminat vorba și peștii au sărit din tigaie drept într-un vas cu apă de alături. Acești pești trăiesc de atunci și pînă în ziua de azi și cînd grecii vor recuceri cetatea, va veni un alt monah să frigă peștii de-a binelea.

O altă legendă este aceea a «Liturghiei neterminate»: cînd ienicerii au spart ușile și au pătruns în catedrala patriarhală a Sfintei Sofia, pe la ceasurile 9 dimineața, sfînta liturghie nu era încă terminată. Protosul care liturghisea luă atunci sfîntul potir, urcă în amvon, unde i s-a deschis o ușă în zid. Preotul pătrunse pe acea ușă, care se închise îndată după el. Turcii, care s-au luat după preot, s-au izbit de zid; nici urmă de ușă. Au încercat să dărîme zidul cu tîrnăcoapele, dar totul a fost în zadar. N-au putut face nimic, căci voia lui Dumnezeu este ca preotul să nu iasă cu sfîntul potir din ascunzătoarea lui, ca să continue sfînta liturghie, decît cînd grecii vor recuceri cetatea de la turci.

«Altarul scufundat» este o altă legendă: cînd turcii au intrat în Constantinopol, preoții au luat la timp sfînta masă — care, după cum se știe, era din aur și fusese dăruită de Constantin cel Mare — și au imbarcat-o pe o corabie, ca s-o salveze de păgîni, ducînd-o în țara francilor. Cînd corabia naviga în mijlocul mării Marmara, nu se știe din ce pricină s-a scufundat și sfînta masă s-a dus în fundul mării. De atunci marea acolo este liniștită, chiar pe vreme de furtună, cînd de jur împrejur valurile se zbat agitate. Din fundul mării se degajează o mireasmă plăcută. Locul unde sfînta masă a fost scufundată fiind astfel însemnat, cînd grecii vor recuceri cetatea vor scoate-o de acolo, o vor duce la Sfînta Sofia și o vor sfînti din nou.

Legenda «Împăratului împietrit» — luată ca și cele de mai sus din lucrarea lui G. Mégas, *La prise de Constantinople dans la poésie et la tradition populaire*, în *op. cit.*, p. 328 ș.u. — atribuie un sfîrșit de erou legendar lui Constantin al XI-lea Dragatses, care, atunci cînd turcii au dat iureș în cetate, împăratul a alergat călare pe un cal focos, ca să-i oprească. Turcii erau cită frunză și iarbă și împăratul nu mai dovedea să-i hăcuiască cu sabia. Calul, lovit, s-a prăbușit. Tocmai cînd un otoman negru ridicase paloșul să lovească pe împărat, îngerul Domnului a apărut, a luat pe sus pe împărat, ducîndu-l într-o grotă subterană, lîngă Poarta de Aur a cetății. Acolo așteaptă împietrit împăratul ceasul cînd îngerul va veni din nou să-l scoată. Turcii știu aceasta, dar nu pot descoperi grotă unde stă ascuns împăratul. Ei au zidit însă poarta pe unde va intra învingătorul. Cînd se va plini ceasul, îngerul va trezi la viață pe împărat, îi va pune în mînă sabia de luptă și acesta va porni în fruntea oastei sale, izgonind pe turci. Și are să fie un masacru așa de cumplit, că «taurul va înota în singele turcilor».

Acestea toate s-au întimplat în primăvara anului 1453. Cea mai tristă primăvară din istoria bogată în peripeții și strălucire a imperiului fondat de Constantin cel Mare, sursă inepuizabilă pentru cercetători, ca și pentru vizători.

AL. A. BOTEZ

ILUSTRAREA CĂRŢILOR VECHI BISERICEŞTI PRIN GRAVURA ÎN LEMN

Caligrafia și miniatura, meșteșugul de împodobire migăloasă a manuscriselor și gravura în lemn au constituit preocupări de seamă în activitatea călugărilor noștri. Gravura în lemn a format epoci de strălucire în arta plastică la Români, servind la ilustrarea, împodobirea și ornamentarea cărților vechi bisericești «care formează un prețios capitol de istorie a culturii românești».

Gravura în lemn a fost elementul principal, pentru tipografia români, pînă la întrebuițarea litografiei, căci ea a fost cel mai vechi mijloc pentru ornamentarea cărților, cunoscute la români începînd din secolul al XVI-lea. Pentru ilustrarea cărții bisericești s-au întrebuițat două mijloace tehnice : unul al gravurii în lemn, pentru cartea veche bisericească românească și altul, gravura în metal, pentru cartea cea nouă.

Cartea ilustrată este una din formele cele mai plăcute ale gravurii. Ea posedă ceva intim, prin format, prin faptul că e portativă, vorbește sufletului ca tot ceea ce a fost atins de mîna atitor ființe scumpe. Și pe terenul religios și pe cel profan au existat multe publicații în țările române ¹.

Marea majoritate a cărților bisericești este ilustrată cu gravuri în lemn. Cele profane care au întrebuițat astfel de podoabă, din contră cele mai puțin numeroase.

Exista la noi o veche tradiție de frumoasă tipărire, ornată cu tot ce se cuvenea, pentru ca textul biblic, cel al Părinților bisericii sau un comentariu al lor, să se prezinte în haina lui cea mai strălucită. Frontispicii și titluri lucrate în fel și chipuri, în cerneală roșie și neagră, inițiale începuturi și sfîrșituri de capitole, vignete, gravuri afară de text, călugării care ajunseseră iscusiți tipografi, îngrijeau de toate acestea. Timpul nu era pentru ei important : nimeni nu era grăbit. Și știut este că pentru astfel de întreprinderi timpul tocmai este un prețios auxiliar ².

1. Dan Simonescu, *Le vieux livre roumain*, Bucarest, 1947, p. 10.

2. G. Oprescu, *Grafica Românească în secolul al XIX-lea*, București, 1924, vol. I, p. 119.

Așa s-a ajuns să avem, într-o epocă de relativă decădere tipografică, volume încă somptuoase, în paginile cărora sînt cuprinse, multe gravuri excelente, cum sînt mai ales cele tipărite la Neamț, la București, la Sibiu, sau la Blaj³.

Ilustrarea cărților a contribuit și mai mult la înțelegerea textului, fie el bisericesc, fie laic. Vedem astăzi cum copiii, dezleagă slova scri-sului, pe cale vizuală, avînd în față o carte cu diferite desene litografiate.

Cartea ilustrată, apare prima dată în Germania, în a doua jumătate a secolului al XV-le. De acolo, arta de a se ilustra cartea a trecut în în Italia, la Veneția.

La începutul secolului al XVI-lea această artă a pătruns și în Țara Românească. Cea dintîi carte tipărită la noi, cu ornamentație, din inițiativă domnească, este *Liturghierul slovenesc*, tipărit la Tîrgoviște, în anul 1508, în tipografia condusă de Macarie, care mai tipărește, tot la Tîrgoviște : *Octoihul*, în 1510 și *Tetravanghelul*, în 1512, toate trei frumos împodobite cu gravuri în lemn.

Iată cum descrie N. Iorga, *Liturghierul* apărut în 1508, sub îngrijirea lui Macarie : «Literale sunt de o frumusețe deosebită, asemenea întrucitva cu acelea din manuscriptele Mînăstirei Dealului. Nu rămîne nici o îndoială că ele vin din matrite venetiene, pe care Macarie le-a purtat pe rînd în Muntenegru, unde a început a lucra și în Țara Românească. Cel dintîi tipograf pe pămîntul românesc».

El nu pune deci nici o foaie de titluri, iar deasupra foi dintii, ca și în fruntea tuturor celor care deschid capitole, el a imitat vechile frontispicii din cărțile scrise cu mîna, ale secolului al XV-lea.

În această epocă de imitație, el a introdus mînera largă, mlădioasă, înflorită a Renașterii și e foarte interesant să se compare modelul cu această reproducere a lui, ca să se vadă în ce chip elegant s-a făcut prefacerea : dîngulițele ajungînd acum ca niște mlădițe mici, înnodările pierzîndu-se în tot felul de complicații, florile de scai luînd chipul unor boboci împodobiți, unor coroane domnești, cu trei ramuri, țepi de spini trecînd în forme încălcate, mai vii.

Pentru a se pomeni numele Voievodului, care cheltuise pentru tipărire, stema Țării este zugrăvită acum la mijlocul cadrului, în linii subțiri, și aici întii vechiul vultur e greșit redat ca un corb mărunt, cu pieptul mic și cu ghiarele lungi și ascuțite.

În același chip de prefacere împodobită și îmbogățită se înfățișează apoi și inițialele colorate în roșu, care deschid rîndurile de la început. Inspirația vine de la vechile manuscrise, aceste podoabe au fost traduse în spiritul larg al Renașterii⁴.

Evangheliarul, apărut în Tîrgoviște, în 1512, tipărit cu negru și cu roșu, cu inițiale ornate, după același tip din *Liturghierul* din 1508, cu cîteva modele noi, a servit ca model pentru *Tetravanghelul* tipărit la

3. *Ibidem*, p. 120.

4. N. Iorga, *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, București, 1906, vol. III, p. 34—36.

Belgradul Serbiei, în 1552. Cu această tipăritură, Evangheliarul din 1512. tipografia din Tîrgoviște, după patru ani de funcționare, își încetează activitatea din «împrejurări necunoscute».

Mai târziu la Brașov, în 1556, Coresi tipărește cu porunca lui Hașnaș Benkner, judele Brașovului, un *Octoih slavonesc*. Acest Benkner, îl adusese pe Coresi, cu tipografia lui pentru ca să înceapă publicarea cărților de slujbă necesare Bisericii Române din Principate⁵.

Benkner, judele Brașovului, desigur că făcea lucrul acesta nu pentru a veni în ajutorul românilor din Principate, ci pentru ca să-și desfacă marfa lui⁶.

Matei Basarab, «mișcat de rîvna către Dumnezeu» s-a străduit să împlinească lipsa cărților necesare cultului divin. De aceea, după ce a ajuns în scaun, înființă în Mînăstirea Cîmpulung o tipografie, pe care a adus-o de la Petru Movilă și acolo a tipărit prima carte: *Molitvelnicul slavonesc*, în anul 1635, avînd ca titlu: «Trebnic, adică, Molitvenic, cuprinzînd în sine rînduielile cele ce se cuvin preoților». Se spune în această tipăritură că «s-au tipărit mai întii în tipografia Milostivirei Sale Dlui Io Matei Basarab, anii de la zidirea lumii 7134, iar de la întruparea Mîntuitorului Hristos 1635. Ioan Glebcovici «adunător și așezător de cuvînte cu ceilalți» salută și închină Voievodului, cerînd la urmă și preoților să binecuvînteze și să pomenească sirguința lor»⁷.

Hîrtia întrebuițată la tipărirea acestui Molitvenic are ca filigrane ancora și foaia de trifoi, probabil că această hîrtie a fost adusă din Italia. În timpul domniei lui Matei Basarab: «tipografia lucrează în țară, fără întrerupere pînă la 1652, tipărind cărți slavonești și cărți românești, la Cîmpulung, Govora, Mînăstirea Dealului, și în Tîrgoviște.

Despre cărțile tipărite în limba slavonă și scopul lor, în timpul lui Matei Basarab, găsim în Predoslovnia — precuvîntarea — domnească, din *Psaltirea* tipărită în două ediții — 1637—1638, unde se spune:

«Drept credinciosului și evlaviosului neam al Patriei noastre și al altor neamuri înrudite cu noi, după credință și avînd același vestit dialect slavon ca limbă, și cu deosebire bulgarilor, sîrbilor, moldovlahilor, ungrovlahilor și celorlalți»⁸. Matei Basarab spune că s-au dat «banii din sudoarea noastră» din această țară pentru a se susține viața sufletească «din alte neamuri».

Evangelhia Învățătoare, tipărită la Govora în 1642, în timpul lui Matei Basarab, cuprinde numeroase ornamente și frontispicii. Ceea ce este mai interesant este faptul că în această tipăritură sînt două stampe reprezentînd scena Fiului risipitor: una îl arată păzînd porcii, departe de casa părintească, iar alta întoarcerea lui, unde se vede îmbrățișat cu multă

5. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, Curs..., București, 1933—1934, p. 259. 6. *Ibidem*, p. 261.

7. Dan Simonescu, *Viața literară și culturală a Mînăstirii Cîmpulung (Muscel) în trecut*, Cîmpulung Muscel, 1926, p. 26—27.

8. I. Bianu, *Din cărțile vechi*, în «Prinos lui D. A. Sturdza», București, 1903, p. 193.

dragoste părintească, de către tatăl său. Tot în această stampă se vede și sluga prinzind mielul cel mai gras, pentru ospățul ce urma.

În anul 1643, apare la Iași, *Cartea de învățătură* în timpul domniei lui Vasile Lupu, și al păstoriei Mitropolitului Varlaam, marele cărturar al Moldovei, «cu planșele săpate în lemn» făcute de Iliia — rus de origină ⁹.

Titlul cărții este încadrat într-o gravură reprezentînd, sus la mijloc pe Iisus Hristos, în patru colțuri pe cei patru Evangheliști, în dreapta pe Apostolul Pavel, în stînga pe Apostolul Petru și pe Ioan cel Nou, iar jos pe Sfinții trei Ierarhi: Vasilie cel Mare, Grigore Bogoslovul și Ioan Gură de Aur. Această gravură poartă data de 1642.

Elementul decorativ este foarte bogat. Unele frontispicii formează adevărate ilustrații, cu subiecte religioase. Cele mai multe au semnătura gravorului Iliia.

Pe ultima pagină a textului este o gravură mare, semnată tot de Iliia, reprezentînd pe Sfinta Parascheva. Portretul Sfintei cu coroană, pe un tron, înconjurată de reprezentarea a cîtorva scene, din viața ei. 1. Împărțind hainele săracilor. 2. Viața în pustie, rugîndu-se. 3. Îngerul îi vestește ieșirea. 4. Închinarea la Bisericile din Țarigrad. 5. Aflarea Sfințelor Moaște. 6. Întîia strămutare, de la Epivat la Tîrnova, din dorința lui Ioan Asan. 7. A doua strămutare, de la Țarigrad la Iași, adusă din dorința domnitorului Moldovei, Vasile Lupu ¹⁰.

Altă tipăritură, de asemenea bogat împodobită, prin gravura în lemn, este și *Triodul* tipărit la Buzău în anul 1700. Această tipăritură are un frontispiciu mare, — cînenar — și numeroase vignete și ilustrații semnate de gravorul Ioanichie Bacov: Învierea lui Lazăr, Intrarea Domnului în Ierusalim.. și alte stampe nesemnate ca: Întîmplări din viața lui Iosif, Cele 10 Fecioare, 5 cele înțelepte, și 5 cele neînțelepte, care stau la ușe și bat; Spălarea picioarelor lui Iisus; Răstignirea Domnului.

Titlul cărții este încadrat de o gravură în compartimente, iar pe verso se află stema Țării și următoarele stihuri politice, adresate Domnitorului Constantin Brîncoveanu:

*«Bună tocmire vedem Doamne Constantine,
Că numele cu fapta-ți are întru tine.
Cînd Constantin țării, stare închîpuieste
Ce și din buna-ți faptă chiar se dovedește
Că tare stai și grijești de casele sfinte
Și de podoabele ei, din suflet fierbinte,
Cărți tipărînd țării pre limbă rumânească,
Dumnezeu a mari daruri să te învrednicească».*

La Buzău, în timpul lui Constantin Brîncoveanu, se tipăresc multe cărți. Același lucru se întîmplă și la București, Snagov. În epoca lui Constantin Brîncoveanu strălucește arta gravurii în lemn, pentru ilustrarea

9. N. Iorga, *op. cit.*, p. 57.

10. I. Bianu și Nerva Hodos, *Bibliografia Românească Veche*, București, 1903, vol. I, 1508, 1716.

cărții. Gravori renumiți ca: Antim Ivireanul, care știa să se orienteze în orice fel de artă, un Ursul zugravul, un Mitrofan, «făcătorul de tipare», și alții au făcut în trecut, fala tiparului românesc.

La București, se tipărește cea dintâi carte românească — *Cheia înțeleșului*, în anul 1678, cu osîrdia Mitropolitului Varlaam al Ungrovlahiei, pentru toți pravoslavnicii creștini, care sînt născuți în limba noastră românească, iar traducerea în românește a fost făcută de «dascăli învățați». Cheia înțeleșului cuprinde 18 predici, pentru duminici și sărbători. Are textul încadrat într-o gravură mare de lemn, reprezentînd o cheie, un semănător, o sabie, o harpă, o trompetă, un vultur cu crucea în cioc, ridicată, avînd în stînga soarele și în dreapta luna. Gravurile sînt executate de Ioanichie Bacov, autorul celor mai frumoase ilustrații de carte.

Pe verso titlului nu mai apare, ca în majoritatea cărților bisericești, nici stema Țării, cu obișnuitele stihuri, închinat e și Domnului, ci din contră avem stema Mitropolitului Ungrovlahiei, reprezentînd: crucea, cirja, mitra și mantia arhierescă ¹¹.

Cea mai de seamă operă literară și tehnico-tipografică a mitropolitului din București, este imprimarea *Bibliei la 1688*. Carte de 946 pagini, format în folio mare, cu două coloane pe pagină, avînd caractere tipografice mici și tipărită numai în 10 luni (noiembrie 1687—septembrie 1688). Aceasta înseamnă nu numai abilitate manuală din partea călugărilor tipografi (între ei Mitrofan Episcopul de Huși), dar și o înzestrare tehnică tipografică ¹².

În precuvîntarea acestei cărți se spune: «Tipăritu-s-au această sfîntă carte, în orașul București, însă cu cheltuiala Prea Luminatului și Prea Cuviosului Domnului și stăpînului nostru Ioan Șerban C. B. Voevoda, cu nevoița și îndreptarea celor ce s-au întîmplat Dascăli și mai mult deslușindu-se pe limba românească de cei mai mici și plecați dentru slugile Măriei Sale Șerban biv. și fratele lui Radu Logofăt.

A tot meșteșugul tipografiei și îndreptării cuvintelor rumânești, ostentoriul, de Dumnezeu iubitorul Mitrofan, Episcopul de Huși, *Biblia lui Șerban*, cum este cunoscută în literatura românească. «este în literatura română cartea cea mai importantă, pentru dezvoltarea limbii literare, fixînd definitiv drumul pe care are să-l urmeze în viitor limba scrisă bisericească». Tot în epoca lui Șerban Cantacuzino se introduce în serviciul divin citirea Evangheliilor și Faptele Apostolilor, în limba română ¹³.

N. Iorga, vorbind despre importanța acestei Biblii spune despre Domnitorul Șerban Cantacuzino: «el va da toată Biblia nu Muntenilor, ci neamului românesc. Biblia de la 1688 cuprinde tot ceea ce se lucrase mai frumos pînă atunci» ¹⁴.

Mînăstirea Neamț a jucat un mare rol în dezvoltarea literaturii noastre bisericești. Aci s-au tipărit cele mai frumoase cărți ale epocii în limba română. Aci erau și săpători vestiți, care făceau lucrări de artă, nu numai

11. Dan Simonescu, *Din activitatea tipografiei Bucureștilor*, București, 1935, p. 5.

12. *Ibidem*, p. 7—8.

13. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, vol. III, p. 213.

14. N. Iorga, *Istoria literaturii religioase pînă la 1688*, București, 1904, p. VII.

în lemn, dar și în metal. Stampele săpate la Neamț au fost împrumutate mai pe la toate tipografiile din Principate¹⁵.

Deci o altă latură a activității Minăstirii Neamțului, în afară de tipărirea de cărți în limba română este și aceea a unei arte de ornamentație a cărții, sub forma gravurilor în lemn-xilogravura.

Gravorii de la Neamț ne-au dat de pildă, prima *Evanghelie ilustrată*, în 1821, într-o tipăritură de format mare, cu chenare groase, luxos ornamentate și multe figuri în text. «Stambele» cum le ziceau cei vechi, adică clișeele în lemn, erau împrumutate tipografiilor din București, Brașov, Sibiu și împreună cu tipăriturile de la Neamț, au circulat în toate unghiurile țării, contribuind la dezvoltarea gustului artistic și de citire în România¹⁶.

Evanghelia de la Neamț, apărută la 26 martie 1821, este una din acele publicații care dovedesc rîvna și grija creștină și culturală a lui Veniamin Costachi, ajutat de vrednicii stareți de la Neamț, de data aceasta în persoana lui Ilarie¹⁷.

Noutatea acestei Evanghelii constă în ideea de a prezenta încă din anul 1821, o *Evanghelie ilustrată*. Revine acest merit de întietate, în revoluția artistică a scrisului românesc, călugărilor tipografi și gravori de la Minăstirea Neamț din Moldova.

Evanghelia este încadrată într-un chenar gros, înflorat. Printre florile frumoase săpate în lemn, xilogravura, călugării tipografi au pus pe cele 2 laturi din marginea de jos, cei 12 Apostoli, iar pe latura de sus, au dat loc, la mijloc, Sfintei Treimi, avînd în dreapta și în stînga, pe Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, pe Maica Domnului și îngerii¹⁸.

În această *Evanghelie*, Ghervasie semnează «Înălțarea» cu data de 1817, iar «Răstignirea», cu parfum catolic: Îngerul, de pildă, primește în Sfintul Potir, sîngele ce curge din rana de lance, în coapsa Mîntuitorului, un adevărat Sfintul Graal, este semnată de Mihail Protoiereul.

Inițialele, din această *Evanghelie*, sînt printre cele mai frumoase ce se pot întîlni în tipăriturile de la noi și ele aparțin la două stihuri: împodobite cu frunze, vrejuri și lujeri; altele au îndărătul literii un peisaj de caracter clasic, o vedere de monument sau chiar o vedere de oraș, bineînțele imaginare. Printre ele apar uneori și persoane, mai ales chipul *Evangheliștilor*, de mici proporții și simboalele lor, cum este spre pildă, o minunată acvilă, cu aripile întinse, pentru Ioan¹⁹.

Ceea ce ne interesează pe noi nu e textul, ci sînt «Stambele», adică gravurile, care se continuă pe mai bine de o sută de pagini, fiecare pagină prezentînd cîte o scenă.

15. Dimitrie Ionescu, *Un mic istoric asupra Tipografiilor în România*, în «Almanahul Graficeii Române», Craiova, 1927, p. 92—93.

16. Dan Simonescu, *Minăstirea Neamțului ca factor de cultură*, Iași, 1943, p. 10—11.

17. G. Oprescu, *op. cit.*, p. 108.

18. Dan Simonescu, *Ilustrarea Evangheliilor*, în ziarul «România», București, 1939, nr. 567 din 25 decembrie.

19. G. Oprescu *op. cit.*, p. 188.

În această Evanghelie, care este model de artă tipografică, există o gravură mai puțin obișnuită în iconografie: aceea care reprezintă tăierea pruncilor de către soldații din slujba lui Irod. Remarcăm intenția gravurului de a impresiona prin amănunte de stilizare care sugerează cruzimea scenei: numele își acoperă privirile, să nu mai vadă chinurile pruncilor lor și alta acoperă copilul cu trupul ei, în chip de protecție.

O altă carte de format mic, ușor de minuit, care cuprinde nu Evangheliile, ci ilustrațiile lor, au explicațiile necesare, o adevărată Evanghelie ilustrată, au tipărit călugării de la Neamț, în anul 1821, cartea cu titlul: «*Adunare a Stambelor (Stampelor) Sfintei Evanghelii...*»²⁰.

Gravurile sînt de același din Evanghelia mare.

În 1828, apar *Cazanile*, care cuprind în sine Evangheliile tăluite ale duminicilor de peste an, mitropolit fiind Grigorie, monah de la Neamț, cu cheltuiala episcopilor de Rîmnic — Neofit și de Buzău — Chesarie. Gravurile sînt semnate de Ghervașie monahul și Simeon monahul, ambii din tipografia Neamțului. Ornamentele sînt cele din anii precedenți, atît în ce privește chenarele titlului și ale paginilor, cit și cele ale inițialelor²¹.

Tot în Mînăstirea Neamțului, apare în anul 1833, un *Triod ilustrat*, în scaunul de mitropolit fiind marele cărturar Veniamin Costachi. «În acest Triod, este un capitol cu Vameșul și Fariseul, săpat de Teodosie monahul și data 1832, deci executat în vederea acestei publicații, clară și minunată imagine, bine desenată, de un frumos stil arhaic, așa cum cereau însușirile celelalte ale cărților ieșite de la noi.

Ne găsim deci în fața unui adevărat artist, care închide, în mod strălucit evoluția gravurei în lemn, în Moldova²².

Acest Teodosie, care a fost un «adevărat artist» al gravurii în lemn, așa cum îi numește Academicianul George Oprescu, a săpat cu migală și multă finețe, printre multele și numeroasele gravuri, și stampele Soboarelor ecumenice și cu anii cînd au fost lucrate: I (1841); II (1841); III (1841); IV (1844) și VII (1844).

Pentru frumusețea gravurilor, din stampele acestor sinoade, dau mai jos descrierea stampeii întîiului Sinod Ecumenic, ținut la Niceea, în anul 325, a cărui gravură este săpată de Teodosie monahul, de la Mînăstirea Neamț, care poartă anul 1841.

În primul plan, în mijloc, pe tron, stă împăratul Constantin cel Mare, la picioarele lui, biruit, ereticul Arie, tăgăduitorul dumnezeirii Fiului. În dreapta și în stînga împăratului, patriarhi și episcopi; cei din stînga lui țin un rolou pe care citim, scris în lung, spre a se putea înțelege bine: *Cred întru unul Dumnezeu*. În al doilea plan, trei grupe: în centru, ostași; în dreapta și în stînga, Sfinții Părinți. Doi dintr-înșii sînt arătați pe nume: Sfîntul Nicolae, arhiepiscopul din Mira Lichiei și Sfîntul Spiridon al Trimitei, din Cipru. Sfîntul Spiridon e înfățișat făcînd cunoscuta minune — strîngînd în mînă o cărămidă, aceasta s-a desfăcut în foc, apă și lut spre a rușina pe un filozof, partizan al lui Arie. În latura stîngă a gravurei sînt grupați preoți și diaconi. La acest Sinod, s-a distîns, în discuțiile

20. Dan Simonescu, *op. cit.*, ziarul «România».

21. G. Oprescu, *op. cit.*, p. 199—200.

22. *Ibidem*, p. 205,

premergătoare deschiderii solemne, diaconul Atanasie din Alexandria (Sfântul Atanasie cel Mare de mai târziu).

Secole de-a rândul, tiparnițele de la minăstiri și episcopii, au continuat să scoată, volum după volum, publicațiile de care avea nevoie Biserica. Cartea românească întrebuițează întotdeauna cu succes — gravura în lemn — și reușește să se supună chiar și gustului unor amatori exigenți, în materie de artă tipografică, pînă după 1850 și chiar după această dată²³.

În Transilvania, în secolele al XV-lea și al XVI-lea, s-a pus pentru neamul românesc începutul literaturii și temelia limbii literare. Secolul al XVII-lea, este un veac șters, pentru că era o luptă de a desface legăturile religioase, care uneau de veacuri pe românii ardeleni de Principatele dunărene²⁴.

Mitropolitul Simion Ștefan, tipărește la 1648, la Bălgrad — Alba Iulia de azi — Noul Testament, care a avut o deosebită importanță în cultura românească. Noul Testament este tipărit cu negru și roșu. Tiparul este în general negru, iar roșu numai titlurile. Este împodobit cu câteva frontispicii și titluri ornate.

La Blaj, arta tipografiei și a sculpturii în lemn a fost mult cultivată în timpul mitropolitului Ioan Bobb, care avea mult gust artistic. Cărți religioase, ilustrate, s-au tipărit multe în timpul său. De remarcant este apariția cărții — Sfânta și dumnezeiasca a lui Christos *Evanghelia* — *Blaj, 1817*. Este o carte luxoasă, făcînd cînte tipografiei din Blaj și puțină-se măsură cu ceea ce se făcea mai bun, în același domeniu, la Neamț sau la Iași. Gravurile sînt opera lui Sandu Tipograful, care le iscălește²⁵. Mai întîlnim pe gravorul Petre Papavici Rîmniceanul, care ilustrează, printre altele, *Dumnezeieștile Liturghii* și *Triodul*.

Între anii 1750—1800, «tiparnița de la Blaj au aruncat în ogorul însetat al nației noastre, cca 60 de cărți de folos obștesc, împodobite aproape toate cu gravuri de lemn, de cea mai bună artă pămînteană. Și cărțile de la Blaj aveau mare căutare în Transilvania și în Principatele de același grai și sînge»²⁶. Cei care au semnat cele mai multe gravuri, în lucrările de la Blaj, au fost: Vlaicu, Petre Papavici Rîmniceanul, Sandu Tipograful. Tot în această perioadă, la Blaj găsim și pe gravorul Ioanichie, semnînd stampa «Bunavestire».

Vlădica Bobb, îndeplinește în Biserica uniților, rolul strălucit cultural, pe care îl ținea Veniamin, în Moldova²⁷.

Ornamentarea prin gravura în lemn, s-a aplicat și la alte lucrări tipărite, nu numai la cărți. Astfel, găsim, printre altele, că la Iași apare în anul 1785, un *Calendar*, frumos ilustrat, cu numeroase ornamente și gravuri, semnate de Protoierei Mihail (și) Policarp Strilbițchi²⁸.

23. G. Oprescu, *op. cit.*, p. 214.

24. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București 1942, vol. III, p. 103.

25. G. Oprescu, *op. cit.*, p. 174.

26. Al. Lupeanu-Melin, *Xilografii care au lucrat în tiparnița de la Blaj, 1750—1800*, Blaj, 1929, p. 23—24.

27. G. Oprescu, *op. cit.*, p. 153.

28. «Almanahul Graficei Române», Craiova, 1927, p. 33.

Ilustrarea cărților vechi bisericești, prin gravura în lemn, a constituit un prețios capitol, în istoria culturii și literaturii românești. Subiectul gravurii lor l-au găsit, călugării, în «iconografia ortodoxă, imnografia bisericească și sinaxarele cărților de slujbă». Gravurile lor — cele pentru ilustrarea cărții, ca și cele izolate, de mari proporții, destinate răspândirii în popor — se deosebesc de gravurile țaranilor din Ardeal.

De la 1860 a încetat la Mănăstirea Neamț lucrul gravurilor în lemn. Totuși, gravurile nemțenilor, s-au mai întrebuințat la ornamentarea cărților bisericești. Dovadă: *Noul Testament*, apărut la Mănăstirea Neamț în anul 1837, tălmăcit de fostul patriarh Nicodim. Această tipăritură a fost împodobită cu Evangheliștii lucrați de Simeon, de la Neamț, iar în anul 1887, s-a tipărit la Tipografia Cărților Bisericești — București — *Orologiul*. La ornamentarea acestei cărți, de slujbă bisericească, s-au folosit prin desen, clișeele gravurilor: Simeon, Ghervasie și Teodosie.

Pentru importanța și frumusețea acestor gravuri în lemn, care secole de-a rândul au servit la ilustrarea cărților vechi bisericești, ar fi bine-venită o lucrare «Catalog», a acelor stampe de ornamentare, așa cum s-a alcătuit și pentru lucrările de artă ale Muzeelor noastre. Concentrarea acestor gravuri în lemn, cu reproduceri, atât după clișeele existente, de la Mănăstirea Neamț, Academia Republicii Populare Române, Bibliotecile și Muzeele din București și din Ardeal, cât și din vechile cărți tipărite, ar putea vorbi în prezent și viitor, despre arta imprimeriei, arta gravurii în lemn, și simțului artistic, al poporului român.

Această lucrare va aminti despre: călugărul Macarie, întiiul tipograf în țările române, despre Antim Ivireanul, «marele ilustrator al cărții românești», și marele maestru, cum îl numește N. Iorga²⁹; despre Mitrofan, tipograf și «făcător de tipare» de la Bisericiani, despre un Teodosie, Ghervasie sau Simeon de la Neamț și despre mulți alți care, asemenea lor, cu multă dragoste și migală au săpat lemn pentru împodobirea cărților noastre bisericești.

O asemenea lucrare, va fi inițiată desigur de Întiiul Stătător al Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, care ne-a dat printre alte scrieri și importanta lucrare: *Tilcuirea Evangheliilor și Cazaniilor de peste an*, tipărită în București, în anul 1960.

Diac. GEORGE DINCĂ

29. N. Iorga, *L'Ornementation du vieux livre roumain*, în «Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe Sud-Orientale», Bucarest, 1823, p. 57.

INSCRIȚII ȘI ICOANE PRIVIND BRESLELE DE ALTĂDATĂ

Cu prilejul cercetării bisericilor din București, în 1926, am aflat la biserica Bradului, între altele o icoană a breslei băcanilor, înfățișînd subiectul Duminica Sfinților, lucrată în ulei, de *Nicolae Grigorescu*, în 1856. O copie a acestei icoane, de formatul icoanelor împărătești, se afla și în colecțiile Comisiunii Monumentelor Istorice și a fost reprodusă și în diverse studii asupra lui Grigorescu.

Inscripția cu caractere chirilice are cuprinsul acesta:

«Această sf. icoană s-au făcut cu cheltuiala corporații băcanilor și cu silința d-l Zane Rolovici, starostele și a epitropilor d. Teodor Ghiorghe (sic) d. Petre Fote la anul 1856, Fev. 25. Nicu Grigorescu».

Semnătura caligrafică este scrisă cu roșu, cu litere latine.

*Băcanii serbau deci ca hram al breslei, Duminica tuturor Sfinților*¹.

Cu această ocazie am aflat și alte icoane ale altor bresle, în acea biserică iar cîntărețul bătrîn din acea vreme, acum 40 de ani, m-a lămurit asupra hramurilor breslelor și asupra bisericilor breslelor ca și asupra icoanelor reprezentînd hramul fiecăreia din bresle. De la acel cîntăreț am aflat că era obiceiul ca cei din breaslă să meargă la hram cu colivă, pentru pomenirea celor morți, după care urma apoi praznicul și masa pe iarbă sau la mese în jurul bisericii respective.

1. N. Iorga, *Inscripții I*, p. 328, confirmă că băcanii aveau aici patronul lor, la Duminica Tuturor Sfinților și adaugă «brutarii la Sf. Apostoli, iar cărciumarii și rachierii la Intrarea în biserică». Sub nr. 809, tot acolo aflăm: «*Corporația cofetarilor, a băcanilor, cărciumarilor; s-au făcut de corporația rachierilor, cofetarilor și cărciumari în vremea stărostie de pictorul Theodoru Sfetescu, 1853, Noe(m)vrie 22*».

Tatăl ctitorului *Velicu băcan* — nu *Ban* cum aflăm la N. Iorga (loc. cit.) este îngropat în biserică, la 1804, precum arată inscripția de pe o piatră prinsă în perețele» de sud.

Tot acolo, în latura de nord, găsim piatra de mormînt a unui brutar a cărei inscripție are acest cuprins: «1816. Supt această piatră odihnesc oasele răposatului robului Dumnezeu creștin Ioan, sin Nicolau brutariu».

În multe locuri, în părțile de munte, sînt și astăzi șoproane scunde, cu mese lungi și scaune de scînduri prinse în pari bătuți în pămînt, care sînt folosite la praznice și hramuri.

În balconul de deasupra pridvorului de la Verbila, pe policioarele laterale de sub strașină am aflat prin 1936, bide, străchini și linguri, care erau folosite la praznice și la hram.

Despre o asemenea colivă și un asemenea praznic mi-a povestit cîndva meșterul Costin Petrescu, urmaș al unei familii de zugravi din Pitești. Tatăl său, Ilie Petrescu, «*picta*» în fiecare an, cu cofeturi, coliva mare, la biserica Sfîntul Ilie din Pitești. Ca să nu se topească de căldura de la 20 iulie, cei din Pitești făceau un umbrăr mare de frunze și crengi, sub care așezau coliva pe o tavă de lemn de circa 1,50 m în diametru, de nu încăpea pe ușa bisericii. Din coliva aceasta imensă se dădea cite o parte la toată suflarea enoriei respective.

Prin 1881, murind bătrînul zugrav, Ilie, și neavînd cine să mai facă de hram, de Sfîntul Ilie, coliva tradițională, parohienii bisericii respective au trimis vorbă și au chemat de la București pe tînărul student Costin Petrescu, fiul zugravului Ilie, care privise cu ani înainte la tatăl său și îl și ajutase la împodobirea cu cofeturi a năpraznicei colive. Cofeturi de diverse mărimi și culori, se îmbinau cu meșteșug, pentru a putea înfățișa cît mai bine pe Sfîntul proroc Ilie, urcînd spre cer, în carul tras de caii de foc.

În cele ce urmează vom spicui un număr de icoane și de inscripții care amintesc de icoanele și bisericile breslelor, pe care le vom înșira alfabetic.

Băcanii aveau ca hram Duminica Tuturor Sfinților.

Abagii și pînzarii aveau ca patroni pe Apostolii Petru și Pavel, după cum arată inscripția unei icoane cu chipul celor doi Apostoli, dăruită la biserica Scaune, precum arată inscripția de pe această icoană, datînd din 20 iunie 1848, care face vorbire de cooperăția (=breasla) *abagiilor și a pînzarilor... în zilele d-lui starostea domn hagi Dincă Dimătriu*.

Abalele și pînzele de casă se țeseau în războaie de obicei în postul mare, după fătutul oilor, ca să nu se încurce mieii, prin urzeala dintre ițe și suluri, căci mieii timpurii erau ținuți în casă, în nopțile geroase și în zilele friguroase și erau lăsați în țarcul lor (de unde cuvîntul înțărcat), numai cînd se mai ridicau, cînd zilele se încălzeau și cînd le creșteau mițele.

Țesutul la război al pînzei și al abalelor trebuia terminat înainte de începutul muncilor la cîmp și în grădini, iar bătutul la pîuă al abalelor, ca și înălbitul pînzelor la rîu, se făcea după seceriș, de pe la Sfîntul Petru înainte.

Bumbăcarii aveau ca hram Sfînta Treime iar icoana breslei se afla la biserica Răzvan de pe lîngă Calea Moșilor, în spatele bisericii Sfîntul Gheorghe.

Rapița se recolta la Moși, cînd începea și cositul finului. Cu banii prinși pe rapiță se cumpăra tocul de bumbac pentru iarna viitoare.

În această biserică am aflat și steagul corporației *saharagiilor*, din anul 1859, din timpul lui Cuza, «*prințul Moldo-Românii*», cu o coroană pe care scrie «*Unire*» iar pe banderolă, cuvintele: «*Să trăiască*»².

Brutarii. Tot la biserica Bradului am găsit icoana Sfinților Apostoli Petru și Pavel, a breaslei brutarilor zugrăvită la 1854 de Ioan Pîrvulescu, zugrav.

Inscripția de pe icoană are cuprinsul următor:

«*Această sfântă icoană cu hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel s-au zugrăvit cu cheltuiala starostă(i) corporați(ei) brutarilor d-lor Hristea Nicolau starostea, Iane Hristea ipitrop, Matache Zlotescu, idem, Ghiță Pancu, Iancu Dobrinu, idem, Chiriță Ionescu, idem, la anul 1854, Fev. 24*».

La Sfinții Petru și Pavel începea de obicei secerișul.

Calpaccii. În pridvorul bisericii Oțetari se află mormîntul starostelui breaslei calpaciilor, «*Ilie Calpaccibașacescu, săvîrșit în anul 1825*».

Cavafii (pielarii). *Manu Cavafu* este biserica din cartierul cavafilor, ridicată de Manu Cavafu, cu hramul Sfînta Treime. În fațade mai apar și icoanele Sfîntul Trifon, hramul grădinarilor, Sfîntul Gheorghe și Sfinții împărați Constantin și Elena.

Cismarii au ca patron pe Sfîntul Spiridon, care se sărbătorește la 12 decembrie și a cărui icoană se află la biserica Sfîntul Spiridon Vechi³.

N. Iorga (*Inscripții* I, p. 268) amintește de alte inscripții, dar în articolul *O biserică siriană în București*, nu descrie vechea icoană (amintește însă de numele Sultanei, fiica lui Nicolae Mavrocordat și a Smarandei din a treia căsătorie și sora lui Constantin Mavrocordat, din inscripția unei icoane, dînd în facsimil inscripția arabă de pe icoana Sfîntul Spiridon (fig. 4, p. 100). Pr. Vasile Radu lămurește problema, publicînd un comentariu în «*Revista Istoria Română*» și îndreptînd și traducerea pisanienei din grecește⁴.

Din cuprinsul inscripției în limba arabă și din deosebirea de factură dintre partea de mijloc cu chipul Sfîntului Spiridon și rama înconjurătoare, cuprinzînd acatistul acestui sfînt, rezultă că partea din mijloc este o icoană mai veche pe care o socotesc din secolul al XVII-lea, cuprînsă perfect ca de o ramă în relief a altei icoane cu acatistul Sfîntului Spiridon: «12 scene și două în plus: moaștele sfîntului și mormîntul lui»⁵, sînt zugrăvite de jur împrejur, în 1748.

Clopotarii, covacii, fâinarii, pescarii se pare că sărbătoreau pe Sfîntul Ioan, atît la 7 ianuarie, cît și la 24 iunie, cînd se prăznuiește Nașterea lui, la Drăgaica, ziua cînd se fac și bilciuri, de unde și locul bilciului din marginea orașului Buzău, Drăgaica.

2. Victor Brătulescu, *Inscripții și însemnări documentare, zugrăvi și meșteri argintari la biserici din București*, în «*Glasul Bisericii*», XXI (1962), nr. 3—4, p. 359.

3. «*Bul. Com. Mon. Ist.*» XXII (1929), fasc. 51, p. 97—100.

4. Pr. Vasile Radu, *Mănăstirea Sf. Spiridon și patriarhul Silvestru al Antiohiei*, extras din «*Revista Istorică Română*» III (p. 935), București, 1933, p. 13—14.

5. N. Iorga, *op. cit.*, p. 342.

Covacii aveau o icoană în biserica Sfintul Nicolae Jigniță, făcută prin osârdia lui chir Ivancea, starostea i epitropi Petre Gione și ajutoru a toată opștea covacilor; 1851 Ghen.»⁶.

Croitorii aveau ca hram Schimbarea la față, simbolic ales, pentru schimbarea în care se află oricine îmbrăcat în alte haine. Biserica Izvorul cu hramul Izvorul Tămăduirii și Schimbarea la față este ctitoria unui Petre Iorgagi Bașa (=staroste de croitori) și a altora între care: «Gheorghe șabaragiu, Ioniță plăpomaru, Ene șalvaragiu» etc.⁷.

O icoană de la biserica Flămînda a fost îmbrăcată în argint de «breasla croitorilor» precum arată inscripția cu data de 20 august 1825⁸.

Un staroste de croitori, Stoian, cumpără și leagă o serie de minee la 1832, pentru biserica Flămînda⁹.

Curelarii. La biserica Răzvan se află și icoana Sfintului Visarion patronul curelarilor¹⁰. Sfintul Visarion se prăznuiește la 20 februarie, în pragul primăverii, cînd se scot pieile de la tăbăcit, pentru a fi curățate și preparate spre a fi date să fie folosite pentru încălțăminte, curele, hamuri, hățuri, friie, chimire etc.

Dulgherii. Biserica Sfintul Nicolae zis Dușumea din mahalaua dulgherilor era a breslei respective și prin urmare patronul breslei era Sfintul Nicolae.

Grădinarii sărbătoreau pe Sfintul Trifon, a cărui zi se prăznuiește la 1 februarie, cînd grădinarii încep pregătirea răsadnițelor. Către Sfintul Trifon îndreptau grădinarii rugăciunile lor, pentru a feri plantele de gîndaci.

Grînarii. O biserică cu hramul Sfintul Nicolae numită și Sfintul Nicolae din Jignița era biserica grînarilor.

Lăutarii. La biserica Scaune, o icoană a Cuvioasei Paraschiva a fost dăruită de breasla lăutarilor la 10 iunie 1840.

Lăutarii, pietrarii și strungarii din Brăila au dăruit o icoană cu subiectul Adormirii Maicii Domnului la biserica Sfinții Arhangheli din acel oraș. Pentru pietrari și strungari este explicabilă adoptarea acestui hram, fiindcă ei pregăteau și împodobeau pietrele și coșciugele morților. Dar și pentru lăutari este o explicație, dacă ne gîndim că la flăcâii și fetele care mureau înainte de a se căsători erau chemați și lăutarii, precum și viitorul mire sau viitoarea mireasă.

Măcelarii sărbătoreau și ei pe Sfintul Nicolae la biserica Scaune, care indica și locul unde își practicau meseria: tăierea animalelor și distribuirea cărnii.

Mătăsarii și rotarii sărbătoreau pe Sfintul Nicolae, iar biserica breslei era Iancu Vechi.

Negustorii aveau patron pe Sfintul Nicolae, în amintirea cunoscutei minuni a Sfintului Nicolae care a înzestrat, în chip miraculos pe cele trei fete de negustor.

6. *Ibidem*, p. 286.

7. *Ibidem*, p. 336.

8. *Ibidem*, p. 355.

9. *Ibidem*, p. 355.

10. *Ibidem*.

Pietrarii. La biserica Albă-Postăvari se află o icoană a *corpului pietrarii*; 1859, Apr. 4 ¹¹.

Pîtarii aveau ca patron tot pe Sfintul Nicolae. De aci numele bisericii Pitar Moș.

Postăvarii. Biserica cu hramul Sfintul Nicolae, zisă și «Albă» ca toate bisericile rămase albe, adică nezugrăvită mult timp, a breslei mai sus numite, a postăvarilor.

Precupeții aveau ca biserică a breslei biserica Precupeții Vechi cu hramul Duminica Tuturor Sfinților.

Salvaragii. La biserica Bradului este o icoană înfățișînd Sfînta Treime și încununarea Maicii Domnului a cărei inscripție spune :

«S-au făcut această s. icoană cu toată podoaba și cheltuiala (după cum) se vede, zugrăvită, poliitu (sic) și săpatu împreună cu o candelă, două sfeșnice de toată corporația salvaragiilor în zilele d. Ioneș Ionescu și prin osîrdia și osteneala dumnealor Nidelea și Gheorghe Nicolae 1851, Nae Pantelimonescu».

Șelarii și lipscanii sărbătoreau și ei pe Sfintul Nicolae. Biserica Sfintul Nicolae din Șelari arată și breasla șelarilor. Tot aici serbau și lipscanii hramul lor.

Tăbăcarii (Tabaci) aveau ca hram pe Sfintul Nicolae, de unde și numele bisericii Sfintul Nicolae Tabaci.

Biserica Sfintul Nicolae Tabacu de pe Calea Victoriei din fața Academiei amintește pe un Tabacu.

Obiecte donate de bresle. — Anafornița de argint lucrată în 1819 de Toma argintarul cu medalioane înfățișînd diverse subiecte ¹², fără o legătură aghiografică între ele, mă îndreptățeste să cred că obiectul este comandat și plătit de breslași, subiectele respective fiind hramurile unor bresle.

Sfînta Treime și Sfintul Andrei erau hramul bumbăcarilor. Sfintul Spiridon al cismașilor, Sfintul Visarion al curelarilor, Sfintul Ion al negustorilor din Moși.

*

Din cercetarea icoanelor și a hramurilor diverselor bresle constatăm că cel mai frecvent între sfinții aleși ca patron este Sfintul Nicolae foarte popular și bănuiesc a fi fost însuși patronul Basarabilor de la Curtea de Argeș, care i-au închinat biserica Domnească din acel oraș. Fiul lui Basarab cel Mare poartă și numele de Nicolae, pe lângă acela de Alexandru, iar biserica de proporții mai mici, de pe înălțimea din preajma curții Domnești, este cunoscută de biserica Sîn Nicoară, adică Sfintul Nicolae cel Mic.

Mihai Viteazul ridică în București biserica cu hramul Sfintul Nicolae ¹³, cunoscută sub numele de biserica Mihai Vodă și ferecă în argint,

11. *Ibidem*, p. 347.

12. Victor Brătulescu, *op. cit.*, p. 363.

13. N. Iorga, *op. cit.*, p. 256.

împreună cu doamna Stanca, fiul lor Necula (*sic*) Voevod și cu mitropolitul Eftimie, mina Sfintului Nicolae, păstrată ca moaște în biserica Sfintul Gheorghe-Nou¹⁴. Dar însuși fiului său Pătrașcu, îi adaugă numele de Nicolae¹⁵.

Este de la sine înțeles că alegerea patronului unei bresle era legată de diverse considerații și afinități, încît apare foarte sugestivă însemnarea, cu adînc sens filozofic-popular, a inscripției de pe icoana rachierilor, dată la biserica Sfinta Treime din Ploiești : «*Să intri în circiumă, dar să nu ieși*».

De aceea, la ușa tuturor circiumilor se bătea pe pragul de la intrare, în chip simbolic, o potcoavă de cal, care arăta că intră înăuntru. Niciodată nu se bătea vreo potcoavă ca ieșind din prăvălie, încît titlul inscripției de mai sus apare în totul justificat.

Prof. VICTOR BRĂTULESCU

14. *Ibidem*, p. 304.

15. N. Iorga, *În jurul lui Mihai Viteazul*, Mem. Acad. Rom. Secț. Ist. Seria a III-a, tom. XVIII, mem. 5; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 13.

«Dar Petrașcu e numele de acasă al copilului — însuși numele bunicului —; acest nume l-a purtat apoi în toată viața. *Nicolae e numele* ce i s-a dat numai ca domn, în legătură cu cine știe ce închinare către un sfînt. Nici vorbă nu poate fi că Petrașcu, care ar fi Nicolae, «*ce s-a sfiit să poarte un nume străim neconsfînit de taina botezului*». E tocmai contrariul, în toată viața următoare fiul lui Mihai iscălește Petrașcu», (N. Iorga, *op. cit.*, p. 156, nota 4).

D O C U M E N T A R E

DESPRE APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA COMPOZIȚIEI „PATERNITATE“

ÎN ARTA RUSĂ DIN VEACURILE AL XIV-LEA—AL XVI-LEA *

de L. S. Retcovscaia

[p. 235] Schimbările temelor iconografice tradițional în arta rusă veche nu pot fi despărțite de istoria gândirii sociale și ele constituie rezultatul unui îndelung proces de formare a ideologiei diferitelor curente sociale.

Acest studiu este închinat cercetării cauzelor care au prilejuit apariția, în arta rusă din veacurile al XIV-lea—al XVI-lea, a compoziției «Paternitate» — aparținând unui nou tip iconografic, în chip nemijlocit legat cu mișcările antitrinitare din Rusia.

Problema apariției compoziției «Paternitate» a atras atenția mai multor învățați. În 1903 profesorul A. I. Kirpiciniov, în referatul său despre pictura bisericii Smolensk din Mănăstirea Novodevicie din Moscova¹, a pus pro-

* Studiul acesta este publicat în volumul: «Arta rusă veche în veacul al XV-lea — începutul veacului al XVI-lea», Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Institutul Ministerului Culturii al U.R.S.S., pentru istoria artei, Moscova, 1963, p. 235—162.

Cercetind cu atenție și sistematic monumentele de artă ale epocii, ca și documentele istorice asupra vieții sociale și politice ale vremii; analizind critic lucrările de specialitate (în număr de 57) și prezentind 15 reproduceri fotografice și 2 desene liniare de reprezentări iconografice din diferite biserici și după obiecte de cult, autoarea reușește să prezinte un studiu temeinic de reală valoare și de mare interes.

În traducerea noastră prezentăm în desen liniar doar patru din reproducerea fotografică și desenele care împodobesc textul original, întrucât acestea reprezintă o absolută necesitate pentru înțelegerea deplină a problemei.

În textul traducerii am introdus cu caractere cursive și între paranteze franceze însemnarea care indică legătura între cuprins și clișeele care-l însoțesc. În același fel am introdus unele scurte lămuriri asupra unor termeni și expresii.

De asemenea, am introdus între paranteze franceze, cu caractere cursive, numărul paginii din original, așezind această indicație la capul rîndului în care începe textul paginii indicate.

1. A. I. Kirpiciniov, Raport la sesiunea Societății arheologice din Moscova,

blema: «cînd și sub ce influență a doua persoană a Sfintei Treimi a fost înlocuită în pictura cupolelor de biserici cu reprezentarea întregii Sfinte Treimi?»

Compoziția care a atras luarea aminte a prof. A. I. Kirpiciniov nu este reprezentarea tradițională a Sfintei Treimi în chipul celor trei îngeri șezînd la masă ca oaspeți ai lui Avraam. Pe cupola bisericii din Mînăstirea Novodevicie Sfînta Treime este înfățișată după tipul «Paternitate», în care Dumnezeu-Tatăl, șezînd pe tron, ține pe genunchi pe Dumnezeu-Fiul; în fața lor se află un cerc cu un porumbel în zbor — simbolul Sfințului Duh.

V. N. Lazarev remarcă, de asemenea, apariția compoziției «Paternitate» în sistemul picturilor de biserici ruse ca o importantă «noutate iconografică». Însă această apreciere se referă la fresca absidei altarului bisericii Sfîntul Simeon din Mînăstirea Zverin din Novgorod², apărută cu 70 de ani mai de vreme decît pictura din biserica Smolensk din Mînăstirea Novodevicie din Moscova.

Judecînd după felul cum a pus problema prof. A. I. Kirpiciniov, reiese că reprezentarea Treimii după tipul «Paternitate» îi era cunoscută lui nu numai după pictura cupolei bisericii din Mînăstirea Novodevicie, ci și după pictura altor biserici pe care el nu le numește. Este evident că apariția unei noi teme, a unei noi înfățișări în rînduirea obișnuită a picturilor de biserici, a fost provocată nu de cauze particulare, ci de [p. 236] schimbările generale în concepția despre lume a cercurilor largi sociale.

Se știe că la baza lor schemele iconografice pentru picturile de biserici s-au format încă la Bizanț și, o dată cu primirea creștinismului, ele au fost moștenite de arta rusă, în conformitate cu simbolica bisericilor bizantine și ruse, partea mijlocie a lor, și anume locul în care se roagă credincioșii, desemna Biserica pămîntească, al cărei cap este Hristos: pentru aceasta reprezentarea Lui în pictură se făcea în cupola bisericii, care simboliza cerul³.

În picturile bisericilor cu mai multe cupole această reprezentare se făcea în cupola centrală. În majoritatea cazurilor Hristos era înfățișat bust, pînă la brîu, după cunoscutul tip «Hristos-Pantocrator», Care cu

20 martie 1903, în «Antichități. Lucrările Societății arheologice imperiale din Moscova», t. XXI, fasc. I, Moscova, 1906, p. 25—26.

2. V. Lazarev, *Arta Novgorodului*, Moscova-Leningrad, 1947, p. 123. Pictura acestei biserici a fost supusă renovării. Vezi N. Pocrovski, *Pictura pereților în vechile biserici grecești și rusești*, Moscova, 1890, p. 67.

3. În bisericile cu cinci turle, în cupolele laterale erau înfățișați: Maica Domnului, Hristos, Emanuil, Îngerul de mare sfat (adică Hristos pînă la întrupare) și Înaintemergătorul Ioan. Vezi N. Pocrovski, *Picturile pereților...*, p. 75—75; 79—80; 127.

În legătură cu înlocuirea temei picturii cupolei centrale în biserica Mînăstirii Novodevicie, reprezentarea Pantocratorului a fost trecută în bolta cupolei de nord-vest. În locul Îngerului de mare sfat din cupola de sud-est este înfățișat Arhanghelul Gavriil — patronul marelui cneaz Vasile al III-lea, ctitorul bisericii care purta numele Vasile-Gavril. Înăfășarea lui Emanuil lipsește, întrucît el a fost introdus în compoziția picturii cupolei centrale.

mîna dreaptă binecuvîntează lumea, iar în mîna stîngă ține Evanghelia. Așa este înfățișat în bisericile Sfînta Sofia din Kiev (circa 1043—1046), Sfînta Sofia din Novgorod (1045—1052) și în majoritatea celorlalte biserici vechi din Rusia, pînă la veacul al XVII-lea.

Cu toate acestea, a existat și o altă varietate în picturile bisericilor, prin care se exprimă, de asemenea, ideea stăpînirii lui Hristos asupra lumii, însă în altă compoziție.

În cupolele bisericii Mîntuitorului în Neredița din Novgorod (1198—1199), bisericii Mîntuitorului din Mînăstirea Mirojsk din Pscov (înainte de 1156), bisericii Sfîntul Gheorghe din Ladoga Veche (circa 1167), Hristos a fost reprezentat în scena «Înălțării», în poziția în picioare, șezînd deasupra curcubeului pe un fond de sferă cerești susținute de îngeri⁴. Și în această compoziție Hristos, de asemenea, ca Pantocrator, binecuvîntează cu mîna dreaptă pe ucenicii Săi, iar cu mîna stîngă ține un sul care cuprinde învățătura Lui.

În ambele variante, atît în înfățișarea Pantocratorului, cît și a lui Hristos șezînd deasupra curcubeului, înțelesul picturii rămîne același: reprezentarea Capului Bisericii creștine — Hristos, cea de-a doua persoană a Sfintei Treimi — domina asupra întregului spațiu al bisericii. Prin dimensiunile sale înfățișarea lui Hristos depășea toate celelalte chipuri de sfinți și se prezenta ca centrul ideologic și compozițional al picturilor, «susținînd» întregul sistem al schemei picturii bisericii așa cum «cărămida cheie» susține construcția în arc (boltă). Abaterile de la această normă erau aproape de neconceput.

O mult mai mare libertate se observă în operele artei de șevalet — în icoane, în broderii, ca și în juvaeruri — la care apariția unor noi subiecte putea fi condiționată de gusturile personale ale celor ce comandau operele, mai cu seamă dacă aceste opere erau destinate pentru biserici de casă sau aveau caracter memorial, devenind obiecte de depozit în biserici și mînăstiri. Însă dacă noua temă începea să apară în picturile bisericilor obștești, atunci însemna că ea era adresată către popor și că ea conținea în sine idei noi de interes general bisericesc, iar în condițiile societății feudale, de asemenea de interes general pentru stat. Pentru a lămuri pentru care pricini tradiția de veacuri a fost încălcată, și reprezentarea lui Hristos-Pantocrator a fost înlocuită în multe biserici cu compoziția «Paternitate», este necesar să se precizeze timpul, locul și răspîndirea acestei teme nu numai în picturile de biserici, ci și în alte genuri ale artei, și totodată este necesar să fie precizate cauzele ideologice care au dat îndemnul să se facă apel la o compoziție nouă — și după conținut și după formă.

Înainte de toate trebuie supuse cercetării picturile de biserici, intrucît prin ele anume se proclamau temeiurile învățaturii de credință. În picturile pe pereți din Rusia, după cîte se pare, nu a existat o reprezentare [p. 237] a compoziției «Paternitate» mai timpurie decît fresca, amintită mai înainte, din biserica Sf. Simeon din Mînăstirea Zverin din Novgorod. În bisericile din Moscova ea a apărut cu mult mai tîrziu, în cupola bise-

4. V. Lazarev, *Arta Novgorodului ...*, p. 28, 33.

ricii Sfinților Arhangheli din Kremlinul Moscovei — biserică pictată în 1509 și apoi pictată din nou după vechea schemă între anii 1652—1666⁵. Compoziția «Paternitate» este întilnită, de asemenea, în pictura cupolei bisericii Adormirea Maicii Domnului din Minăstirea Tihvin, care se află pe fostele posesiuni ale Marelui Novgorod, dar care a fost zidită de marele cneaz al Moscovei Vasile al III-lea în anul 1515 și curînd după această dată a fost pictată⁶. Mai tîrziu această reprezentare figurează în cupola și la așa-numitul «locul cel mai înalt» [*icoana de sub crucea de deasupra catapetesmei*] din biserica Smolensk din Minăstirea Novodevicie, a cărei pictură — în părțile ei principale — este datată din anii 1526—1530.

Compoziția «Paternitate» împodobește, de asemenea, cupola bisericii Adormirea Maicii Domnului din Minăstirea Sbiajsk, datată 1561, de lângă Kazan, care în vremea aceea era supus deja Moscovei⁸, și în pictura boltei bisericii din Minăstirea Schimbarea la față a Mintuitorului din Iaroslav, din anul 1563⁹. Prin urmare, compoziția «Paternitate» a pătruns temeinic în componența picturii pereților, bolților și cupolelor bisericilor. Din punct de vedere iconografic, cea mai veche dintre operele ruse care tratează această temă este icoana «Paternitate», de la sfîrșitul veacului al XIV-lea — începutul veacului al XV-lea, de origine novgorodeană, care a atras luarea aminte lui V. N. Lazarev¹⁰. După părerea lui, această operă — după tipul său iconografic — ocupă un loc cu totul izolat în pictura rusă.

Necunoscînd această icoană, N. P. Kondacov socotea că cea mai timpurie reprezentare a compoziției «Paternitate» o constituie unul din cele patru detalii ale icoanei Maicii Domnului numită «Înduioșare», din prima jumătate a veacului al XV-lea¹¹, care, de asemenea, face parte din școala novgorodeană¹².

Din numărul monumentelor relativ timpurii, care au o legătură cu Moscova, face parte reprezentarea compoziției «Paternitate» pe icoana Sfinților Apostoli Petru și Pavel, din prima jumătate a veacului al XV-lea, din satul Msteor¹³.

În veacul al XVI-lea și al XVII-lea compoziția «Paternitate» capătă

5. A. Uspenski, *Zugravii de icoane și pictorii țarilor din veacul al XVII-lea*, Moscova, 1913, p. 93.

6. *Descriere istorico-stilistică... a Minăstirii din Tihvin*, S. Petersburg, 1854, p. 54.

7. L. Retcovskaia, *Biserica Smolensk din Minăstirea Novodevicie*, Moscova, 1955, p. 19.

8. D. Ainalov, *Pictura în frescă a bisericii Adormirea Maicii Domnului din Minăstirea Sbiajsk*, în «Antichități. Lucrările Societății arheologice imperiale din Moscova», t. XXI, fasc. I, Moscova, 1906, p. 11, 13, fig. 4.

9. N. Pocrovski, *Pictura pereților...*, p. 119—120.

10. *Galeriile de stat Tretiakov. Vezi V. Lazarev, Arta Novgorodului...*, p. 94, tabl. 93.

11. N. Kondacov, *Icoana rusă*, t. I, Praga, 1928, tabl. 19.

12. Muzeul de stat rus, nr. 2101.

13. Muzeul istoric de stat, nr. 58.354. *Arta Rusiei în epoca lui Rublev (veacul XIV-lea — începutul veacului al XVI-lea)* — catalog, Moscova, 1960, p. 20.

o largă răspîndire în iconografia rusă și se întîlnește atît în compoziții independente, cît și în unire cu alte subiecte.

În broderia artistică, compoziția «Paternitate» a apărut în primul rînd la Moscova. Ea face parte din scenele care împodăbesc bordura broderiei datorite de marea cneaghină Sofia Paleologu, în 1499, Mînăstirii Troița-Serghieva¹⁴. Apoi urmează reprezentarea compoziției «Paternitate» pe bordura țesăturii brodate cu icoana «Arătarea Maicii Domnului către Serghie (de Radonej)», din 1525 care face parte din darurile cneazului Vasile al III-lea și a soției sale Solomonina Saburova către aceeași Mînăstire Troița-Serghieva¹⁵.

Enumerarea monumentelor îngăduie să se tragă concluzia că interesul deosebit față de compoziția «Paternitate» s-a dezvoltat în arta rusă în veacurile al XIV-lea—al XVI-lea și că centrele în care s-a răspîndit această compoziție au fost Novgorodul — în veacul al XIV-lea, și Moscova — în veacul al XV-lea.

[p. 238] Compoziția «Paternitate», după sensul ei, reprezintă o variantă a reprezentării iconografice a «Sfintei Treimi», cum a remarcat, încă din 1860, arhimandritul Macarie¹⁶, cercetător al monumentelor istorice novgorodene. În anul 1916, E. C. Redin demonstra că în cadrul artei întregii creștinătăți a existat o mare varietate de forme pentru înfățișarea «Sfintei Treimi». În numărul acestora el a amintit și tipul «Paternitate»¹⁷. Autorul a făcut o serie de foarte prețioase observații asupra deosebirilor în reprezentarea iconografică a «Sfintei Treimi», fără însă a-și propune să lămurească pricinile care au condiționat apariția diferitelor variante iconografice în operele de artă care tratează tema Treimii în Dumnezeire.

Între altele, deosebirile de variante demonstrează căutarea formei celei mai intuitive și mai de înțeles pentru exprimarea ideii despre unitatea Treimii. Problema dacă Dumnezeu este întreit, dacă Dumnezeu are un Fiu, de la cine porcede Duhul Sfînt și cum trebuie — și dacă în general trebuie — să fie reprezentată iconografic Treimea, și dacă se cade să fie adorată, cele mai adesea depășea cadrul interpretărilor scolastice strict teologice și împreună cu alte probleme de însemnătate ideologică și socială preocupa cercuri largi sociale. Acestei probleme s-a acordat deosebită atenție în perioadele dezvoltării mișcărilor de reformă bisericască și socială nu numai în Rusia, ci și în alte țări ale Europei.

Studiul acesta nu-și propune să facă o largă analiză a cauzelor complexe din punct de vedere social, care au dat naștere dezvoltării mișcărilor de reformă antif feudale, așa-numite mișcări eretice. Pentru că ele

14. M. Șcepkina, *Înfățișarea personajelor istorice ruse pe broderiile din veacul al XV-lea*, Moscova, 1954, p. 8, 9, 11.

15. Muzeul rezervat istoric-artistic de stat din Zagorsk.
16. Macarie. *Descrierea arheologică a antichităților bisericesti din Novgorod și din împrejurimile lui*, t. II, Moscova, 1860, p. 116—117.

17. E. C. Redin a indicat existența acestei reprezentări între icoanele catapetesmei bisericii Smolensk din Mînăstirea Novodevicie, icoane datate în jurul anului 1598, neamintind despre compozițiile mult mai vechi din cupola și din așa-numitul «locul cel mai înalt». E. Redin, *Topografia creștină a lui Cozma Indicoplov*, Moscova, 1916, p. 139—140.

sînt pe larg și deplin lămurite în operele autorilor N. A. Kazacova, Iacob S. Lurie și A. I. Klibanov¹⁸. Noi vom acorda atenție doar acelor cîtorva fapte, care ajută la lămurirea interesului manifestat în artă pentru noile compoziții care tratează tema Treimii ca expresie a ideii despre triunimea Dumnezeuirii.

Ideea triunimii Dumnezeuirii este ființială, la un anumit stadiu al evoluției, tuturor religiilor vechilor popoare ale Răsăritului și Apusului¹⁹. Iar pentru religia creștină dogma despre trinitatea lui Dumnezeu a avut o însemnătate foarte mare. De nenumărate ori, în perioadele în care au apărut mișcări religioase de reformă, această dogmă — fiind de nedemonstrat în chip logic — a fost în primul rînd supusă îndoielilor și a provocat dispute religioase dure. Mișcărilor eretice, care s-au dezvoltat pe baza protestului împotriva orînduirilor feudale, au cuprins uneori țări și popoare întregi. În veacurile al XII-lea și al XIII-lea, toate țările Peninsulei Balcanice și ale Europei de Apus au fost cuprinse de erezia ai cărei membri erau cunoscuți sub numele de bogomili, patereni, catari, albigenzi etc.

În Rusia, care a primit creștinismul în veacul al X-lea, mișcărilor eretice au luat naștere relativ de vreme. A. I. Klibanov atribuie statornicirea lor sfîrșitului veacului al XIII-lea și începutului veacului al XIV-lea²⁰.

[p. 239] O importantă mișcare eretică rusă a fost erezia strigolnicilor, care a apărut în veacul al XIV-lea la Pscov în mediul meșteșugăresc și care a trecut în Novgorod. Ca orice altă mișcare socială medievală, opoziția față de Biserica feudală a îmbrăcat forma protestului religios. Astfel au fost supuse criticii nu numai orînduirile bisericesti, ci și latura dogmatică a religiei. Dogma despre trinitatea Dumnezeuirii a fost supusă la atacuri deosebit de aspre²¹.

La începutul veacului al XV-lea mișcarea strigolnicilor, ca urmare a folosirii represiunilor foarte aspre a fost în esență înfrîntă. În anul 1375 au fost executați cei trei dascăli de seamă ai ereziei novgorodene.

18. N. Kazacova și Iacob Lurie, *Mișcările eretice antif feudale în Rusia veacului al XIV-lea — începutul veacului al XVI-lea*, Moscova—Leningrad, 1955; A. Klibanov, *Mișcările de reformă în Rusia în veacul al XIV-lea — prima jumătate a veacului al XVI-lea*, Moscova, 1960. În aceste lucrări sînt date indicații bibliografice la numeroase studii ruse, sovietice și străine, închinat acestei probleme.

19. În India dumnezeul întreit — Trimurti — era înfățișat în chipul unui om cu trei fețe. De asemenea la lamaști idoli cu un singur cap dar cu trei fețe reprezentau pe Dumnezeu întreit. În China divinitatea Tao era cinstită ca marea «unitate»: ea este «trei și trei este una». Vezi N. Troișki, *Triunimea Dumnezeuirii în monumentele de artă ale istoriei generale*, în «Lucrările Congresului al XIV-lea de arheologie», t. III, Moscova, 1911, p. 62—70. Reprezentarea Treimii cu trei fețe la un singur cap a existat și în arta Ucrainei în veacul al XVII-lea. Așa este icoana din satul Semigor, din regiunea Kiev, pe care Cel atotputernic este înfățișat cu un cap cu trei nasuri, trei guri și cu patru ochi. Vezi N. Petrov, *Albumul lucrurilor rare din muzeul de arheologie bisericească de pe lângă Academia duhovnicească din Kiev*, fasc. III, 1912, p. 45.

20. A. Klibanov, *Mișcările de reformă în Rusia...*, p. 85.

21. N. Kazacova și Iacob Lurie, *Mișcările eretice antif feudale...*, p. 67 ș. a.

Dar dogma despre Sfânta Treime a fost din nou supusă criticii, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, în legătură cu răspîndirea ereziei așa-numite a iudaizanților. După sfărîmarea centrului novgorodean al ereticilor, în 1490, centrul ereziei s-a mutat la Moscova²². Din cercul «liber-cugetătorilor» moscoviți făceau parte curteni influenți, între care diacul Teodor Kurițin din cancelaria diplomatică, și însăși nora marelui cneaz Ivan al III-lea, Elena, fiica domnitorului moldovean Ștefan [*cel Mare*], cunoscută sub porecla de Voloșanca. Participarea ei la mișcarea eretică își are explicația în cauze politice. Ea se lupta pentru păstrarea dreptului de moștenitor al tronului pentru fiul său Dimitrie, împotriva pretențiilor soției lui Ivan al III-lea — prințesa bizantină Sofia Paleologu și ale fiului ei Vasilie²³.

Lupta dinastică avea — după cum remarcă Iacob S. Lurie — un preciz colorit ideologic. Elena era eretică, iar Sofia era strîns legată cu frații Trahanioți, «demascatorii ereziei» (această luptă dinastică-ideologică s-a reflectat — după cum vom vedea mai departe — și în monumentele de artă). Cu toate acestea răspîndirea «ereziei nou-apărute» nu s-a limitat la cercul îngust al curtenilor și a cuprins straturi largi sociale, alarmînd pe reprezentanții Bisericii oficiale.

Cuvîntările «demascatorilor» oficiali — între care locul principal îl ocupa Iosif Sanin (născut la 1440), egumenul Mînăstirii Volocolamsk — dovedesc cît de mult se temea Biserica pentru temeiurile dogmatice ale religiei și în primul rînd pentru dogma despre «Sfînta Treime». În pătimașele lucrări literare ale lui Iosif Sanin nu se ascund ecurile alarmante ale preocupărilor oficiale.

În lucrarea sa, *Poveste despre din nou apăruta erezie a ereticilor novgorodeni: protopopul Alexei și popa Dionisie și Teodor Kurițin și alții, care gîndesc la fel*, Iosif Sanin scria: «O, cine este în stare să deplîngă această nenorocire, ce limbă poate grăi faptele acestea, ce auz poate să asculte în pace această poveste! Pentru că nașterea cea dumnezeiască din veci a lui Hristos, adică de la Tatăl, este declarată mincinoasă; iar întruparea Lui cea pentru mîntuirea noastră este acoperită de injurii, spunînd că Dumnezeu Tatăl cel atotputernic nu are Fiul, nici Sfînt Duh de o ființă și împreună-șezători cu Sine; că nu există Sfînta Treime...»²⁴.

În ajutorul literaturii antieretice demascatoare a fost angajată și arta. În picturile bisericilor, în zugrăvirea de icoane, în arta decorativă au apărut teme noi, compoziții noi, pentru ca prin înfățișări intuitive să fie dată direcția dorită gîndurilor și simțirilor poporului. Subiectele cunoscute de veacuri au fost îndeaproape cercetate și tratate în chip nou.

Una din cele mai grele probleme o constituia felul cum să poată fi reprezentată Sfînta Treime în «în triunimea ei cea de necuprins cu mintea». Pentru ca să înfățișeze noțiunea abstractă despre triunimea dogmatică, artiștii au fost obligați în toate epocile creștine, să recurgă la simbolică și să creeze o astfel de orînduire compozițională a icoanelor, prin

22. *Ibidem*, p. 147 ș. u.

23. *Ibidem*, p. 148, 164—165, 204—205.

24. *Ibidem*, p. 469.

care Sfînta Treime să fie înfățișată în chipul celor trei îngeri șezînd la masă acasă la Avraam.

În aceste compoziții se înfățișa casa lui Avraam și stejarul de la Mamvri la umbra căruia a avut loc ospătarea celor trei călători. Compoziția era completată cu figurile grijuliilor gazde — Avraam și Sara —, [p. 240] iar uneori cu figura unui tînăr care înjunghia un vițel²⁵.

Această înfățișare era acceptată ca o ilustrare vie a povestirii biblice și era interpretată ca arătarea lui Dumnezeu cel nevăzut în chipul celor trei călători, care în arta timpurie bizantină erau înfățișați chiar fără aripi, însă cu totul asemenea unul cu altul, ca, de exemplu, în mozaicul din biserica Sfîntul Vitalie din Ravenna (521—547)²⁶. Mai tîrziu cei trei călători au fost înfățișați cu aripi, în chip de îngeri, ca să se sublinieze esența lor dumnezeiască.

În unele compoziții ale «Sfîntei Treimi» îngerii sînt așezați în chip independent pe laturile mesei și despărțiți unul de altul prin intervale de spațiu, iar uneori îngerul din centru este așezat mai sus decît ceilalți doi ca și cînd ar ocupa un loc de înfîietate, — ca, de exemplu: pe icoana «Sfîntei Treimi» de la începutul veacului al XIV-lea, din Rostov-Velikii²⁷; pe una din laturile porților vasilene (1336), provenite din Novgorod și aflate în prezent în fosta suburbie Alexandrovca de lingă Moscova²⁸; pe fresca pictată de Teofan Grecul în biserica Schimbării la față a Mîntuitorului din Novgorod (1378)²⁹ și pe alte monumente de artă. Acest gen de compoziții a dat naștere la o serie de raționamente critice din partea ereticilor, care susțineau că cele trei ființe independente înfățișate pe icoane, nu pot fi în același timp o singură ființă, și că deci cele trei ființe reprezintă nu un singur Dumnezeu, ci trei Dumnezei, separați unul de altul.

În aceste compoziții egalitatea văzută între persoanele Sfîntei Treimi nu era indicată și, ca urmare, nu era nici demonstrată; nu erau indicate nici «unitatea de esență» și nici «nedespărțirea persoanelor», care alcătuiesc Sfînta Treime.

Andrei Rublev, în realizarea compoziției renumitei sale «Sfînte Treimi» (1411 ?), a înlăturat tot ce ar fi putut sustrage atenția de la cele trei figuri ale îngerilor, adînciți într-o liniștită convorbire. Prin închiderea acestor trei figuri într-un cerc — nevăzut, dar perceput —, prin armonia liniilor și a împodobirii florale, marele maestru a știut să creeze impresia unității și a adîncii legături lăuntrice între cei trei îngeri reprezentați pe icoană.

25. Asupra iconografiei Treimii în arta apuseană și bizantină, vezi M. Alpatov, *La trinité dans l'art byzantin et l'icone de Roublev*, în «Echos d'Orient», 1927, p. 150—187.

26. Vezi reproducerea la: V. Lazarev, *Istoria picturii bizantine*, t. II, Moscova, 1948, tabl. 30.

27. V. Antonova, *În legătură cu locul inițial al icoanei «Sfînta Treime» a lui Andrei Rublev*, în «Materiale și studii ale Galeriilor de stat Tretiacov», t. I, Moscova, 1956, planșa dintre paginile 28 și 29.

28. Vezi reproducerea la: V. Lazarev, *Arta Novgorodului...*, tabl. 43.

29. Vezi reproducerea la: V. Lazarev, *Istoria picturii bizantine...*, t. II, tabl. 292.

Înțelesul filozofic al icoanei este atît de adînc, încît pînă astăzi învățații continuă să descopere în ea mereu noi nuanțe de sens. Toți cercetătorii (M. V. Alpatov, N. A. Demina, V. I. Antonova, N. E. Mneva și alții) sînt de acord că tema fundamentală a icoanei o formează apelul la dragoste jertfelnică și la înțelegere, întrucît ideea dragostei jertfelnice față de patrie era deosebit de activă în epoca victoriei de pe cîmpia Kulicovo³⁰. Nu este îngăduit însă a trece cu vederea faptul că Rublev a creat icoana ca operă memorială «spre lauda Sfintului Serghie făcătorul de minuni», care adora în chip deosebit Sfînta Treime și a și închinat Sfintei Treimi mînăstirea zidită de el. Pentru aceasta Rublev nu putea să nu exprime conținutul dogmatic al Sfintei Treimi, pe icoana sa³¹. El a pictat icoana în epoca maturității depline, și rămîne în afară de orice îndoială că el era în cunoștință de cauză asupra evenimentelor vieții politice și religioase din vremea sa. Și dacă, la începutul veacului al XV-lea — epoca în care a fost creată icoana —, cea dintîi izbucnire a ereziei fusese înfrîntă, totuși problema despre o înfățișare mult mai pe înțeles și mult mai convingătoare a putut să se formuleze în conștiința lui Rublev. Și este aproape imposibil să te îndoiești că — pe lângă faptul că Rublev însuși a dat chipului «Sfintei Treimi» acel atît de adînc înțeles filozofic — alegerea însăși a temei a fost pentru el nu întîmplătoare, ci indicată de interesele societății contemporane lui³².

Căutările unei forme artistice mai precise pentru reprezentarea povestirii biblice, și totodată și pentru exprimarea formulei «triuniunii», au continuat și după crearea capodoperei lui Rublev.

La sfîrșitul veacului al XV-lea, în Pscov — unul din marile centre de naștere și de răspîndire a mișcărilor de reformă cu caracter religios — a fost realizată o compoziție, îndeaproape gîndită, a icoanei «Sfintei Treimi»³³. Problema referitoare la unitatea ființială și la egalitatea dintre ele a celor trei persoane a fost rezolvată prin înfățișarea pe această icoană a tuturor celor trei îngeri absolut identici unul cu altul — ca o singură ființă repetată de trei ori. Ei au fața, aripile și îmbrăcămintea identice; identice sînt și gesturile mîinilor care binecuvîntează. Capetele se află așezate la același nivel. Fiecărui înger îi este pus în mînă un sul și în fața fiecăruia este așezat cite un vas. Aripile îngerilor sînt atît de strîns apropiate unele de altele, încît par de nedespărțit, ca și cînd ar fi crescute împreună. Un singur tron așezat în spatele mesei, servește pentru «împreună-șederea» îngerilor. Asemenea formă a compoziției a fost aleasă de artist pentru exprimarea ideii de egalitate (capetele la același nivel), de nedespărțire (aripile ca și crescute împreună) și de împreună-guvernare a lumii (un singur tron)³⁴.

30. I. Ivanova, *Andrei Rublev — pictorul Rusiei vechi*, Moscova, 1960, p. 31.

31. M. Alpatov, *Andrei Rublev*, Moscova, 1959, p. 22.

32. Deja după terminarea lucrării de față autoarea a luat cunoștință de studiul : C. Onasch, *Andrey Rublev Byzantinische Erbe in russischen Gestalt*, în «Akten den XI internationalen byzantinischer Kongresses 1958», München, 1961, p. 427—429. Onasch, de asemenea, leagă opera lui Rublev cu mișcările eretice contemporane pictorului.

33. Vezi *Istoria artei ruse*, t. II, Moscova, 1954, p. 371.

34. Tema egalității celor trei persoane ale Sfintei Treimi a fost prelucrată în

Este cu totul demn de remarcat faptul că în Colecția oficială a letopisețelor, de la jumătatea veacului al XVI-lea, în miniatura intitulată «Precizarea dogmei despre Sfinta Treime, de către Sinodul din anul 1490»³⁵ este introdusă o icoană a Sfintei Treimi, a cărei compoziție se deosebește în chip esențial de compoziția lui Rublev [*pe întreaga pagină 241 este reprodusă fotografia acestei miniaturi*].

Miniatura reprezintă Sfinta Treime după așa-numitul tip «al nivelului egal al capetelor» — în care capetele îngerilor sînt așezate la același nivel, în timp ce la Rublev îngerul din mijloc este așezat puțin mai sus. Probabil că miniaturistului o asemenea poziție a îngerului din mijloc i s-a părut mai puțin convingătoare pentru demonstrarea egalității celor trei persoane ale Sfintei Treimi. Spre deosebire de icoana lui Rublev, în miniatură îngerii sînt așezați pe un singur tron comun în spatele unei mese ovale, pe cînd în icoana lui Rublev masa este dreptunghiulară și fiecare dintre îngeri șade pe un tron aparte, pe trei laturi ale mesei. Este evident că autorul socotea că «nedespărțita» și «împreună șezătoarea» Treime nu are nevoie de tronuri separate. În compoziția lui Rublev vasul unic așezat la mijlocul mesei, vas comun pentru toți trei, ca vas de jertfă, are o imensă însemnătate compozițională și ideologică. Miniaturistul, în schimb, a așezat în fața fiecărui înger un vas aparte, și prin însuși acest fapt s-a îndepărtat de la ideea lui Rublev. Se poate deduce că miniatura pentru Colecția oficială a letopisețelor a fost supusă, încă înainte de executare, aprobării celui ce o comandase și în compoziția ei au fost introduse unele îndreptări socotite importante. Astfel, din icoana lui Rublev, în miniatură s-a păstrat doar indicarea la comunitatea lăuntrică a îngerilor, exprimată prin întoarcerea fețelor îndreptate una către alta și gesturile mîinilor.

Tipul «Sfintei Treimi» reprezentat pe miniatură este întilnit, de exemplu, pe icoana «Maica Domnului Odighitria», datată la începutul veacului al XV-lea, adică tot în aceeași vreme cînd a fost pictată și «Sfinta [*p. 243*] Treime» a lui Rublev, și provenind de asemenea din Mînăstirea Troița-Serghieva³⁶.

Ar fi normal ca, pentru ilustrarea letopisețului în corespondență cu textul care povestește despre precizarea credinței (adică despre victoria asupra ereziilor) și care îndeamnă la a slăvi Treimea «într-o singură Dumnezeire, nedespărțită în cele trei persoane... închinîndu-ne Treimii în unime, și unimii în Treime», artistul să fi fost obligat să apeleze la icoana lui Rublev; însă acest lucru nu s-a întîmplat. Pe cît se pare, concepția filozofică a capodoperei lui Rublev nu a fost înțeleasă nici de cel

arta Gruziei în secolul al XII-lea. În «Evanghelia Mînăstirii Ghelatsk» cele trei persoane ale Sfintei Treimi sînt înfățișate șezînd la rînd, însă pe tronuri diferite. Vezi N. Pocrovski, *Evanghelia Mînăstirii Ghelatsk din veacul al XII-lea*, în «Memoriile secției de arheologie rusă și slavă», t. IV, S. Petersburg, 1887, fig. 4.

35. *Sbornic de letopisețe cu miniaturi din veacul al XVI-lea* (tomul Șumilovski). Biblioteca publică de stat «Salticov-Șcedrin» Secția manuscrise, F—IV. 232, f. 440 v.

36. Galeria de stat Treiacov. Vezi reproducerea în: *Istoria artei ruse ...*, t. III, p. 191.

ce comandase miniautra, nici de artist; sau aceasta li s-a părut prea complicată, încît au dat precădere celui original care era apreciat ca mai la îndemînă, adică tipului «Sfintei Treimi» așa-numit «al nivelului egal al capetelor».

Drumul urmat de evoluția compoziției «Sfinta Treime» vechitesta-mentară în arta rusă a veacurilor al XIV-lea—al XVI-lea demonstrează că mișcările eretice, negînd unitatea celor trei persoane ale Sfintei Treimi, au pus o grea sarcină înaintea pictorilor. Iconografiile erau obligați să îm-bine reprezentarea evenimentului concret din punctul de vedere al Bibliei — vizitarea lui Avraam de către cei trei călători — cu înțelesul înde-părtat de realitate al dogmei despre triumfe. Străduința de a găsi forma cea mai intuitivă pentru exprimarea ideii complexe din punct de vedere dogmatic în chip normal a dus la faptul că pictorii au recurs la tipul iconografic — deja binecunoscut în lumea bizantinilor și a slavilor din sud — compoziția așa-numită «Paternitate». În acest tip unitatea și ega-litatea celor trei persoane ale Sfintei Treimi căpătaseră exprimarea cea mai limpede cu putință, care nu mai îngăduia nici un fel de înțelegeri strîmbe.

Numirea compoziției o dă figura dominantă a lui Dumnezeu-Tatăl. Raportul Lui cu celelalte două persoane ale Sfintei Treimi a fost explicat încă în *Letopisețul lui Lavrentie* în povestirea despre botezarea cnea-zului Vladimir în anul 988. Ca să lingusească pe Vladimir ereticii (de care Biserica încă de atunci se temea nu fără rost) i-au prezentat un simbol de credință însoțit de cîteva comentarii. Despre Dumnezeu-Tatăl se spunea că «există din veci, ia parte la paternitate ca nevăzut, fără de început... fiind mai bătrîn decît Fiul și decît Duhul Sfînt... este totodată Tată, totodată Fiul, totodată Duh Sfînt... Tatălui îi revine *paternitatea*, [p. 244] Fiului nașterea, iar Duhului Sfînt purcederea... Nu sînt trei Dumnezei, ci un singur Dumnezeu, pentru că este o singură Dumnezeire în trei persoane» (sublinierea noastră — L. R.). Judecînd după textul care continuă în *letopiseț*, se recomandă lui Vladimir să respecte cu tărie ho-tărîrile sinoadelor ecumenice față de luptătorii împotriva icoanelor, față de luptătorii împotriva Duhului Sfînt, să nu primească învățatură «de la latini», să apere Sfinta Treime ș.a.m.d.³⁷.

Iconografiile nu au ajuns dintr-o dată la reprezentarea «Paternității» în varianta ei dezvoltată. Dacă ne referim la monumentele de artă ruse, trebuie să amintim de chipul «Celui vechi de zile», a cărui excepțională înfățișare a fost aflată la cheia bolții altarului bisericii Mintuitorului din Neredița în Novgorod (1199). Pe un fond întunecat, aproape negru-albastru, se desena înfățișarea bust (pînă la brîu) a unui bătrîn în haine albe ca zăpada, «cu părul complet alb». Pe laturi se afla inscripția: «IS.HS. Cel vechi de zile»³⁸. Chipul lui Dumnezeu-Tatăl, după învăță-tura creștină, poate fi cunoscut numai prin chipul Fiului, Care — după

37. *Povestea anilor trecători*, partea I, Moscova-Leningrad, p. 77 ș.u.

38. I. Tolstoi și N. Kondacov, *Antichitățile ruse în monumentele de artă*, fasc. VI, S. Petersburg, 1899, p. 133.

cum spune Evanghelia — a trăit o vreme pe pământ, însă s-a aflat permanent «în sinul Tatălui». Hainele albe constituie atributul «invizibilității» lui Dumnezeu-Tatăl. Fără inscripția de pe laturi, înțelesul icoanei — destinat să confirme dogma despre «nedespărțirea» celor două persoane ale Sfintei Treimi — ar fi fost neclar. Chipul «Celui vechi de zile» a fost compus în cadrul artei bizantine³⁹. Această reprezentare — ca formă specifică a materializării ideii despre Dumnezeu-Tatăl deosebit de celelalte persoane ale Sfintei Treimi⁴⁰ — a căpătat răspîndire în legătură cu problemele care au luat naștere pe baza îndoielilor asupra logicii dogmei creștine.

La sfîrșitul aceluiași veac al XII-lea, apare în iconografia rusă și înfățișarea deplină a Dumnezeirii triunice în renumita icoană, cunoscută sub numele de «Bunavestire de la Ustiujsk» și care provine din Mînăstirea Sfîntul Gheorghe din Novgorod⁴¹ [*pe o treime din pagina 243 este reproducă fotografia acestei reprezentări iconografice*]. În partea superioară a icoanei, pe un fond în semicerc albastru, împodobit cu stele și care desemnează cerul — se vede chipul «Celui vechi de zile» șezînd pe heruvimi roșii ca focul. El este îmbrăcat într-o tunică de culoare verde-deschis, aproape albă și într-o mantie albăstruie. Cu toate acestea părul lui nu este alb, ci castaniu, constituind semnul caracteristic al lui Hristos.

Pictorul a vrut să exprime mai intuitiv ideea coexistenței într-un singur chip a tuturor celor trei persoane ale nedespărțitei Treimi, întrucît din mîna dreaptă cu care «Cel vechi de zile» binecuvîntează iese o rază care desemnează pe Duhul Sfînt. Raza este îndreptată înspre Fecioara Maria, care primește bunavestire de la arhanghel. În dreptul sinului ei se desemnează un chip micuț de copilăș gol — reprezentînd pe Hristos cel întrupat.

Pe laturile «Celui vechi de zile» se află inscripția în forma a două coloane verticale: «IS. HS.», «Întreit Sfînt», «Cel vechi de zile»⁴². Inscripția «Întreit sfînt» nu lasă nici o îndoială asupra faptului că icoana constituie reprezentarea întregii Sfinte Treimi. Inscripția «Cel vechi de zile» se referă la Dumnezeu-Tatăl; inițialele «IS. HS.» se referă la Dumnezeu-Fiul, iar prezența Duhului Sfînt este evidentă fără inscripție. Înfațișarea porumbelului care zbură pe direcția razei, probabil, nu s-a păstrat⁴³. În acest fel, în această icoană se descoperă două dogme ale religiei

39. V. Lazarev, *Arta Novgorodului...*, p. 32.

40. I. Bogoslovski, *Dumnezeu-Tatăl, prima persoană a Sfintei Treimi în monumentele de artă creștină veche*, în «Lecturi la Societatea amatorilor de cultură spirituală», Moscova, 1893, mai, p. 567.

41. Galeria de stat Trețiacov. Reproducere în: *Istoria artei ruse*, t. II, Moscova, 1954, p. 117.

42. A. Anisimov, *Perioada antemongolică în pictura veche rusă*, Moscova 1926, p. 22—23.

43. În copiile tîrzii ale icoanei «Bunavestire de la Ustiujsk» împreună cu raza este înfățișat și porumbelul zburînd către Fecioara Maria. De exemplu, la sfîrșitul veacului al XVI-lea, în registrul local (de jos) al catapetesmei bisericii Bunavestire din Kremlinul Moscovei și din biserica Smolensk a Mînăstirii Novodeviciu.

creștine: triunimea lui Dumnezeu și întruparea lui Hristos ⁴⁴. Simbolica complexă a acestei icoane s-a format — cum dovedește V. N. Lazarev ⁴⁵ — /p. 245/ de asemenea în arta bizantină.

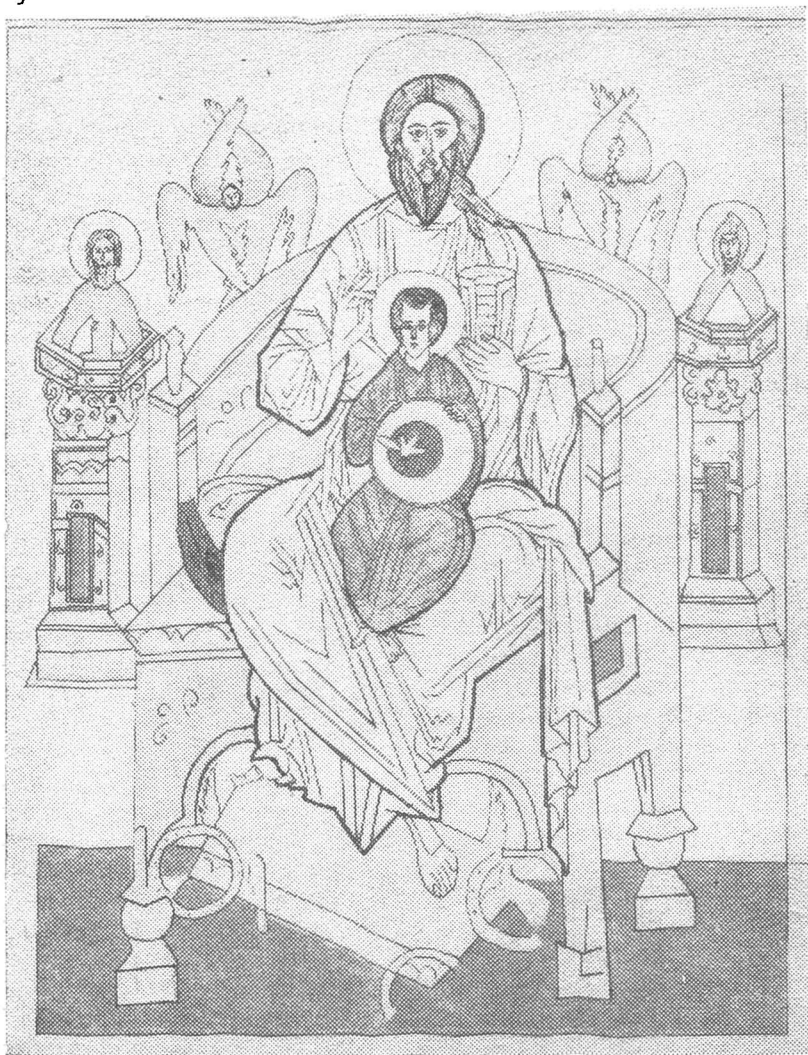

Fig. 1. — «Paternitatea». Icoană novgorodeană din veacurile al XIV-lea—al XV-lea.

44. F. I. Buslaev demonstrează că apariția icoanei «Bunavestire» în care Fecioara Maria este înfățișată cu pruncul în sin, se explică prin existența afirmației eretice că Fecioara Maria a primit din cer Fiul deja în chip de prunc. Vezi F. I. Buslaev, *Noțiuni generale despre pictura rusă*, în «Sbornic pe anul 1866», editat de Societatea pentru arta rusă veche de pe lângă Muzeul public din Moscova», Moscova, 1866, p. 95. 45. V. Lazarev, *Arta Novgorodului...*, p. 40.

Însă cu toate că reprezentarea «Celui vechi de zile» era însoțită de inscripții explicative, atât în fresca din biserica din Neredița, cât și în icoana «Bunavestire de la Ustiujsk», totuși era greu pentru omul obișnuit să gândească concret să creadă că vede în aceste icoane înfățișarea tuturor celor trei persoane ale Sfintei Treimi. În căutarea unei mai noi puteri de convingere, iconografiile au trebuit să ajungă în chip fatal la folosirea tipului iconografic «Paternitate».

În monumentele de artă rusă această compoziție a început să capete răspîndire — atât cît se poate judeca acum — de la sfîrșitul veacului al XIV-lea — începutul veacului al XV-lea, și pentru prima dată a fost reprezentată pe icoana novgorodeană «Paternitate», aflată în Galeriile de stat Tretiakov [*redăm în desen liniar, în aceleași dimensiuni, reproducerea fotografică a acestei icoane după planșa dintre paginile 244—245*]. Judecînd după inscripție, această icoană a fost executată de un meșter novgorodean după originalul slav de sud⁴⁶.

Inscripția este așezată pe părțile laterale alături de capul lui Dumnezeu-Tatăl: «Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh». Chipul dublu și de neînțeles al «Celui vechi de zile» este descoperit aci în chipul mult mai concret a două persoane: al bătrînului — Tatăl și al adolescentului — Fiul. Această icoană — minunată din punctul de vedere al execuției — reprezintă pe Dumnezeu-Tatăl ca pe un bătrîn sever, intransigent, «exigent», șezînd pe un tron greu într-o nemișcare încordată. Marginile mantiei Lui, atîrînd în partea dreaptă, și avînd faldurile strîns întinse în chip oblic pe genunchi în partea stîngă, ca și tălpile picioarelor așezate departe una de alta și sprijinindu-se puternic pe colțurile piedestalului de sub picioare — parcă subliniază aspectul intenționat ieratic al figurii Lui. Amîndouă mîinile bătrînului — dreapta binecuvîntînd, iar stînga ținînd un sul pe jumătate desfăcut se ating de nimbul Fiului. Dumnezeu-Fiul (în chipul lui Emanuel) privește în chip copilăresc cu severitate asupra lumii. El ține cu putere cu ambele mîini o sferă cu un porumbel, parcă temîndu-se să nu-l scape din mîini. Chiar aripile heruvimilor care apără tronul au rămas împietrite în planarea lor în aer. Chipurile nemișcate ale stîlpnicilor înfățișate pe laturi completează tabloul unei liniște aspre. Doar figura, mișcată spre stînga, a porumbelului care a pornit în zbor cu aripile întinse și înălțate aduce viață și o ușoară bucurie în această compoziție, care, în general emană o aspră așeză.

Un chip oarecum altul prezintă compoziția «Paternitate» pictată în colțul drept de sus al icoanei «Maica Domnului — Înduioșare» (de tipul Iaroslav) [*pe două treimi din pagina 246 este reproducă fotografia acestei icoane*], cu patru împodobiri în colțuri, datată din prima jumătate a veacului al XV-lea⁴⁷. Icoana, după cît se pare, aparține de asemenea școlii novgorodene, însă se simte influența atenuantă a artei Moscovei, unde, în vremea aceasta, răsunau în plină forță ideile umaniste ale artei

46. Galeriile de stat Tretiakov.

47. Muzeul rus de stat, nr. 2101. N. Kondacov, *Icoana rusă*, t. II, Praga, 1929, tabl. 19.

lui Rublev. Chipul Maicii Domnului este pătruns de sentimentul unei adânci duiosii materne. În întreaga ei înfățișare se simte neliniștea pentru soarta fiului, care și-a lipit obrazul de obrazul ei.

Aceeași nuanță emoțională este caracteristică și feței lui Dumnezeu-Tatăl din compoziția «Paternitate», care împodobește colțul drept de sus al icoanei. Ochiul adolescentului sînt plini de mîhnire. La baza acestei compoziții stă aceeași schemă, care se întîlnește și la icoana din Galerile de stat Tretiakov. Însă o altă orînduire lăuntrică a chipurilor a produs o altă expresie exterioară; aici totul este atenuat, îndulcit: sînt îndulcite liniile conturului figurii lui Dumnezeu-Tatăl, au devenit mult mai moi și mai ușoare în cădere faldurile hainelor.

Lăsînd la o parte tratarea deosebită a chipurilor, legătura lăuntrică între figuri este exprimată în amîndouă icoanele cu mare precizie. În icoana din Galerile Tretiakov mîinile Tatălui se ating de nimbul Fiului, iar în icoana din Muzeul rus mîinile Tatălui ating nimbul și umerii Fiului. Fiul ține cu ambele mîini sfera cu porumbelul.

[p. 246] Socotim potrivit să amintim în acest loc, cuvintele lui Iosif Voloțki despre unitatea cea de nedespărțit a Sfintei Treimi: «...pentru aceasta trebuie să mărturisim un singur Dumnezeu, și nu trei, pentru că nu sînt separați unul de altul... ci împreună cu Tatăl și Fiul și Duhul Sfînt unul în altul se cuprind neunit și nedespărțit»⁴⁸ (sublinierea noastră — L. R.).

Dacă nu ar fi cunoscute reprezentări ale compoziției «Paternitate», create cu mult mai înainte de cuvintele lui Iosif Voloțki, am fi putut gîndi că chipul artistic al compoziției «Paternitate», în oricare din variantele ei, a luat naștere ca o ilustrare întocmai a citatului de mai sus: toate cele trei figuri sînt percepute dintr-o dată, fiind cuprinse într-o singură siluetă, adică se află «unul în altul». Figurile Fiului și Duhului Sfînt sînt înscrise în figura Tatălui, care este înfățișată întocmai așa cum s-a explicat de către *Letopiseșul lui Lavrentie*. El este «mai bătrîn decît Fiul», care este înfățișat în vîrsta adolescenței. Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Fiul, [p. 247] în compoziția «Paternitate» șed pe unul și același tron, adică sînt «împreună-șezători», «nedespărțiți» și totodată «necontopiți», întrucît fiecare din figuri este percepută în chip independent⁴⁹.

Din comparația compoziției «Paternitate» cu înfățișarea «Celui vechi de zile» se vede limpede cît de departe a ajuns arta feudală în străduința de a concretiza chipurile și noțiunile. Cu toate acestea conținutul compozițiilor cercetate nu se mărginește la «demonstrarea» triuniunii Dumnezeirii, ci exprimă în același timp și atitudinea Dumnezeirii față

48. Iosif Voloțki, *Culturalizatorul*, Ed. III, Kazan, 1896, p. 57.

49. Compoziția «Paternitate» a avut un ecou caracteristic în arta bizantină tirzie. În colecția de stat de la Ermitaj există o icoană din veacul al XVI-lea (Nr. L—51), care tratează tema «Maternitate» înfățișînd pe Ana (mama Născătoarei de Dumnezeu) în silueta căreia este inclusă figura Fecioarei Maria, care ține pe gînușchi pe Emanuil. În acest caz avem de-a face cu o folosire mecanică a compoziției «Paternitate» fără a ține seamă de conținutul ei ideologic, dogmatic. Vezi N. Lihaceov, *Materiale pentru Istoria zugrăvirii de icoane la ruși*, partea I, S. Petersburg, 1906, tabl. LI, nr. 86.

de lume. Dumnezeu binecuvîntează lumea creată de El, și a cărei soartă este descrisă în sulul pe jumătate deschis. În acest chip există deci ceva comun cu chipul lui Hristos-Pantocrator, Care de asemenea binecuvîntează lumea cu mîna dreaptă, iar în stînga ține Evanghelia. Însă pentru pictura în cupole a fost aleasă o variantă specială a compoziției «Paternitate», în care Dumnezeu-Tatăl — și uneori și Dumnezeu-Fiul sînt înfățișați cu mîinile întinse în lături, binecuvîntînd.

În iconografie acest tip al «Paternității» se întîlnește la începutul veacului al XV-lea pe icoana «Sfinții Petru și Pavel» din satul Msteor⁵⁰, însă înfățișați numai bust. Mai înainte în icoanele aceluiași Apostoli, în segment de nori, era înfățișat Hristos⁵¹. În picturile de cupole compoziția «Paternitate» pentru prima dată a fost folosită pe teren moscovit. Această variantă iconografică specială a «Paternității» a apărut înainte de toate în cupola bisericii Sfinților Arhangheli din Kremlin, a cărei pictură inițială a fost terminată în anul 1509, și după aceea reînnoită după vechea schemă în anul 1652. Scopul cu care s-a făcut înlocuirea chipului lui Hristos-Pantocrator, cu compoziția «Paternitate» este în chip limpede exprimat în inscripția care încinge cupola și îndeamnă pe credincioși să se închine Sfintei Treimi cea «într-o singură ființă»⁵².

După observațiile lui I. N. Bogoslovski, Dumnezeu ca creator al lumii era pictat în poziția în picioare, iar ca pronietor al lumii era pictat bust într-un segment de nori sau în cerc. Pentru aceasta, cînd s-a produs înlocuirea chipului Pantocratorului, cu compoziția «Paternitate» s-a schimbat și întreg sensul picturilor cupolelor. Cu o deosebită precizie acest nou [p. 248] sens este exprimat în pictura cupolei bisericii Adormirea Maicii Domnului din Mînăstirea Sbiajsk de lingă Kazan (1561). Unde, dedesubtul frescei cupolei a fost făcută inscripția: «Astfel a creat Dumnezeu duhurile Sale și slujitorii și scaunele și toate puterile cerești»⁵³. Această compoziție este analogă cu reprezentarea mult mai timpurie a «Paternității» din cupola bisericii din Mînăstirea Novodevicie, lăsată fără inscripție⁵⁴ [redăm, mărită de două ori, schița liniară a acestei compoziții aflată la pagina 247]. În această compoziție Dumnezeu, unul în treime, este reprezentat în acțiune, ca creator al lumii⁵⁵, în prima zi a creației,

50. Muzeul istoric de stat, Nr. 48.354.

51. De exemplu: icoana novgorodeană «Petru și Pavel» din prima jumătate a veacului al XIII-lea. V. Lazarev, *Arta Novgorodului...*, tabl. 346. La jumătatea veacului al XVI-lea pe icoana novgorodeană a aceluiași Apostoli reprezentarea «Paternității» este pictată în întregime (nu bust). Vezi *Istoria artei ruse...*, t. III, p. 585.

52. Redăm textul pisaniei: «Să ne închinăm Tatălui și Fiului Aceluia și Sfîntului Duh, Sfintei Treimi, într-o singură ființă, strigînd cu serafimii: sfînt, sfînt, sfînt ești Doamne. Slăvesc pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfîntul Duh». Vezi A. Uspenski, *Zugravii de icoane și pictorii țarilor din veacul al XVIII-lea...*, p. 33.

53. D. Ainalov, *Pictura în frescă a bisericii Adormirea Maicii Domnului...*, p. 33.

54. L. Retcovskaia, *Biserica Smolensk din Mînăstirea Novodevicie...*, p. 19.

55. Cea mai veche reprezentare a Sfintei Treimi în actul creației există pe sarcofagul de la Lateran din veacul al IV-lea. Ea a apărut în perioada luptei Bisericii bizantine cu erezia ariană, care agita în vremea aceea largi straturi sociale. Vezi I. Bogoslovski, *Dumnezeu-Tatăl...*, p. 154.

în momentul zidirii «puterilor cerești». În aceste fresce Dumnezeu-Tatăl este numit Savaot, adică «Domnul puterilor». Capul Lui este înconjurat de un nimb bicolor în formă de stea cu 8 colțuri, realizată din două dreptunghiuri suprapuse unul peste altul — cel roșu dedesubt și cel albastru deasupra lui. Acest nimb simboliza universul creat «prin înțelepciunea

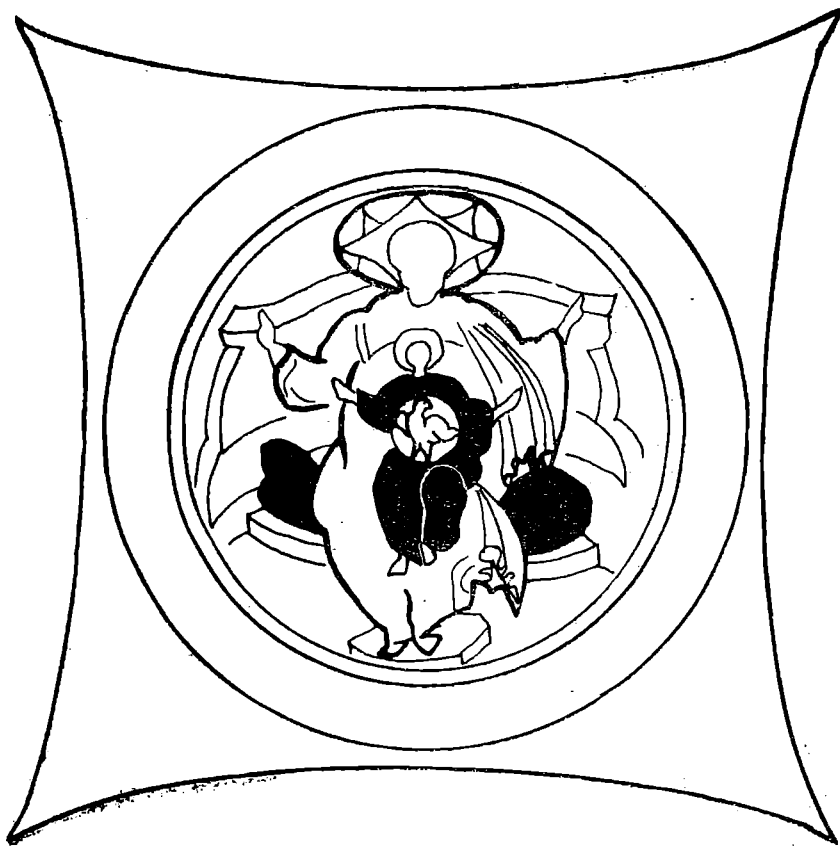

Fig. 2. — «Paternitatea». Pictură din cupola bisericii Smolensk din Mănăstirea Novodeviciie din Moscova. Prima jumătate a veacului al XVI-lea.

Lui» — pământul (culoarea roșie) și cerul (culoarea albastră)⁵⁶. Dumnezeuirea atotputernică parcă se poartă, plină de putere tare, pe deasupra

56. Pe icoana Maicii Domnului numită «Rugul cel nears» de la sfârșitul veacului al XVI-lea, din catapeteasma bisericii Mănăstirii Novodeviciie, se află: un dreptunghi albastru acoperit cu stele și «populat» cu îngeri, demonstrând limpede că înfățișează cerul. În colțurile dreptunghiului roșu (colțurile lui ies de sub albastru) sînt pictate simboalele Evangheliștilor, care povestesc despre «viața pămîntească» a Maicii Domnului și care propovăduiesc învățătura lui Hristos. Vezi D. Trenev, *Catapeteasma bisericii Smolensk din Mănăstirea Novodeviciie din Moscova*, Moscova, 1902, p. 75, 85; V. Antonova, *Operele lui Dominic de curînd descoperite în Galerile de stat Tretiakov*, Moscova, 1952, p. 8.

lumii. Impresia de zbor este creată de largă întindere a mâinilor și de faldurile umflate ca de vînt ale hainelor albe⁵⁷ ale imensei figuri a lui Dumnezeu-Tatăl, și de asemenea de sfera cu porumbelul care planează liberă în fața Fiului.

Înțelesul dogmatic al compoziției era că «creația lumii» a fost săvîrșită nu de o singură persoană a Sfintei Treimi, ci de întreaga Sfîntă Treime în «nedespărțirea» ei. Tema creației și a triumfului puterii, atît de limpede exprimate în această compoziție — lăsînd la o parte toate celelalte — consuna pe deplin cu ideile care luaseră naștere și se dezvoltau în perioada construirii statului centralizat rus.

Nu putem să nu atragem luarea amînte asupra încă unei particularități în evoluția compoziției «Paternității». Într-o serie de cazuri sfera cu porumbelul este deplasată de pe genunchii sau din dreptul pieptului Fiului către capul Tatălui, ca în compoziția «Paternitate» din așa-numitul «locul cel mai înalt» din biserica Minăstirii Novodeviciie [*redăm, mărîtă de două ori, schița liniară a acestei compoziții aflată la pagina 248*]. Acest detaliu, care, la prima vedere, pare de o importanță secundară, are în /p. 249/ realitate foarte mare însemnătate. Asemenea orînduire a compoziției reflectă unul din foarte importantele momente ale luptei politic-religioase, pe care a purtat-o statul moscovit și Biserica Ortodoxă Rusă cu propaganda romano-catolică, care înainta asupra Rusiei din apus, prin mijlocirea Lituaniei, Poloniei și altor state catolice, în veacul al XV-lea și al XVI-lea.

Sînt cunoscute deosebit de marile speranțe pe care le-a pus Curia papală în căsătoria lui Ivan al III-lea cu Sofia Peleologu⁵⁸. Neținînd seama de faptul că încercările de a atrage Moscova la uniație se dovediseră lipsite de perspective, propaganda romană pătrundea în Rusia chiar sub forma luptei cu ereziile sau cu alte abateri de la Sfînta Scriptură. /p. 250/ Unele idei catolice s-au infiltrat și în literatura bisericească rusă. Ca exemplu poate sluji izvodul atanasian al povestirii despre Varlaam și Ioasaf, care a apărut în a doua jumătate a veacului al XV-lea. Autorul izvodului angajează cîteva probleme de dogmatică și, în special, problema despre purcederea Duhului Sfînt. N. P. Popov, în studiul asupra textului acestui izvod al povestirii, a făcut comparația acestui text cu copia rusă mult mai veche din Minăstirea Troița-Serghieva și a constatat importante diferențe în legătură cu mărturisirea de credință. Astfel în copia din Minăstirea Troița-Serghieva se spune, în conformitate cu Simbolul de credință ortodox, că: «Duhul Sfînt purcede de la Tatăl», iar în izvodul atanasian întreg înțelesul afirmației este schimbat prin introdu-

57. Faldurile la hainele albe ale lui Dumnezeu-Tatăl sînt însemnate, de obicei, cu linii de culoare roșie sau roz la haina de deasupra, și cu linii de culoare verde sau albăstruie la haina de dedesubt (tunica). Nu este, oare, în această îmbinare de culori, ca și în coloritul hainelor lui Hristos (haina de dedesubt — în roșu iar cea de deasupra în albastru), aceeași simbolică a culorii, simbolică ce-L îmbracă în culoarea «universului» ca pe «creatorul» lui?

58. D. Lihaceov, *Cultura Rusiei în epoca formării statului rus*, Leningrad, 1946, p. 27.

cerea conjuncției «și». Reiese astfel că: «Duhul Sfânt purcede și de la Tatăl». Această formulare constituie prezentarea dogmei în chip curat catolic⁵⁹.

Există și exemplu când, într-una și aceeași pictură de biserică, se întâlnesc ambele variante ale compoziției «Paternitate» (ca în pictura

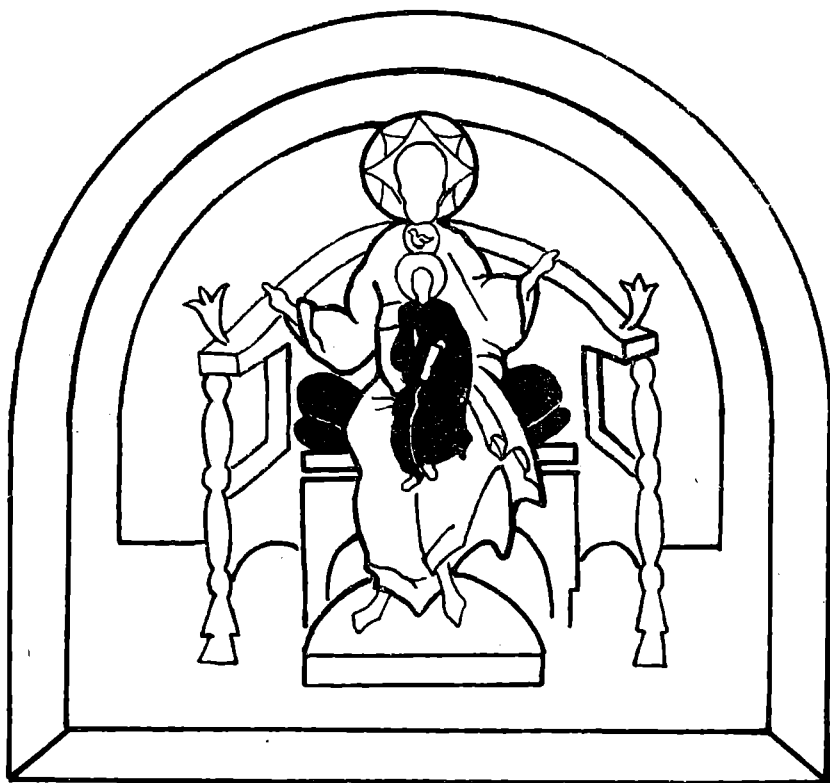

Fig. 3. — «Paternitatea». Frescă din «locul cel mai înalt» din biserica Smolensk din Mănăstirea Novodeviciie din Moscova. Prima jumătate a veacului al XVI-lea.

bisericii Mănăstirea Novodeviciie din Moscova). În pictura din cupolă sfera cu porumbelul «planează» înaintea Fiului, în timp ce în compoziția «Paternității» din așa-numitul «locul cel mai înalt» sfera cu porumbelul este deplasată către «gura Tatălui». Aceasta se poate explica prin faptul că iconografia «Paternității» încă nu se formulase definitiv în arta rusă. Într-o mult mai târzie icoană din iconostasul aceleiași biserici, din anul 1598, și pe partea lăuntrică a acoperișului care adăpostește prestolul, din

59. N. Popov, *Izvodul atanasian al povestirii despre Varlaam și Ioasaf*, în «Înștiințări ale Societăților de cultură spirituală», Secția II-a a Academiei de Științe, t. XXXI, 1926, p. 189—230.

anul 1653 [redăm, în aceeași dimensiuni, conturul liniar al reproducerii fotografice a acestei icoane aflată la pagina 249], unde în înfățișarea «Paternității» sfera cu porumbelul este apropiată de capul Tatălui. Cu toate acestea nici în arta veacului al XVII-lea nu se observă o deplină uniformitate în această privință.

Este cu totul probabil că cunoscătorii dogmaticii ortodoxe au socotit ca necorespunzătoare așezarea sferei cu porumbelul pe brațele sau în mîinile Fiului și au găsit că este mult mai corect ca sfera să fie deplasată spre gura Tatălui, în scopul realizării unei intuitive combateri a tezei catolice «et ex filio»⁶⁰.

Lupta Bisericii pentru nezdruincinarea temeliiilor religiei oficiale a fost purtată cu toate mijloacele pe care Biserica Ortodoxă Rusă le-a avut la dispoziție. Nu trebuie lăsat fără luare în seamă și faptul că, în epoca ce ne interesează, a avut loc, cu ajutorul activ al autorității marilor cneji, o intensă activitate de construire de mînăstiri. În legătură cu aceasta este semnificativ faptul că un însemnat număr de mînăstiri și biserici nou-întemeiate în veacurile al XIV-lea—al XVI-lea au fost închinare Sfintei Treimi. Dacă în perioada răspîndirii și întăririi creștinismului în Rusia mînăstirile închinare Sfintei Treimi se numărau pe degete, în schimb în veacurile al XIV-lea—al XVI-lea, adică în vremea formării și dezvoltării mișcărilor antitrinitare, numărul lor crește furtunos (din veacul al X-lea pînă în veacul al XIII-lea se numără doar 8 sau 9 biserici și mînăstiri închinare Sfintei Treimi; în veacul al XIV-lea au fost întemeiate încă 12; în veacul al XV-lea — încă 15; iar în veacul al XVI-lea — încă 34⁶¹). Mînăstirile sînt închinare Sfintei Treimi în special în regiunile în care pătrundeau curentele eretice, sau în cele în care se punea în aplicare politica de creștinare a populației.

Faptul că Serghie de Radonej închină Sfintei Treimi renumita sa mînăstire (Troîța-Serghieva) nu a putut fi întîmplător. Pînă în vremea aceea pe pămînturile Moscovei nu existau mînăstiri închinare Sfintei Treimi. Pentru aceasta alegerea hramului mînăstirii și confirmarea lui de către egumenul Serghie (fără care confirmare mînăstirea nu putea fi întemeiată) nu constituie nicidecum continuarea unei tradiții de multă vreme statornicită⁶². Este evident că pentru aceasta au trebuit să existe unele pricini deosebite. Se știe că nu cu mult înainte de întemeierea mînăstirii de către Serghie de Radonej, mitropolitul Petru († 1326) a purtat

60. Problema despre purcederea Sfintului Duh se punea destul de acut pentru Biserica chiar și la jumătatea veacului al XVI-lea. Mărturia acestui lucru o constituie faptul că Sfintului Duh i s-a acordat foarte mult loc în cuprinsul *Mînelelor Mari Cetie adunate de Macarie mitropolitul tuturor rușilor* și editate de Comisia Arheologică, Moscova, 1897, col. 1348, 1350—1353, 1406, 1411, 1418 ș.a.

61. Calculul se face după datele letopisețelor și după următoarele cărți: L. Denisov: *Mînăstirile ortodoxe ale imperiului rusesc*, Moscova, 1908; V. Zverinski, *Mînăstirile închise pînă la domnia Ecaterinei a II-a*, S. Petersburg, 1897, p. 182—183.

62. În perioada antemongolică era obiceiul ca mînăstirilor și bisericilor rusești să li se dea numirile mînăstirilor și bisericilor existente la Bizanț. Astfel numele bisericilor principale din Constantinopol, capitala Bizanțului — Sfînta Sofia, a fost dat bisericilor principale în orașele de reședință: Kiev, Poloțk, Novgorod.

[p. 251] cu succes unele dispute cu un asemenea eretic. După datele le-
topisețelor luăm cunoștință de o așa de importantă împrejurare ca în-
cetarea (nu: începutul ?!) «erezilor fără Dumnezeu» în timpul cnezatului

Fig. 4. — «Paternitatea». Pictură, din anul 1653, pe partea lăuntrică
a acoperișului care adăpostește prestolul bisericii Smolensk
din Mînăstirea Novodevicie din Moscova.

lui Ivan Kalita care a condus Moscova din 1328 pînă în 1340⁶³. Nu există
indicații asupra problemei: care era esența acestor erezii, dar însăși nu-
mirea lor ca fiind «fără Dumnezeu» indică la negarea de către eretici
a unor importante principii dogmatice. Pentru aceasta construirea, în anul

63. N. Kazacova și Iacov Lurie, *Mișcările eretice antifeudale ...*, p. 5.

1345, a unei noi minăstiri în jurul Moscovei⁶⁴ și închinarea acestei minăstiri Sfintei Treimi, în perioada de creștere a curentelor antitrinitare, capătă un sens deosebit, programatic parcă. Serghie de Radonej a întemeiat o minăstire, care trebuia să devină și a devenit nu numai sprijinul sigur al valorificării economice a noilor pământuri și al acțiunii misionare-colonizatoare, ci și un influent centru al vieții politice, culturale și artistice al cnezatului Moscovei⁶⁵.

[p. 252] Anume în această minăstire — închinată Sfintei Treimi și posesoare a neprețuitei comori, pe care o formează icoana Sfinta Treime pictată de Rublev — a apărut pentru prima dată la Moscova reprezentarea compoziției «Paternitate». Ea era brodată într-una din scenele care împodobeau marginal o țesătură de atirnat dăruită minăstirii de soția marelui cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea — prințesa bizantină Sofia Paleologu⁶⁶ [pe mai mult de jumătate din pagina 251 este redată reproducerea fotografică a acestei țesături brodate, pe care se află și «Sfinta Treime vechitamentară» și compoziția «Paternitate»]. Apariția compoziției «Paternitate» pe țesătura brodată, dăruită de Sofia Paleologu, anume în anul 1499, constituie un fapt cu totul semnificativ. Anul 1499 este anul triumfului Sofiei; anul în care ea și fiul ei Vasilie au ieșit din dîzgrația în care se aflaseră multă vreme datorită influenței pe care o avea la curte nora lui Ivan al III-lea, Elena Voloșanca⁶⁷, care — după cum se știe — fusese compromisă din cauza legăturii ei cu ereticii antitrinitari.

Numărul și conținutul scenelor pentru împodobirea țesăturii brodate a fost confirmat, indiscutabil de Sofia. Este cu puțință ca ea să fi fost mînată de dorința de a dovedi corectitudinea sa în problemele de credință, credincioșia sa față de dogma Treimii, pentru a se contrapune pe sine ereticei Elena Voloșanca; și de aceea ea a pus să se brodeze pe țesătură amîndouă reprezentările ortodoxe oficiale ale Sfintei Treimi: «Sfinta Treime vechitamentară» și compoziția «Paternitate» în redacția în care sfera cu porumbelul se află înfățișată în miinile lui Hristos [pe un sfert din pagina 252 este redată reproducerea fotografică a broderiei «Paternitate» de pe țesătura Sofiei Paleologu].

Coexistența pe diferite monumente de artă a ambelor reprezentări ale Treimii începînd cu acea vreme a devenit, într-o formă, un fel de tradiție. Asemenea caz se întîlnește pe țesătura brodată a Solomoniei Saburova și a lui Vasile al III-lea din anul 1525⁶⁸ [pe mai mult de jumătate din pagina 253 este redată reproducerea fotografică a acestei țesături brodate pe care se află «Sfinta Treime vechitamentară» și

64. I. Bureicenco, *În legătură cu problema despre data întemeierii Minăstirii Troița-Serghieva*, în «Comunicări ale Muzeului rezervat istoric-artistice de stat din Zagorsk, fasc. II, Zagorsk, 1958, p. 11.

65. I. Bureicenco, *În legătură cu problema despre data întemeierii Minăstirii Troița-Serghieva ...*, fasc. III, Zagorsk, 1960, p. 39—40.

66. Muzeul rezervat istoric-artistice de stat din Zagorsk.

67. M. Șcepkina, *Înfățișarea personajelor istorice ruse în broderiile veacului al XV-lea*, Moscova, 1954, p. 10.

68. Numirea este dată după principala scenă din compoziție.

compoziția «Paternitate»]. Interesant este faptul că în înfățișarea «Paternitate» deasupra capului lui Dumnezeu-Tatăl este brodată inscripția Domnul Savaot⁶⁹ [pe mai mult de un sfert din pagina 254 este redată reprezentarea fotografică a compoziției «Paternitate» brodată pe țesătura Solomoniei Saburova]. În pictura bisericii Smolensk din Minăstirea Novodevicie Sfinta Treime este reprezentată: în cupolă și la așa-numitul «locul cel mai înalt» — prin compoziția «Paternitate»; iar pe bolta arcului triumfal — prin «Sfinta Treime vechitestamentară». La jumătatea veacului al XVI-lea intrarea principală a Minăstirii Troița-Serghieva a fost împodobită în același timp cu amindouă aceste reprezentări ale Treimii. Deasupra porților dinăuntru ale cetății a fost pictată înfățișarea «Sfintei Treimi vechitestamentare», iar în latura dinafară, într-o ramă special adâncită așezată ca un scut de luptă deasupra porților «turnului Roșu» nou-construit, este reprezentată «Paternitatea»⁷⁰, care era de mult cunoscută în minăstire după țesătura brodată a Sofiei Paleologu și după alte monumente de artă.

Se naște întrebarea: de unde a putut primi Sofia Paleologu originalul «Paternității» pentru reproducerea lui pe țesătura brodată și în ce fel s-a folosit meșterul novgorodean de originalul sud-slav pentru pictarea [p. 253] «Paternității»? Se poate presupune că Sofia Paleologu cunoscuse asemenea reprezentări ale Sfintei Treimi, atât în patria sa, la Bizanț, cit și în Italia unde a trăit o vreme pînă la plecarea ei la Moscova.

Într-adevăr compoziția «Paternitate» fusese deja prelucrată îndeaproape către veacul al XII-lea, în țările care căzuseră în orbita de atracție a culturii bizantine. În Biblioteca Națională din Viena se păstrează un manuscris grecesc din veacul al XII-lea în care se află o minunată miniatură care înfățișează pe «Cel vechi de zile» cu inscripția greacă: «Παλαιός ἡμερών»⁷¹. Între astfel de monumente grecești, fără îndoială, exista și prototipul compoziției «Paternitate», pe care l-a ales Sofia Paleologu pentru țesătura sa brodată și care apoi a fost repetat de nenumărate ori în operele de artă rusă-veche.

În ceea ce privește protooriginalul iconografic sud-slav al icoanei novgorodene «Paternitate» de la sfîrșitul veacului al XIV-lea—începutul veacului al XV-lea, el a fost desigur prelucrat tot sub influența artei bizantine.

69. Centrul compoziției pe țesăturile brodate: a Sofiei Paleologu și a Solomoniei Saburova îl constituie crucea. Pe țesătura Solomoniei Saburova crucea este inclusă în tema «arătarea Maicii Domnului către Serghie», iar Serghie în această situație se închină nu în fața Maicii Domnului, ci către cruce. Tema «închinării în fața crucii» este cunoscută în arta rusă încă din veacul al XII-lea, și este posibil să fi apărut pe temeiul luptei cu ereticii, care negau caracterul «răscumpărător» al patimilor lui Hristos.

70. V. Baldin, *Turnul Roșu din Minăstirea Troița-Serghieva*, în «Comunicări ale Muzeului rezervat istoric-artistic de stat din Zagorsk», fasc. III, p. 97.

71. H. Gerstinger, *Über Herkunft und Entwicklung der antropomorphen byzantinisch-slavischen Trinitätsdarstellungen des sogenannten Sintropoi und Paternitäts typus Festschrift*, W. Sas-Zalozieckyzum 60. Geburtstag. Graz. 1956, p. 79—82.

[p. 254] În operele de pictură din țările slave de sud, aparținând veacurilor al XII-lea și al XIII-lea, se observă un viu interes pentru tipul iconografic «Paternitate»⁷² — în trăsături fundamentale foarte apropiat de monumentele de artă ruse. Legăturile istorice ale Rusiei vechi cu țările balcanice au existat din vechime și s-au intensificat în veacul al XIV-lea, când mulți din locuitorii acestei țări au fost nevoiți sub presiunea turcilor să caute refugiu în orașele rusești⁷³. Asemenea refugiați de origine sud-slavă au fost, de exemplu, mitropolitul Ciprian († 1406) și monahul Pahomie Logofătul, care a trăit în Mănăstirea Troița-Serghieva în veacul al XV-lea. Un însemnat eveniment îl constituie trecerea în slujba rușilor a marelui dregător Voieica Voitegovici, însoțit de suita sa formată din 30 de sîrbi și 20 de bulgari⁷⁴.

Despre legăturile artistice ale Rusiei cu Serbia în veacul al XIV-lea și al XV-lea stau mărturie monumente de artă picturală ca pictura bisericii Schimbarea la față a Mîntuitorului din Mănăstirea Kovaleov de lângă Novgorod⁷⁵.

Despre existența compoziției «Paternitate» în arta bulgară mărturisește, în special, miniatura din *Psaltirea bulgară* din veacul al XIV-lea, proprietatea sîrbului Sima Tomici⁷⁶. În partea superioară a filei 129 din această Psaltire, în centrul unui întreit cerc în trei culori este înfățișată «Paternitatea», de la care coboară în jos o rază întreită ce luminează un tron liber și pedestal pentru picioare. Doi heruvimi planează pe laturile razei. De sub cele trei cercuri cerești se văd cele patru simboale ale Evangheliștilor. Deasupra capului lui Dumnezeu-Tatăl se află inscripția «Cel vechi de zile». Pe ambele laturi ale tronului se văd zăcînd pe perne proorocii Isaia și Iezechiel, cu îngeri lângă căpătii. În dedesubtul acestora sînt înfățișați în poziția în picioare trei prooroci, ținînd în mîini sulurile desfășurate cu proorociile lor [*pe întreaga pagină 255 este redată reproducerea fotografică a întregii miniaturi*]. Plinătatea și desăvîrșirea compoziției dovedește că miniatura reprezintă rezultatul unui îndelungat proces de creație.

Cauza, care a dat naștere necesității de a recurge la o reprezentare concretă a dogmei despre triunimea Dumnezeirii, au constituit-o aceleași mișcări eretice antitrititare, care au apărut în țările din Peninsula Balcanică cu mult înainte de a fi căpătat o dezvoltare pe pămînt rusesc. Artă rusă a preluat compoziția «Paternitate» deja în formă definitivă.

72. *Ibidem*, p. 79—82, fig. 4—6.

73. M. Tihomirov, *Legăturile istorice ale poporului rus cu slavii de sud din cele mai vechi timpuri pînă la jumătatea veacului al XVIII-lea*, în «Sbornic Slavon» (B. m.), 1947, p. 173—179.

74. T. Nicolaeva, *Despre problema legăturilor vechi ale Rusiei cu slavii de sud*, în «Comunicări ale Muzeului rezervat istoric-artistice de stat din Zagorsk», fasc. II, Zagorsk, 1958, p. 19—20.

75. V. Lazarev, *Artă Novgorodului ...*, p. 86—91.

76. Astăzi această Psaltire se găsește în colecția Muzeului istoric de stat (Nr. 2752) și este îndeaproape studiată de M. V. Șepkina, care pregătește publicarea ei.

În continuare compoziția «Paternitate» a dobândit trăsături noi, în special picturile din cupolele și de pe pereții bisericilor din Moscova, Iaroslav și alte orașe. Și chiar atunci cînd — la sfîrșitul veacului al XV-lea — începutul veacului al XVI-lea — erezia novgorodeană-moscovită părea deja lichidată, tema Treimii a continuat să se dezvolte în arta rusă. Foarte curînd — chiar în timpul domniei lui Ivan cel Groaznic — erezia, izgonită în ilegalitate, a ieșit din nou la suprafață. Un oarecare slujbaș, «fiul de boier» Matei Bașkin și iobagul Teodosie Kosoi, împreunînd protestul împotriva iobăgiei cu critica împotriva învățăturii bisericești, s-au declarat împotriva dumnezeirii lui Hristos și împotriva treimii Dumnezeirii⁷⁷.

Este cu puțință ca Biserica, în căutarea unei mult mai complete exprimări intuitive a ideilor prin care combătea pe ereticii nou-apăruți, să fi fost nevoită să îngăduie folosirea de noi subiecte pentru pictură. În legătură cu aceasta, merită o deosebită atenție faimoasa icoană în patru părți din biserica Bunavestire din Kremlinul Moscovei, înfăptuită la jumătatea veacului al XVI-lea de meșterii din Pscov⁷⁸ [între paginile 256 și 257 este introdusă planșa colorată reproducînd această icoană]. Icoanele pentru împodobirea acestei biserici s-au executat sub supravegherea renumitului preot Silvestru și au fost aprobate de zelosul pentru buna cucernicie mitropolit Macarie; din această cauză latura ideologică a icoanelor și forma lor artistică ar trebui să fie socotite în deplin acord cu cerințele îndeobște impuse de Biserică.

În conținutul icoanei s-a acordat multă atenție expunerii temei Treimii, dumnezeirii lui Hristos și temei răscumpărării. De aci întrebarea firească: nu constituie, oare, această icoană un răspuns noilor «liber-cugetători»? În scena (din partea din dreapta, sus) intitulată: «S-a odihnit Dumnezeu în ziua a șaptea» este înfățișat o neobișnuită reprezentare a «Sfintei Treimi»: Dumnezeu-Tatăl plin de maiestate ține crucea cu Hristos răstignit, acoperit de aripile heruvimilor. Deasupra capului lui Hristos — un porumbel. Această reprezentare indica participarea tuturor celor trei persoane ale Sfintei Treimi la jertfa răscumpărătoare⁷⁹.

În scena (din partea din stînga, sus) intitulată: «Fiul Unul-Născut» toate trei persoanele Sfintei Treimi sint înfățișate în sfere, și anume

77. N. Kazakova și Iacob Lurie, *Mișcările eretice antif feudale ...*, p. 223; *Istoria U.R.S.S.*, t. I, Moscova, 1939, p. 364.

78. Biserica Bunavestire din Kremlinul Moscovei, vezi *Istoria artei ruse ...*, t. III, p. 578—580.

79. Nimburile în cruce ale îngerilor pe icoanele «Sfintei Treimi» simbolizează aceeași idee. Cele mai adesea nimbul în cruce evidențiază numai pe Hristos. Această idee este exprimată, probabil, în vasul de jertfă unic pentru toate cele trei persoane ale Sfintei Treimi din icoana lui Andrei Rublev. Într-o singură miniatură din «viața lui Serghie de Radonej» de la sfîrșitul veacului al XVI-lea, există o reprezentare a «Paternității» numai bust, în care Dumnezeu-Tatăl ține vasul. Vezi *Viața lui Serghie de Radonej*, în Biblioteca de stat a U.R.S.S. «V. I. Lenin», secția manuscrise №. 178, nr. 8663, f. 105.

Dumnezeu-Tatăl ține și parcă prezintă sfera cu pruncul Hristos șezînd pe heruvimi. În concepția intitulată: «Veniți oameni să ne închinăm Dumnezeirii celei în trei ipostasuri» (aflată în dreapta jumătății de jos), din figura lui Dumnezeu-Tatăl pornesc trei raze către cele trei scene de dedesubt: «Bunavestire», «Nașterea lui Hristos» și «Botezul». Și, în sfîrșit, în scena intitulată: «În mormînt cu trupul» (aflată în stînga jumătății de jos) în partea de sus se văd deschise porțile iadului. Dincolo de ele, pe un fond de sfere cerești, sînt înfățișați șezînd pe același tron Savaot — în chip de bătrîn, și în dreapta Lui, Hristos — în vîrsta maturității; deasupra lor într-o stea cu 8 colțuri — un porumbel. Acest tip de reprezentare a Sfintei Treimi este cunoscut sub numele de «Sfînta Treime nou testamentară» în legătură cu înfățișarea lui Hristos sub chipul Lui pămîntesc, «nou testamentar» și adesea numit «Paternitate».

Icoana aceasta a provocat proteste din partea zeloșilor apărători ai canoanelor iconografice, proteste exprimate prin energicele intervenții ale diaconului I. M. Viscovatii, renumit om de stat. El vedea în subiectele [p. 257] icoanei «tradiția înșelătoare latină» și învinuia pe Silvestru că a îngăduit ca «ceea ce este nevăzut să fie înfățișat prin ceea ce este văzut» ș.a.m.d. Cu toate acestea acțiunile lui Viscovatii nu au avut succes și au fost condamnate la Sinodul din anul 1554⁸⁰ [pe mai mult de jumătate din pagina 257 este redată reproducerea fotografică a «Sfintei Treimi nou testamentare», miniatură din «Viața Sfîntului Serghie» (f. 30) de la sfîrșitul veacului al XVI-lea].

Reprezentarea «Sfintei Treimi nou testamentare», apărută la jumătatea veacului al XI-lea pe «Icoana în patru părți», pînă la urmă a încetat de a mai fi socotită «înșelăciune latină» și a devenit una din scenele importante ale «înfricoșatei judecăți», atît în operele de artă monumentală, cît și în operele de șevalet⁸¹. «Sfînta Treime nou testamentară» a fost [p. 258] introdusă și în pictura bisericii Adormirea Maicii Domnului din Kremlinul Moscovei, renovată în anii 1642—1643 după schema veche.

În această pictură, în două compoziții închise în aureole rotunde, așezate pe ambele laturi ale ferestrei din mijloc a peretelui de apus, este dezvoltată tema în care se preamărește jertfa lui Hristos — viitorul «judecător al lumii». Într-una din ele Dumnezeu-Savaot binecuvîntează pe Hristos pentru calea spre jertfă; în cealaltă compoziție «Sfînta Treime

80. A. S. Orlov admite că în cercetarea subiectelor pentru icoanele bisericii din Kremlin a luat parte învățatul monah Maxim Grecul, care făcuse studii în Italia. Vezi A. Orlov, *Literatura veche rusă în veacurile al XV-lea și al XVI-lea*, Moscova-Leningrad, 1937, p. 324—325.

81. Existența acestui izvod iconografic în veacul al XVI-lea o indică prezența compoziției dezvoltate a «Sfintei Treimi nou testamentare» între miniaturile amintitei *Vieți a lui Serghie de Radonej*, împodobită cu miniaturi..., f. 30. Comp. reprezentările de la f. 1, 27, 27 v, 284 v, 349, 379, cu icoana «Înfricoșata judecată» de la sfîrșitul veacului al XVI-lea (Muzeul «Mînăstirea Novodevicei», Nr. 3312), și altele...

noutestamentară» înfățișată în apoteoză : Hristos șade pe heruvimi alături de Dumnezeu-Savaot, după îndeplinirea misiunii sale pămîntești ⁸².

Tema dragostei jertfelnice este tratată aici nu în sens filozofic ca în compoziția lui Andrei Rublev, ci în forma unei povestiri cu totul intuitive.

Compoziția «Sfintei Treimi noutestamentare» se repetă de multe ori și în pictura bisericii Sfinții Arhangheli tot din Kremlin. Probabil că, în 1562—1666, cînd pictura pereților a fost făcută din nou, vechea schemă a picturii a fost completată cu subiecte noi în concordanță cu cerințele vremii. Trebuie remarcat faptul deosebit de important că au fost introduse în pictura bisericii ilustrări la «Simbolul credinței». Prin aceste ilustrări s-au deschis largi posibilități pentru înfățișarea tuturor «tăinelor» învățaturii de credință — posibilitatea de a înfățișa pe «Fiul lui Dumnezeu» șezînd «de-a dreapta Tatălui», și pe «Duhul Sfînt» «slăvit» împreună cu Ei.

Tendința spre o cît mai deplin cu puțință reprezentare a ideii despre «Sfînta Treime», a dus la crearea unor foarte complicate compoziții. Să analizăm icoana «Paternitate» din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, aflată la Mînăstirea Troița-Serghieva ⁸³, în care sînt pictate în același timp amîndouă reprezentările Sfintei Treimi : în partea de jos (de dimensiuni mari) «Sfînta Treime noutestamentară», iar deasupra prototipul ei «Sfînta Treime vechitestamentară». Amîndouă reprezentările sînt unite între ele printr-un sistem specific de împletire a trei raze, care ba se împreună într-una singură, ba se desfac din nou în trei. Cu toată complicata ei organizare, compoziția aceasta se descifrează cu ușurință, întrucît chipurile ei sînt cu totul evidente [*pe întreaga pagină 259 este redată reproducerea fotografică a acestei icoane*].

Este interesant faptul că chiar în aceeași vreme își face apariția în materialul ajutător artistic rusesc «*Biblia Piscator*» de proveniență olandeză, dar în duh catolic, care constă din gravuri ale pictorilor flamanzi și olandezi din veacurile al XVI-lea — începutul veacului al XVII-lea, și identificată la început după anumite file, apoi în special după edițiile din anii 1650—1674. În această Biblie se găsesc cîteva gravuri la textul rugăciunii «Tatăl nostru». Pe filă care ilustrează cuvintele «Că a ta este împărăția» este înfățișată Sfînta Treime însă nu tratată în chip concret, ci mistic ⁸⁴. Și anume Dumnezeu întreit, însă «nevăzut», se arată lumii

82. Vezi reproducerea la : A. Șirinski-Șihmatov, *Biserica mare a Adormirii Maicii Domnului din Moscova*, Moscova, 1896, tabl. 148.

83. Muzeul rezervat istoric-artistic de stat din Zagorsk. Vezi reproducerea la : N. Lihaceov, *Materiale pentru istoria zugrăvirii de icoane la ruși*, partea I, Petersburg, 1906, tabl. XCVII, Nr. 170.

84. *Biblia Piscator*, în Muzeul istoric de stat, secția manuscrise, Nr. 3666, f. 341. Cîteva din subiectele acestei Biblii erau cunoscute și în veacul al XVI-lea. Vezi E. Saceaveț-Fedorovici, *Pictura pereților la bisericile din Iaroslav și Biblia Piscator*, în «*Arta rusă în veacul al XVIII-lea*», Leningrad, 1929, p. 85—87.

în chipul unui cerc (soarele ?) de strălucire orbitoare. În centrul cercului este scris cu litere ebraiești cuvîntul: «Dumnezeu». În razele acestei străluciri «cosmice» se văd trei cercuri mai puțin strălucitoare. În aceste cercuri se văd literele latine : F, P, S. (Filus, Pater, Spiritus). Litera F este așezată în partea dreaptă, litera P în partea stîngă, iar litera S în partea de jos, ceea ce arată că Dumnezeu-Fiul șade de-a dreapta Tatălui [Pe mai mult de jumătate din pagina 260 este redată reproducerea fotografică a acestei gramuri].

În 1670—1680, Simon Ușacov a creat icoana «Tatăl nostru», pornind de la iconografia «*Bibliei Piscator*»; însă el numai în cîteva scene îndobitocitoare a folosit înfățișarea lui Dumnezeu Tatăl «cel nevăzut» în forma de cerc strălucitor cu cuvîntul Dumnezeu în mijloc. Iar cînd a ilustrat [p. 260] cuvintele «Că a Ta este împărăția», Ușacov a recurs la reprezentarea concretă a «Sfintei Treimi nouetamentare»⁸⁵. O rezolvare identică a acestei compoziții se poate afla în pictura bisericii Sfîntului Ilie Proorocul din Iaroslav, unde «Sfînta Treime nouetamentară» uimește prin grandiozitatea ei⁸⁶ [pe întreaga pagină 261 este redată reproducerea fotografică a frescei «Că a Ta este împărăția» de la sfîrșitul veacului al XVII-lea, din biserica Sfîntul Ilie din Iaroslav].

*

Dacă în arta veche rusă, pînă în veacul al XIV-lea predomină un singur tip în reprezentarea Treimii : «Sfînta Treime vechitestamentară» începînd cu sfîrșitul veacului al XIV-lea se întîlnește din ce în ce mai des un nou tip de reprezentare a Treimii : compoziția «Paternitate».

Datorită însemnătății ei dogmatice, reprezentarea Treimii prin compoziția «Paternitate» a înlocuit într-o serie de cazuri înfățișarea lui Hristos-Pantocrator în picturile bisericilor, și a devenit centrul obligator ideologic și compozițional al registrului strămoșilor pe catapetesmele pictate în veacurile al XVI-lea și al XVIII-lea. De la jumătatea veacului al XVI-lea, în arta rusă s-au introdus — după cum s-a văzut — multe subiecte noi, între care și «Sfînta Treime nouetamentară». Aceste trei tipuri de reprezentări ale Treimii au devenit de bază și adesea au coexistat în ciclurile [p. 262] largi ale picturilor de biserici din Moscova, Iaroslav și alte orașe. Pictura bisericii Sfînta Treime din satul Veazemi — una din moșiile din jurul Moscovei ale lui Boris Godunov — executată în anul 1600, a fost total închinată temei Sfintei Treimi. Despre «faptele» Sfintei Treimi povestesc nenumărate icoane nenumite, începînd de la jumătatea veacului al XVI-lea, ca de exemplu, icoana «Sfintei Treimi în zilele creației»⁸⁷ și altele.

85. N. Lihaceov, *Materiale pentru istoria zugrăvirii de icoane la ruși*, partea II, Nr. 534. Icoana se află în Muzeul rus de stat, Nr. ДРЖ-267. Înainte icoana se afla la biserica Sfîntul Grigorie al Neocezarei (1679) din Moscova.

86. N. Perhuvîn, *Biserica Sfîntul Ilie Proorocul din Iaroslav*, Moscova, 1915, p. 28—29.

87. Muzeul rus de stat, Nr. ДРЖ-2138.

În apariția și dezvoltarea noilor tipuri de reprezentare a Sfintei Treimi se observă o strânsă legătură cu dezvoltarea mișcărilor antitrinitare. Fiecare nouă izbucnire a ereziilor constituia parcă un stimulent pentru «Biserica luptătoare» ca să recurgă la căutări de subiecte mereu noi, care să fie în stare să întărească credința în Dumnezeu cea în Treime.

În istoria formării compoziției «Paternitate» se deosebesc trei perioade: prima perioadă — cea mai timpurie — este indisolubil legată de mișcările eretice din Novgorod și din Pscov, din veacurile al XIV-lea și al XV-lea. A doua perioadă este legată de mișcarea de reformă bisericească novgorodeană-moscovită de la sfârșitul veacului al XV-lea — începutul veacului al XVI-lea. Iar cea de-a treia perioadă constituie ecoul nemijlocit la noua izbucnire a mișcărilor eretice de la jumătatea veacului al XVI-lea. Prinzind rădăcini în arta rusă începând cu sfârșitul veacului al XIV-lea, tipul iconografic «Paternitate» a fost supus în continuare unui șir de schimbări, care — începând de la jumătatea veacului al XVI-lea — erau dictate nu de lupta cu ereziile, ci de motive strict bisericești, care nu ieșeau din cadrul înțelegerii dogmatice a temei.

Traducere de ION V. GEORGESCU

C O M E M O R Ă R I

GEORGE ENESCU *

La început de mai, cu zece ani în urmă, în cimitirul parizian «Père Lachaise», o lespede de marmură cu cruce acoperea pentru «odihna cea mare» pe cel mai strălucit muzician român. Departe de țară, cu nostalgia plaiurilor natale, George Enescu încheia o viață de zăbucium și biruințe.

Se născuse la 19 august 1881 în Liveni-Vîrnav, «un sat ca toate satele, pierdut între sălcii și mesteceni», în nordul Moldovei. Din antecedentele sale, se poate vorbi despre o tradiție muzicală în familie. Străbunicul Galin Enea fusese cîntăreț de strană, iar bunicul Gheorghe Enescu, chiar preot, «cu o voce vestită în toată împrejurimea». Tatăl său — învățător și mai apoi agricultor — cînta din vioară, iar mama la chitară.

Ca și la Eminescu și Grigorescu, comuniunea din copilărie cu natura avea să-și lase amprentele binefăcătoare în sufletul artistului de mai târziu; și mai întîi *oamenii*, țăranii aceia simpli și trudiți, doinind în fapt de seară, sau prinși la horă în zilele de sărbătoare. Aci, în satul românesc cu cîntecele lui, s-au aflat izvoarele minunate ale inspirației lui Enescu, și de aceea mai toate compozițiile sale au un caracter popular atît de pronunțat.

Enescu își făurește singur prima vioară. La vîrsta fragedă de numai cinci ani compune primele piese instrumentale, iar la 12 ani, «copilul minune» este absolvent al Conservatorului din Viena.

La 8 martie 1894 apare pentru prima oară pe scena Ateneului Român din București și în același an pleacă la Paris pentru continuarea studiilor. Aici are printre colegi pe Ravel, Roger Ducasse și Koehlin, iar ca dascăli pe André Gédalge, Jules Massenet și Gabriel Fauré.

Încă din această vreme se dezlănțuie șuvoiul nestăvilat al creației sale simfonice. *Poema Română* op. nr. 1 a fost executată în primă audiere la Paris în ziua de 6 februarie 1898.

Studiază asiduu' vioara, concertînd pe rînd în Franța, în Germania, Belgia, Italia, Olanda, Spania, Portugalia și în alte țări. Apare alături de

* George Enescu, de la a cărui moarte — la 4 mai — se împlinește un deceniu, face parte dintre personalitățile eminente ale culturii universale recomandate de UNESCO pentru a fi sărbătorite în acest an.

celebritățile timpului; de Casals, Cortot, Isaye, de Thibaud și Kreisler, și aceștia se simt onorați să cinte alături de el.

După anii grei ai primului război mondial, în care se refugiase la Iași, Enescu trece Atlanticul, fiind ovaționat în cele mai mari săli de concert ale Americii de Nord.

Un portret necunoscut al lui George Enescu, realizat în creion albastru de Gh. Niculescu (38×50 cm). Pe acest portret se află autograful lui George Enescu din anul 1937. Maestrul își punea semnătura sa pe încercările admiratorilor de a-l zugrăvi, numai atunci când le socotea reușite și-i plăceau, el însuși fiind și un bun desenător. A

În cursul celui de-al doilea război mondial este din nou alături de poporul său, încercând să-i aline suferințele, încurajându-l. Apoi, întreprinde alte turnee răsunătoare, la Moscova, la New York și în marile metropole europene.

Lovit de boală, prăbușit fizicește dar mereu tânăr cu spiritul, Enescu își petrece ultima parte a vieții în inima Parisului. Mai are o dorință,

cea din urmă și cea mai arzătoare : să revină în patrie, în patria pe care o slujise cu armele sale, «cu pana, cu vioara și bagheta». O mărturisește într-o scrisoare către Doctorul Petru Groza: «Este dorința mea cea mai statornică de-a mă întoarce în țară și sper că cu ajutorul lui Dumnezeu, și chiar al doctorilor, va veni și ziua aceasta pe care o doresc și o aștept. Pentru moment tot ceea ce mi-a rămas ca forță și energie le consacru pentru creațiunile mele muzicale cu care am înțeles să slujesc neamul nostru românesc».

Așa se încheie o viață zbuciumată, asemănată în multe privințe cu aceea a lui Oedip. Și poate de aceea, din noianul compozițiilor sale, Enescu a numit opera *Oedip: «opera vieții mele»*.

A fost, cum singur a spus-o, «cinci într-unul: compozitor, dirijor, violonist, pianist și profesor». Ca virtuos, a interpretat ca nimeni altul în contemporaneitate pe Bach. Ca profesor a îndrumat pe un Yehudi Menuhin sau Christian Ferras și a creat o școală simfonică românească. Ca dirijor, a îmbogățit repertoriul primelor noastre orchestre cu operele clasicilor muzicii universale; să amintim numai că sub bagheta sa se cântă pentru prima oară în România Simfonia a IX-a de Beethoven (1914) și *Damnațiunea lui Faust* de Berlioz (1916).

Mai presus de toate, s-a dorit și s-a realizat compozitor. Era conștient că *virtuosul* va pieri și că ceea ce va dăinui peste veacuri va fi creația sa muzicală. Stăpinit de geniu, el s-a trudit totodată zile și nopți de-a rândul scriind în cele mai diferite genuri ale muzicii.

Din toate acestea se desprinde cât de magnifică și de complexă a fost personalitatea muzicală a lui Enescu. Viața lui de muncă și de dăruire totală constituie o pildă vrednică de urmat. S-a frământat să redea poporului său și lumii întregi, în lumina geniului — în lumina artei adevărate, tot ce primise de la acest popor înzestrat : imagini frumoase, sentimente nobile. A cântat și a compus pentru cei mulți, pentru cei oropsiți, pentru răniți și orfani, pentru finanțarea unui așezământ de binefacere, sau pentru restaurarea unei biserici — monument istoric și de artă, aflată în ruină. A instituit un premiu de compoziție cu numele său pentru afirmarea tinerelor talente. A peregrinat prin orașele și târgurile din provincie, la Brăila, Craiova, Galați, Ploiești, Râmnicu-Sărat, Turnu-Măgurele sau la Râmnicu-Vilcii, străbătînd țara în lung și-n lat, pentru a face cunoscut în popor mesajul umanist al artei sale. Această legătură strînsă cu viața a fost cheazășia valorii întregii sale opere. «La mine — mărturisea Enescu — n-au existat niciodată hotare între viața și arta mea».

Poporul l-a iubit și îl va iubi întotdeauna. În anii regimului de democrație populară, Enescu și-a ocupat locul cuvenit în panteonul culturii românești. Ca un omagiu, în anul 1948 a fost ales membru al Academiei Republicii Populare Române. Satul natal al artistului, Filarmonica de Stat din București și Conservatorul de muzică din Iași au primit numele «George Enescu». Casa în care s-a născut a devenit casă memorială, iar

casa în care a locuit în Capitală a devenit muzeu. Un Festival și un Concurs internațional în memoria lui George Enescu se organizează la București la fiecare trei ani. Burse de stat «George Enescu» se acordă studenților din ultimii ani ai Conservatoarelor. O expoziție «George Enescu» cutreieră astăzi lumea. Se răspîndesc pretutindeni discurile rapsodiilor, sonatelor și simfoniilor sale. Au apărut și vor mai apare cărți și albume înfățișînd *omul și opera*.

Omagiul cel mai prețios care se aduce însă *maestrului* este dragostea cu care întregul nostru popor, regăsindu-se în partitura enesciană, îi ascultă și îi cîntă muzica. Muzica lui George Enescu... mîndrie a țării, cucereste inimile oamenilor, cucerind astfel lumea.

GABRIEL POPESCU

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

DESCHIDEREA CURSURILOR DE ÎNDRUMARE MISIONARĂ ȘI PASTORALĂ A PREGĂTIRII DIN SERIA A 47-a (3 mai — 4 iunie 1965) LA CURTEA DE ARGEȘ

Duminică, 9 mai 1965, s-au deschis, într-un cadru festiv, cursurile de îndrumare misionară și pastorală a preoților din seria a 47-a (3 mai—4 iunie 1965) la Curtea de Argeș. La această serie participă un număr de 72 de preoți cursiști din toată țara.

Au devenit acum o tradiție a Bisericii noastre Ortodoxe aceste cursuri de îndrumare misionară și pastorală a clerului, care au fost inițiate din înțelepciunea Prea Fericitului nostru Patriarh Justinian. Ele se desfășoară potrivit programelor judicios alcătuite și aprobate de Sfântul Sinod, spre a corespunde necesităților unor pregătiri profesionale continue a preoțimii noastre în toate remurile sale de manifestare: teologic-doctrinar, liturgic, omiletic, catihetic și misionar, iar foloasele lor s-au făcut cunoscute în toate aceste direcții.

Festivitățile de deschidere a cursurilor de îndrumare — seria a 47-a — au fost cinstite de înalta prezență a Întâistătătorului Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Patriarh Justinian. Festivitățile au început la orele 10 cu slujba sfintei liturghii, săvârșită de un impozant sobor de preoți, în frunte cu P. S. Episcop Pavel Șerpe, urmată de Te-Deum. Predica zilei a fost rostită de P. C. Preot Vasile Popeangă-Craiova.

Programul propriu-zis s-a desfășurat în sala de festivități, începînd cu cîntarea: «Pre Tine Dumnezeule...» (cor).

A urmat cuvîntul festiv de deschidere, rostit de P. C. Preot Prof. Sofron Vlad, rectorul Institutului teologic universitar din Sibiu. P. C. Sa arată că «Biserica Ortodoxă Română, prin purtarea de grijă a Sfîntului Sinod, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, a acordat și acordă deosebită atenție pregătirii superioare și temeinice a clerului, pregătire

ce se da in conditii corespunzatoare in Institutetele teologice de grad universitar si in Seminariile teologice». Pe de alta parte, preotimea are la dispozitie, pentru adincirea si primenirea pregatirii ei, revistele centrale patriarhale si eparhiale, mitropolitane, al caror cuprins bogat ofera de fiecare data studii teologice, indrumari pastorale si omiletice, orientari, bibliografie, precum si informatii asupra desfășurării vieții bisericești la noi și la alții.

Indreptindu-se, in sfirsit, catre preotii cursisti, vorbitorul i-a indemnat sa-si faca datoria ca lucratori dornici si harnici intru luminarea minții și inavutirea inimii, apoi a multumit Sfintului Sinod, in frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, și Conducerii de stat.

Dupa P. C. Preot rector Sofron Vlad, a luat cuvintul din partea preotilor cursisti, C. Preot Paul Munteanu de la Biserica Sfintul Nicolae-Buzești din Capitală, care s-a facut interpretul sentimentelor de multumire și devotament ale clerului față de Prea Fericitul Patriarh Justinian și față de Sfintul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, care au orinduit cu înțelepciune aceste cursuri, pentru ca să contribuie la continua pregătire a preotilor. Voribitorul își exprimă apoi convingerea că aceste cursuri vor oferi un material bogat misionar și pastoral, pentru ca preotii să se întoarcă la parohiile lor îmbogățiti cu cunoștințe prețioase, spre a spori rîvna lor pusă în slujba Bisericii și a credincioșilor, cum și în acțiunile susținute pentru apărarea păcii.

A urmat cîntarea «Taina Creștinătății» (cor), după care a vorbit Prea Fericitul Patriarh Justinian. Prea Fericirea Sa, folosind prilejul zilei de 9 Mai, a stăruit în cuvîntarea Prea Fericirii Sale asupra a două evenimente mai importante: cucerirea independenței statului român și victoria asupra fascismului. Prea Fericitul Patriarh Justinian a înprospătat în memoria ascultătorilor glorioasele pagini istorice ale războiului pentru independență din 1877, vorbind despre eroicele lupte de la Grivița, Plevna și Smîrdan, care s-au sfîrșit cu victoria armatelor aliate ruso-române, în urma căreia am obținut independența.

Această frăție de arme, a arătat în continuare Prea Fericirea Sa, s-a dovedit de multe ori în decursul istoriei. După înfrîngerea puterii otomane, un alt prilej pentru manifestarea acestei frății a fost în lupta împotriva fascismului. Cei peste o jumătate de milion de ostași români, au eliberat mai întii pămîntul țării, apoi alături de glorioasele armate sovietice au contribuit la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei.

În continuare, Prea Fericitul Patriarh a arătat că astăzi, cînd se sărbătoresc 20 de ani de la victoria împotriva fascismului, omenirea nu a uitat jertfele celui de-al doilea război mondial, ci își intensifică toate eforturile pentru salvagardarea păcii în lume.

Înceind, Prea Fericitul Patriarh Justinian a indemnat cu cuvinte calde și părintești pe preotii cursisti să folosească din plin, în vederea unor bogate roade duhovnicești, timpul petrecut la cursurile de îndrumare.

A urmat cîntarea: «Republică — măreață vatră» (cor).

Corul preoților a fost condus cu competență de d-l Conf. Nicolae Lungu. Au participat la festivități: P. S. S. Episcop Pavel Șerpe, profesorii repartizați pentru prima săptămână de cursuri: P. C. Preot Rector Sofron Vlad, P. C. Preot Prof. Petru Rezuș și d-l Conf. Nicolae Lungu și alții. Festivitățile s-au încheiat la orele 13.

Pr. Prof. PETRU REZUȘ

CONFERINȚELE DE ORIENTARE DIN LUNA MAI 1965

Potrivit dispozițiilor Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian — comunicate prin Sectorul cultural al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor (tem. nr. 6029/965) — la toate protopopiatele din cuprinsul Eparhiei Bucureștilor, între 18—26 mai 1965 s-a ținut cea de a doua conferință de orientare din acest an.

Conferințele au fost programate și prezidate după cum urmează :

— marți, 18 mai, la protopopiatele: Alexandria (președinte — P. C. Cons. Petre F. Alexandru); Fetești (președinte — P. C. Cons. Stan Dimancea); Răcari (președinte — P. C. Cons. Leonida Mateescu); Videle (președinte — P. S. Episcop Dr. Visarion Ploieșteanul — vicar patriarhal); Ploiești-raion (președinte — P. C. Cons. Emanoil Hodrea).

— miercuri, 19 mai, la protopopiatele: Călărași (președinte — P. C. Cons. Ioan Popa); Roșiorii de Vede (președinte — P. C. Insp. Nicolae Diaconu); Titu (președinte — P. C. Cons. Gh. Soare); Cîmpina (președinte — P. C. Cons. Emanoil Hodrea); Găiești (președinte — P. C. Cons. Leonida Mateescu).

— joi, 20 mai, la protopopiatele circ. I Capitală (președinte — P. C. Cons. Gh. Soare); circ. II Capitală (președinte — P. S. Episcop Dr. Visarion Ploieșteanul — vicar patriarhal); circ. III Capitală (președinte — P. C. Rector N. Nicolaescu); Ploiești-oraș (președinte — P. C. Director Ioan Gagiu).

— marți, 25 mai, la protopopiatele: Giurgiu (președinte — P. C. Dir. Ioan Gagiu); Lehliu (președinte — P. C. Cons. Stan Dimancea); Slobozia (președinte — P. C. Cons. Ioan Popa); Tîrgoviște (președinte — P. C. Pr. Vicar Al. Ionescu); Muscel (președinte — P. C. Cons. Vasile Ștefan).

— miercuri, 26 mai, la protopopiatele: Oltenița (președinte — P. C. Pr. Vicar Al. Ionescu); Urziceni (președinte — P. C. Rector N. Nicolaescu); Teleajen (președinte — P. C. Cons. Petre F. Alexandru).

Conferințele s-au deschis printr-un Te-Deum oficiat în sobor. Răspunsurile au fost cîntate omofonic.

În cuvîntările de salut și bun sosit adresate reprezentanților Centrului eparhial care au avut delegații să prezideze conferințele, p. c. protopopi și-au exprimat bucuria reîntîlnirii și interesul pe care preoțimea din cu-

prinsul Arhiepiscopiei Bucureștilor l-a arătat și de data aceasta în pregătirea conferinței de orientare. Cu toții au consultat reviste, ziare, broșuri și alt material pentru edificare.

În cuvântările de răspuns, delegații Centrului eparhial, exprimându-și de asemenea bucuria revederii, au transmis celor de față binecuvântările și urările de succes și spor la lucru din partea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. Cu toții au subliniat importanța păcii în actualitate, — problemă care face obiectul principal al acestei conferințe.

S-a trecut apoi la constituirea biroului conferinței, alcătuit pentru fiecare protopopiat din delegatul Centrului eparhial ca președinte, prototiereu, ca membri, și unul sau mai mulți preoți ca secretari.

După constituirea biroului, s-a făcut apelul nominal. S-a constatat că marea majoritate a preoților au fost prezenți. Cei câțiva absenți au fost motivați.

Tema conferinței a fost: *Problema păcii în preocupările actuale ale Bisericilor creștine și ale organizațiilor mondiale.*

Preoții referenți și coreferenți desemnați au întocmit referatele în legătură cu tema, au ținut seama în alcătuirea acestora de îndrumările primite prin protopopiate de la Sectorul cultural al Sfintei Arhiepiscopii.

Potrivit acestor indicații, în referate s-au dezvoltat în general următoarele idei principale: — importanța problemei; — atitudinea față de problema păcii; — Bisericile Ortodoxe autocefale și problema păcii; — acțiuni comune ale Bisericilor Ortodoxe și ale altor confesiuni creștine în organizațiile intercreștine; — problema păcii în preocuparea forurilor și organizațiilor mondiale; — concluzii practice.

Dată fiind importanța temei — pacea fiind problema fundamentală a contemporaneității — atât referenții, coreferenții, cât și toți preoții prezenți la conferință au căutat a se informa îndeajuns, studiind cu atenție și seriozitate materialul bibliografic necesar.

Cei desemnați a susține referatele s-au străduit să prezinte problema cât mai complet și mai limpede, — scop atins de cea mai mare parte din ei, după cum rezultă din rapoartele președinților conferințelor.

Au prezentat referate demne de remarcat preoții: Const. Staicu — parohia Sfântul Nicolae-Vlădica, prot. circ. III Capitală; Radu Marin — parohia Ștefănești, prot. Lehtiu; Liviu Rusen — parohia Botești, prot. Găiești; Ion Chițescu — parohia Moroeni I, prot. Tîrgoviște; Emilian Vlaiculescu — parohia Mînăstirea, prot. Teleajen ș. a.

Apreciind propovăduirea și apărarea păcii ca suprema datorie a Bisericilor, a clericilor și a tuturor credincioșilor creștini, Pr. Const. Staicu a spus, printre altele: «Trebuie să sădim în conștiința tuturor ideea ineluctabilă în spiritul Evangheliei lui Iisus Hristos, al Evangheliei păcii — orice om de pe pămînt trebuie să conviețuiască cu semenul său, în pace și dragoste, chiar dacă este de alt neam, de altă rasă sau de altă credință».

Pentru a scoate în evidență importanța actuală a luptei pentru apărarea păcii și pentru a sublinia ce calamitate au fost și sînt războaiele în viața omenirii, Pr. Radu Marin, de pildă, a arătat că — potrivit calculelor unor experți de la Geneva — începînd cu anul 2200 î.d.Hr. și pînă azi, într-o perioadă de peste 5000 de ani, omenirea a cunoscut numai 292 ani de pace efectivă. În acest răstimp, 14.502 războaie de tot felul au pricinuit moartea a peste 3.640 milioane de oameni, iar suma cheltuită cu ele, transformată în aur, ar constitui un brîu gros de 10 m și lat de 161 km care ar încinge pămîntul pe la ecuator; valoarea pagubelor materiale și spiritual-morale ar fi incalculabilă... De aceea, «niciodată în decursul istoriei, lumea n-a flămînzit de pace mai mult ca acum; glasul mulțimilor nu s-a ridicat mai puternic ca în vremea noastră. Conferințe, mitinguri, marșuri ale păcii și demonstrații, mîțiuni și telegrame și-au îndreptat și-și îndreaptă protestele și cer stăruitor factorilor de răspundere ferirea omenirii de un nou cataclism».

În toate referatele susținute s-a subliniat acțiunea desfășurată de Biserica Ortodoxă Română, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în lupta pentru pace, atît pe plan intern, cît și pe plan extern, prin participarea ei la toate manifestările în acest sens.

«Biserica Ortodoxă Română — a spus în încheierea referatului său Pr. Sergiu Rosca de la parohia Tămași, raionul Răcari — a mărturisit totdeauna cu fermitate credința ei nezdruincată în împlinirea mesajului divin de pace pe pămînt și bunăvoințe între oameni și popoare și, prin glasul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, a chemat, cu autoritatea pe care i-o dau conștiința adevărului și consecvența slujirii acestui adevăr, pe creștinii de pretutindeni, la împlinirea acestei porunci evanghelice».

*

Interesante și utile completări și propuneri în legătură cu tema au făcut unii dintre preoții coreferenți și dintre ceilalți preoți care s-au înscris la discuții. Cu toții au accentuat necesitatea întăririi frontului păcii și a mijloacelor cele mai eficiente în lupta pentru pace.

*

După susținerea referatelor și după discuțiile purtate pe marginea lor, — președinții conferințelor luînd cuvîntul au făcut precizările și aprecierile oficiale.

Cu toții au fost în general de acord a recunoaște că tema conferinței a fost studiată cu atenție și interes, fiind expusă clar și logic, iar discuțiile în jurul ei utile, interesante și constructive.

Așa, de pildă, vorbind despre atitudinea echivocă a Vaticanului în problema păcii, P. C. Cons. Stan Dimancea a precizat că deși pontificatul papii Ioan al XXIII-lea a pus problema apărării păcii, totuși, Biserica

Romano-Catolică a rămas departe de năzuințele contemporane, datorită concepției învechite a curiei papale.

Despre mișcarea pentru pace — ca cea mai răspîndită acțiune socială cu caracter universal a contemporaneității P. C. Vicar Al. Ionescu a spus în încheiere, în cadrul conferinței de la protoieria Tîrgoviște:

«Lupta partizanilor păcii a crescut atît de mult în intensitate, încît chiar guvernele multor țări și-au însușit-o, astfel că vedem chiar unele grupări de state, de exemplu cele ale Africii, luptînd pentru cauza păcii și independenței popoarelor. Chiar O.N.U. și-a însușit această luptă și știm că în sinul ei s-a alcătuit un Comitet de 18 state care au discutat și discuta încă problema dezarmării generale și totale. Ne bucură acest lucru și nădărdum că pînă la urmă cauza aceasta nobilă va birui.

Pe plan bisericesc, merit deosebit în acest sens au Bisericile Ortodoxe, care încă în anul 1948, la Conferința interortodoxă de la Moscova, au adresat o caldă chemare către toți creștinii din lumea întreagă pentru apărarea păcii, — apel căruia ulterior i s-a asociat Consiliul Mondial al Bisericilor (Mișcarea ecumenică), apoi Conferința Bisericilor Europene, iar în ultimii ani a luat ființă, cu același nobil scop, Conferința Creștină pentru Pace.

Niciodată în viața omenirii problema apărării păcii n-a fost în preocuparea oamenilor, a popoarelor, chiar a guvernelor, cum și a Bisericii creștine, atît de stringentă ca în vremea noastră...

Preoții sfintei noastre Biserici Ortodoxe Române, prin semnătura Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, Întîistătorul ei, pusă pe primul Apel pentru pace de la Moscova adresat creștinilor din lumea întreagă, s-au angajat de la început în această luptă și sînt sfătuiți neîncetat să-și intensifice strădaniile reclamate de nobila luptă pentru apărarea păcii».

În același sens și aceleași precizări le-au făcut și ceilalți președinți de comisii, — cu toții subliniind importanța vitală a luptei pentru pace care se desfășoară astăzi în întreaga lume.

În ultima parte a lucrărilor conferințelor, delegații Centrului eparhial au adus la cunoștința celor prezenți o serie de comunicări privind aspecte actuale din activitatea Bisericii Ortodoxe Române.

Pe plan intern au fost semnalate următoarele :

1. Sesiunea de primăvară a Sfintului Sinod (21 aprilie 1965);
2. Sfîntirea Sfintului și Marelui Mir (22 aprilie 1965);
3. Primirea clerului Capitalei de către Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian (25 aprilie 1965).

Pe plan extern, s-au menționat :

1. Sesiunea de lucru a Comitetului central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor la Enugu-Nigeria (12—21 ianuarie) — Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, membru în Comitetul central;

2. Conferința Creștină pentru Pace — cu participarea delegaților Bisericii Ortodoxe Române la :

— Ședința Departamentului de studii, Praga, 17—28 februarie a.c., — a participat Pr. prof. Ioan G. Coman;

— Sesiunea Comitetului de lucru, Sofia, 2—5 martie, — a participat I.P.S. Nicolae, Mitropolitul Banatului;

— Ședința Comisiei teologice, Leningrad, 8—10 aprilie, — au participat Pr. prof. Ioan G. Coman, Pr. prof. Isidor Todoran și P. C. Pr. Cons. Gh. Soare;

3. Conferința Bisericilor Europene, — la care Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată prin I. P. S. Iustin Mitropolitul Moldovei și Sucevei, unul din cei 7 președinți ai Conferinței, Pr. Prof. Ioan G. Coman, membru în Comisia consultativă și Pr. Prof. Gh. Moiescu, parohul bisericii ortodoxe române din Viena, membru în Comisia ecumenică.

Pe linia relațiilor interbisericești s-au amintit:

1. Poziția Bisericii Ortodoxe în legătură cu unele noi manifestări ale Vaticanului, adoptată în ședința Sfântului Sinod din 21 aprilie 1965.

2. Conferința Bisericilor necalcedoniene de la Addis Abeba (15—21 ianuarie 1965), care, în ceea ce privește raporturile acestora cu celelalte Biserici creștine, a accentuat necesitatea unor legături mai strânse și a unei conlucrări cu Biserica Răsăritului.

3. Vizitele unor căpetenii Bisericești de peste hotare în cursul lunii iunie 1965:

— vizita Arhiepiscopului de Canterbury, Dr. Michael Ramsey, Primatul Bisericii Angliei (2—8 iunie a.c.), — vizită ce se înscrie pe linia relațiilor de prietenie între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Anglicană;

— vizita Prea Fericitului Patriarh Catolic Vasken I al Bisericii Armene de la Ecimiazin (U.R.S.S.). Vizita contribuie la stringerea legăturilor tradiționale între Biserica Armeană și Biserica Ortodoxă Română.

S-au adus, de asemenea, la cunoștința participanților la conferințe lucrările de restaurare a bisericii și căminului ortodox român de la Ierusalim.

*

Epuizându-se problemele înscrise pe ordinea de zi a conferințelor, toți delegații Centrului eparhial care le-au prezidat, și-au exprimat deplina satisfacție cu privire la modul în care s-au desfășurat lucrările.

Îndemnându-i spre noi și mereu mai frumoase realizări, aceștia au felicitat călduros pe p.p. c.c. protopopi și preoți prezenți, mulțumindu-le pentru buna primire și ospitalitate, și asigurându-i că vor aduce la cunoștința Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, frumoasele lor rezultate în activitatea pastoral-socială și patriotică și-i vor încredința de tot devotamentul lor față de Biserica Ortodoxă Română și față de scumpa noastră patrie, Republica Populară Română.

REDACTIA

DOUĂ ANIVERSĂRI

În ziua de 28 aprilie 1965, cu ocazia conferinței administrative, preoții din raionul Giurgiu au ținut să sărbătorească pe confratele lor întru slujire sacerdotală, P. C. Pr. Teodor Cristian de la parohia Malu, pentru împlinirea venerabilei vârste de 75 ani, din care 50 închinați Domnului, ca preot și păstor de suflete.

Preotul Teodor Cristian de la parohia Malu,
raionul Giurgiu

Cu acest prilej, un sobor de preoți, în frunte cu P. C. Protoiereu Dumitru Acsinte, au înălțat lui Dumnezeu calde rugăciuni de mulțumire pentru că a dăruit confratelui lor acest numeros șirag de ani de viață, în deplină sănătate și putere de muncă, pentru slujirea lui Dumnezeu și a aproapelui.

După aceea, părintele protopop a elogiat viața și activitatea bătrînului sărbătorit. «În lunga sa lucrare preoțească — a spus vorbitorul —

Părintele Teodor Cristian a adus roade însemnate pe ogorul duhovnicesc, a fost și este exemplul de părinte și cetățean devotat semenului său. Pentru aceste alese însușiri sufletești și pentru rodnicia sa activitate preotească, Conducerea Bisericii l-a apreciat în mod deosebit, acordându-i rangul de iconom stavrofor».

Au mai luat apoi cuvântul Preoții Teodor Daia, coslujitor de parohie, Ștefan Costea de la parohia Arsache și Bucur Nițulescu de la parohia Hodivonia, subliniind și ei rodnicia activitate a sărbătoritului, reliefând tactul pastoral și spiritual de bună înțelegere cu toți oamenii, de care e animat acesta, — calități sufletești care explică stima și dragostea de care se bucură în rândurile credincioșilor.

Tuturor le-a răspuns sărbătoritul care, mișcat de semnificația momentului, a vorbit despre greutățile și izbinzile pe care le-a cunoscut în cei 50 de ani de slujire a Bisericii. În încheiere, Preotul Cristian a mulțumit, plin de recunoștință, Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru condițiile create și sprijinul permanent ce acordă preoțimii de azi în lucrarea ei liturgică, pastorală și socială.

Toți preoții prezenți au transmis apoi celui sărbătorit urările lor de încă îndelungată viață, plină de sănătate și bucurie și i-au cîntat binecunoscuta urare tradițională «Mulți ani trăiască!»

Cu această ocazie, Pr. David Bădărică-Giurgiu a amintit că se împlinește un an de cînd protoieria raionului Giurgiu este condusă de P. C. Protopop Dumitru Acsinte. A elogiat faptul că într-un timp atît de scurt P. C. sa a reușit să aducă multe lucruri bune în conducerea protoieriei. A întronat o atmosferă de încredere și sinceritate, a promovat un spirit de frățească disciplină și a adus îmbunătățiri în gospodăria protoieriei.

S-au alăturat celor spuse de Pr. David Bădărică și Preoții Mihail Paraschivescu de la parohia Brăniștari și Ion Pătrașcu de la parohia Hulu-beștii de Jos.

În răspunsul său, P. C. Protopop a mulțumit pentru aprecierile făcute asupra scurtei sale activități, în calitate de conducător al oficiului protopopesc din raionul Giurgiu, promițînd că va continua pe calea începută, urmînd îndrumările Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, ale Centrului eparhial. A urat preoților spor și succes în pastorație.

Solemnitățile s-a încheiat într-o atmosferă sărbătorească.

Pr. ION SERGHE

PREOTUL IOAN I. DOBRIN

În ziua de vineri, 14 mai 1965, a încetat din viață, după o grea suferință, pr. Ioan I. Dobrin de la parohia Țigănia-Stoenești din comuna Țirgșorul Nou-Ploiești.

Înmormântarea defunctului a avut loc în curtea bisericii Sfinții Apostoli din parohia Țigănia-Stoenești, în ziua de marți, 18 mai, în prezența a numeroși credincioși.

Slujba pogribaniei a fost oficiată de un sobor de 14 preoți, care au ținut să aducă pe această cale ultimul lor omagiu fostului coleg și colaborator în Domnul.

Despre viața și activitatea preotului Ioan I. Dobrin a vorbit Părintele Dumitru I. Cursaru de la parohia Țirgșorul Nou, care în cuvinte pline de duioșie a spus, printre altele: «Născut la 25 decembrie 1913, în comuna Albești, raionul Muscel, preotul Ioan Dobrin a urmat cursurile secundare la seminarul orfanilor de război din Cîmpulung-Muscel și pe cele superioare la Facultatea de teologie din București, în 1941 obținînd licența în teologie.

Activitatea bisericească și-a început-o în octombrie 1943, la biserica Sfinții Apostoli din parohia Țigănia-Stoenești, unde a funcționat pînă la încetarea sa din viață.

Vrednic păstor sufletesc, mult iubit de credincioși, preotul Dobrin a desfășurat în acest timp și o rodnică activitate socială și cetățenească, fiind membru și secretar în Comitetul de luptă pentru pace.

În încheiere, vorbitorul a exprimat familiei îndoliate sincere condoleanțe și mîngieri pentru pierderea încercată.

Dumnezeu să-l odihnească în pace și veșnică să-i fie amintirea!

Pr. D. C.

PREOTUL TEODOR ENACHE

În ziua de 24 mai 1965, s-a stins din viață, după o lungă suferință, preotul Teodor Enache de la parohia Bordușelu, raionul Slobozia, regiunea București.

Preotul Teodor Enache s-a născut la 23 decembrie 1900, în comuna Deleni, raionul Adamclisi, regiunea Dobrogea. Școala primară a făcut-o în satul natal, după absolvirea căreia a urmat cursurile seminarului Nifon

Mitropolitul din București. A urmat apoi cursurile Facultății de teologie din București, obținând licența în 1929.

Între timp, la 25 decembrie 1925, fusese hirotonit preot pe seama parohiei Cernești, raionul Botoșani, unde a funcționat pînă în 1929, cînd a fost numit spiritual la seminarul teologic din Constanța, încredințându-i-se spre suplinire și catedra de Liturgică practică.

La 1 ianuarie 1930, s-a transferat din motive de sănătate la parohia Bordselu, unde și-a desfășurat activitatea liturgico-pastorală și obștească, pînă la încetarea din viață.

Slujba înmormîntării a fost oficiată de un sobor de preoți sub conducerea P. C. Pr. Petre Bretenau, protopopul raionului Slobozia.

Despre viața și activitatea celui decedat au vorbit în ordine: P.P. C.C. Preoți Gheorghe Turliu, Mihail Vasilescu, Cosma P. Drăghiceanu și F. C. Protoiereu, care, în cuvîntarea sa, a subliniat însușirile sufletești ale defunctului: evlavia, modestia, conștiinciozitatea și mai ales hărnicia, pentru care stau mărturie o seamă de realizări gospodărești: renovarea și restaurarea picturii, împrejmuirea bisericii și a cimitirului, ș. a.

Sicriul cu corpul neînsuflețit, însoțit de numeroși credincioși veniți să-și ia ultimul rămas bun de la părintele lor sufletesc, a fost înmormîntat în cimitirul bisericii Bordselu.

Dumnezeu să-l odihnească în pace și veșnică să-i fie amintirea!

ASISTENT

SERBAREA DE SFÎRȘIT DE AN LA ȘCOALA DE CÎNTĂREȚI BISERICEȘTI ȘI SEMINARUL TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI

După strădaniile depuse laolaltă de elevii și profesorii Școlii de cîntăreți bisericești și Seminarului teologic din București în cursul anului școlar 1964—1965 — strădanii sporite în perioada examenelor de sfîrșit de an și de diplomă din luna iunie —, duminică 27 iunie 1965 a avut loc serbarea de sfîrșit de an.

Dimineața, în biserica Sfînta Ecaterina, paraclisul Institutului și Seminarului teologic, un sobor de preoți profesori de la Institut și Seminar în frunte cu P. C. Pr. Prof. Ene Braniște a oficiat slujba sfîntei liturghii în prezența Prea Sfințitului Episcop Dr. Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, reprezentantul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. Au fost prezenți profesorii, elevii și studenții celor două școli, părinți și rude ale elevilor și studenților.

Predica a fost rostită de P. C. Prof. Pr. Ene Braniște, care a explicat pericopa evanghelică a zilei: chemarea la apostolat a celor dintii ucenici

ai Mîntuitorului, făcînd frumoase aplicații la viața școlarilor și adresînd îndemnuri utile tinerilor teologi — proaspeți absolvenți de seminar și licențiați în teologie — dintre care unii, miine, poate, își vor începe apostolatul lor ca preoți în mijlocul credincioșilor ce li se vor da spre păstorie.

A urmat apoi un polihroniu în sănătatea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, a profesorilor, studenților și a tuturor ostenitorilor celor două așezăminte de învățămînt teologic.

După polihroniu, noii licențiați în teologie au depus tradiționalul jurămînt de păzire și propovăduire nealterată a credinței și moralei ortodoxe, — după care cei de față au trecut în sala de festivități a Institutului teologic, unde s-a desfășurat serbarea de sfîrșit de an.

*

La serbare au mai participat P. C. Pr. Vicar Alexandru Ionescu, P.P.C.C. Preoți Consilieri Emanoil Hodrea, Leonida Mateescu și Ioan Popa de la Centrul eparhial.

A fost de față și reprezentantul Departamentului Cultelor.

Programul artistic, bogat și variat, a fost alcătuit din cîntări religioase, coruri populare și clasice românești și străine, recitări, cuvîntarea festivă rostită de P. C. Pr. Prof. Dumitru Popescu, directorul Școlii de cîntăreți bisericești și Seminarului teologic și distribuirea premiilor.

Dintre bucățile muzicale executate menționăm: *Troparul Sfinților Apostoli Petru și Pavel*, de Pr. Prof. Grigore Miron; *Pescarul* de D. G. Kiriac; *Teiul* de Fr. Schubert; *Corul vîntătorilor* din opera «Freischutz» de K. M. Weber; *Cor* din opera «Ernani» de G. Verdi; dintre recitări: *Rugă-cîntare* de Octavian Goga și *O, mamă...* de Mihail Eminescu.

Substanțială și bogată, îmbrățișînd toată gama de activități a școlii în întregul an școlar care s-a scurs, a fost cuvîntarea festivă a Părintelui Director Dumitru Popescu, din care desprindem:

«De pe culmile acestui sfîrșit de an avem posibilitatea să contemplăm toată munca pe care am desfășurat-o, și noi înșine rămînem impresionati de eforturile pe care le-am depus cu toții... Am apreciat, am sprijinit și am încurajat tot ceea ce este pozitiv și creator în manifestările elevilor noștri, tot ceea ce poate fi valorificat cu succes în slujba misiunii preoțești, dar niciodată n-am pierdut prilejul să sădim, paralel, în sufletele copiilor noștri sentimentul datoriei, al muncii și al disciplinei (...) — o disciplină conștientă, liber înțeleasă și liber acceptată, capabilă să pătrundă adînc în ființa copiilor și să rămîna un factor pozitiv pentru tot restul vieții lor».

Vorbind despre conștiinciozitatea și devotamentul cu care corpul profesional al școlii și-a făcut datoria, Părintele Director a arătat că, aceștia au muncit cu rivnă. Desfășurarea procesului de învățămînt a putut fi urmărită pentru fiecare clasă în parte prin întocmirea de grafice comparative, prin întocmirea și discutarea referatelor metodologice în consiliile pedagogice etc.

«Ne-am dat toată silința să deșteptăm în sufletele copiilor noștri sentimentul demnității lor naționale, mândri de trecutul glorios al poporului românesc, care a știut, în tot cursul sbuciumatei sale istorii, să-și apere glia și independența cu prețul singelui său, mândri de perspectivele luminoase care se deschid astăzi poporului nostru și care se înalță pe zi ce trece spre culmi de progres și bunăstare necunoscute pînă în vremea noastră». În acest sens, au fost vizitate cu elevii muzee, expoziții — în primul rînd marea Expoziție a realizărilor economiei naționale, organizată cu prilejul celei de a XX-a aniversări a eliberării patriei noastre —; au fost vizionate spectacole de teatru și filme cinematografice, programe de televizor etc.

Pe linia administrativ-gospodărească, vorbitorul a evidențiat administrația internatului, prin a cărui grijă și permanentă supraveghere, s-au făcut o serie de amenajeri și s-au adus substanțiale îmbunătățiri condițiilor de viață în internat. A scos în evidență de asemenea grija serviciului medical al Institutului și Seminarului, pentru modul conștiincios în care a desfășurat activitatea de ocrotire a sănătății elevilor.

În partea finală a cuvîntării sale, Părintele Director al Școlii de cîntăreți bisericești și Seminarului teologic a prezentat situația statistică a elevilor la sfîrșitul anului școlar, din care rezultă următoarele:

Au fost înscriși la începutul anului 134 elevi; s-au retras pe parcurs 7 elevi; au frecventat 127 elevi. După examenele de sfîrșit de an din sesiunea iunie, au promovat 101 elevi; au rămas corijenți 19 elevi, iar repetenți 5 elevi; 2 elevi au fost aminați.

La examenul de diplomă pentru școala de cîntăreți bisericești au fost înscriși 25 elevi; au absolvit 24 elevi, 1 elev fiind respins. La examenul de diplomă pentru seminarul teologic au fost înscriși 14 elevi; au absolvit 12 elevi; 2 elevi au fost respinși.

În ordinea mediilor (calculate conf. art. 51 din Regulament), au promovat examenul de diplomă pentru seminarul teologic următorii candidați:

1. Dragă Florea	media 9,65
2. Pufulete Silviu-Petre	„ 9,39
3. Stoian Petre	„ 9,02
4. Velcu Gheorghe	„ 8,89
5. Rădulescu Gheorghe	„ 8,65
6. Pîrvu Ștefan	„ 8,45
7. Monoranu Ștefan	„ 7,76
8. Stănescu Marin	„ 7,56
9. Lepădatu Alexandru	„ 7,26
10. Duțulescu Dumitru	„ 7,25
11. Protopopescu Ioan	„ 7,25
12. Andrei Marin	„ 7,17

Ținînd seama de faptul că și la examenele de sfîrșit de an și la cele de diplomă aprecierea elevilor s-a făcut cu toată obiectivitatea și seriozitatea pedagogică, — rezultatele de mai sus pot fi notate cu calificativul «bine». Ele justifică pe deplin valoarea procesului de învățămînt din

școala noastră; ele justifică întru totul speranțele pe care le-au pus părinții în odraslele lor trimise la învățătură și, mai presus de toate, ele justifică speranțele și răspund nobilelor dorințe ale Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, ctitorul și oblăduitorul suprem al acestei școli.

După ce a felicitat călduros pe elevi pentru rezultatele frumoase obținute la studii și conduită, Părintele Director D. Popescu a spus: «Gîndul nostru de mulțumire și recunoștință se îndreaptă către Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, care s-a îngrijit îndeaproape de școala noastră, sprijinindu-ne cu dragostea sa părintească, din toate punctele de vedere. Mă voi mărgini să amintesc numai că în anul școlar pe care-l încheiem azi, au fost acordate burse unui număr de 84 elevi, iar semiburse unui număr de 21 elevi.

Grija și atenția Prea Fericirii Sale sînt prezente și la acest sfîrșit de an prin cărțile de premii care vor fi dăruite astăzi elevilor silitori — cărți a căror valoare se ridică la suma de 3.000 lei. De asemenea, ca să recompenseze pe absolvenții noștri din ultimul an de studii și pe elevii premiați din celelalte clase, Prea Fericirea Sa ne-a acordat cu toată mărinimia un fond de 4.000 lei, cu care am organizat o excursie de sfîrșit de an, pe care o vom începe mîine. De asemenea, recunoștința noastră se îndreaptă către conducerea Departamentului Cultelor, căreia îi exprimăm călduroasele noastre mulțumiri pentru sollicitudinea și sprijinul acordat oridecîteori a fost nevoie.

Dăm expresie sentimentelor noastre de mulțumire și recunoștință și față de Prea Sfințitul Episcop Dr. Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, care a binevoit să onoreze cu distincția Prea Sfinției Sale prezența serbarea noastră, ca să înalțe împreună cu noi rugăciuni de mulțumire lui Dumnezeu pentru tot ceea ce ne-a ajutat să înfăptuim, și care ne-a adus binecuvîntările Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. Mulțumim Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, îndeosebi Sectorului cultural în frunte cu P. C. Pr. Vicar Alexandru Ionescu și P. C. Pr. Cons. Stan C. Dimancea, pentru interesul deosebit și purtarea de grijă pe care le-au arătat acestei școli, pe linia îmbunătățirii condițiilor de viață din internat și a procesului de învățămînt». A mulțumit apoi conducerii Institutului teologic, P. C. Părintelui Rector N. Nicolaescu, pentru înțelegerea și bunăvoința arătate față de problemele ridicate de activitatea Seminarului și pentru sprijinul dat în rezolvarea lor. A mulțumit, în fine, profesorilor, personalului educativ, administrativ și de serviciu al școlii, cum și părinților și rudelor elevilor care au ținut să ia parte la această serbare, — după care a urmat distribuția premiilor.

Au primit premii și mențiuni un număr de 28 elevi (22 premii I, II și III și 6 mențiuni I și II). În fruntea tuturor elevilor evidențiați la învățătură și purtare s-a situat elevul Alexandrescu Em. Adrian din clasa III-a, care a întrunit media generală 10, obținînd pentru a treia oară consecutiv premiul de onoare pe școală cu aceeași medie.

După împărțirea premiilor, a luat cuvîntul Prea Sfințitul Episcop Dr. Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, care, în numele Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și al Prea Sfinției Sale personal a felicitat pe

profesorii și elevii școlii pentru munca depusă în cursul anului și i-a îndemnat spre noi și mereu mai sporite eforturi încununare de tot mai mari succese.

Proaspeților absolvenți ai Seminarului și licențiaților în teologie, Prea Sfinția Sa le-a adresat îndemnul de a-și face și de acum înainte datoria cu devotament și abnegație acolo unde — cei ce vor îmbrăca haina preoției — vor merge ca păstori de suflete.

*

După serbare a avut loc tradiționala agapă de despărțire în sufrageria internatului, la care au participat distinșii oaspeți, profesorii de la Institut și Seminar, elevii și licențiații în teologie.

În timpul agapei, Prea Sfințitul Episcop Visarion, a reînnoit sfaturile și îndemnurile date în Paraclis, după slujba sfintei liturghii și în sala de festivități, la serbare, asigurând pe absolvenții de seminar și pe licențiați de sprijinul și purtarea permanentă de grijă a Bisericii în activitatea lor de preoți, de slujitori ai Evangheliei lui Iisus Hristos și de demnă slujire cetățenească a patriei. «Cu inima plină de bucurie — a spus Prea Sfinția Sa — eu voi transmite Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian toată afecțiunea fraților voastre față de Prea Fericirea Sa precum și întregul atașament față de Sfânta noastră Biserică străbună Ortodoxă... Vă îmbrățișez cu sinceră dragoste pentru sentimentele exprimate față de Biserica noastră Ortodoxă, maica ocrotitoare și călăuzitoare a credinței noastre, și față de Conducătorii ei și vă împărtășesc tuturor arhieresti binecuvântări din partea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și a mea personal, urindu-vă să trăiți în deplină sănătate mulți ani».

După rugăciunea de la sfârșitul mesei, oaspeții au părăsit sala în acordurile Imnului arhieresc și ale cântării «Mulți ani trăiască».

ASISTENT

NOTE DE LECTOR; RECENZII

H. H. Rowley. *From Moses to Qumran*. Studies in Old Testament. London, Lutterworth Press, 1964, (14, 22), XIV, 293 p.

Profesorul emerit de Vechiul Testament, de la Universitatea din Manchester (Anglia), H. H. Rowley, a strins într-un condensat volum citeva din studiile sale pe care le publicase prin anumite reviste, acum punându-le la punct cu ultimile discuții în materie. În această privință, D-sa urmează un obicei care se face din ce în ce mai practicat și anume că autorii își string în volume speciale articolele și studiile publicate prin diferite reviste și periodice. Volumele de acest gen, în limba germană poartă numele de «*Kleine Schriften*», iar în franceză pe cel de «*Recueil*».

Prof. H. H. Rowley începe volumul de față cu o vie discuție asupra autorității Sfintei Scripturi, luată ca un tot. Pentru D-sa, proba supremă a autorității Scripturii o formează Mintuitorul Iristos însuși, din ale cărui cuvinte înțelegem că cele două Testamente ale Bibliei «aparțin unul altuia și nici unul nu-i complet fără celălalt». Iristos este martorul Revelației Vechiului Testament, iar Noul Testament este garantul inspirației și autorității Vechiului Testament.

Prof. Rowley se ocupă apoi de problema dezvoltarea ideii de Dumnezeu și de locul pe care îl ocupă Moise în această dezvoltare, apoi de însemnătatea sacrificiului în Vechiul Așezământ, de ritualul ebraic și rolul profeților, de cartea Iov și însemnătatea ei, de profetul Ieremia și cartea Deuteronomul, de botezul prozelitilor în iudaism și la Ioan și în ultimul capitol, VIII, de secta de la Qumran și originile creștine. Aici învățatul profesor demonstrează că între Manuscrisele de la Marea Moartă și Biserica creștină primară sint asemănări, căci atit sectarii de la Qumran, cit și primii creștini au fost iudei, dar în ce privește doctrina în sine, între qumraniți și creștini se află o prăpastie de netrecut.

Cartea termină cu indexul pe chestiuni, autori și pe textele citate din Vechiul și Noul Testament, din Manuscrisele de la Qumran și din literatura rabinică: Mișna Tosefta, Midraš Rabba etc.

J. B. Segal. *The Hebrew Passover, from the earliest times to A. D. 70*, (Paștele ebraic, din cele mai vechi timpuri pînă în anul 70 după Iristos), London Oriental Series. Vol. XII. Oxford. University Press. 1963 (16×26 cm) XVI. 296 p.

Școala de studii orientale și africane, de pe lângă Universitatea din Londra, a inaugurat o colecție de publicații denumită «London Oriental Series», în care au apărut pînă acum 14 volume. În această colecție, J. Segal, profesor de limbile semite

la Universitatea din Londra, a publicat volumul al XII-lea, cu titlul de mai sus, pe care periodicele de specialitate îl apreciază. Cît se poate de elogios.

Influența Paștilor asupra ritualului și gândirii iudaismului și creștinismului, pe cît se știe, a fost mai profundă decît cea a oricărei alte sărbători. Aproape că nu există vreo acțiune socială or religioasă din viața iudaică care să n-aibă atingere cu această sărbătoare. De aceea, asupra Paștilor s-a scris mult și în diferite direcții, însă un studiu aprofundat, ca cel al Prof. Segal, n-a mai apărut în ultimii cincizeci de ani. Dar în această perioadă, săpăturile arheologice din Orientul Apropiat și studiile semitologice și-au mărit așa de mult orizonturile, încît era nevoie ca și datele asupra sărbătorii Paștilor ebraice să fie puse la punct, sarcină luată de alcătuitoarea volumului de față.

În Partea I a acestei cărți, autorul analizează amănunțit documentele biblice și extrabiblice cu privire la Paști, cum și teoriile moderne cu privire la originile lui. În Partea II-a, autorul explică teza că Paștile primitiv a fost o sărbătoare de Anul nou, ce începea o dată cu primăvara și avea rituri analoge cu cele ale ținuturilor învecinate din Orientul Apropiat. Autorul trasează evoluția sărbătorii în Canaan, unde centralizarea cultului la templu a avut ca rezultat o separare între Paștile pelerinilor la Ierusalim și sărbătoarea Azimilor israelite de pretutindeni. De un interes special este discuția autorului despre haggism (sărbători) și analiza lui cu privire la Paști, analiză făcută pe baza cărții apocrife Jubilee, apoi a Noului Testament și a sectariilor iudaice, incluzînd aici și pe qumraniți. Volumul termină cu detalii asupra riturilor de Paști, din ultimele decade ale templului din Ierusalim.

Cartea e prevăzută cu o bibliografie «selectă», dar care umple nu mai puțin de 20 de pagini, în care sînt incluse peste 600 de opere, așa încît cine vrea să aibă izvoare despre Paștile Vechiului Testament, găsește indicate aci destule.

Un bogat indice pe autori și chestiuni încheie volumul.

D. S. Russell, *Between the Testaments* (Între Testamente). London, S.C.M. Press, 1964, 176 p.

Între cărțile canonice ale Vechiului și Noului Testament există o perioadă de aproape 400 de ani, de care nu știm decît foarte puține lucruri. Oare, să nu se fi scris nimic în acest interval de timp? Nu, ci tocmai din contra, s-a scris poate chiar mai mult decît pînă aci, numai că aceste scrieri n-au intrat în canonul Vechiului Testament, nefiind socotite inspirate. În Ortodoxie, azi, ele poartă numele de cărți necanonice și apocrife; iar la protestanți de apocrife și pseudopigrifice. În Bibliile Ortodoxe, au fost incluse unele din aceste scrieri necanonice, cum de exemplu cărțile Macabeilor, cartea III Ezdra, epistola lui Ieremia, rugăciunea lui Manase etc., dar în Bibliile protestante, ele nu mai apar de sute de ani, numai vorbim de Biblia ebraică (mozaică), unde ele n-au apărut niciodată.

Cu ajutorul acestor scrieri necanonice sau mai bine zis extrabiblice, noi cei de astăzi putem reconstitui mediul iudaic al epocii Mîntuitorului Hristos și Sfinților Săi Apostoli, adică putem înțelege mai bine doctrina Evangheliei.

Cartea *Between the Testaments* a D-lui Russell, profesor de Vechiul Testament la Universitatea din Manchester (Anglia), prezintă o sinteză a perioadei dintre cele două Testamente, adunîndu-și materialul din scrierile de care am amintit mai sus și divizîndu-și materia în două secțiuni: I. *Fondul cultural și literar* și II. *Apocaliptica*.

Secția I, la rîndu-i, este împărțită în patru capitole: 1. iudaismul contra elenismului; 2. poporul Legii și sectele; 3. cărțile sfinte și 4. literatura apocrifă. Secția II se ocupă de literatura apocaliptică și ideologia ei: Mesia și Fiul Omului, Învierea și viața cea de dincolo etc. Autorul arată cum au evoluat aceste idei pînă să ajungă să se cristalizeze așa de clar în doctrina Mîntuitorului Hristos.

Prof. Russell a reușit să facă un minunat rezumat al preistoriei Noului Testament, despre care savantul semitolog H. H. Rowley se exprimă: Iată o carte de

prima clasă. Ea acoperă istoria, literatura și gândirea iudaismului, în mod concis, dar clar ; pe cit este de fundamentată, pe atât este de lizibilă.

Autorul este foarte fa curen t cu problema manuscriselor de la Marea Moartă a căror ideologie este comparată cu cea a celorlalte scrieri apocaliptice.

Cartea termină cu o bibliografie selectă, cu un tabel sincronistic, cu indicele subiectelor și în fine cu indicele locurilor din Vechiul Testament și Noul Testament și din literatura extrabiblică citată.

Pr. Ath. Negoită

Otfried Müller, *Die Eucharistie als Mahlopfer und Opfermahl*, în «Gott in Welt», II. Herder Freiburg, 1964, p. 120—135.

Un principiu fundamental al sacramentologiei spune că elementele sacramentale exprimă ceea ce ele realizează. Și exprimă aceasta nu numai în temeiul unei dispoziții pozitive divine, ci și în temeiul structurii lor naturale, care le oferă aptitudinea de a prezenta intuitiv eficiența interioară a sacramentului (întrebuițăm terminologia autorului). Euharisia, evident, a fost instituită sub semnificația unui ospăț: Domnul a luat pîine și vin, le-a oferit ucenicilor, cerîndu-le să mănînce și să bea. Astfel Euharistia e totdeauna săvîrșită cu pîine și vin, sub semnificația unui ospăț (cina Domnului).

În aspectul exterior al săvîrșirii tainei euharistice, caracterul ei de ospăț se sesizează limpede. Nu același e cazul și cu caracterul ei de jertfă. Pentru acest motiv, timp îndelungat n-a existat unanimitate de vederi între teologii romano-catolici, spune autorul — profesor romano-catolic de teologie dogmatică la Erfurt (R.D.G.) —, în privința acțiunii externe care ar arăta caracterul de jertfă al Euharistiei. Azi însă toți sînt de acord că această acțiune externă la săvîrșirea jertfei euharistice este cuprinsă în dubla consacrare a elementelor euharistice.

Pînă la contestarea caracterului de jertfă al Euharistiei de către Reformație, teologia euharistică romano-catolică — spune autorul — nu se ocupa mult de acest caracter, precum nu se străduia nici asupra legăturii reale între Euharistia ca ospăț și Euharistia ca jertfă și nici asupra legăturii interne între jertfa euharistică și împătășirea cu Domnul euharistic.

Între caracterul de jertfă și cel de ospăț al Euharistiei nu se vedea o legătură internă necesară, desprinsă din ființa, din conținutul Euharistiei, ci o legătură bazată mai mult pe elementele euharistice, — și totuși ea există.

În săvîrșirea jertfei euharistice, comunitatea creștină nu face amintire numai de moartea de pe cruce a Mîntuitorului ci și de minunata Sa Înviere și de slăvita Sa Înălțare la cer. Motivul unității dintre moartea și preamărirea lui Hristos stă în faptul că moartea Sa a fost trecerea spre viață și spre preamărire.

Nu-i posibil a privi această moarte ca o moarte simplă, căci ea a avut un caracter de jertfă, de dăruire către Tatăl. Deci Patimile, Învierea și Înălțarea nu sînt după cuprinsul lor decît jertfa singeroasă de pe cruce a lui Hristos și acceptarea ei de către Tatăl. Cu necondiționată ascultare Hristos se aduce pe Sine pe cruce jertfă Tatălui ca ispășire pentru neascultarea celor păcătoși. În momentul morții lui Hristos pe Golgota, jertfa Sa de expiere este acceptată de Tatăl care face ca firea umană a lui Hristos să participe la deplina sa preamărire.

Evident, sufletul lui Iisus dispunea din primul moment al existenței sale, — din primul moment al Întrupării — de nemijlocita contemplare a lui Dumnezeu. Dar aceasta nu excludea, ci cuprindea capacitatea de suferință a lui Iisus. Altfel Dumnezeu-Omul n-ar fi putut să pătimească, să moară și să ne cîștige mîntuirea.

În momentul morții pe cruce, sufletul uman al lui Hristos a ajuns la deplină participare la preamărirea lui Dumnezeu, este adică primit în ὁδὸν τοῦ Θεοῦ și prin aceasta Tatăl primește jertfa vieții, suferinții și morții oferită de Fiul. Deci primirea de către Tatăl a jertfei mîntuitoare a lui Hristos — adică primirea sufletului lui Iisus în preamărirea lui Dumnezeu — se face în momentul morții lui Iisus, cînd Trupul Său se afla pe cruce și apoi așezat în mormînt. Primirea aceasta s-a vădit

în exterior prin învierea din morți și Înălțarea la cer. După cum în Vechiul Testament sufletele dreptilor se pogorau după moarte în șeol, asemenea s-a pogorit și sufletul lui Iisus, ca semn și probă a morții sale reale. Dar sufletul lui Iisus s-a pogorit ca preamărit acum, ducînd celor morți vestea mîntuirii și eliberînd de acolo pe dreptii din Vechiul Testament. Deci, preamărirea lui Iisus începe în momentul morții Sale pe cruce, cînd sufletul Său se pogoră la iad, vestind și ducînd mîntuirea. Urmează Învierea, prin care și Trupul pămîntesc al lui Hristos este primit în *δόξα τοῦ Θεοῦ* și apoi înălțarea la cer. Astfel Pogorîrea la iad, Învierea, Înălțarea și șederea de-a dreapta Tatălui sînt manifestări ale preamării lui Iisus și probe pentru acceptarea de Tatăl a jertfei Sale sîngeroase de pe cruce.

Dar Biserica nu numai face pomenire de jertfa lui Hristos ci o și săvîrșește sub chipul piinii și al vinului, făcînd astfel ceea ce i-a poruncit Hristos să facă.

Oferirea lui Hristos pe Sine ca mîncare Bisericii care-I aduce jertfa, înseamnă prezentarea sacramental-simbolică a acceptării de către Dumnezeu a jertfei aduse de Biserică. În aceasta se cuprinde sensul adînc al Euharistiei ca ospăț de jertfă și legătura lăuntrică dintre jertfă și ospăț în sacramentul Euharistiei. Și după cum jertfa lui Hristos și acceptarea ei de către Tatăl se săvîrșește printr-un *singur* fapt — moartea și preamărirea lui Hristos (Învierea și Înălțarea la cer sînt manifestările ei vizibile) — la fel prezentarea jertfei lui Hristos și acceptarea ei de către Tatăl se săvîrșesc într-un *singur* fapt euharistic, — în faptul că Euharistia este simultan jertfă și ospăț. Jertfa euharistică și ospățul euharistic sînt atît de strîns și ființial legate întreolaltă ca și moartea și preamărirea lui Iisus, crucea și Învierea, vinerea Patimilor și Sfintele Paști.

Sfînta Euharistie este Taină și jertfă.

Ob.

Radu Florescu, Capidava, București, 1965, 72 p.

Arheologii români continuă săpăturile în diferite regiuni ale țării. S-au descoperit numeroase mîonumente și piese care înlesnesc cunoașterea trecutului și care amintesc de viața și lupta poporului de pe acele meleaguri, din vremuri străvechi. În editura Meridiane au apărut numeroase astfel de studii, care aduc contribuții prețioase la cunoașterea monumentelor Patriei noastre. Una dintre aceste tipărituri este și *Capidava* de Radu Florescu.

Capidava e o așezare străveche. Abia din vremea cînd se instalaseră romanii în Dobrogea se știu ceva mai multe lucruri despre ea. Este probabil că prima garnizoană subordonată comandamentului roman a ocupat tot vechea cetățuie. Deși subordonată unui general roman, garnizoana aceasta nu era romană. Mențiuni despre fapte în legătură cu Capidava, face Ovidiu, poetul romn exilat la Tomis (Constanța).

La începutul secolului al II-lea la Capidava se construiește un castru, adică o tabără militară fortificată.

O inscripție funerară amintește de Fabricia Saturnina, soția lui Q. Munatius Venustus comandantul cetății, moartă la Capidava, în vîrstă de 20 de ani.

Interesante sînt știrile pe care le-au păstrat pietrele despre Capidava și locuitorii ei.

Locuitorii Capidavei erau de origine felurită: geți, romani, traci, bassi transplantați din sudul Balcanilor.

Inscripțiile pomenesc de credința locuitorilor. Ele pomenesc de Jupiter tonans, zeul furtunei, zeul împărat, venerat de obicei de militari și de cei legați de viața trupelor și a taberelor. Între relicvele de la Capidava trebuie menționate un tors al lui Jupiter (azi în muzeul din Constanța), un fragment din sceptrul lui Esculap și un tors drapat în tunică, fragment al statuii Dianeii. Acestea orientează gîndurile spre cultele sud dunărene; legate de Cavalerul trac. Acesta din urmă este de fapt zeul suprem al panteonului local. Atributele lui se confirmă cu cele ale mai multor zei ai panteonului clasic: Apollo, Marte, Silvanus, Esculap, Dionisos și chiar Jupiter.

În general imaginea Cavalerului trac aparține sculptată atît pe monumentele funerare cît și, mai ales, pe mici tablete votive de piatră, ce se depuneau în sanctuarele sale. Dacă la Capidava și în general pe malul Dunării aceste tablete sînt mai rare, iar imaginile funerare apar în schimb mai frecvent faptul se poate datora unor diferențe locale de ritual și de cult, care rămîn să fie încă analizate și interpretate.

În cetate și-au găsit adăpost autorități ecleziastice. Se poate afirma că prin secolul al VI-lea Capidava era sediul unui episcop. Engolpionul descoperit aici, la Capidava, și o cruce modestă confirmă adevărul că episcopii de aici nu erau niște simpli preoți ci reprezentanți ai imperiului, ai tradiției și ai autorității, constituind foruri de esență imperială recunoscute de transdanubieni și puțînd să intervină eficient în lumea acestora.

Lucrarea lui Radu Florescu pune la îndemîna cititorilor pe lîngă textul lămuritor reproduceri menite să înlesnească cunoașterea acelor vestigii ale trecutului.

N. NEAGA

D. Păcurariu, *Ion Ghica*, București, 1965, Editura pentru literatură, 370 p. + 8 planșe foto.

Ion Ghica este una dintre personalitățile de frunte ale vieții social-politice și cultural-literare românești din secolul trecut. Despre viața și activitatea sa — complexă și variată — s-a scris relativ mult în decursul anilor, astfel că informațiile biografice și bibliografice privitoare la el sînt numeroase.

Folosind — analizat și interpretat științific — acest imens material, la care a adăugat un tot atît de bogat material inedit —, rod al unor stăruitoare investigații personale, Prof. D. Păcurariu de la Facultatea de limba și literatura română a Universității din București, a publicat recent monografia *Ion Ghica*, o amplă sinteză istorico-literară asupra personalității marelui om politic și de cultură din veacul trecut.

Urmărind viața și activitatea lui Ion Ghica pe o perioadă de opt decenii proiectate pe fundalul unor însemnate evenimente și frământări social-politice și culturale atît interne cît și externe, autorul împarte materialul cercetat și prelucrat în nouăsprezece capitole*) strîns legate între ele, în care înfățișează cele mai variate aspecte ale vieții și activității scriitorului.

Data fiind importanța acestei cărți pentru cunoașterea marelui scriitor și a epocii în care a trăit și a activat, — încercăm în paginile următoare să o prezentăm cititorilor revistei noastre.

*

* Titlurile capitolelor sînt următoarele: 1. *Cuvînt înainte* (în care autorul arată motivele și mobilul apariției lucrării); 2. *Familia. Copilăria. Anii școlărității în țară. La studii în capitala Franței. Debutul ca publicist și om politic*; 3. *Profesor și inspector la Academia Mihăileană. Colaborator la «Propășirea». Alte preocupări și inițiative*; 4. *Președinte al Societății studenților români din Paris. Activitatea în cadrul Asociației literare*; 5. *Proiecte literare. Încercarea de roman*; 6. *Anul revoluționar*; 7. *După înfrîngerea revoluției. Activitatea publicistică din timpul exilului*; 8. *Guvernator și bei la Samos*; 9. *În anii domniei lui Cuza. Colaborarea la «Independența» și «Revista română». Un proiect de reorganizare a comunei*; 10. *Preocupări de istoriograf*; 11. *Popularizator al științei și artist în «Convorbiri economice»*; 12. *Participarea la viața politică după detronarea lui Cuza*; 13. *Membreu și președinte al Academiei. Rapoarte și comunicări științifice*; 15. *Director general al Teatrelor și autor dramatic*; 16. *Ambasador al fîrții la Londra. Continuarea operei sale memorialistice. Ultimei ani*; 17. *Maestru al prozei memorialistice*; 18. *Incheiere* (în care sintetizează considerațiile asupra personalității și activității scriitorului și subliniază importanța principalelor sale lucrări literare); 19. *Bibliografie* (cuprinzînd scrierile lui I. Ghica antume, postume, manuscrise, corespondență, documente, și scrierile despre Ion Ghica și despre epocă, cercetate de autor).

Ion Ghica s-a născut la 12 august 1816 în București, ca fiu al lui Dimitrie (Tache) Ghica, ajuns dregător domnesc și al Mariei, soră cu boierii patrioți Cîmpineanu.

Spîța familiei lui Ghica urcă pînă în secolul al XVI-lea și a dat, printre alți demnitari, 9 domnitori pe tronurile Țării Românești și Moldovei. Prin mamă, familia sa se trăgea din familia domnitoare a Cantemireștilor.

Cele dintîi învățături de carte le-a primit Ion Ghica — potrivit obiceiului timpului — în casa părintească, de la dascălii greci Mihalidi, Mitilineu și Corițu. Cititul și scrisul în românește le-a deprins de la Petre Nănescu, secretarul mosiei Gherganii (rn. Răcării) a tatălui său, — *Alexandria* fiind una din primele lecturi ale copilului în limba română (p. 13). Gustul pentru literatură i l-au trezit I. Eliade-Rădulescu și Iancu Văcărescu, unchiul său, după mamă.

În 1830 I. Ghica a fost înscris la Școala Sfintu Sava, la cursul de limba franceză al profesorului A. Vaillant. Avea colegi pe C. A. Rosetti, Gr. Alexandrescu și Nic. Bălcescu. Tot aici I. Ghica a urmat «cursul public de aritmetică» și «Învățăturile umanioare».

Un fapt remarcabil care a exercitat o puternică influență asupra tînarului Ghica — subliniază autorul lucrării — au fost seratele literare ce se țineau în casa părinților săi, la care acesta lua parte alături de Iancu Văcărescu, Ion Cîmpineanu, Eliade, Gr. Alexandrescu — bărbați care în 1833 aveau să pună bazele «Societății culturale Filarmonice», care sub veșmintul cultural desfășura acțiuni politice de emancipare națională (p. 17).

În această atmosferă de frămîntări culturale și politice a crescut și a fost educat Ion Ghica pînă în anul 1835, cînd, în iunie, a plecat la studii la Paris. Aici, în capitala Franței, el a întîlnit numeroși tineri valahi și moldoveni: frații Golești, pictorul Negulici, V. Alecsandri, N. Docan, Al. I. Cuza ș. a.

Contactul cu Franța — spune Prof. D. Păcurariu — l-a ajutat pe Ion Ghica să înțeleagă mai bine realitățile dureroase din țara sa. «Stadiul înapoiat al vieții sociale și politice interne, corupția regimului și în genere a moravurilor din Valahia, necesitatea unor reforme menite să schimbe structural înfățișarea țării sale înapoiate, i-au apărut mai limpezi lui Ghica în urma contactului cu Franța, trecută prin focul a două revoluții burghize și agitată, după 1820, de noi frămîntări» (p. 23), iar ideea unirii, care se contura puternic în gîndirea multor patrioți din țară, devenea un adevărat imperativ categoric pentru tinerii moldoveni și munteni întîlniți la Paris, care vorbeau cu toții aceeași limbă (p. 22).

Încă de la sosirea sa la Paris, I. Ghica a început o «largă acțiune în direcția cunoașterii de către străini a poporului român, a năzuințelor sale de emancipare» (p. 24). În acest scop el a alcătuit o broșură, *Coup d'oeil sur l'etat actuel de la Valachie par M de C*, *** în care «critica regimul corupt al administrației lui Alexandru Ghica, starea grea a poporului și politica țaristă în Principate» (p. 24).

După ce în ianuarie 1836 a trecut examenul de bacalaureat în litere la Universitatea din Paris, în toamna aceluiași an, I. Ghica s-a înscris la Școala Centrală de arte și manufactură. La 18 august 1838, tînarul român obținea bacalaureatul în științele matematice la Facultatea de științe a Universității din Paris.

A urmat apoi timp de doi ani — pînă în noiembrie 1840 — cursurile Școlii de mine din Paris, «cu mult zel și sîrguință». Pentru desăvîrșirea formației sale intelectuale Ion Ghica a mai studiat cursuri de economie politică, de istorie și de literatură.

Cu prilejul șederii sale în Franța, nepotul lui Ion Cîmpineanu a făcut cunoștință cu o serie de personalități culturale — Jules Michelet, Edg. Quinet, Ch. Fourier —, care au exercitat o puternică influență asupra gîndirii și activității sale social-politice și patriotice. Ca rezultat al acestor puternice și multilaterale influențe, în 1838 Ion Ghica a publicat în limba franceză sub inițiale străine lucrarea *Poids de la Moldo-Valachie dans la question d'Orinet. Coup d'oeil sur la dernière occupation militaire ruse de ces provinces. Par M. de M. O*. ***, *agent diplomatique*, în care — observă autorul lucrării de care ne ocupăm — se «accentuează necesitatea creării unui stat român independent, rezultat însă nu din unirea tuturor românilor, ci numai a celor două principate» (p. 34). O frecventă activitate a desfășurat Ion-

Ghica în anii de studii la Paris în coloanele ziarului «Le national», unde a publicat o serie de articole-scrisori, «în scopul de a face propagandă în Franța, și nu numai acolo, în favoarea emancipării Principatelor» (p. 47).

Intors în țară la sfârșitul anului 1840 sau începutul lui 1841, neputând obține, potrivit dorinței sale, nici o «catedră de profesor la Sfintu Sava» nici un post de «inginer de exploatarea salinelor», din pricina activității sale politice ostile regimului, de care dăduse dovadă prin publicațiile din anii studenției la Paris, cum și a legăturilor cu I. Cimpineanu și cu conspirația din țară din 1840, — Ion Ghica pleacă în Moldova, la Iași. Aducea cu sine din partea lui I. Cimpineanu și a altor fruntași un mesaj politic: o «scrisoare în care se propunea lui Sturza (domnul Moldovei, n.n.) tronul Munteniei, urmînd a se realiza astfel unirea țărilor române» (p. 50).

La începutul anului 1842, I. Ghica obține o catedră la Academia Mihăileană. În cadrul căreia el a predat cursuri de geometrie descriptivă și de geologie și mineralogie, iar în septembrie 1843, a fost numit «profesor public la Academia Mihăileană în clasele înalte, de economie politică, asemenea inspector la Institutul academic», precum și membru al Comitetului academic. Pentru rivna depusă ca profesor, în februarie același an, domnitorul Mihail Sturza îi confirmase «rangul de vel-spătar».

Vorbind de activitatea de îndrumător al învățămîntului din Moldova, Prof. D. Păcurariu stăruie asupra ideilor și măsurilor adoptate de I. Ghica pe linia «dezvoltării învățămîntului la sate», a «organizării unei largi rețele de școli de diferite grade în limba națională» (p. 54).

În ciuda unor inerente carențe, ideile de care era animat Ion Ghica privind reorganizarea învățămîntului, «reprezintă o contribuție importantă în cadrul luptei pe care reprezentanții generației pașoptiste au dus-o pentru promovarea învățămîntului național în principate, pentru a face din școală un factor important de luminare a poporului, de progres național». (p. 56).

Preocupat în primul rînd de învățămîntul sătesc, Ghica propunea înființarea unei largi rețele de școli care să cuprindă toate satele, învățămîntul urmînd a fi gratuit și obligatoriu, întreținerea școlilor și plata rechizitelor revenind proprietarului de moșie în raza căruia se găseau satele. Durata învățămîntului era de 3 ani, vîrsta de școlarizare între 7—10 ani; «preotul satului avea datoria de a dojeni pe acei țărani care nu-și trimit copiii la școală, iar în caz de recidivă să-i arate stăpînirii pentru a lua măsuri» (p. 57). În școlile sătești urmau să se predea: scris-cititul, noțiuni elementare de gramatică și de «socoteli», cunoștințe istorice și religioase, cunoștințe cetățenești și gospodărești, noțiuni generale de măsurare a pămîntului în principate, datorile către stat, drepturile țăranilor. Ca un auxiliar prețios al școlii, I. Ghica propune înființarea în fiecare sat a unei biblioteci publice și a unui cămin sau grădinițe de copii. Pentru pregătirea învățătorilor propunea înființarea cîte unei școli normale în fiecare principat, cu sistem comun de organizare a învățămîntului, cu același scris în amîndouă principatele. Ca și cel sătesc, și învățămîntul primar urban era orientat tot spre necesități practice, proprii mediului citadin.

Învățămîntul secundar — «colegial» sau «gimnazial» — cu durată de 8 ani, era «menit să pregătească ingineri, medici, agronomi, profesori, preoți, slujbași administrativi cu o bună calificare» (p. 61—62).

«Învățămîntul de gradul al 3-lea» sau universitar, așa cum reiese din proiectul de organizare întocmit de Ghica, era împărțit în cinci facultăți: teologie, litere, științe, drept și medicină, — indicații mai amănunțite formulînd numai asupra teologiei, dreptului și științelor. Titlurile ce urmau a fi acordate de aceste facultăți erau: bacalaureați (după doi ani de studii), licențiați (după trei ani de studii și după obținerea titlului de bacalaureat) și doctori (după patru ani și o dizertație susținută public) (p. 66).

Paralel cu activitatea didactică și de organizare și îndrumare a învățămîntului, Ion Ghica a desfășurat la Iași o rodnică și variată activitate culturală și publicistică. A colaborat la gazeta «Album», apărută în mai 1843 în care au publicat și unii scriitori din Țara Românească, printre care Gr. Alexandrescu, Voinescu II.

Împreună cu M. Kogălniceanu și V. Alecsandri, la 1 ianuarie 1844, a scos revista «Propășirea. Foie științifică și literară», în care Ion Ghica a publicat mai multe articole cu conținut variat. De pildă, în articolul *Ochire asupra științelor*, conceput pe baze deiste, ierarhizând științele după «înriurirea» pe care acestea au exercitat-o asupra omenirii, pune în primul rînd religia (p. 75). Printre colaboratorii din Țara Românească se numărau Gr. Alexandrescu, N. Bălcescu, D. Bolintineanu.

În urma opoziției ce avusese de întâmpinat proiectul său de reformă a învățămîntului, ca și a intrigilor unora dintre fruntașii vieții publice moldovenești, cum și din pricina imbolnăvirii tatălui său, la 14 martie 1844, Ion Ghica demisionează din funcțiile pe care le deținea și se întorcea în Țara Românească.

Zbuciumat sufletește de moartea tatălui său și întâmpinînd peste tot opoziție și ostilitate, la sfîrșitul lui iulie 1845, Ion Ghica pleca la Paris, unde va sta pînă în toamna anului 1846, cînd se va întoarce în țară. La Paris Ghica este ales președinte al «Societății studenților români», înființată în decembrie 1845 și pusă sub patronajul poetului A. de Lamartine. Scopul Societății era «ajutorarea tinerilor săraci și dotați să urmeze studii în străinătate», iar alegerea lui Ion Ghica în fruntea ei se datora prestigiului pe care acesta îl cîștigase ca profesor la Iași, om de știință și publicist cu vederi înaintate. Pe lîngă Societate lua ființă «Biblioteca Roméné din Paris fondate în anul 1846».

Întoarcerea în țară a lui Ion Ghica, în toamna anului 1846, era motivată de interese politice: voia să candideze ca deputat al districtului Dîmbovița în alegerile pentru Obșteasca Adunare. Bibescu Vodă îi interzice însă să candideze în alegeri.

În iarna anului 1847 Ion Ghica se căsătorește cu Alexandrina fiica lui Nicolae Mavros, mare hatman în Moldova. Este animatorul activității «Asociațiunii literare a României» — societate care urmărea «dezvoltarea și coordonarea unei mișcări literare în toate provinciile românești», — în care scop erau invitați a participa la ședințele ei scriitorii: C. Negruzzi, V. Alecsandri, C. Negri din Moldova, G. Barițiu, Dr. Vasici, T. Cipariu din Transilvania, care urmau să înființeze societăți similare în provinciile lor. În cadrul și cu fondurile «Asociațiunii literare» au apărut un «Album științific și literar» și o gazetă, «Curierul din București» și s-au tipărit mai multe opere originale și traduceri, s-au discutat problema ortografiei, subliniindu-se necesitatea adoptării scrierii cu litere latine (p. 95—96).

Tot în această vreme Ion Ghica pare a fi redactat o schiță de roman cu titlul încă nefixat, scriere asupra căreia istoricii și criticii literari au opinat diferit, numind-o fie *Don Juanii din București* și socotind-o scrisă după 1850, fie *Istoria lui Alecu*, scrisă între 1845—1848, în timpul șederii lui Ghica la Paris sau după întoarcerea lui în țară, cum opinează autorul acestei monografii, și pe care o consideră «prima încercare de roman la noi». Pentru alcătuirea acestui «roman», Ion Ghica a avut ca model *Jérôme Paturot à la recherche d'une position sociale*, de L. Reyband (p. 110).

În 1848, anul mișcărilor revoluționare din Europa și din țările române, activitatea lui Ion Ghica s-a desfășurat la Constantinopol, ca reprezentant al revoluției din Muntenia pe lîngă Poarta Otomană.

După recomandările lui Lamartine, președintele guvernului provizoriu din Franța făcute Comitetului revoluționar din Muntenia, ca în privința mișcării să se înțeleagă înainte de a întreprinde vreo acțiune, cu guvernul otoman, — comitetul revoluționar — precizează Prof. D. Păcurariu — după refuzul lui Eliade și al lui Ștefan Golescu, hotărăște să plece la Constantinopol Ion Ghica, «care se bucura de prestigiu și autoritate în rîndurile comitetului» (p. 121).

Plecarea la Constantinopol a avut loc la 17/29 mai 1848. Ghica era înarmat cu recomandări ad-hoc din partea consulului general englez din București și a agentului-curier al lui Lamartine. Recomandările «aveau menirea de a-i asigura sprijinul ambasadorilor francez și englez din Constantinopol în susținerea cauzei revoluției pe lîngă guvernul otoman» (p. 122).

Mesajul prin care Ghica era împuternicit în misiunea sa, la plecarea din țară — purtînd 15 semnături: N. Bălcescu, I. Cîmpineanu, Cezar Bolliac, Eliade ș. a. — preciza în esență dezideratele revoluționarilor față de guvernul otoman:

«reintrarea Principatelor pe făgașul vechilor capitulațiuni, ceea ce însemna (...) menținerea suzeranității turcești constînd în recunoașterea formală a domnului ales de Adunarea țării și în plata unui tribut anual; (...) neamestec și libertate deplină în ce privește administrația internă. Emanciparea — observă Prof. D. Păcurariu — era parțială, dar dădea libertate poporului să-și aleagă regimul care-i convenea, fără a avea dreptul vreoastrăină, inclusiv puterea suzerană, de a interveni» (p. 123).

La Constantinopol, Ion Ghica a desfășurat o activitate plină de zel și de tact politic în susținerea cauzei țării sale, dovedind mari calități de diplomat. În acest sens a înaintat multe memorii către Poartă și către o serie de ambasade străine, reușind să le cîștige pentru punctele lui de vedere. Dacă în această acțiune, el a nutrit pronunțate sentimente filoturce, ele se datorau — privity obiectiv — unor consistente de ordin diplomatic: «să înlătore suspiciunea guvernului otoman că mișcarea revoluționară din Valahia ar năzui la ruperea deplină a țărilor române de Imperiu și la obținerea independenței naționale integrale». Menținerea acestei suspiciuni — conchide autorul acestei scrieri — ar fi adus în mod inevitabil intervenția armatei otomane pentru înăbușirea revoluției românești (p. 126).

Activitatea lui Ion Ghica la Constantinopol în 1848 a fost consecventă, constructivă și a servit apărarea principiilor majore ale revoluției. Ea a fost apreciată în țară: conducătorii revoluției «acordau o mare importanță acțiunii sale și aveau o mare încredere în perspicacitatea sa politică» (p. 129).

După înfringerea revoluției din Țara Românească, acțiunea diplomatică a lui Ion Ghica practic vorbind a eșuat și ea.

Din rațiuni proprii Ion Ghica a rămas mai departe în capitala Imperiului, unde, «filoturc și cu relații puternice, era privit fără ostilitate».

Din Constantinopol, unde se exilase de bunăvoie, Ion Ghica și-a continuat activitatea revoluționară în sensul în care o înțelegea el. A întocmit memorii, a întreprins demersuri pe lângă persoane politice influente.

Într-un proiect de reorganizare a revoluționarilor aflați în emigrație, el propunea alegerea unui singur șef al mișcării, centrul de acțiune urmînd a fi Constantinopolul, — aceasta în vederea obținerii girului guvernului otoman pentru activitatea revoluționarilor valahi emigrați. Se prevedea, de asemenea, o colaborare strînsă cu reprezentanții mișcării de eliberare națională și socială din Transilvania, Ungaria, Italia, Polonia, Germania (p. 136).

Sub influența fruntașului politic italian Mazzini care milita pentru o luptă comună a popoarelor contra despotismului și a întemeierii unei confederații a statelor europene, Ion Ghica devenise «adeptul ideii constituirii unui stat federativ care urma să cuprindă trei popoare: sîrbii, ungurii și românii, stat pus însă sub suzeranitatea Porții». Într-un astfel de stat ar fi intrat «toți românii, nu numai de pe teritoriul vechii Dacii, ci și din sudul Dunării» (p. 139). Ca membru în Comitetul de conducere al Asociației române a emigraților din Paris, Ion Ghica propunea ca statutul Asociației să cuprindă, între altele: întemeierea Confederației orientale sub suzeranitatea Porții, înființarea unei reviste săptămînale și a unei gazete în limba franceză, realizarea unei înțelegeri cu românii din toate provinciile românești în vederea unirii.

În toată această perioadă Ion Ghica a colaborat la «Journal de Constantinople», cu articole din domeniul tehnic și ingineresc, iar în 1853 a tipărit la Paris sub pseudonimul G. Chanoi lucrarea *Dernière occupation des Principates danubiens par la Russie*, în care «descriind situația țărilor române după revoluția de la 1848, în contextul situației politice europene, reflectă concepția politică a autorului din anii din urmă» (p. 157—158). Un capitol din această lucrare conține considerații interesante privind limba română și dezvoltarea literaturii. Se subliniază puritatea, frumusețea și valoarea poeziei populare, se arată importanța Școlii arde-

lene și a reprezentanților ei; se vorbește despre primii Văcărești, despre Iancu Văcărescu și Eliade; sint elogiați Gr. Alexandrescu și V. Alexandri, Kogălniceanu și Bălcescu. Cartea conține note critice privitoare la orînduirea socială și la administrația de stat valahă în anii anteriori lui 1848 (p. 157—165).

Între 1854—1858, Ion Ghica a fost guvernator și bei de Samos, insulă în arhipelagul Sporadelor din Marea Egee. În administrarea insulei, Ghica a dovedit energie și apreciable calități de conducător și bun gospodar, de numele său fiind legate o seamă de înfăptuiri pentru viața insularilor: înființarea de școli elementare în sate și a unui gimnaziu purtînd numele lui Pythagora în Vaty, capitala insulei, înființarea unei școli de agricultură și a uneia de marină; construirea de drumuri și șosele, pentru care a adus din țară pe Al. Zanne, colegul său de la Sfîntu-Sava; înființarea unui institut de fete de către soția sa Alexandrina, întreținut din banii guvernatorului.

Sub administrația lui au fost elaborate și aprobate de senatul insulei o serie de legi menite să îmbunătățească organizarea internă și să prospere insula. Între acestea: legea pentru conservarea monumentelor de artă ale antichității, prin care toate antichitățile erau declarate proprietate publică; legea pentru organizarea tribunalelor, cu ierarhizarea instanțelor de judecată după gravitatea pricinilor (p. 175—176).

Pentru toate aceste merite, în semn de recunoștință în anul 1855 este decorat de sultan, iar în februarie 1856, acesta îi acordă titlul de *bei* (prinț) *de Samos* și-l invită la Constantinopol pentru a-l firitisi personal. La Samos, în întreaga insulă cu acest prilej se oficiază slujbe în biserică și se trag clopotele.

Pe lângă activitatea de administrare a insulelor, Ghica face cercetări arheologice în insulă, întreține o bogată corespondență cu felurite personalități; este vizitat de Bolintineanu în 1856, așteaptă vizita lui Alecsandri, cel mai bun prieten al său, la sfîrșitul lui 1857.

Apreciat deosebit, sultanul îi pusese la dispoziție un bric și o gardă militară, iar în călătoriile prin arhipelag sau prin orașele de pe tîrmul Asiei Mici, era întîmpinat cu fast și i se dădeau onoruri cu salve de tun, ca unui înalt demnitar turc.

Și ca bei de Samos, prin memorii și scrisori adresate Porții sau ambasadurilor Angliei și Franței, Ion Ghica n-a renunțat o clipă la ideea unirii Principatelor, văzută în felul lui filoturc, în fruntea cărora el însuși se vedea, poate, domn, — bănuială foarte răspîdită în țară, dată fiind poziția lui solidă la Poartă. De aici, o întreagă rețea de intrigi și de opoziții puse la cale de dușmanii săi din țară: G. Bibescu, B. Știrbei, Const. Cantacuzino, Eliade, Goleștii, — aceasta mai cu seamă după ce în 1837 fusese și el trecut pe lista viitorilor domnitori din țările române (p. 189).

În timpul domniei lui Al. I. Cuza, Ion Ghica a fost în două rînduri prim ministru și a deținut mai multe funcții de stat.

La 6 martie 1859, domnitorul Cuza l-a numit prim-ministru al guvernului din Moldova, numire motivată, după părerea Conf. D. Păcurariu, de interese diplomatice: de a se folosi relațiile și experiența diplomatică ale acestuia în scopul de a determina Turcia și Anglia și, prin ele, și Austria să recunoască îndată alegerea ca domn a lui Cuza, cu ocazia discuțiilor ce urmau să aibă loc la conferința puterilor garante de la Paris (p. 193).

Guvernul prezidat de el a durat pînă la sfîrșitul lui aprilie 1859, activitatea lui caracterizîndu-se printr-o orientare liberal-moderată pe plan intern și «fermitate și energie în apărarea drepturilor de autonomie a Principatelor» pe plan extern.

În octombrie 1859 e numit prim ministru și ministru de externe în Muntenia. Această a doua lui guvernare în timpul căreia, între alte măsuri, s-a hotărât introducerea oficială a scrierii cu alfabet latin în țările române, a ținut pînă la sfîrșitul lui mai 1860, cînd, intrînd în conflict cu Adunarea deputaților, a fost nevoit să demisioneze.

Deși după aceasta n-a mai făcut parte din nici un guvern, activitatea sa politică a continuat, fiind foarte rodnică : din 1860 pînă în 1864 a fost ales vicepreședinte al Adunării deputaților ; în 1861 a fost director al lucrărilor publice ; în 1862, membru în Consiliul superior de instrucție publică și președinte al Comisiei pentru înființarea de bănci și membru al Comitetului Casei de depuneri și consemnațiuni. Ca deputat, a susținut votarea unui fond pentru construirea de căi ferate (p. 198). Tot acum a desfășurat o bogată activitate gazetărească la ziarul «Dimbovița» al lui D. Bolintineanu, unde a publicat o serie de articole cu conținut variat, legate de problemele și realitățile interne și externe ale timpului, față de care a luat poziție critică de orientare progresistă și la «Revista română» a lui A. Odobescu, în care a publicat un amplu studiu intitulat *Dacia vechiă*, în care, bazat pe bogate informații științifice, de la scriitorii antici pînă la cei moderni, Ion Ghica sublinia «unitatea de limbă, obiceiuri și aspirații a populației românești», vechimea dacilor, strămoșii noștri, pe aceste meleaguri și releva civilizația înfloritoare a cuceritorilor.

Tot acum lucra la o *Istorie a românilor*, în care sublinia în mod deosebit originea latină a poporului și a limbii române și continuitatea daco-romanilor pe teritoriul vechii Dacii (p. 212). În lucrarea *Reorganizarea României*, partea întâia *Comuna*, publicată în 1861, Ion Ghica elabora un proiect de reorganizare administrativă a statului unit, începînd cu comuna.

Depărtîndu-se de Cuza și orientîndu-se politic spre adversarii acestuia, după lovitura de stat și după reformele din anii 1864 și 1865, Ion Ghica s-a manifestat fățiș împotriva lui Cuza și s-a asociat cu frunțașii monstroasei coaliții care au organizat complotul ce a dus la detronarea domnitorului în noaptea de 11 februarie 1866 (p. 207—209).

După detronarea lui Cuza, activitatea politică a lui I. Ghica, observă mai departe autorul monografiei de care ne ocupăm, e legată de noua orientare și înfrățire politică internă și externă a țării.

După ce a fost prezent și a sprijinit toate acțiunile legate de alegerea și aducerea în fruntea statului a unui prinț străin, în iunie 1866, Ion Ghica a fost trimis la Constantinopol pentru «a obține consimțămîntul Porții la alegerea pe tronul Principatelor a prințului de Hohenzollern» ; demersurile lui la Poartă n-au adus rezultatul dorit. La 15 iunie 1866 i s-a încredințat formarea unui cabinet ministerial în care, pe lîngă funcția de președinte, i s-a dat și ministerul de externe. Ca și în primii ani ai domniei lui Cuza, numirea lui ca prim ministru acum a fost dictată de necesități politice acute pentru noua căpetenie a statului român : «datorită în bună parte acțiunii lui Ghica, Poarta s-a arătat, în lunile următoare, mai puțin rigidă față de situația Principatelor», fapt relevat cu prilejul vizitei făcute de căpetenia statului, la Constantinopol la sfîrșitul anului (p. 231).

După 1867, deși un timp n-a mai făcut parte din nici un guvern, a continuat să fie deputat în Cameră fără a se fi afiliat vreunui partid politic. Era consultat deseori de șeful statului în problemele politice. Cu ocazia însă a mișcării revoluționare din august 1870 de la Ploiești și a demonstrației anticarliste de la 10 martie 1871 din sala Slătineanu din București, cînd el era șeful guvernului și ministru de interne, Ion Ghica a fost acuzat de simpatie cu aceste mișcări și acuzat că nu a luat măsuri imediate împotriva demonstrației. S-a mers pînă acolo cu bănuiala, încît s-a ajuns la concluzia că «a sprijinit indirect reacțiunea mul-

țimii în dorința secretă (a acestuia *n.n.*) de a trage foloase, poate de a-i succeda lui Carol». Din această pricină i s-a cerut demisia (p. 235). Momentul acesta a însemnat retragerea propriu-zisă a lui Ion Ghica din viața politică. El coincidea cu o ascuțită campanie de ponegrire prin presă la adresa sa.

Retras din viața politică activă, a continuat să ocupe numeroase funcții: deputat, senator, vicepreședinte al Senatului, membru în Consiliul de administrație al Creditului Financiar Român, membru al Comisiei Centrale de Stat, membru al Consiliului districtului Dîmbovița, membru al Societății Academiei Române, director general al teatrelor, etc. În 1874 i s-a încredințat conducerea și semnarea lucrărilor unei convenții comerciale cu Anglia (p. 238—239). Paralel cu acestea, a făcut numeroase călătorii în străinătate, în interese familiare sau de agrement: la Viena (1871), la Constantinopol (1872), la Paris (1873), la Londra (1876). Cînd se întorcea în țară locuia mai mult la moșia sa de la Ghergani.

Un capitol important al activității culturale a lui Ion Ghica îl constituie funcția de director general al teatrelor, pe care autorul monografiei de care ne ocupăm o apreciază ca un «act pozitiv pentru teatrul românesc, căruia i se dădea un conducător energic și priceput» (p. 250).

Numit în această funcție în 1877, Ion Ghica a luat o serie de măsuri de îmbunătățire a repertoriului și de întărire a corpului actoricesc. A readus pe scena «Naționalului» din București pe marele actor Matei Millo; sub directoratul său și-au desfășurat activitatea Eufrosina Popescu și Mihai Pascaly. S-a îngrijit de soarta materială a actorilor, mergînd pînă acolo încît «el a refuzat de la început să fie retribuit pentru funcția de director, cerînd ca salariul ce i se cuvenea, să fie destinat actorilor. Pentru prima dată, sub directoratul său încep să li se plătească actorilor și repetițiile» (p. 252). S-a preocupat îndeaproape și de promovarea tinerelor talente, trimițînd în Apus, la Paris și Londra, pentru specializare, pe Aristizza Romanescu, Grigore Manolescu, Ștefan Iulian, Anica Popescu și alții, cărora le-a acordat burse de studii. S-a îngrijit de îmbunătățirea repertoriului, îndreptîndu-și îndeosebi atenția asupra literaturii dramatice originale, făcînd să figureze în repertoriul Teatrului Național din București piese ale dramaturgilor români fruntași: *Trei crai de la Răsărit* de P. Hașdeu, *O noapte furtunoasă* de I. L. Caragiale, *Despot Vodă*, *Boieri și ciocii*, *Sinziana și Pepelea* de V. Alecsandri, alături de unele piese originale, mai slabe. El însuși a tradus, pentru a fi jucate pe scenă, piesele *Daniel Rochat* de Victorien Sardou și *Hernani* de Victor Hugo și avea în gînd ideea compunerii unei «comedii originale care să biciuiască năravurile înaltei societăți bucu-reștene», idee căreia a început să-i dea formă concretă, ceva mai tîrziu, după ce fusese numit ministru plenipotențiar la Londra. Comedia aceasta, neterminată, intitulată — deși numai provizoriu — foarte sugestiv *O ședință de sfat administrativ la piei-roșii cu leafă*, cu toate stîngăciile ei, se remarcă — observă Prof. D. Păcurariu — «ca o puternică satiră la adresa celor două partide politice, conservatorii și liberalii», care-și disputau puterea politică în stat (p. 265).

Ultima etapă a activității politice a lui Ghica este mărcată de numirea sa, în vara anului 1881, ca ministru al României la Londra, post în care a rămas pînă în toamna anului 1890. Activitatea lui în capitala Angliei s-a desfășurat între rezolvarea problemelor oficiale, preocupării literare și frecventarea cercurilor înaltei societăți engleze, unde era mult prețuit ca om politic (p. 271). Rapoartele diplomatice trimise de Ghica la București conțineau «informații privind viața politică internă a Angliei sau aprecieri judicioase și lucide în legătură cu evenimentele internaționale» (p. 272). Cam în această vreme Vasile Alecsandri, prietenul său, era ministru plenipotențiar la Paris.

După înfoarcerea sa de la Londra, Ion Ghica, pensionar cu 600 lei pe lună și bolnav, și-a petrecut ultimii ani mai mult la Ghergani, continuînd să colaboreze sporadic la «Revista nouă» a lui B. P. Hașdeu și la «Convorbiri literare».

A murit la 22 aprilie 1897 și a fost îngropat în capela conacului său din Ghergani.

I s-a făcut înmormintarea oficială, cu fast, de față fiind miniștri, membri ai Academiei Române, ai Cămerii deputaților și ai Senatului; i s-au dat onoruri militare cu defilare și salve de tun; sicriul era înfășurat în panglică tricoloră (p. 277).

*

În vasta sa activitate Ion Ghica a scris mult și variat. În literatura română el s-a impus prin: *Convorbiri economice* și mai cu seamă prin neîntrecutele *Scrisori către Vasile Alecsandri*, alături de care pot fi așezate, pe o treaptă mai modestă, *Amintiri din pribegia după 1848*.

Primelor două opere, autorul studiului monografic despre Ion Ghica le consacră o atenție deosebită, analizându-le în capitole aparte; despre a treia operă, ca de altfel și despre toate celelalte lucrări, amintește, cum am văzut, întâmplător, în contextul evenimentelor sau faptelor semnificative, cînd iconomia lucrării o cere.

În *Convorbiri economice*, începute a fi publicate în broșuri în 1865 și strînse în 2 volume în 1879, Ghica își propune să lămurească unele noțiuni de bază ale economiei politice: muncă, credit, ideea de proprietate, industrie, finanțe, producție, consumație, schimb, etc., într-o redactare simplă, sub forma unor convorbiri vii, sprintene, căci scrierea era adresată «unei pătri mai largi de cititori pentru care noțiunile economiei politice erau cu totul necunoscute» (p. 215).

Lucrarea pledează pentru: orientarea tineretului spre profesii lucrative, utile societății; combate plaga funcționarismului; subliniază importanța actului unirii și dreptul poporului român ca și al oricărui popor de a-și hotări singur soarta și de a trăi liber (p. 216).

Convorbirile conțin apoi numeroase observații și aprecieri în legătură cu multiplele aspecte ale vieții sociale și economice din țările române.

«Prin spontaneitatea, prin firescul dialogului, prin preocuparea permanentă a autorului de a înregistra nu numai ideile personajelor, ci și intonația, gestica vorbirii și alte asemenea trăsături specifice *Convorbirile economice* premerg *Scrisorile către Vasile Alecsandri*, cea mai importantă operă literară a scriitorului Ion Ghica» (p. 227).

Vorbînd despre *Scrisorile către Vasile Alecsandri*, Prof. D. Păcurariu intitulează capitolul respectiv «Maestru al prozei memorialistice», aceasta deoarece scrisorile lui Ion Ghica au rămas «modele neîntrecute ale memorialisticii» și au ridicat genul epistolar-literar românesc la creația de culme.

Începute a fi redactate în 1879, deci în perioada de bătrînețe a vieții scriitorului, impulsul pentru redactarea lor pornea — spune Prof. D. Păcurariu — «dintr-o atracție mai veche a lui Ghica pentru memorialistică» și a fost stimulat de Vasile Alecsandri, cărui a i-au fost destinate, care, mai comod, în ciuda angajamentului luat, nu «va răspunde» decît cu trei scrisori celor peste 30 scrise de Ghica.

Înainte de Ghica genul epistolar memorialistic a avut reprezentanți de seamă pe plan european, îndeosebi în literatura franceză: Madame de Sevigné, Madame de Maintenon, cardinalul de Retz, Rochefoucault, Saint-Simon ș. a., — iar în literatura română preocupări memorialiste întîlnim la cronicarii I. Neculce și Radu Popescu, apoi, mai tîrziu, la Dinicu Golescu, C. Negruzzi, Gr. Alexandrescu, N. Filimon, G. Sion ș. a. (p. 276).

Scrisorile către V. Alecsandri au în primul rînd o valoare istorico-documentară: istoria culturii române a mișcării de idei în secolul al XIX-lea nu se poate studia fără opera memorialistică a lui Ghica (p. 288).

Principalele date biografice despre N. Bălcescu, Gr. Alexandrescu, N. Filimon, Iancu Văcărescu, Teodor Diamandi, Anton Pann, Eliade, Alecsandri — spune pro-

fesorul de la Universitatea din București — provin din *Scrisorile* lui Ghica. Deosebit de bogate sînt referirile la mișcarea politico-culturală din prima jumătate a secolului al XIX-lea: date în legătură cu mișcarea din 1821 a lui T. Vladimirescu și a eteriștilor, constituirea și activitatea societății «Frăția», «Societatea literară», revista «Propășirea», pregătirea revoluției din 1848, dezvoltarea școlii, a teatrului, moravuri, mentalitate și limbaj de epocă.

Scrisorile cuprind apoi bogate și interesante referiri la viața politică europeană.

«Dată fiind imensa cantitate de cunoștințe naționale și internaționale pe care ni le prezintă, în lucrurile de amănunt s-au strecurat uneori și inexactități», — carențe care se datoresc unor scăpări de memorie, inerente unei vârste de peste 70 de ani, cîți avea scriitorul în perioada elaborării acestei opere (p. 289). Aceste inexactități «nu împieteză asupra valorii de ansamblu a *Scrisorilor*, unde scriitorul procedînd ca artist, e preocupat nu atît de reproducerea cu exactitate a unui amănunt oarecare, ci de veridicitatea în ansamblu a faptului de viață evocat» (p. 290).

Tonul povestirii este familiar, degajat, plin de umor, asemănător celui al lui Creangă (p. 330).

*

Înceind studiul său monografic despre Ion Ghica, Prof. D. Păcurariu ține să sublinieze că dacă «Ion Ghica a fost înainte de toate un om politic, activitate căreia i-a dedicat cea mai mare parte a vieții» (p. 337), apoi, «cea mai importantă latură a activității lui Ghica, aceea care asigură trăinicie numelui său în conștiința posterității este opera sa literară, față de care istoriografia literară din trecut a fost în genere nedreaptă» (p. 338).

ADRIAN N. POPESCU

RĂSPUNSURI LITURGICE

ECTENIA MARE

C. DRĂGUȘIN

Moderato

S. A - min _____

A. A - min _____

T. A - min _____

B. A - min _____

1. Doam - ne mi - lu -

Doam - ne mi - lu -

Doam - ne mi - lu -

Doam - ne mi - lu -

e - ște.

e - ște.

e - ște.

e - ște.

2. Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

3.

mp

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

4.

mp

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

5.

mf

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

Doam - ne mi - lu - e - ște.

6.

Doam - ne mi - lu - e - ste.

Doam - ne mi - lu - e - ste.

Doam - ne mi - lu - e - ste.

Doam - ne mi - lu - e - ste.

Allegretto

Prea Sfîn - tă Năs - că - toa

Prea Sfîn - tă Năs - că - toa

Prea Sfîn - tă Năs - că - toa

Prea Sfîn - tă Năs - că - toa

re de Dum - ne - zeu mi - lu -

re de Dum - ne - zeu mi - lu -

re de Dum - ne - zeu mi - lu -

re de Dum - ne - zeu mi - lu -

e - ște - ne pre noi. Ți - e
 e - ște - ne pre noi.
 e - ște - ne pre noi.
 e - ște - ne pre noi. Ți - e

Doam - ne. A - min.
 Ți - e Doam - ne. A - min.
 Ți - e Doam - ne. A - min.
 e Doam - ne, A - min,

ANTIFONĂ I

Allegretto

Mă - ri - re Ta - tă - lui și

Mă - ri - re Ta - tă - lui și

Fi - u - lui și Sfîn - tu - lui Duh.

Fi - u - lui și Sfîn - tu - lui Duh.

mp

Și a - cum și pu - ru - rea și în ve - cii

Și a - cum și pu - ru - rea și în ve - cii

ve - ci - lor, A - min.

ve - ci - lor, A - min.

P

MI _____

mf

Bi - ne cu - vin - tea ză su - fle - te al

mp *mp* *mp*
 și toa
 și toa
 meu pre Domnul și -
 și toa

te ce - le din lă - un - trul meu
 te ce - le din lă - un - trul meu
 toa - te ce - le din lă - un - trul meu nu - me -
 te - ce - le din lă - un - trul meu

le cel sfânt al Lui
 A

pp >

A

pp >

A

mp >

Bi - ne cu - vîn - tat ești Doam - ne.

ECTENIA MICĂ

Moderato

mp

Doam - ne mi - lu - e - ște.

mp

Doam - ne mi - lu - e - ște.

mp

Doam ne mi - lu - e - ște.

mp

Doam - ne mi - lu - e - ște.

mp >

Doam - ne mi - lu - e - şte

mp >

Doam - ne mi - lu - e - şte

mp >

Doam - ne mi - lu - e - şte

mp >

Doam - ne mi - lu - e - şte

Doam - ne mi - lu - e - şte
Allegretto

mp >

Prea Sfîn - tă Năs - că - toa

mp >

Prea Sfîn - tă Năs - că - toa

mp >

Prea Sfîn - tă Năs - că - toa

mp >

Prea Sfîn - tă Năs - că - toa

Prea Sfîn - tă Năs - că - toa -

re - de Dum - ne - zeu mi - lu -

re - de Dum - ne - zeu mi - lu -

re - de Dum - ne - zeu mi - lu -

re - de Dum - ne - zeu mi - lu -

re - de Dum - ne - zeu mi - lu -

e — ște - ne pre noi. Ți - e
 e - ște - ne — pre noi.
 e - ște - ne pre noi.
 e - ște - ne pre noi. Ți — e

Doam — ne. A - min,
 Ți - e Doam - ne, A - min,
 Ți - e Doam - ne, A - min,
 — e Doam - ne, A - min.

ANTIFONĂ II

Allegretto

mp Mă - ri - re Ta - tă - lui și Fi - u -

mp Mă - ri - re Ta - tă - lui și Fi - u -

lui și Sfîn - tu - lui Duh.

lui și Sfîn - tu - lui Duh.

pp Și a - cum și

mp Și a - cum și

pu - ru - rea și în ve - cii ve - ci - lor, A - min. —

pu - ru - rea și în ve - cii ve - ci - lor, A - min. —

mp U - nu - le nă - scut, Fi - u - le și cu - vîn —
 U - nu - le nă - scut, Fi - u - le și cu - vîn -
 A cu - vîn -

A cu - vîn -

tul - lui Dum - ne - zeu ce - la ce ești fă - ră - de
 tul lui Dum - ne - zeu ce - la ce ești fă - ră - de
 tul lui Dum - ne - zeu ce - la ce ești fă - ră - de
 tul lui Dum - ne - zeu ce - la ce ești fă - ră - de

pp

moar - te și ai vo - it

moar - te și ai vo - it

moar - te și ai vo - it

moar - te și ai vo - it

it a Te în - tru - pa

it a Te în - tru - pa

pen - tru mîn - tu - i - rea noa - stră a Te în - tru - pa din

it a Te în - tru - pa

Sfîn - ta Năs - că - toa re de Dum - ne - zeu

și pu - ru - rea Fe - cioa - ra Me - ri

Ca - re le

ne - schim - bat Te - ai în - tru - pat și răs - tig -
și răs - tig -
și răs - tig -
și răs - tig -

nin du Te cu
 nin du Te cu
 nin - du - Te Hris - toa - se Dum - ne - ze - u - le cu

nin - du - Te Hris - toa - se Dum - ne - ze - u - le cu
 unpoco rall... a tempo

moar tea pre moar-te ai căl-cat M!
 moar tea pre moar-te ai căl-cat M!
 moar tea pre moar-te ai căl-cat M!

U - nul fi - ind din Sfin - ta Tre - i

mf
 î - m - pre - u - nă mă - rit cu
 î - m - pre - u - nă mă - rit cu
 me î - m - pre - u - nă mă - rit cu
 î - m - pre - u - nă mă - rit cu

mp
 Ta - tăl și cu Du - hul Sfînt mîn - tu -
 Ta - tăl și cu Du - hul Sfînt min - tu -
 Ta - tăl și cu Du - hul Sfînt mîn - tu -
 Ta - tăl și cu Du - hul Sfînt mîn - tu

e - ște - ne pre noi, pre noi.
 e - ște - ne pre noi.
 e - ște - ne pre noi.
 e - ște - ne pre noi.

Controlat

✦
TIPOGRAFIA
INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MISIUNE ORTODOXA
BUCUREȘTI
✦

41.603